

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Bohdan Khmelnytsky
National University of Cherkasy

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1



ISSN 2076-5843 (Print)

ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

BULLETIN
OF THE CHERKASY
BOHDAN KHMELNYTSKY
NATIONAL UNIVERSITY

ECONOMIC SCIENCES

ВИПУСК 1
ISSUE 1

Черкаси, 2019
Cherkasy, 2019

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.**
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009.

Журнал розрахований на економістів, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455.

Випуск №1 наукового журналу «Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія економічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №5 від 07.02.2019 року).

*Журнал індексується в міжнародних наукометричних базах **Index Copernicus (ICV 2017 = 74,16)**, **CiteFactor**, реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), індексується **Google Scholar**.*

Редакційна колегія серії:

Кирилюк Є. М., д.е.н., проф. (головний редактор); д.е.н., доц. Зачосова Н. В. та к.е.н., доц. Прощаликіна А. М. (відповідальні секретарі); Андрусак В. М., к.е.н., доц.; Бабіна Н. О., к.е.н.; Буряк Р. І., д.е.н., доц.; Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Денисенко В. С., к.ф.-м.н., доц.; Веславські Єжі, д.е.н., проф. (Польща); Єфіменко Н. А., д.е.н., проф.; Живко З. Б., д.е.н., проф.; Зось-Кіор М. В., д.е.н., проф.; Клочан В. В., д.е.н., проф.; Кукурудза І. І. д.е.н., проф.; Мельниченко О. В., д.е.н., доц.; Назаренко С. А. д.е.н., проф.; Пасека С. Р., д.е.н., проф.; Петрова І. Л., д.е.н., проф.; Прямухіна Н. В., д.е.н., доц.; Пузіков В. В., д.е.н., проф. (Білорусь); Сацевич В., доктор філософії, проф. (Канада); Соловійов В. М., д.ф.-м.н., проф.; Черевко О. В., д.е.н., проф.; Шевченко А. М., к.е.н., доц.; Шпильова В. О., д.е.н., проф.

За дотримання права інтелектуальної власності, достовірність матеріалів та обґрунтування висновків відповідають автори.

Адреса редакційної колегії:

18031, Черкаси, бул. Шевченка, 81
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, к.406
e-mail: etime.cnu@gmail.com

З електронною версією журналу можна ознайомитися за адресою: <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua>

**Founder, editorial, publisher and manufacturer –
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.**
State registration certificate: KV No. 16161-4633PR dated 11.12.2009.

This journal is meant for economists, teachers, researchers, postgraduates, and students.

Journal is entered into the «List of scientific editions in which results of dissertational researches in competition for scientific degrees of doctor and candidate of science may be published» by a Decree of MES of Ukraine dd 15.04.2014 № 455.

Issue №1 of the scientific journal «Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky national university. economic sciences» is recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (protocol number 5 dated 07.02.2019)

*The journal are indexed in an international scientific and metric databases **Index Copernicus (ICV 2017 = 74,16)**, **CiteFactor**, is referenced by the Ukrainian abstract journal "Dzherelo" (founders: the Institute of Information Recording Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine and Vernadsky National Library), is indexed in Google Scholar.*

Editorial board of the series:

Kyryliuk Ye. M., Doctor of Economic Sciences, Professor (Editor in Chief); Doctor of Economic Sciences, Associate Professor Zachosova N. V. and Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Proshchalykina A. M. (executive secretaries); Andrusyak V. M., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Babina N. O., Candidate of Economic Sciences; Buryak R. I., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Voleisho Ya, Doctor of Economic Sciences, Professor (Poland); Vrubel Yu., Doctor of Economic Sciences, Professor (Poland); Denysenko V. S., Candidate of Physics and Mathematics Sciences, Associate Professor; Jerzy Weslawski, Doctor of Economic Sciences, Professor (Poland); Yefimenko N. A., Doctor of Economic Sciences, Professor; Zhivko Z. B., Doctor of Economic Sciences, Professor; Zos-Kior M. V., Doctor of Economic Sciences, Professor; Klochan V. V., Doctor of Economic Sciences, Professor; Kukurudza I. I., Doctor of Economic Sciences, Professor; Melnychenko O. V., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Nazarenko S. A., Doctor of Economic Sciences, Professor; Pasyeka S. R., Doctor of Economic Sciences, Professor; Petrova I. L., Doctor of Economic Sciences, Professor; Pryamukhina N. V., Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Puzikov V. V., Doctor of Economic Sciences, Professor (Belarus); Satzewich V., Ph.D., Professor (Canada); Soloviov V. M., Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor; Shevchenko A. M., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Cherevko O. V., Doctor of Economic Sciences, Professor; Shpyliova V. O., Doctor of Economic Sciences, Professor.

The authors are responsible for the observance of the intellectual property right, for the reliability of the materials and for the substantiation of the conclusions.

Editorial office address:

18031, Cherkasy, Shevchenko Blvd., 81
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, ap.406
e-mail: etime.cnu@gmail.com

All electronic versions of articles are available on the website edition <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua>

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

УДК 332.1

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-4-10

Андрусяк Наталія Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
обліку і аудиту,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8939-7750>
andrusiak.n@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

***Анотація.** У статті окреслено завдання і передумови розвитку інфраструктури інновацій у підприємницькій діяльності в регіонах. Виокремлено елементи суб'єктно-об'єктних відносин в процесі розвитку інновацій та залучення інвестицій в розвиток регіону. Залежно від динаміки і термінів здійснення інноваційного проекту елементи інноваційного механізму автором розділено на регулятори, стимулятори і модератори; за суб'єктами використання – елементи, що використовуються органами державної влади, транснаціональними корпораціями, підприємствами. Така класифікація елементів забезпечення інноваційного розвитку дала підставу виділити головні напрями та складові інноваційно-інвестиційних інструментів сформульовано основні напрями розвитку інвестиційно-інноваційної складової підприємницької діяльності у регіонах України. Як наслідок, виокремлено особливості промислової політики інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів України та шляхи формування регіональної інноваційної політики як органічної складової державної.*

***Ключові слова:** інновації, інвестиції, екологічна безпека, економічна безпека, ефективність, підприємство, потенціал, промислова політика, регіони.*

Постановка проблеми. Підвищення ролі інноваційно спрямованих елементів у структурі економічного механізму сталого розвитку обумовлює зміни системи суспільного відтворення: його структури, пропорцій і форм нагромадження капіталу, співвідношення галузей; структури витрат і споживання суспільства. Швидкість розвитку інноваційного процесу під дією таких елементів призводить до того, що змінюються критерії та оцінки економічної та неекономічної ефективності суспільного виробництва. Більше того, до процесу трансформації схильні навіть ознаки інноваційного економічного розвитку. Відповідно, саме інноваційно-інвестиційні інструменти можуть стати сучасним актуальним інструментом стимулювання економічного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку інвестицій та інновацій в регіонах України присвячено суттєву увагу науковців, зокрема таких як Бобровська О. Ю., Волод О. І., Краус Н. М., Ортіна Г. В., Пліско І. М., Пшик Б. І., Стегней М. І., Юрків Н. Я., Яценко О. В. та інші. Не применшуючи цінності їх наукового здобутку, все ж варто відзначити, що інновації та інвестиції розглядаються переважно як компонент розвитку підприємницької діяльності, а в контексті регіону розглядається переважно його відповідний потенціал. А от роль інновацій та інвестицій як інструменту економічного розвитку регіону, на нашу думку, розглянуто недостатньо.

Метою статі є теоретико-методологічне обґрунтування місця і ролі інвестицій та інновацій у формуванні сучасної політики економічного розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інноваційно-інвестиційної складової підприємницької діяльності в регіонах України має забезпечуватись поєднанням виробничого та територіального інноваційного потенціалів для цілей створення інвестиційної привабливості. Відповідно, інфраструктура інноваційного розвитку виконує ряд комплексних завдань, котрі виходять за рамки виключно інноваційної активності (рис. 1).

Розробка напрямків інвестиційно-інноваційного розвитку підприємницької діяльності в регіонах України ґрунтується на визначеній системі цілей і задач. При цьому, формування таких цілей здійснюється на основі наявних ресурсів, перспектив галузевого розвитку та потенційних обсягів інвестування. Тобто, цілі та напрямки визначаються зовнішніми факторами та справляють безпосередній вплив на внутрішні.

Процес забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку є динамічним, що зумовлено мінливістю інноваційних розробок, динамічністю ринкових відносин та гнучкістю інвестиційних процесів. На кожному етапі розробки та реалізації напрямків забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку підприємництва в регіонах України мають бути враховані елементи їх пластичності та можливості оперативної та адекватної реакції на зміни в ринковій, науковій та технічній кон'юнктурі, проте знаходитися виключно в межах основних державних політик.



Рис. 1. Завдання інфраструктури інноваційного розвитку підприємницької діяльності в регіонах України

Джерело: розроблено автором на підставі [1]

Різноманітні протиріччя економічного розвитку країни, спричинені як економічними, так і демографічними й екологічними проблемами, можна вирішити шляхом використання елементів, які за характером дії і напрямками детермінуючого впливу актуалізують інноваційну діяльність суб'єктів, не протиставляючи їхні інтереси, не порушуючи умови конкурентної змагальності. Залежно від динаміки і термінів здійснення інноваційного проекту елементи інноваційного механізму можна розділити на регулятори, стимулятори і модератори; за суб'єктами використання

– елементи, що використовуються органами державної влади, ТНК, підприємствами. Така класифікація елементів забезпечення інноваційного розвитку дає підставу виділити головні напрями їх використання для реалізації інноваційної перебудови економіки України [2].

Напрями підтримки інноваційної діяльності реалізуються в процесі суб'єктно-об'єктних відносин між підприємствами та органами місцевого самоврядування та державної влади завдяки відповідним окремим елементам:

- по-перше, створення не декларативних, а реальних умов інноваційного розвитку економіки країни шляхом формування комфортних умов розробки і впровадження новацій, їх патентування та розвитку; виокремлення комплексу факторів позитивного та негативного впливу структурної перебудови економіки та бізнес-процесів, що забезпечить системний та накопичувальні ефекти розвитку;
- по-друге, перетворення власне виробництва, для чого потрібні різні способи організації інноваційного процесу, які дадуть змогу надати інноваційності процесу праці, підвищити до необхідного рівня його продуктивність, зробити можливим його заміщення спеціалізованим обладнанням, перетворити знання в необхідний і вирішальний чинник виробництва і таким чином акумулювати виробничий ефект;
- по-третє, формування фінансових передумов інноваційного розвитку за рахунок створення сприятливого інвестиційного клімату в частині політичної, економічної, а особливо, валютної, стабільності та спрямування інвестицій в інноваційний розвиток.

Саме загальна система, її структура системно діючий механізм її інноваційного розвитку формують загальну інноваційну спрямованість, прогресивність, відповідність сучасним тенденціям еволюції. Тільки у такій інноваційно спрямованій системі суспільство здатне творити і розвивати свої структурні сфери. У цьому разі йдеться про взаємодію системного та інноваційного ефектів, системну перебудову для переходу на новий рівень інноваційного розвитку, формування системи для її інноваційної перебудови [2].

Суттєвість та необхідність стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку підприємництва в регіонах України в контексті формування інноваційної економіки та структурної перебудови в напрямку постіндустріального, неінноваційного та інформаційного розвитку зумовлена потребою в переході до високотехнологічного виробництва та міжбізнесових комунікацій на міжнародному рівні.

Відповідно, на макрорівні постає потреба в оптимізації та встановленні ролі інноваційного компонента в економіці, формування новітньої структури національних благ, посилення ролі людського, а значить і кадрового, фактору та формування інноваційної економічної політики в країні.

Взаємна і погоджена дія компонентів інноваційної структуризації забезпечує формування такої відтворювальної моделі національної економіки, яка може бути виражена формулою: «інновації – інтеграційні ланцюжки – інноваційне виробництво – розширене накопичення капіталу – підвищені стандарти споживання». Ця модель включає в зону свого впливу всі сфери і галузі економіки, організовує їх як єдиний простір із пропорційно-узгодженим співвідношенням чинників і мотивацій інноваційно-орієнтованого розвитку [2].

Посилення значимості інноваційного розвитку в плануванні та розробці напрямків розвитку економіки та регіонів призводитиме до кумулятивного ефекту та ефекту масштабу в країні. Системоутворюючий компонент дозволить забезпечити якісний перехід до індустріалізації економіки, створення нового типу суспільної організації праці та виробничих процесів.

Шляхи формування регіональної інноваційної політики як органічної складової державної політики можна простежити на прикладі польського досвіду. Загальна стратегія розвитку науки та інновацій у Польщі стала дороговказом для політиків і адміністраторів усіх рівнів. Їй підпорядковано регіональні інноваційні стратегії, що враховують місцеві умови і для реалізації яких розроблено план дій, котрий містить та підпорядковує за вертикаллю і горизонталлю будь-які кроки в інноваційному напрямі: чи будівництво, чи створення малого підприємства. Крім університетів та науково-дослідних інститутів Польської академії наук, основними ініціаторами та виконавцями плану дій є новостворені

центри перспективних технологій, передових досліджень і трансферу технологій, науково-технологічні парки та наукові центри. Вони тісно співпрацюють із великими і малими підприємствами, а також сприяють створенню нових інноваційних підприємств, які на початковому етапі підтримує держава [2].

Спільна та узгоджена робота усіх ланок ланцюга інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, почала приносити результати. Наприклад, індустріальний науково-технологічний парк у Сувалках, енергетичний та авіаційний кластери в Жешуві започатковано в індустріально відсталих у недалекому минулому регіонах, проте нині, незважаючи на критичне ставлення до них окремих наукових колективів у столиці країни, вони активно діють, створюючи нові робочі місця та сприятливий інноваційний клімат [3].

Теперішній стан інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні можна охарактеризувати наступним чином:

- за останні роки в Україні були зроблені значні зусилля у напрямі адаптування національних стандартів (класифікаторів) до вимог європейського законодавства, проте визначальні нормативні акти, які повинні забезпечувати системність інноваційно-інвестиційних процесів, інкорпоровані недостатньо;
- інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні на сучасному етапі поки здійснюється у безсистемному режимі, що суттєво гальмує інноваційно-ринкові перетворення вітчизняних підприємств до рівня їх конкурентоспроможності;
- прийнятний для України рівень системності інноваційно-інвестиційних процесів може бути досягнутий за умови узгодженості визначальних складових даних процесів із координатами чинного простору державних класифікаторів [4].

Успішна діяльність суб'єктів інновацій на регіональному рівні передбачає:

- значну роль у реалізації на місцях елементів інноваційної політики країни;
- активну участь суб'єктів господарювання-інноваторів у розвитку регіону;
- співробітництво та кооперацію регіональних технологічних та індустріальних кластерів;
- участь у спільних технологічних і наукових проектах та пошукових наукових дослідженнях;
- оптимальне використання центрального й місцевого бюджету для економічного розвитку;
- узгоджену роботу державних органів влади, відповідальних за розвиток і реалізацію національної наукової та інноваційної політики (міністерств, національних агентств, місцевих адміністрацій тощо);
- участь у виконанні національних програм розвитку.

Розглянувши основні напрямки та проблеми інноваційного та інвестиційного розвитку можемо їх узагальнити у формі комплексної схеми (рис. 2).

Перебуваючи у тісній взаємодії, окреслені напрями все ж залишаються мінливими. Механізми їх впровадження залежать від багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема тих, що наведені вище. При цьому, наведені напрями носять загальний характер та повинні бути адаптовані для конкретних потреб регіону. Так, інноваційна активність в Київській області та Харківській суттєво відрізнятимуться. Столичний регіон є центром фінансових та управлінських інновацій, а Харківський – галузі машинобудування, в т.ч. високотехнологічного.

Висновки. Отже, у процесі дослідження окреслено фактори розвитку інвестиційно-інноваційної складової підприємницької діяльності у регіонах України, проаналізовано її інноваційну та інвестиційну складові, охарактеризовано як окремі напрями інноваційного та інвестиційного розвитку, так і способи їх поєднання, а також наведено загальну схему їх реалізації.

Утвердження інноваційно - інвестиційної моделі розвитку національної економіки є безальтернативним шляхом для України, що дозволяє забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, відкриває можливість інтегруватися в глобальні інтеграційні процеси як рівноправний суб'єкт, забезпечити випереджальні темпи економічного зростання відносно розвинених країн світу і створити економічне підґрунтя для запровадження високих соціальних стандартів, притаманних розвиненим країнам світу.

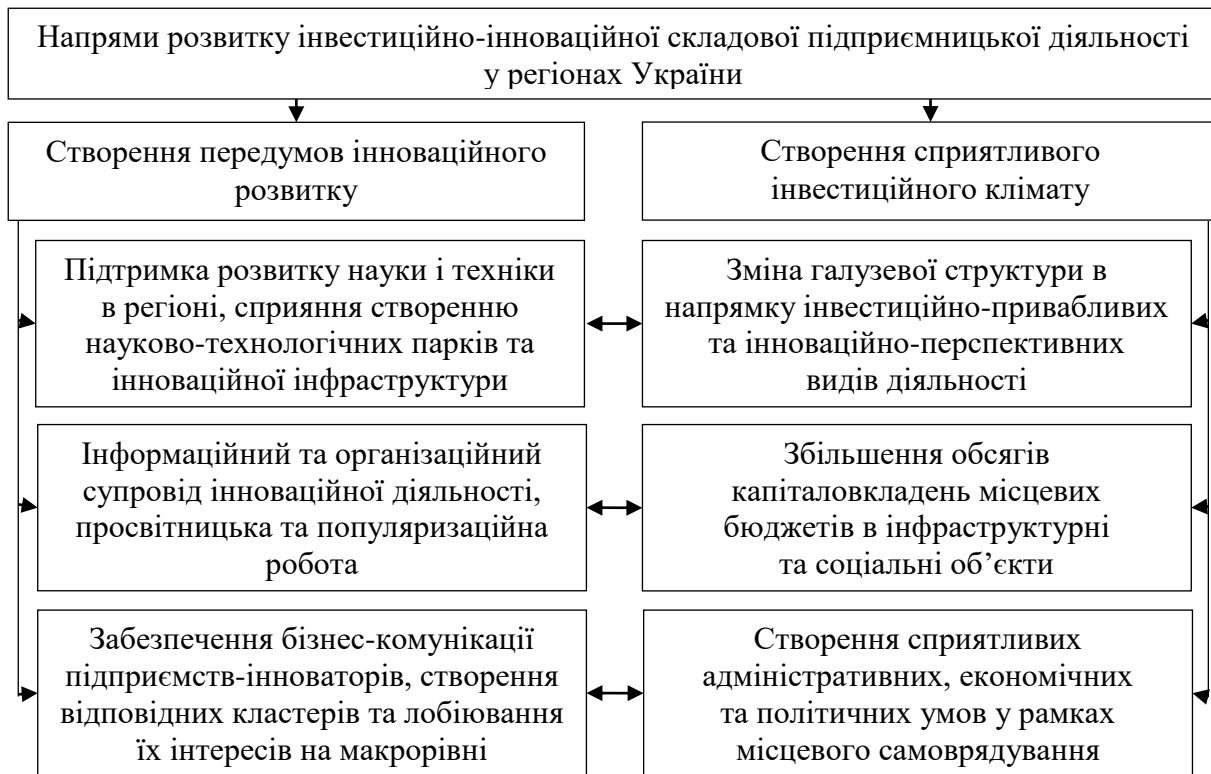


Рис. 2. Напрями розвитку інвестиційно-інноваційної складової підприємницької діяльності у регіонах України

Джерело: розроблено автором

Основним економічним ефектом розвитку реального сектору економіки є скорочення сукупних витрат виробництва в поєднанні із зростанням доходів. Зачасту, досягнення такого результату стає неможливим із зовнішніх причин виробництва. Саме на виявлення та подолання таких причин і повинна бути направлена увага органів місцевого самоврядування при стимулюванні розвитку реального сектору економіки для цілей забезпечення його еколого-економічної конкурентоспроможності.

Зазначимо, що регіони України суттєво відрізняються між собою. Останнім часом диференціація посилюється через низку причин: регіони з різною структурою економіки по-різному адаптуються до нових умов господарювання. Загалом міжрегіональні відмінності є відображенням дедалі більшої диференціації між економічною (різниця у формах власності та секторах економіки) та соціальною (різні групи населення) складовими у регіонах.

В останні роки спостерігається низька конкурентоспроможність регіонів на зовнішніх ринках, відбулося розбалансування внутрішнього ринку, економічного обміну між регіонами, значне скорочення випуску за рахунок галузей, які виготовляли продукцію кінцевого споживання (в першу чергу – машинобудування). Тісні економічні зв'язки збереглися лише між областями, де сконцентрована металургійна та вугільна промисловість. Саме вони формують найбільш потужну в країні фінансово-промислову групу, яка вже диктує свої економічні та політичні умови. Якщо врахувати, що кардинальна зміна структури власності, яка вплинула на диференціацію економічного розвитку на регіональному рівні внаслідок упровадження нових форм господарювання та зменшення частки державного сектору економіки, призвела до неможливості безпосереднього адміністративного впливу органів місцевої влади на суб'єкти господарювання та втрати важелів прямого втручання влади в їхню діяльність, можна зробити висновки, хто й де є справжнім господарем регіону. Більшість регіонів за спеціалізацією є сировинними або виробляють проміжну продукцію, їхній економічний потенціал визначають одна-дві галузі.

Досвід ринково-трансформаційних перетворень в Україні показав, що однією з обов'язкових умов створення життєздатної економіки перехідного періоду є активна регіональна політика. Серед питань, які потребують нагального вирішення в короткостроковому періоді і які, на перший погляд, постають досить буденними та прагматичними, опинилися ті з них, що безпосередньо пов'язані з економічною пасивністю суб'єктів підприємництва і, як наслідок, не виконанням державою соціального призначення. Мова йде про доходи бюджету та потреби їх масштабного перерозподілу через соціальні трансферти для боротьби з масштабною бідністю, що водночас провокує порушення базових прав людини й демотивує підприємців в отриманні легальних прибутків та пояснює незначні обсяги їх офіційної продуктивної діяльності. Власне це виклик до наукового загалу в пошуці ефективної моделі господарського розвитку.

Список використаної літератури

1. Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія. Київ: ЦУЛ, 2016. 596 с.
2. Стегней М. І. Інвестиційно-інноваційні доміанти сталого розвитку територіальних одиниць. Економіка і суспільство. 2015. №1. С. 45-51.
3. Офіційний сайт Науково-технологічного парку «Польща-Схід». URL: <http://www.park.suwalki.pl> (дата звернення: 16.03.2019).
4. Яценко О. В. Напрямки розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств. Збірник наукових праць ЧДТУ. 2014. №21. С. 192-196.
5. Лещинський В. П. Основні напрями підвищення ефективності інвестиційної діяльності. Теорія та практика державного управління. 2016р. №3-54. С. 1-6.
6. Волот О. І., Пліско І. М. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. Науковий вісник Полісся. 2016 р. №1 (5). С. 23-30
7. Mascull B. Business Vocabulary in Use. Cambridge University Press, 2010. 176 p.
8. Cobuild C. Business Vocabulary in Practice. Cambridge University Press, 2011. 256 p.
9. Юрків Н. Я. Просторово-секторальний аналіз реалізації потенціалу розвитку реального сектору економіки. Фінансовий простір. 2014. № 2. С. 166-172.
10. Пшик, Б. І. Взаємодія фінансового і реального секторів економіки: теоретико-методологічні аспекти. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 3. С. 3–8.
11. Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Польська І. Е. та ін. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 48 с.
12. Porter M., Ketels C.. Competitiveness : Moving to the Next Stage. DTI Economics Paper 3. London : Department of Trade and Industry. 2003.
13. Ортіна Г. В. Розвиток реального сектору економіки України в системі державного стратегічного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №16. С. 98-101.

References

1. Kraus, N. M. (2016). Formation of innovative economy in the conditions of institutional changes: monograph. Kyiv, R: TSUL.
2. Stegney, M. I. (2015) Investment and innovation dominants of sustainable development of territorial units. *Economy and society*, 1, 45-51.
3. Science and technology Park "Poland-East", <http://www.park.suwalki.pl/>
4. Yatsenko, O. V. (2014). Directions of development of investment and innovation activities of enterprises. *Collection of scientific papers of Cherkassy state technological University*, 21, 192-196.
5. Leshchinsky, V. P. (2016). The Main directions of increase of efficiency of investment activity. *Theory and practice of public administration*, 3 (54), 1-6.
6. Volot, A. I. & Plisko, I. M. (2016). Real sector of economy: essence, components and its role in ensuring sustainable development of the state economy. *Scientific Bulletin of Polesie*, 1 (5), 23-30.
7. Mascull, B. (2010). Business Vocabulary in Use. Cambridge, Cambridge University Press.
8. Cobuild C. (2011). Business Vocabulary in Practice. Cambridge, Cambridge University Press.
9. Yurkiv, N. I. (2014). Spatial-sectoral analysis of the potential development of the real sector of the economy. *Financial space*, 2, 166-172.
10. Pshik, B. I. (2013). Interaction of financial and real sectors of economy: theoretical and methodological aspects. *Bulletin of the University of banking of the National Bank of Ukraine*, 3, 3-8.

11. Bobrovskaya, O. Yu. & Savostina, T. O. & Polska I. E., etc. (2013). *Ensuring the competitiveness of regions in the context of enhancing economic development*. Dnepropetrovsk: DRIDU NADU.
12. Porter M. Ketels C. (2003). *Competitiveness : Moving to the Next Stage*. London: Department of Trade and Industry.
13. Ortina, G. V. (2017). Development of the real sector of the economy of Ukraine in the system of state strategic management. *Investment: practice and experience*, 16, 98-101.

Andrusiak N. O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate professor, department of enterprise economics,
accounting and auditing
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

INNOVATIVE INVESTMENT TOOLS TO STIMULATE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS

Introduction. *Increasing the role of innovative elements in the structure of the economic mechanism of sustainable development causes changes in the system of social reproduction: its structure, proportions and forms of capital accumulation, the ratio of industries; the structure of expenditure and consumption of society. The speed of development of the innovation process under the influence of such elements leads to changes in the criteria and evaluation of economic and non-economic efficiency of social production. Moreover, even the signs of innovative economic development are subject to the process of transformation. Accordingly, it is innovative investment instruments that can become a modern and relevant tool for stimulating the economic development of regions.*

Purpose. *The purpose of this study is a theoretical and methodological justification of the place and role of investment and innovation in the formation of modern policy of economic development of the regions of Ukraine.*

Results. *The article outlines the tasks and prerequisites for the development of innovation infrastructure in entrepreneurship in the regions. Elements of subject-object relations in the process of development of innovations and attraction of investments in development of the region are allocated. Depending on the dynamics and timing of the innovation project, the elements of the innovation mechanism are divided into regulators, stimulants and moderators; for the subjects of use – the elements used by public authorities, transnational corporations, enterprises. Such classification of elements of ensuring innovative development gave the basis to allocate the main directions and components of innovative and investment tools the main directions of development of investment and innovative component of business activity in regions of Ukraine are formulated. As a result, the features of the industrial policy of innovation and investment development of the regions of Ukraine and the ways of formation of regional innovation policy as an organic component of the state are highlighted.*

Originality. *The article substantiates the need for the integration of instruments to stimulate innovation and investment development in the system of regional industrial policy and the corresponding transformation of the state strategy of economic development.*

Conclusion. *Instruments of innovation and investment development of regional economies cover scientific and technical development, information and organizational support, loyalty to regulatory. Approval of the innovation and investment model of the national economy development is an alternative way for Ukraine, which allows to ensure the competitiveness of the domestic economy, opens the opportunity to integrate into the global integration processes as an equal subject, to ensure faster rates of economic growth relative to the developed countries of the world and to create an economic basis for the introduction of high social standards inherent in the developed countries of the world.*

Key words: *innovations, investments, ecological safety, economic safety, efficiency, enterprise, potential, industrial policy, regions.*

*Одержано редакцією: 31.01.2019
Прийнято до публікації: 07.02.2019*

УДК 911.372.7(1-22)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-11-19

Мудрак Руслан Петрович,

доктор економічних наук, професор, завідувач
кафедри економіки,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1189-5463>

mrp1974@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті досліджено сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Вказується на те, що в країні зберігається стійка тенденція скорочення сільського населення. Стверджено, що однією із головних причин депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів – медичного, транспортного, торговельного та побутового обслуговування сільських жителів. Зроблено припущення, що двома найважливішими елементами соціальної інфраструктури села є його забезпечення, альтернативними традиційним способом обігріву житла, опалювальними агрегатами, та упорядкування й підтримання у належному стані доріг із твердим покриттям приміського сполучення. Вказано на те, що модернізація системи опалення житла сільських територій потребує спеціальної державної програми на зразок існуючої програми здешевлення споживчих кредитів для утеплення житлових будинків.

Ключові слова: сільські території, депопуляція, соціальна інфраструктура, медичне обслуговування, дороги, громадський транспорт, торговельні заклади, побутові умови.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку сільських територій України є актуальною соціально-економічною проблемою. Це обумовлено тим, що на сільських територіях проживає більше третини населення нашої країни, тут зосереджена головна частина природно-ресурсного потенціалу, який є безальтернативною умовою розвитку вітчизняного агропродовольчого виробництва, сільські території України також мають високий рівень туристично-рекреаційного потенціалу тощо. Як з етичної, так і з економічної точки зору головною цінністю сільських територій країни є люди, які там проживають. Тому що лише людська праця може забезпечити повне і найбільш ефективне використання ресурсного потенціалу сільських територій.

Динаміка кількості населення, яке проживає в сільській місцевості є негативною. Головними причинами цього є низький рівень доходів та незадовільний розвиток соціальної інфраструктури сільських населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сільських територій є популярною темою досліджень, особливо в середовищі вчених-аграрників та експертів із розвитку регіональної економіки. Зокрема, це праці Павлова О. І. [1], Маліка М. Й. [2], Хвесика М. А. [3], Саблука П. Т. і Кропивка М. Ф. [4, 5], Рябоконея В. П. [6], Дієсперова В. С. [7], Булавки О. Г. [8], Шпикуляка О. Г. [9], Лупенка Ю. О. [10] та ін. Разом з тим, зважаючи на такі обставини, як незавершеність аграрної реформи та початок реформи децентралізації, створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС тощо, проблема забезпечення сталого розвитку сільських територій – далека від вирішення. Що і обумовлює необхідність подальших досліджень в даному напрямі.

Мета дослідження - з'ясувати актуальний стан соціальної інфраструктури сільських територій країни, визначити її найбільш критичні точки, обґрунтувати заходи по ліквідації виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні зберігається стійка тенденція скорочення чисельності населення, в тому числі і сільського (рис. 1). Середньорічний темп скорочення чисельності сільського населення випереджає аналогічний показник для міського

населення: -0,94% проти -0,61% відповідно. Якщо припустити, що така тенденція зберігатиметься, то через 46 років сільське населення України скоротиться вдвічі – з нинішніх 13015,4 до 6507,7 тис. осіб, а через 92 роки зникне повністю.

Серед причин скорочення сільського населення України слід розрізняти об'єктивні та суб'єктивні. Головними об'єктивними причинами є:

- урбанізація. Це загальносвітовий процес скорочення сільського і зростання міського населення. Причиною дії даної закономірності є приналежність і популяризація урбаністичної культури – різноманітніше соціальне оточення, вищий потенціал комунікацій та доступу до hi-tech, ширший діапазон можливостей для вибору сфери заробітку та розваг і т.д.;
- інтенсифікація сільськогосподарського виробництва. Зростаюча механізація та автоматизація виробничих процесів у сільському господарстві скорочують використання живої праці і зменшують попит на робочу силу в даному секторі економіки.

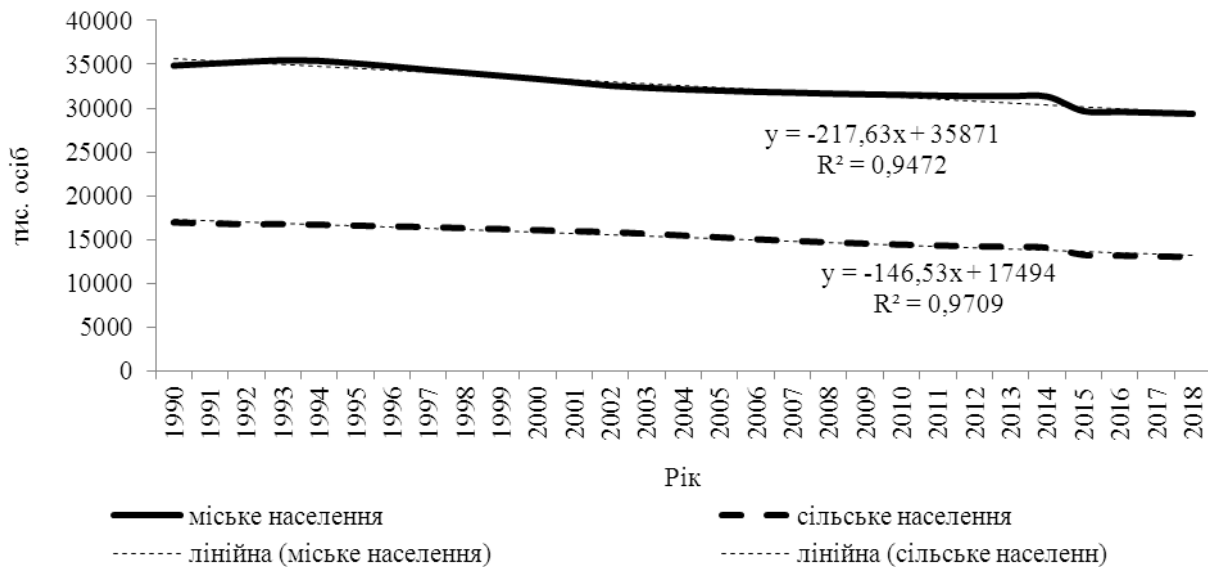


Рис. 1. Динаміка чисельності міського та сільського населення України, тис. осіб

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

Головними суб'єктивними причинами є:

- нижчий рівень доходів найманих працівників у сільській місцевості порівняно із можливостями працевлаштування в місті;
- нижчий рівень розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості порівняно із містом.

Зважаючи на тематичну спрямованість дослідження, більш детально зупинимося на другій суб'єктивній причині – недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Гостра актуальність даної проблеми підтверджується результатами опитування домогосподарств щодо їх оцінки власних побутових умов [11]. Так, у середньому 97% міських жителів та 93% жителів села вважають ознаками бідності відсутність нормальних житлових умов домогосподарства (водогін у житлі, ванна або душова кімната всередині житла, туалет зі зливом всередині житла тощо). При цьому фактично страждали від їх відсутності у середньому лише 6% обстежених міських домогосподарств і 40% сільських домогосподарств.

Погані побутові умови залишаються одним із найбільш проблематичних питань соціальної інфраструктури сільських територій України (табл. 1).

В період з 2009 по 2017 рр. частка сільського житла, обладнаного централізованим водопостачанням, збільшилася лише на 9 п. п., а каналізацією, ванними кімнатами, природним газом та гарячим водопостачанням на 9,3, 7,8, 3,6 та 11,2 п. п. відповідно. Швидше за все мова йде про приміські сільські населені пункти, що знаходяться в ареалі мегаполісів. Зрозуміло, що за ситуації, коли менше третини сільських жителів мають можливість користуватися сучасними побутовими зручностями, у них зникає мотивація

залишатися в селі. Особливо це стосується молоді.

Таблиця 1

Обладнання житлового фонду, %

Рік	Місце проживання	водопроводом	каналізацією	централізованим опаленням	ваннами (душовими)	природним газом	гарячим водопостачанням
2009	міські поселення	76	74,9	75	71,8	82,2	60,6
	сільська місцевість	22,5	18,4	1,6	16,1	50,2	7,9
2013	міські поселення	76,9	75,8	76,2	72,8	84,6	61,2
	сільська місцевість	27,4	23,3	1,4	20,8	51,3	12,7
2017	міські поселення	77,3	76,4	73	74,2	85,5	62,8
	сільська місцевість	31,5	27,7	1,2	23,9	53,8	19,1

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

Такою ж актуальною є проблема доступу по медичних послуг (табл. 2). В період з 2009 по 2017 рр. зросла кількість сільських домогосподарств, які, при виникненні потреби, не змогли отримати медичну допомогу, придбати ліки чи медичне приладдя. Як бачимо, частка домогосподарств, які потребували медичної допомоги, але не отримали її в сільській місцевості зросла на 11 п. п., проти 8,4 п. п. для міських поселень. При цьому частка домогосподарств, які потребували допомоги, але не отримали її в загальній чисельності населення відповідної території зросла:

- в міських поселеннях з 7,7 до 9,9%;
- в сільській місцевості з 6,6 до 11%.

Таблиця 2

Кількість домогосподарств, в яких хто-небудь з членів протягом останніх 12 місяців при потребі не зміг отримати медичну допомогу, придбати ліки та медичне приладдя

Показник	2009 рік		2013 рік		2017 рік	
	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість
Тисяч	2441,2	967,5	2691,2	978,5	2918,7	1435,1
У % до кількості домогосподарств, у яких хто-небудь з членів потребував методичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя	21,1	19,2	23,4	19,4	29,5	30,2

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

Найбільш критичною групою сільських жителів щодо проблем із наданням медичної допомоги є діти, вагітні жінки та люди похилого віку. Сільські жінки фертильного віку, які в минулому мали негативний досвід пологів чи медичного нагляду за новонародженими або хворими дітьми мають найвищу мотивацію міграції в місто. Поряд із матеріальними проблемами сільських домогосподарств, відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю – ще одна важлива причина неналежного медичного обслуговування жителів сільських територій (табл. 3). Так, з 2009 по 2017 рр. на 147,2 тис. збільшилася кількість

сільських домогосподарств, які мали потребу, але не могли відвідати лікаря.

Таблиця 3

Кількість домогосподарств, в яких хто-небудь з членів не міг отримати відповідних медичних послуг та головні причини цього

Показник	2009 рік		2013 рік		2017 рік	
	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість
Придбати ліки, тис. домогосподарств	2029,7	799,1	2179,7	860,7	2565,4	1282
З причин, %:						
занадто висока вартість	98,3	97,6	96	96,3	97,6	98,2
не змогли знайти	1,1	1,7	2,5	3,3	2,2	1,7
Відвідати лікаря, тис. домогосподарств	978,6	470,6	1338	596,2	1086,2	617,8
З причин, %:						
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	4,3	17	10,8	21,4	8,1	32,8
занадто висока вартість послуг	84,9	81	75,3	73,4	80,1	63,5
Відвідати стоматолога, тис. домогосподарств	529,3	273,8	829,6	368,5	986,1	497,2
З причин, %:						
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	0,1	4,3	0,5	0,3	0,4	3,7
занадто висока вартість послуг	95,2	95,6	98,8	98,2	98,9	96,3
Провести медичні обстеження, тис. домогосподарств	996	430,5	1317,1	572,9	1438,3	821,6
З причин, %:						
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	1,3	7,4	7,1	14,6	3,2	9
занадто висока вартість послуг	97,1	91,4	90,8	83,3	94,1	90,9
Отримати лікувальні процедури, тис. домогосподарств	485	187,9	681,5	306,8	765,2	402,8
З причин, %:						
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	0	10,9	1,9	7	2,1	14
занадто висока вартість послуг	97,5	86,8	97,6	93	96,9	85,9
Отримати лікування у стаціонарі, тис. домогосподарств	1142	443,2	1267,6	552	1378,9	828,2
З причин, %:						
відсутність відділення потрібного профілю	0,9	1,4	2,5	9,6	0,5	3,2
занадто висока вартість лікування	98,6	98,3	96,2	89	98,8	96,6

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

При чому вага причини «відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю» зростає майже в 2 рази – з 17 до 32,8%.

Вдвічі збільшилася кількість сільських домогосподарств, які не змогли пройти медичний огляд – з 430,5 до 821,6 тис. При цьому, якщо вага причини «занадто висока вартість послуг» зменшилася з 91,4 до 90,9%, то вага причини «відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю» зростає – з 7,4 до 9%.

Те ж саме стосується і отримання лікувальних процедур та отримання лікування в стаціонарі. З чого можна зробити висновок, що кількісні і якісні характеристики медичного

обслуговування жителів сільських територій погіршилися.

Порівняно із містянами, також погіршується рівень торговельного обслуговування сільських жителів (табл. 4).

Таблиця 4

**Забезпеченість міського та сільського населення України
торгівельною інфраструктурою**

Показник	2009 рік		2013 рік		2017 рік	
	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість	міські поселення	сільська місцевість
Забезпеченість населення, на 10 тис. осіб:						
об'єктами торгівлі, од.	15	12	15	9	11	6
торговою площею в магазинах, м ²	2251	636	2745	580	2387	491

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

В міських поселеннях в період з 2009 по 2017 рр. дещо скоротилася кількість торговельних закладів, проте зросла торгова площа магазинів. Відбулося це завдяки закриття низькорентабельних малих торговельних точок із обмеженим асортиментом товарів. Переважно за рахунок магазинів «Укркоопспілки». Натомість збільшилася кількість приватних магазинів і, що особливо важливо, торговельних центрів. Останні дозволяють домогосподарствам заощадити час та гроші за рахунок компактного розміщення широкого асортименту товарів і відносно нижчих цін. Однак, в сільській місцевості відбулося скорочення і об'єктів торгівлі, і торгової площі магазинів. Об'єктивною причиною цього стало як зменшення кількості сільських населених пунктів, так і скорочення сільського населення. В результаті збільшується кількість сільських населених пунктів, особливо із числа віддалених від районних та обласних адміністративних центрів, у яких взагалі немає магазинів.

Для тих жителів сільської місцевості, які не володіють власними транспортними засобами або не можуть ними керувати, можливості відвідування районних та обласних адміністративних центрів за допомогою громадського транспорту зменшилися. Причиною цього є скорочення залізничного та автобусного парку країни, зменшення кількості приміських рейсів (залізничних та автобусних), зростання вартості проїзду. Наприклад, за період з 2000 по 2017 рр. кількість пасажирських вагонів у залізничному транспорті України скоротилася з 9 до 4,5 тис. од. Усе це призвело до значного зменшення пасажирообігу у приміському сполученні (табл. 5).

Таблиця 5

Відправлення (перевезення) пасажирів у приміському сполученні, млн. осіб

Вид транспорту	Рік									
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2000, %
Залізничний	454	385	365	370	369	350	350	346	119	26,2
Автомобільний (автобуси)	718	727	655	635	621	539	460	407	392	54,6

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

За період з 2000 по 2017 рр. чисельність сільського населення скоротилася на 18,6%, тоді як кількість пасажирів у приміському сполученні за цей же період зменшилася на залізниці на 73,8%, на автобусних маршрутах – на 45,4%. Отже, головною причиною зменшення приміського пасажирообігу є погіршення рівня транспортного обслуговування жителів сільських територій. Однією із головних причин погіршення транспортного

обслуговування жителів сільських територій є незадовільних стан українських доріг (рис. 2). Так, за період з 2000 по 2017 рр. довжина автомобільних доріг місцевого значення з твердим покриттям зменшилася із 150,7 до 114,7 тис. км. В аналізованому періоді зросла лише довжина доріг V найнижчої категорії.

У зв'язку з обмеженим фінансуванням біля 90% автомобільних доріг загального користування не ремонтували понад 30 років; вони не відповідають сучасним вимогам як за міцністю (39,2%), так і за рівністю (51,1%) [12].

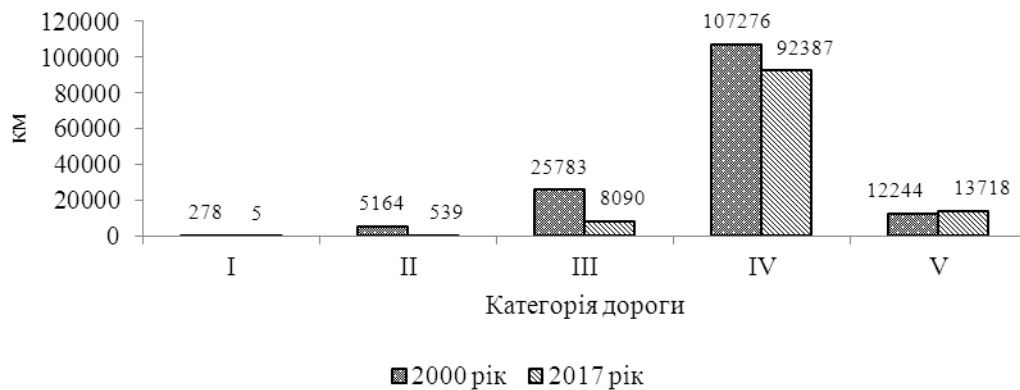


Рис. 2. Автомобільні дороги України загального користування місцевого значення з твердим покриттям за категоріями, км*

Джерело: побудовано за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

Досвід спілкування із жителями сільських територій дає змогу стверджувати, що двома найважливішими елементами соціальної інфраструктури села є його забезпечення, альтернативними традиційним способам обігріву житла, опалювальними агрегатами, та упорядкування й підтримання у належному стані доріг із твердим покриттям приміського сполучення.

Традиційними способами обігріву житла сільського населення є пічне опалення та твердопаливні водяні котли старої конструкції. Головними їхніми недоліками є:

- низький коефіцієнт корисної дії (твердопаливні водяні котли старої конструкції) та обмежена площа обігріву (пічне опалення);
- надмірна амплітуда коливання температури всередині приміщення – жарко ввечері та холодно зранку;
- конструктивні особливості не передбачають гаряче водопостачання;
- відносно високі затрати праці при обслуговуванні;
- висока вартість експлуатації.

На останньому пункті зупинимося детальніше:

1) середня вартість пічного опалення селянського будинку ($\approx 100 \text{ м}^2$) без зручностей за опалювальний сезон (6 міс.) – 18,9 тис. грн.:

- вугілля – приблизно 2 тонни за ціною 6700 грн. (станом на 15.02.2019р. [13]) – 13400 грн.;
- дрова – приблизно 5 складометрів за ціною 1100 грн.13 – 5500 грн.;

2) середня вартість опалення селянського будинку ($\approx 100 \text{ м}^2$) без зручностей твердопаливним (звичайним) котлом за опалювальний сезон (6 міс.) – 32, 3 тис. грн.:

- вугілля – приблизно 4 тонни за ціною 6700 грн.13 – 26800 грн.;
- дрова – приблизно 5 складометрів за ціною 1100 грн.13 – 5500 грн.;

Для порівняння приведемо приблизну вартість опалення селянського будинку ($\approx 100 \text{ м}^2$) зі зручностями газовим двоконтурним котлом:

- 1800 м^3 за опалювальний сезон (300 м^3 за місяць) за ціною 8,56 грн. за 1 м^3 – 15,4 тис. грн., включаючи гаряче водопостачання.

На відміну від пічного опалення та твердопаливних котлів старої конструкції, експлуатація газових котлів, крім нижчих витрат на обслуговування, дає змогу:

- забезпечити відсутність помітних коливань температури всередині приміщення;

- забезпечити власне гаряче водопостачання та обладнання санвузла.

Крім газових котлів, альтернативою півному опаленню та твердопаливним водяним котлам старої конструкції є сучасні твердопаливні (піролізні) та електрокотли. Вартість їх експлуатації є ще дешевшою. Проте вона потребує спеціальних навичок обслуговування, будівництво котелень (піролізні котли) та суттєве технічне переоснащення (будівництво додаткових трансформаторних станцій, високовольтних ліній тощо), додаткових матеріальних витрат на купівлю опалювального агрегату, його монтаж та обслуговування. Отже, модернізація системи опалення сільських територій потребує спеціальної державної програми на зразок існуючої програми здешевлення споживчих кредитів для утеплення житлових будинків.

Упорядкування й підтримання у належному стані доріг із твердим покриттям приміського сполучення дозволить вирішити кілька важливих завдань життєзабезпечення сільських територій:

- сприятиме збільшенню кількості рейсів автобусів приміського сполучення та зменшенню витрат часу на дорогу;
- підвищить швидкість прибуття бригад невідкладної медичної допомоги;
- збільшить потік туристів до сільських населених пунктів, які володіють складовими потенціалу «зеленого туризму», що сприятиме розвитку останнього;
- збільшить кількість підприємців у сфері роздрібної торгівлі, які формують пропозицію на місцевих (сільських) базарах;
- сприятиме розвитку сільськогосподарської сфери виробництва, що підвищить попит на робочу силу збоку відповідних підприємств та самозайнятість в особистих селянських господарствах.

Висновки:

1. У середньому 97% міських жителів та 93% жителів села вважають ознаками бідності відсутність нормальних житлових умов домогосподарства (водогін у житлі, ванна або духова кімната всередині житла, туалет зі зливом всередині житла тощо). При цьому фактично страждали від їх відсутності у середньому лише 6% обстежених міських домогосподарств і 40% сільських домогосподарств.

2. За ситуації, коли менше третини сільських жителів мають можливість користуватися сучасними побутовими зручностями, у них зникає мотивація залишатися в селі. Особливо це стосується молоді.

3. В період з 2009 по 2017рр. зросла кількість сільських домогосподарств, які, при виникненні потреби, не змогли отримати медичну допомогу, придбати ліки чи медичне приладдя.

4. Поряд із матеріальними проблемами сільських домогосподарств, відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю – ще одна важлива причина неналежного медичного обслуговування жителів сільських територій.

5. Порівняно із містянами погіршується рівень торгівельного обслуговування сільських жителів – з 2009 по 2017 рр. в сільській місцевості відбулося скорочення об'єктів торгівлі і торгової площі магазинів.

6. Для тих жителів сільської місцевості, які не володіють власними транспортними засобами або не можуть ними керувати, можливості відвідування районних та обласних адміністративних центрів за допомогою громадського транспорту зменшилися. Причиною цього є скорочення залізничного та автобусного парку країни, зменшення кількості приміських рейсів (залізничних та автобусних), зростання вартості проїзду.

7. Однією із головних причин погіршення транспортного обслуговування жителів сільських територій є незадовільний стан доріг приміського сполучення.

8. Двома найважливішими елементами соціальної інфраструктури села є його забезпечення, альтернативними традиційним способом обігріву житла, опалювальними агрегатами, та упорядкування й підтримання у належному стані доріг із твердим покриттям приміського сполучення.

Модернізація системи опалення житла сільських територій потребує спеціальної державної програми на зразок існуючої програми здешевлення споживчих кредитів для

утеплення житлових будинків.

Перспективним напрямом подальших досліджень із даної тематики є розробка державної програми відновлення соціальної інфраструктури сільських територій у якій, окрім іншого, доцільно обґрунтувати механізм співучасті у її фінансуванні центрального та місцевих органів влади, землекористувачів.

Список використаної літератури

1. Павлов О. І. Агроекономічний, фізико-економічний, соціо-економічний та руралістичний підходи до дослідження сільських територій. *Економіка АПК*. 2016, №1. С. 56-62.
2. Малік М. Й., Забуранна Л. В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2017, №7. С. 5-14.
3. Хвесик М. А., Хвесик Ю. М. Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2013, №1. С. 66-76.
4. Саблук П. Т., Кропивко М. М. Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади. *Економіка АПК*. 2018, №3. С. 5-13.
5. Кропивко М. Ф. Організація та планування комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень. *Економіка АПК*. 2014, №7. С. 109-121.
6. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*. 2016, №4. С. 56-65.
7. Дієсперов В. С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності. *Економіка АПК*. 2014, №5. С. 56-64.
8. Булавка О. Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016, №6. С. 104-109.
9. Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. Інституційні засади формування соціального капіталу в механізмі розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2014, №8. С. 63-68.
10. Лупенко Ю. О. Стан та перспективи сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2017, №6. С. 7-10.
11. Статистичний збірник «Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2017 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року)». К.: Державна служба статистики України, 2018. 116 с.
12. Технічний стан автомобільних доріг загального використання. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/tehnichnyy-stand-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>
13. Якісне вугілля оптом і в роздріб Умань. URL: <http://uman-ugol.com.ua/>

References

1. Pavlov, O. I. (2016). Ahroekonomichniy, fizyekonomichniy, sotsioekonomichniy ta ruralistychniy pidkhody do doslidzhennia silskykh terytorii [Agroeconomic, physioeconomic, socioeconomic and ruralistic approaches to the study of rural areas]. *Ekonomika APK*, 1, 56-62.
2. Malik, M. Y., Zaburanna, L. V. (2017). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vlady [Rural development in terms of decentralization the authority]. *Ekonomika APK*, 7, 5-14.
3. Khvesyk, M. A., Khvesyk, Y. M. (2013). Stalyi rozvytok terytorii yak osnova stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru [Sustainable development of territories as a basis for strategies of agrarian development]. *Ekonomika APK*, 1, 66-76.
4. Sabluk, P. T., Kropyvko, M. M. (2018). Osoblyvosti stratehichnoho planuvannia rozvytku silskoi terytorialnoi hromady [Features of strategic planning of rural territorial community development]. *Ekonomika APK*, 3, 5-13.
5. Kropyvko, M. F. (2014). Orhanizatsiia ta planuvannia kompleksnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Organization and planning of agroindustrial production and rural area complex development under the conditions of power decentralization]. *Ekonomika APK*, 7, 109-121.
6. Riabokon, V. P., Rarok, L. A. (2016). Rozvytok sotsialnoi infrastruktury silskykh terytorii [Problems of development of social infrastructure of rural territories]. *Ekonomika APK*, 4, 56-65.
7. Diiesperov, V. S. (2014). Silski terytorii yak obiekty orhanizatsii ekonomichnoi diialnosti [Rural territories as economic entities]. *Ekonomika APK*, 5, 56-64.
8. Bulavka, O. H. (2016). Teoretyko-metodychni ta orhanizatsiini osnovy rozvytku silskykh terytorii [Theoretical methodological and organizational basis for the development of rural areas]. *Ekonomika*

APK, 6, 104-109.

9. Shpykuliak, O. H., Mazur, G. F. (2014). Instytutsiini zasady formuvannia sotsialnoho kapitalu v mekhanizmi rozvytku silskykh terytorii [Institutional framework of formation of social capital within the mechanism of the development of rural territories]. *Ekonomika APK*, 8, 63-68.
10. Lupenko, Yu. O. (2017). Stan ta perspektyvy staloho rozvytku silskykh terytorii [State and prospects of sustainable rural development]. *Ekonomika APK*, 6, 7-10.
11. State Statistics Service of Ukraine (2018). *Statystychnyi zbirnyk «Samoosinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2017 roku)»* [Statistical Collection «Household self-assessment of availability of selected goods and services in 2017 year»], Kyiv.
12. *Tekhnichniy stan avtomobilnykh dorih zahalnoho vykorystannia* [Technical condition of general-purpose roads] (2019). Ministry of Infrastructure of Ukraine. Available at: <https://mtu.gov.ua/content/tehnichnyi-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>
13. Sale of high quality coal wholesale and retail in Uman (2019). Available at: <http://uman-ugol.com.ua/>

Mudrak Ruslan Petrovich

D.Sc. (Economics), Professor,
Head of the department of Economics,
Uman National University of Horticulture,
Uman, Ukraine

THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF RURAL TERRITORIES

Introduction. *The dynamics of the population number in a rural area has a negative trend. The main reasons are the low level of income and unsatisfactory development of the social infrastructure of rural populated areas.*

Purpose. *The aim of the research is to study an actual state of social infrastructure in the rural areas, to detect the most vulnerable points, and to substantiate the measures aimed at solving the detected problems.*

Methods. *In the process of research, the following methods were used: scientific abstraction, analysis and synthesis, observation and comparison, empirical, rows of dynamics, averages and others.*

Results. *On average, 97% of urban inhabitants and 93% of rural inhabitants consider the lack of normal housing facilities and living conditions of a household to be the signs of poverty. But in fact, only 6% of urban households and 40% of rural households under study suffered from their lack.*

Limited access to medical healthcare services is a challenging issue for the inhabitants of rural areas. In the period from 2009 to 2017, there was an increase in the number of rural households, that couldn't get medical help when needed or buy medicine and medical equipment.

Compared to the urban residents the level of retail sale service of rural residents is decreasing. The reduction of retail outlets and shopping floor space in the rural area is continuing. The level of the transportation service in the rural areas has also worsened.

The opinion poll of rural inhabitants enables us to state that two main elements of a village infrastructure are its provision with alternative ways of heating the accommodation, heating units, repairing and maintaining the suburban roads with a hard surface in an appropriate state.

Originality. *A detailed description of the actual state of the social infrastructure of rural areas is given. The assumption has been made that the most essential elements of the social infrastructure of a village are its provision with the alternative ways of heating accommodation, heating units, repairing and maintaining the suburban roads with a hard surface in an appropriate state. The necessity to update the heating system of rural areas was substantiated and the suggestion was made as to a special state program of its financing.*

Conclusion. *In the conditions when less than one third of a rural inhabitant has the possibility to use modern amenities, they lose the motivation to remain in the village. Therefore, an effective tool to develop rural areas is the renewal and development of their social infrastructure which shouldn't be inferior to the analogous urban one when it comes to housing and living conditions.*

Key words: *rural territories, depopulation, social infrastructure, medical care, roads, public transport, shopping enterprises, living conditions.*

Одержано редакцією: 11.01.2019

УДК 330.34 :332.142

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-20-25

Гречко Алла Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського»
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4913-9674>
alla_grechko@ukr.net

ДОСВІД РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ЩОДО ВПЛИВУ БЮДЖЕТНИХ ВАЖЕЛІВ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

У статті обґрунтовано, що система фіскального стимулювання, оперуючи базовими інструментами податкової та бюджетної політики, дозволяє створити передумови майбутнього зростання пріоритетних напрямів розвитку регіонів. З'ясовано, що існують різні моделі та ключові напрями організації системи фіскального стимулювання провідних країн світу. Проведений аналіз надає можливість виокремити декілька основних моделей фіскального регулювання розвинених країн. Серед них найбільшу практичну цінність представляють скандинавська, німецька, британська та канадська моделі. Скандинавська модель забезпечує повну автономію ринковим суб'єктам у сфері виробництва та фінансування соціальних заходів через потужну систему перерозподілу. Німецька модель побудована на принципах фіскального федералізму. Британська модель характеризується високим рівнем децентралізації бюджетних повноважень. Канадська модель фіскальної децентралізації спрямована на вирівнювання умов життя населення регіонів, за якої місцеві органи влади мають власні податки та право додавати свої ставки до базової федеральної ставки.

Ключові слова: децентралізація, фіскальна децентралізація, бюджетні важелі, фіскальна політика, регіональний розвиток, фіскальні стимули.

Постановка проблеми. Безперервність та високий динамізм процесів економічного, інноваційного та соціокультурного розвитку паралельно активній дифузії знань формує потенційні можливості та серйозні виклики перед національними урядами щодо формування сприятливого середовища функціонування й розвитку ринкових суб'єктів за рахунок всеохоплюючих процесів інтеграції, що полягає у досягненні балансу інтересів усіх задіяних сторін.

Практика державного управління прогресивних країн світу доводить ефективність використання фіскального стимулювання в якості універсального інструменту організації системи економічних мотивацій з метою стимулювання процесів економічного розвитку. Однак, даний напрям вітчизняної бюджетно-податкової політики на сьогоднішній день є слаборозвинутим, що виявляється у фіскальному характері системи, а декларування ринкових цінностей здебільшого обмежується командно-адміністративними підходами до організації системи економічних відносин.

В даних умовах актуальності набуває не лише питання реформування існуючого нормативно-правового поля у рамках питань фіскального мотивування, але й ефективного запозичення світової практики, її належної адаптації до вітчизняної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації ефективної бюджетно-податкової політики присвячена значна кількість наукових праць, конференцій та форумів. У результаті вітчизняною науковою спільнотою сформовано потужне теоретичне підґрунтя функціонування фіскальної системи, її ключових елементів, функцій та системних проблем регіонального розвитку. Високий рівень теоретичної цінності представляють собою роботи таких вітчизняних вчених: О. Алімова, І. Алексєєва, В. Андрющенко, В. Боголюбова, Б. Болдирєва, М. Бутка, І. Вахович, Г. Возняк, А. Гальчинського, В. Гейця, З. Герасимчук,

М. Гончаренко, Б. Данилишина, М. Долішнього, В. Дем'янишин, Ю. Іванова, І. Заверуха, Г. Калетніка, О. Клепанчук, А. Крисоватого, В. Осецького, В. Опаріна, В. І. Пили, А. П. Садовенка, І. Ускова, Л. Чернюк, О. Шишка та інших науковців.

Податкове стимулювання за рахунок надання податкових пільг у інноваційній сфері задля сприяння сталому розвитку регіонів досліджували: Л. Касьянова, О. Марченко, О. Молдован, А. Никифоров, І. Точиліна, Д. Чеберкус та ін.

Незважаючи на вже сформований потужний блок фундаментальних уявлень про особливості організації бюджетно-податкових відносин, більш ґрунтовного розгляду потребують питання використання іноземного досвіду та його належного впровадження в систему управління державного регіонального розвитку.

Метою статті є систематизація європейського досвіду бюджетних важелів впливу на розвиток регіонів для можливості імплементації його в Україні з урахуванням вітчизняних особливостей економічного розвитку. Для вирішення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- з'ясовано, що процеси децентралізації владних повноважень та, у тому числі, фіскальна децентралізація є важливим інструментом фіскального стимулювання регіонального розвитку;
- досліджено скандинавську, німецьку, британську та канадську моделі фіскального регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не підлягає сумніву, що фіскальна політика займає важливе місце в системі державного регулювання та є виразником загальної економічної політики держави, поставлених цілей та обраних підходів до їх реалізації. Залежно від цих цілей можуть вільно варіюватися способи та інструменти їх досягнення на тому чи іншому етапі розвитку держави. Варто також відзначити, що обрані інструменти та засоби фіскальної політики зумовлені впливом конкретної економічної системи суспільства, що склалася у державі, а також низкою історичних передумов. Застосування інструментів фіскальної політики потребує визначення чіткої пріоритетності та усвідомлення поточного стану макроекономічного середовища, адекватної оцінки потенційних впливів та ризик-факторів.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що ринкові відносини та відкритість переважної більшості національних економік породжує потребу застосування таких засобів, які б забезпечили поживлення інвестиційного середовища, інноваційних процесів, досягнення окремих цілей соціального або екологічного характеру, уникаючи використання апарату примусу. Одним із таких інструментів, здатних задовольнити усі перераховані вище цілі, є організація системи фіскального стимулювання. Ця система, оперуючи базовими інструментами податкової та бюджетної політики, дозволяє створити передумови майбутнього зростання пріоритетних напрямів розвитку регіонів.

Реалізація системи фіскального стимулювання на загальнодержавному рівні повинна супроводжуватися активною співпрацею з регіональними структурами з метою забезпечення оптимального рівня ефективності відповідних заходів. Більш того, концепція фіскального стимулювання частково перетинається з підходами фіскальної децентралізації [3, с. 48; 8, с. 209].

В сучасних умовах реформування, що відбуваються в Україні з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень та, у тому числі, фіскальної децентралізації, важливим є дослідження світового досвіду організації системи фіскального стимулювання для можливості імплементації певних елементів із урахуванням специфічних особливостей розвитку України.

Однією з національних моделей фіскального регулювання, яка заслуговує належної уваги в процесі розгляду європейського досвіду фіскального мотивування, є скандинавська модель, характерна для таких країн як: Норвегія, Швеція, Данія. Цілковита соціальна спрямованість державного управління разом із високим рівнем розвитку ринкових взаємодій надає низку специфічних особливостей фіскальній системі зазначених країн. Зокрема, держава забезпечує повну автономію ринкових суб'єктів у сфері, пов'язаній з виробничою діяльністю, у той же час фінансування соціальних заходів забезпечується за рахунок

потужної системи перерозподілу [5, с. 119].

Ключовою особливістю скандинавської системи є ефективна система соціального забезпечення. Держава надає широкий перелік безкоштовних послуг. При цьому, рівень податкового навантаження варіюється залежно від обсягу доходу. Водночас, ефективна фіскальна децентралізація, яка безпосередньо стосується видаткових повноважень бюджетів місцевого рівня, дозволяє підвищити якість наданих послуг, частково стимулюючи процеси конкуренції у сфері надання соціальних послуг.

Розглядаючи досвід організації фіскальних відносин у Німеччині слід відзначити високий ступінь децентралізації владних повноважень, що зумовлено територіальним устроєм країни та низкою історичних передумов її розвитку. В першу чергу, німецькій моделі характерне делегування широкого спектру фіскальних повноважень на рівень федеральних земель та місцевого самоврядування. Дана модель є хрестоматійним прикладом практичної реалізації концепції фіскальної децентралізації, яка довела свою дієвість.

Децентралізований підхід в організації державного управління, спрямований на деконцентрацію центрів впливу, дозволяє, з одного боку, ефективно боротися з регіональними асиметріями розвитку шляхом використання бюджетно-податкового механізму, а з іншого, забезпечує точковий індивідуалізований підхід до вирішення локальних проблем.

Особливий акцент робиться на організації бюджетних відносин, адже система міжбюджетних трансфертів Німеччини, попри незначні обсяги самих трансфертів, їх цільова спрямованість дозволяє, використовуючи інструменти перерозподілу, значно скоротити структурні диспропорції в забезпеченні бюджетними ресурсами регіональних суб'єктів. Додаткового ефекту надає створення спеціальних міжрегіональних програм розвитку. Практична цінність німецького досвіду використання фіскального інструментарію полягає у високоефективному його застосуванні.

Німецька система фінансового вирівнювання включає в себе поєднання вертикального і горизонтального вирівнювання. Горизонтальне вирівнювання спрямоване на пом'якшення відмінностей у фінансовому потенціалі земель і зближення показників до середнього. Для остаточного коректування федеральний уряд використовує спеціальні федеральні гранти після завершення вирівнювання між землями. Необхідність фінансового вирівнювання в Німеччині зумовлена необхідністю забезпечення рівних умов життя громадян на всій території країни і заснована на принципах солідарності та взаємної відповідальності земель [4, с. 5].

Цінною є також британська практика організації фіскальної системи, зокрема, такого роду відносин між центральними органами та регіональним рівнем. Місцевим органам влади Великої Британії надано широке коло видаткових повноважень разом із належним рівнем забезпеченості їх доходної частини (переважно за рахунок майнових податків), однак вони сконцентровані переважно на питаннях виключно місцевого характеру [2, с. 40]. До них можна віднести: розбудову та підтримку місцевої інфраструктури, освіту, соціальні послуги та систему соціального забезпечення. Тобто, можна констатувати високий рівень автономності місцевих бюджетів у питаннях вирішення локальних проблем.

В Канаді, Швейцарії та Австрії функціонує канадська (соціально-орієнтована) модель фіскальної децентралізації, у якій важливу роль відіграють процеси вирівнювання соціально-економічних умов життєдіяльності населення, а місцеві органи влади мають власні податки і користуються правом додавати свої ставки до базової федеральної ставки [6, с. 275].

Зазначимо, що концепція бюджетного федералізму та децентралізації фіскальних повноважень не є домінуючою для всіх країн європейського континенту. Існує низка країн, які застосовують протилежні підходи до вирішення проблем регіонального розвитку та організації бюджетно-податкових відносин. Такі країни застосовують більш традиційні підходи, засновані на сильних процесах централізації та високому ступені залежності регіональних бюджетів від рішень центральних органів влади. До таких країн слід віднести Іспанію, Грецію, Італію та Португалію [1, с. 10; 7, с. 96]. Ефективність застосування

відповідних механізмів можна піддати сумнівам, що пояснюється, в першу чергу, значним сповільненням темпів економічного зростання перерахованих країн, надмірним обсягом зовнішніх зобов'язань, соціальною та політичною нестабільністю.

Розвиток регіонів, окрім питань формування ефективної системи розподілу владних повноважень, має включати також вирішення проблем формування специфічного економічного середовища, яке б сприяло досягненню поставлених економічних цілей. Одним із головних засобів як бюджетно-податкової політики, так і самої системи державного регулювання є використання фіскальних стимулів та мотивації.

Залежно від конкретних цілей регіонального розвитку та характеру інституційного середовища, можуть застосовуватися різні форми фіскальних стимулів. Саме тому пропонуємо імплементувати в Україні низку інструментів фіскального мотивування, які позитивно зарекомендували себе в господарській практиці розвинених країн Європи.

Висновки. В процесі дослідження було проаналізовано досвід розвинених країн у сфері організації ефективних систем стимулювання розвитку регіональних суб'єктів.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що існують різні моделі та ключові напрями організації системи фіскального стимулювання провідних європейських країн. У процесі аналізу систем фіскального стимулювання враховувалися: ступінь централізації бюджетної системи, її структура, кількісне співвідношення різних форм оподаткування, рівень державного втручання в економіку, взаємозв'язок цих факторів у контексті впливу на ефективність стимулюючих фіскальних заходів.

Можна виокремити декілька основних моделей фіскального регулювання розвинутих країн. Серед них найбільшу практичну цінність представляють скандинавська, німецька, британська та канадська моделі. Скандинавська модель, яка забезпечує повну автономію ринковим суб'єктам у сфері виробництва та фінансування соціальних заходів через потужну систему перерозподілу, характеризується соціальною орієнтованістю. При цьому фіскальна система має яскраво виражений децентралізований характер. В свою чергу, німецька модель побудована на принципах фіскального федералізму, що забезпечує ефективність бюджетного процесу за рахунок делегування відповідних повноважень на рівень федеральних земель, характеризується високим ступенем децентралізації владних повноважень, деконцентрацією центрів впливу, поєднанням вертикального і горизонтального вирівнювання.

Британська модель частково поєднує у собі деякі властивості попередніх моделей, однак їх спільною рисою є високий рівень децентралізації бюджетних повноважень, де місцевим органам влади надано широке коло видаткових повноважень разом із належним рівнем забезпеченості їх доходної частини. Канадська модель фіскальної децентралізації спрямована на вирівнювання умов життя населення регіонів, за якої місцеві органи влади мають власні податки та право додавати свої ставки до базової федеральної ставки.

Подальших наукових розвідок вимагають питання імплементации світового досвіду щодо впровадження податкових стимулів розвитку регіонів з урахуванням вимог сталого розвитку.

Список використаної літератури

1. Алексеев И. В. Европейский опыт налогового стимулирования инновационной деятельности / И. В. Алексеев, Р. Й. Желізняк. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2012. №725. С. 7–16.
2. Алиев Б. Х. Налоговое стимулирование инвестиционной деятельности компаний в развитых странах / Б. Х. Алиев, М. Г. Исаев. *Финансы и кредит*. 2015. №4. С. 36–43.
3. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти / Міжнародна рада з науки (ICSU) та ін. ; наук. кер. проекту М.З. Згуровський : монограф. К. : НТУУ «КПІ», – 2012. – 312 с.
4. Брилли В. Е. Специфика финансового выравнивания в Германии / В. Е. Брилли, М. Н. Сверчков. *Экономика и социум*. 2016. №12. С. 1-17.
5. Мініч В. Г. Європейський та світовий досвід державної політики щодо підвищення інвестиційної активності. *Вісник Академії митної служби України*. 2011. №1. С. 118–124.
6. Палійчук Т. В. Моделі фіскальної децентралізації у реформуванні системи управління державними фінансами. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. №2. С. 273–279.
7. Підприємництво та проблеми сталого розвитку економіки України: монографія / за заг. ред.

П.В. Круша. К.: НТУУ «КПІ», 2008. 397 с.

8. Тульчинський Р. В. Децентралізація як детермінанта становлення нового регіоналізму в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Т. 22. Вип. 12 (65). С. 208-211.

References

1. Alekseev I.V. and Zheliznjak R.J. (2012), "European experience of tax incentives for innovation", *Visnik Nacional'nogo universitetu "L'vivs'ka politehnika"*, vol. 725, pp. 7-16.
2. Aliev B.H. and Isaev M.G. (2015), "Tax incentive of investment activity of companies in developed countries", *Finansy i kredit*, vol. 4, pp. 36-43.
3. Zghurovs'kyj, M.Z. ta in. (2012), *Analiz staloho rozvytku: hlobal'nyj i rehional'nyj konteksty*. [Analysis of Sustainable Development: Global and Regional Contexts], NTUU «KPI», Kyiv, Ukraine.
4. Brill' V.E. and Sverchko M.N. (2016), "The Specificity of Financial Equilibrium in Germany", *Jekonomika i socium*, vol. 12, pp. 1-17.
5. Minich V.H. (2011), "European and world experience of state policy on increasing investment activity", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 118-124.
6. Palijchuk T.V. (2017), "Models of Fiscal Decentralization in Reforming the Public Finance Management System", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, vol. 2, pp. 273-279.
7. Krush, P.V. ta in. (2008), *Pidpriemnystvo ta problemy staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Entrepreneurship and problems of sustainable development of the economy of Ukraine], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
8. Tul'chyns'kyj, R.V. (2017), "Decentralization as the determinant of the emergence of a new regionalism in Ukraine", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, vol. 12, no. 65, pp. 208-211.

Alla Hrechko,

Ph. D, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"
alla_grechko@ukr.net

EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES ON THE INFLUENTS OF BUDGET LEVERS FOR REGIONAL DEVELOPMENT

Introduction. *The system of fiscal stimulation by operating basic instruments of tax and budget policy allows creating the preconditions for the future growth of priority directions of regional development, which determines the relevance of the developed countries world experience study in this direction.*

Purpose. *The purpose of this work is systematizing the European experience of budgetary levers of influence on the regional development for the possibility of its implementation in Ukraine, taking into account the domestic features of economic development.*

Methods. *In the course of the research, general economic methods of scientific knowledge were used, namely: analysis, induction, deduction, synthesis, etc., and also the system approach was used.*

Results. *The article substantiates that fiscal policy occupies an important place in the system of state regulation and is an expression of the general economic policy of the state, set goals and chosen approaches to their realization. Depending on these goals can be freely varied ways and instruments to achieve them at some stage of development of the state, selected instruments and means of fiscal policy due to the influence of a particular economic system of society prevailing in the country. The use of fiscal policy instruments requires a clear prioritization and awareness of the current state of the macroeconomic environment, an adequate assessment of potential impacts and risk factors.*

It is proved that the fiscal stimulus system, operating on the basic instruments of tax and budget policy, allows us to create the preconditions for the future growth of priority directions of regional development. The implementation of the fiscal stimulus system at the national level should be accompanied by active cooperation with regional structures in order to ensure the optimum level of effectiveness of the respective measures, moreover, the concept of fiscal stimulus overlaps with the approaches of fiscal decentralization.

It has been found that there are different models and key areas of the fiscal incentives leading countries system, different degree of the budget system centralization, its structure, a quantitative correlation of various forms of taxation, the level of government intervention in the economy, the relationship of these factors in the context of the impact on the effectiveness of stimulating fiscal measures.

Originality. *The article became further develop conceptual and theoretical foundations of fiscal*

decentralization, based on the research experience of developed countries proved that depending on the specific regional development objectives and the nature of the institutional environment, may apply various forms of fiscal incentives as a means of fiscal policy and the system of state regional regulation.

Conclusion. *The analysis made it possible to distinguish several major models of fiscal regulation in European countries. Among them, the most practical values are Scandinavian, German, British and Canadian models. The Scandinavian model, which ensures complete autonomy for market actors in the production and financing of social activities through a powerful redistribution system, is characterized by social orientation, with the fiscal system having a pronounced decentralized character. In turn, the German model is based on the principles of fiscal federalism, which ensures the efficiency of the budget process through the delegation of relevant powers to the level of federal lands, characterized by a high degree of power decentralization, deconcentration centers of influence, a combination of vertical and horizontal alignment. The British model partially combines some of the previous models properties, but their common feature is the high level of budgetary powers decentralization, where local authorities are given a wide range of spending powers, along with an adequate level of their revenue side security. The Canadian model of fiscal decentralization aimed at equalizing the living conditions of the regional population, in which local authorities have their own taxes and the right to add their rates to the basic federal rate.*

Key words: *decentralization, fiscal decentralization, budget levers, fiscal policy, regional development, fiscal stimulus.*

*Одержано редакцією: 10.01.2019
Прийнято до публікації: 31.01.2019*

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

УДК 338.124.4

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-26-37

Кукурудза Іван Іванович,
доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-5231-9983>
econom@cdu.edu.ua

УКРАЇНЬСЬКА ЕКОНОМІКА – ЗА КРОК ДО ЧЕРГОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Досліджено стан соціально-економічного розвитку України після фінансово-економічної кризи 2008-2009 р.р.; проаналізовано основні напрями макроекономічної політики і мікроекономічних спонукань; розкрито причини виникнення фінансово-економічних криз; аргументовано висновок про те, що українська економіка на порозі входження в чергову, ще більш глибоку й руйнівну (у порівнянні з кризою 2008-2009 рр.) фінансово-економічну кризу; розроблено заходи, здійснення яких могло б пом'якшити руйнівну силу кризи, оскільки повністю уникнути її виникнення в умовах ринкової економіки неможливо, тим більше, що в глобалізованому світі навіть планова економіка може зазнати потрясінь внаслідок кризи в країнах партнерах; показано сильні сторони і слабкості щодо протидії вразовим явищам в умовах поглиблення відносин України з ЄС.

Ключові слова: чергова фінансово-економічна криза в Україні, причини економічної кризи, руйнівна сила кризи, шляхи послаблення кризових явищ.

Постановка проблеми. Через шість років світ відзначить двохсотріччя першої економічної кризи (1825 р.), яка продемонструвала практично всі слабкості ринкової економіки. Відтоді економіка тих чи інших країн десятки разів зазнавала циклічних коливань, проходячи через чотири фази циклу: кризу, депресію, поживавлення та піднесення. Все це змушувало вчених шукати причини виникнення та шляхи подолання (або недопущення) економічних криз. З врахуванням сказаного, обрана нами тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з перших про економічну кризу 2008-2009 р.р. писали Геєць В., Гриценко А., Некіпелов О., Новоселова Л., Чухно А. та інші автори [1; 2; 3; 4; 5]. Ми не маємо наміру робити детальний аналіз їхнього бачення даної проблеми, оскільки в науковому середовищі воно є достатньо відомим. Проте ми не можемо не сказати, що погляди і рекомендації практично усіх економістів містять багато такого, що було затребуване суспільством і в тій чи іншій мірі сприяло функціонуванню економіки. Справа в тому, що криза, як головна фаза циклу, має багатоаспектний характер (криза надвиробництва, фінансова криза, платіжна криза, валютна криза тощо) і в кожному окремому випадку для її подолання чи послаблення руйнівної сили потрібна своя система заходів. Причому, не скрізь однакова щодо набору економічних та адміністративних інструментів впливу. Криза 2008-2009 р.р. вкотре підтвердила помилковість тверджень про можливість безкризового розвитку ринкової економіки в умовах посилення державного втручання в економіку. Справа в тому, що хоча кожна криза, з якою стикалися ті чи інші країни, мала свої особливості прояву та свою власну силу руйнівних наслідків, все ж таки всі вони мали одну і ту ж першопричину виникнення – глибоку суперечність між суспільним

характером виробництва і приватно-капіталістичною формою привласнення [6, с. 272]. Саме виходячи з цього, ми й спробуємо спрогнозувати середньострокову перспективу розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, фінансово-економічна криза 2008-2009 р.р. в Україні в значній мірі була спровокована світовою кризою, яка зародилась в США в результаті блискавичного банкрутства одного з найбільших банків світу – американського Lehman Brothers. Маючи 158-річну історію діяльності у фінансовому середовищі і 4 млрд. доларів чистого прибутку у 2006 році, цей банк вже в першому півріччі 2008 року мав 2,8 млрд. доларів збитків. До вересня того ж року збитки виросли до більш як 6 млрд. доларів, що і змусило банк звернутися в суд із заявою про банкрутство [7, с.64]. Звичайно, саме по собі банкрутство банку не могло б викликати кризу, якби національні економіки та світова економіка в цілому не відчували тиску суперечності між суспільним характером виробництва і приватнокапіталістичною формою привласнення, яка (суперечність) знаходить свій прояв у таких формах, як суперечність між виробництвом і споживанням, рухом заощаджень та інвестицій, між виробництвом і розподілом, між планомірною організацією виробництва на окремому підприємстві і стихійним механізмом ринкового регулювання економіки в масштабах всього суспільства тощо.

В цьому напрямі діяли експансія банківського кредиту і маніпулювання процентними ставками задля того, аби перекачати доходи населення у сталі сейфи. До того ж так діяли не лише банки США, а й більшості інших країн, в тому числі й України. На кризу працювали рух рівня цін та інфляції, небувала за масштабами хвиля неповернень кредитів і вилучень житла у позичальників тощо. З огляду на очікування великої руйнівної сили кризи уряди багатьох країн уже на самому її початку почали виділяти великі суми коштів на пом'якшення руйнівних наслідків. Так, США виділили 700 млрд. дол., Великобританія – 400 млрд. фунтів стерлінгів, Франція 360 млрд. євро, Німеччина – 500 млрд. євро, Австрія – 100 млрд. євро, Японія – 51 млрд. доларів [7, с.59]. На жаль, Україна на старті світової фінансово-економічної кризи не змогла виділити більш-менш достатні суми коштів для пом'якшення її руйнівних наслідків. А тому за п'ять місяців 2009 р. індекс промислової продукції становив 68,1%, обсяг виконаних будівельних робіт зменшився на 44,2%, обсяг транспортних перевезень – на 36,6%, обсяг експорту – на 41,1%, реальна заробітна плата упала на 10,8% [8, с.6].

На сьогодні практично всі згадані нами причини виникнення попередньої фінансово-економічної кризи не тільки не послабились, а навпаки, істотно поглибились. Передусім поглибилась основна суперечність нинішнього національного виробництва – суперечність між суспільним характером виробництва і приватнокапіталістичною формою привласнення його результатів. Підставою для такого твердження, на наш погляд, є те, що після попередньої кризи продовжувалась приватизація базових бюджетоутворюючих підприємств й народногосподарських комплексів, а результати їхньої діяльності привласнювались сімейством олігархату. Більше того, догоджаючи Міжнародному валютному фонду, США та ЄС українські високопосадовці мають намір продовжити приватизацію. А це означає, що й надалі буде поглиблюватися основна причина економічних криз – суперечність між суспільним характером виробництва і приватнокапіталістичною формою привласнення його результатів. Поряд з поглибленням основної причини криз поглибилися і будуть й надалі поглиблюватися похідні суперечності національного виробництва, тобто ті, що є формами прояву основної суперечності кожної капіталістичної економіки. Найбільш помітним і відчутним для населення України є поглиблення суперечності між виробництвом і споживанням, що виражається у недоспоживанні, оскільки через постійне зростання цін і тарифів триває зниження реальних доходів населення. За експертними оцінками, тільки за останні чотири роки вони скоротилися більш як на 30% [9, с.14]. Причому зниження реальних доходів населення України спостерігається протягом усього періоду ринкових перетворень. За нашими підрахунками, починаючи з 1989 року, реальні доходи українців зменшилися майже в рази. Характерно, що зменшення в 4 рази реальної заробітної плати і реальних пенсій було в свій час оприлюднено у «Стратегії подолання бідності»,

затвердженій Указом Президента України Л. Д. Кучми.

Набуває подальшої гостроти і суперечність між виробництвом та розподілом, що виражається, з одного боку, у неможливості планомірного розподілу виробленого продукту і робочої сили з врахуванням потреб всього суспільства і, з другого боку, у розподілі та перерозподілі національного доходу в інтересах власників засобів виробництва та зменшення частки безпосередніх виробників у національному доході й у валовому внутрішньому продукті (ВВП). Саме через це в Україні кількість доларових мільярдів на 100 млрд. доларів ВВП є більшою, ніж у країнах великої вісімки [10, с.6]. Шаленому збагаченню олігархів сприяє утримання на вкрай низькому рівні заробітної плати, адже у структурі витрат на одиницю продукції зарплата в Україні становить лише 8-9%, в той час, як в країнах ЄС цей показник сягає 40-45% [11, с 90]. Характерно, що доходи олігархів, які домінують в українській економіці, не інвестуються у національну економіку, а виводяться в офшори. Причому структура цих доходів здебільшого включає в себе не тільки значну частину прибутку і природну ренту, але й частину необхідного продукту через заниження оплати праці, а також амортизаційні відрахування, що стає можливим внаслідок відсутності необхідних норм регулювання відтворення основного капіталу [9, с.14].

Продовжує загострюватися суперечність між рухом заощаджень та інвестицій, що характеризується зростанням заощаджень населення і критичним дефіцитом інвестицій, оскільки порівняно великі сукупні суми заощаджень трудящого населення зберігаються поза фінансовими установами, або, як уже зазначалося, виводяться за кордон олігархатом. За оцінками експертів, щороку виводиться за кордон 8 млрд. доларів, а за роки незалежності обсяг коштів, виведених з України, сягнув приблизно 167 млрд. доларів [12, с.18].

Можна було б навести й інші факти загострення основної причини економічної кризи і чинників, що її пришвидшують. На жаль, керівництво України настільки загіпнотизоване мізерним зростанням економіки та потенційними вигодами від поглиблення відносин з ЄС, що не тільки не бачить насування нової економічної кризи, а й діє в напрямі її прискорення. Скажімо, замість того, щоб ставити серйозні бар'єри проникненню іноземного капіталу в банківську систему і сприяти іноземним капіталовкладенням у реальний сектор економіки, створює сприятливі умови для широкого доступу капіталу в національну банківську систему через її кредитування та придбання українських приватних банків. А це означає, що вже на старті економічної кризи переважна більшість іноземних капіталів відпливе за кордон і цим, як вже було не одноразово, спричинить обвал гривні і посилить спад національної економіки. І не треба бути великим економістом, щоб зрозуміти, що у випадку інвестування реального сектора економіки капіталу, вкладені іноземними компаніями в обладнання, і в умовах кризи залишилися б в Україні. Більше того, іноземний капітал залишає фінансові інститути чужої країни при будь-якій політичній нестабільності. Як зазначає Чжан Дун'ян, більшість європейських компаній після 2014 року вийшли з України [13, с.3].

Стосовно економічного зростання, про яке говорять наші керманічі, то ми його не ігноруємо, однак темпи зростання валового внутрішнього продукту в останні три роки на рівні менше 3% проти 17 процентного спаду у 2014-2015 р.р. не дають жодних підстав для заперечення назрівання економічної кризи. По-перше, ці темпи настільки низькі, що країні буде потрібно добрий десяток років, щоб вийти на рівень обсягу ВВП 1989 року [9, с.14]. По-друге, всім відомо, що кризам завжди передують піднесення. Хоча в нашому випадку, каталізатором економічної кризи, швидше всього, стане не економічне зростання, а недоспоживання через вкрай низькі доходи переважної більшості населення. Детонатором чергового обвалу національної економіки можуть стати продовження доларизації, відсутність належного державного контролю за діяльністю комерційних банків, масовий відплив національних капіталів за кордон, наростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі, надмірні витрати на утримання державного апарату, високе боргове навантаження тощо.

Якщо судити по політичній риториці, то Україна зможе перейти до сталого економічного зростання й уникнути економічної кризи завдяки поглибленню відносин з Європейським Союзом. На таку риторику українське керівництво надихають соціально-

економічні досягнення країн Центрально-Східної Європи після їх приєднання до ЄС. Ми не виключаємо того, що після підписання Угоди про асоціацію і поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною і ЄС наша країна матиме можливість створити ефективну систему господарства, яка зможе задовільно забезпечувати потреби суспільства.

Так, згідно з Угодою, ЄС посприяє Україні у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабілізації, надавши у 2014–2020 рр. 11 млрд. євро, включаючи гранти з бюджету ЄС та інвестиції з боку Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР). Буквально в перші роки після підписання Угоди Європейська Комісія надала позику на 3,4 млрд. євро під низькі проценти з погашенням через 15 років [14, с.135-136]. Значна частина цих коштів мала використовуватися на вирішення проблем управління фінансами, енергетичним комплексом, системою соціального захисту, діловим середовищем тощо. Крім того, ЄС реалізує низку програм з надання грантів на розбудову держави, підтримку малих та середніх підприємств, підтримку децентралізації та реформи органів місцевого самоврядування [14, с.137].

Можна було б навести й інші факти, які свідчать про великі можливості щодо макроекономічної співпраці та фінансової допомоги для України. Проте не можемо не звернути увагу на те, що ЄС співпрацює і надає допомогу, як правило, на тих самих засадах, що й Міжнародний валютний фонд (МВФ). А ці засади є не лише вкрай жорсткими, а й в значній мірі неприйнятними, оскільки являють собою пряме втручання у внутрішні справи України. Скажімо, вже в 2014 році було підписано дворічну Угоду стенд-бай з МВФ, яку через рік замінили чотирирічною Програмою розширеного фінансування (17 млрд. доларів), в яких фактично обмежувалася незалежність української влади щодо проведення внутрішньої політики, оскільки в документах надання підтримки обумовлювалося цілою низкою вимог. Серед них були: подальша лібералізація зовнішньої торгівлі, лібералізація цінової політики, прискорення приватизації мізерного залишку неприватизованих стратегічних підприємств, здійснення заходів дерегуляції, проведення адміністративної реформи, реформування пенсійної системи, освіти, охорони здоров'я, боротьба з корупцією, реформування судової системи, підвищення комунальних платежів тощо. Окрім з цих вимог не сприяють сталому економічному зростанню.

І цьому не слід дивуватися, адже, як пише Гж. Колодко, «декларативна турбота Заходу про прогрес і демократію, розвиток і добробут постсоціалістичних суспільств – це передусім риторика, яка приховує занепокоєність своєкорисливими інтересами, причому не лише політичними, а головним чином економічними, передусім інтересами фінансових еліт багатих країн». І не погодитись з думкою відомого польського економіста й політика, якого упродовж десяти років доля двічі піднімала на пост віце-прем'єра і міністра фінансів Польщі, неможливо. Він цю турботу знає не тільки теоретично, а й практично. І тому закликає не ображатися на тих, хто в нових реаліях прагне мати певну користь – отримати прибуток, а «пристосовуватися до такої реальності як до нового виклику, який в епоху глобалізації ринків створює не тільки нові загрози та ризики, але й в ще більшій мірі – нові можливості і шанси. Однак, щоб їхній баланс був вигідним з точки зору довготривалого соціально-економічного розвитку, необхідна дієва стратегія, яка спирається на правильну економічну теорію і правильно накреслені цілі розвитку» [15, с.147].

Проте, в Україні ось уже 28 років нема ні дієвої стратегії, ні правильно накреслених цілей. У найбільш загальному розумінні, стратегія – це науково обгрунтована довгострокова програма дій, яка визначає конкретні кінцеві цілі і засоби та інструменти їх досягнення. Відсутність такої програми в нашій країні зумовлена принаймні трьома основними причинами: до політичного та економічного управління прийшли люди, котрі не вмiли і не хотіли стратегічно мислити задля служіння суспільству, а всю свою діяльність спрямували на власне збагачення; при здійсненні кардинальної логіки суспільно-економічних відносин використовувалася помилкова теоретична база – неолібералізм чиказької школи, який в умовах слабкості економічних інститутів став інструментом пограбування та розкрадання; сліпа віра в те, що відмова від планового ведення суспільного господарства сама по собі,

автоматично приведе до інтенсифікації економічного розвитку.

Дехто може сказати, що неправильно говорити про відсутність стратегії, оскільки кожний уряд України розробляв її. Ну, по-перше, ми ведемо мову про правильну економічну стратегію, реалізація якої обов'язково має обернутися піднесенням темпів соціально-економічного зростання. Якраз цього не сталося ні в ході ринкових перетворень, ні в результаті вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), ні в інших випадках, які вимагали розробки правильної економічної стратегії. По-друге, про яку економічну стратегію може йти мова, коли за 28 років у нас змінилося майже 20 урядів, кожний із яких поспіхом робив чорновий начерк поточних заходів, аби догодити МВФ та іншим міжнародним інституціям, але цей начерк називали то стратегією, то програмою, то проривом, то ще якимось синонімом.

Причому, в кожному випадку, коли треба було визначати ціль розвитку, українське керівництво плутало цілі і засоби їх реалізації, а це призводило до вкрай жалюгідних або навіть негативних результатів. Не змігши відрізнити цілі від інструментів, усю політику економічних реформ було зведено практично до роздержавлення і приватизації, в той час як роздержавлення і приватизація це лише засоби, інструменти досягнення триєдиної цілі – підвищення ефективності суспільного виробництва, побудови соціальної ринкової економіки та підвищення рівня життя населення. Унаслідок такого плутання, Україна протягом 90-х років минулого століття була відкинута на рівень 50-х років. Практично знищено суднобудівні, машинобудівні, авіабудівні, приладобудівні та інші підприємства. Саме через це обсяг виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП) у порівняльних цінах станом на кінець 2018 року становив усього 80% від рівня 1989-1990 рр. І це в той час, коли ВВП Польщі, Туркменістану, Китаю, В'єтнаму та деяких інших країн за цей час зріс на 180-220%.

Про плутання цілей і засобів їх досягнення красномовно свідчить і те, наскільки не продумано, поспішно Україна приєднувалася до СОТ. Інші вступники десятиліттями виторговували для себе кращі умови вступу, а ми погодилися на умови, які вже в перші роки членства обернулися постійним дефіцитом зовнішньої торгівлі у межах 10-15 млрд. доларів щороку, закриттям багатьох українських підприємств через неспроможність вистояти в конкурентній боротьбі, величезними втратами бюджету і ліквідацією понад 500 тисяч робочих місць. Чотирьом тисячам назв української продукції обмежили доступ на зовнішній ринок, в той час як багаті країни, і передусім Євросоюзу, отримали широкий доступ на український ринок і таким чином отримали можливість поліпшувати стан своїх економік за рахунок України. Говорячи про це, ми не заперечуємо того, що вступ до СОТ став потужним стимулом реформування торгівельного режиму країни, формування прозорості і передбачуваної регуляторної політики, послаблення тарифних і нетарифних бар'єрів між національним ринком і ринками країн – членів СОТ і сприяв розвитку підприємництва, в тому числі і через вихід на зовнішні ринки. Однак якби наші договірники дивилися на вступ до СОТ як на засіб, а не кінцеву ціль, то результати для української економіки могли б бути значно кращими.

У нас є побоювання, що наші чиновники та урядовці так само, як і у випадках ринкових перетворень і приєднання до СОТ, не зможуть сповна скористатися тими можливостями та перевагами, які задекларовані в Угоді про асоціацію і ПВЗВТ з Євросоюзом. Це може статися тоді, коли українська сторона не буде бачити той факт, що вже зараз ми спостерігаємо збільшення в нашу країну потоку імпорту товарів і зростання збитковості зовнішньої торгівлі, придушення залишків промислового виробництва і несировинного сільського господарства, зростання безробіття і бідності, фактичну загибель оптової і роздрібною торгівлі вітчизняними товарами під конкурентним тиском великих європейських фірм, зростання до європейських рівнів споживчих цін при менших у рази зарплатах, подорожчання імпортованих нафти та газу і зменшення їх транзиту, остаточне перетворення України у сировинну державу з вимираючим та емігруючим населенням тощо.

Великі можливості та переваги задекларовані в Угоді про асоціацію та ПВЗВТ і відносно агропромислового комплексу. Найперше впадає у вічі той факт, що ЄС іде на

серйозні поступки для України з метою створення умов для найменш болісного пристосування до нормативів та стандартів інтеграційного об'єднання. Буквально в перші роки після підписання Угоди ЄС виділив понад 400 млн. євро кредитування проектів із модернізації сільськогосподарської інфраструктури та розвитку сільського господарства України. Очікується отримати кредити на розвиток дослідницьких закладів, лабораторій для проведення тестування, закладів професійно-технічної підготовки. ЄС заохочує українських виробників сільськогосподарської продукції та продовольства нульовими тарифами на імпорт з України, причому це заохочення торкається не тільки тієї продукції, яка слугує сировиною для європейських переробних підприємств, а й продукції поглибленої переробки. Характерно, що імпорتنі тарифи для багатьох видів української продукції будуть знижуватися швидше, ніж це саме робитиме Україна для продукції з ЄС.

Очікується вирівнювання державної підтримки вітчизняних сільгоспвиробників до тих обсягів, які практикують країни ЄС. Останні, як відомо, щорічно витрачають щонайменше 50 млрд. євро, з яких 80% ідуть на пряму підтримку виробників, тоді як Україна на підтримку своїх виробників сільськогосподарської продукції в останні роки виділяла в середньому 5-6 млрд. гривень. До основних форм державної підтримки сільськогосподарських підприємств належать пряме бюджетне фінансування, податкові пільги, покриття державою (повне або часткове) процентів по кредитах, державне страхування комерційних ризиків, списання заборгованості по податках і податкових зборах, пільгові тарифи на товари і послуги тощо. Проте, як переконає вітчизняний досвід періоду ринкових перетворень в аграрному секторі економіки, розраховувати на серйозне зростання обсягів державної підтримки сільгоспвиробників України не доводиться передусім через брак фінансових коштів. Тобто, нам залишається чекати повноправного членства в ЄС і надіятися на субсидії Євросоюзу. Співпраця з ЄС, на нашу думку, може стати важливим чинником розширення доступу вітчизняних агровиробників до відповідної тамтешньої інноваційної техніки, науково-дослідних розробок і технологій, що дозволить здійснити переоснащення і модернізацію українського сільського господарства та харчопрому. Адже сьогодні ми бачимо зрушення в сільському господарстві постсоціалістичних країн завдяки участі в ЄС.

Проте, українське керівництво не повинне покладатися виключно на підтримку ЄС і його кошти. Нинішня реальність настільки неоднозначна в часовому вимірі, що вимагає постійного моніторингу напрямів соціально-економічного розвитку. Справа в тому, що незважаючи на серйозні поступки з боку ЄС для України, цінова конкурентоспроможність свинини, м'яса птиці, вершкового масла, твердих сирів і деякої іншої продукції вітчизняного тваринництва поки що набагато нижча відносно потенціального імпорту, скажімо з Польщі. Не краща ситуація і щодо якості вітчизняної м'ясо-молочної продукції. І все це – результат бездумних ринкових перетворень періоду незалежності, коли в чаді неолібералізму та приватизації фактично виявилися зруйнованими галузі промислового свинарства, вівчарства, льонарства, втрачено близько 90% фізичного капіталу в сільському господарстві, розвалено соціальну сферу села, стартував і набрав загрозливих обертів процес зникнення з карти України сіл. Порівняно з 1990 роком виробництво м'яса усіх видів зменшилося в 2,3 рази, а молока – у 2,1 рази, оскільки поголів'я великої рогатої худоби зменшилось майже на 20 мільйонів голів, корів – майже на 6, свиней – більш як на 11, овець і кіз – майже на 7 мільйонів. Тобто ми активізували наші прагнення до євроінтеграції не в кращі часи для національного АПК. Змінити їх на краще можливо, але тільки за умови, що ті, хто займатиметься цією надзвичайно важливою справою, не будуть нарешті плутати цілі і засоби їх досягнення.

Насторожує й те, що в Угоді ПВЗВТ стоять вимоги подальшого роздержавлення і приватизації вітчизняних державних сільгосппідприємств. Навіть визначено їх кількість – 86. Це саме планується здійснити і стосовно підприємств промисловості і транспорту. При цьому знову, як і протягом усього періоду ринкових перетворень, в ролі «аргумента» висувається міф про неефективність державної форми власності. Вона, мовляв, не створює умов для ефективного управління, оскільки підприємствами керують хай і професіонали, але не власники. А хіба підприємствами нинішніх олігархів і по сумісництву урядовців керують

самі власники? Там і там біля керма стоять професійні менеджери, там і там управління може бути ефективним і неефективним. В Україні управління державними підприємствами здебільшого неефективне, а ось в Китаї, В'єтнамі, Білорусі, багатьох інших країнах воно ефективне. Чому? Очевидно тому, що там управління підпорядковане суспільним цілям і держава так само, як і олігарх, дбає про розвиток підприємства і контролює його діяльність, жорсткими методами викоринуючи корупцію, зловживання тощо.

Як підтверджує досвід, підприємства будь-якої форми власності можуть бути економічно ефективними при наявності продуманої політики, економічної стратегії, де правильно визначені цілі і засоби їх досягнення. Як зазначає лауреат Нобелівської премії, колишній керівник групи радників президента США Б. Клінтона, Дж. Стігліц, економіка США пережила би із меншими втратами потрясіння дев'яностих, якби уряд не був загіпнотизований ідеєю дерегуляції. На жаль, всі із майже 20 урядів України, що змінилися за останні 28 років, сліпо слідували курсом дерегуляції. Тому й маємо те, що маємо: бал в країні правлять олігархи. Пригадується, невдовзі після того, як В. Гройсман став прем'єром, трейдери підняли ціни на пальне в межах 0,5 – 1 гривня. Обурений прем'єр по телебаченню пообіцяв розібратися і повернути старі ціни. Але рівно через тиждень ціни на пальне ще вирости на 1,5 – 2 гривні. Прем'єр від коментарів утримався. Причому це відбулося в період, коли ціни на нафту на світовому ринку стрімко впали і наші урядовці раділи, підраховуючи втрати Росії від експорту нафти. А наші втрати від здорожчення пального, а через нього і вартості життя, ніхто не підраховував. Характерно, що урядовці та різного гатунку економісти й політологи такі стрибки цін «пояснюють» сезонними коливаннями. Причому не тільки щодо цін на пальне, предмети споживання і, звичайно, на долар, до якого прив'язали гривню. Якби це були насправді сезонні коливання, то ціни мали б повернутися до попереднього рівня. Але ж в нашому випадку вони не повертаються: за останні чотири роки ціни на пальне вирости удвічі, а гривня знецінилася втричі.

Зрозуміло, що не все залежить від ЄС. Євросоюз готовий надавати нам підтримку, але й ми не повинні почивати на лаврах, бо соціально-економічний розвиток потрібний передусім нам. Про це свідчить і той факт, що Угода про асоціацію, лише визначаючи основні цілі реформування та модернізації вищої освіти, не визначає інструменти досягнення відповідних цілей. ЄС обіцяє продовження підтримки української вищої освіти через програму «Еразмус», яка (підтримка) надається за такими напрямками як персональна міжнародна мобільність, проекти щодо розширення спроможності вищих навчальних закладів країн-партнерів до модернізації та інтернаціоналізації, підтримка політичного діалогу щодо реформування вищої освіти в країнах-партнерах, які межують з ЄС, тощо. Очікується, що впродовж 2014-2020 років понад 4 тисячі українських студентів та аспірантів зможуть скористатися перевагами обміну між вищими навчальними закладами. Крім того, 7 тисяч українців матимуть можливість взяти участь у молодіжних обмінах у рамках Європейської волонтерської програми [14 с.221-222]. Тобто основні інструменти реформування та модернізації вищої освіти як одного з основних чинників соціально-економічного розвитку повинна розробляти і задіювати Україна.

Хоча за окремими показниками освітніх стандартів та розвитку людського капіталу наша країна посідає місця близькі до тих, що посідають, скажімо, Словаччина, Польща, Угорщина, ми не можемо не бачити серйозних проблем, невирішення яких може стати на перешкоді отримання максимально можливої користі від співпраці з ЄС у сфері вищої освіти і відповідно відновлення основних економічних показників. Серед них, як зазначається в Угоді про асоціацію, досить гостро стоїть проблема гарантування якості освіти шляхом забезпечення відповідності Національної рамки кваліфікації Європейським рамкам кваліфікацій. Вирішення зазначеної проблеми сприяло б запровадженню в Україні міжнародних критеріїв оцінки професіоналізації управління у сфері вищої освіти. На жаль, Україна через невирішеність проблеми якості вищої освіти стоїть на порозі втрати довіри населення до національної системи вищої, та не тільки вищої освіти. Сьогодні все більше випускників шкіл переконуються в тому, що з українськими дипломами ні в Україні, ні в

закордонні у них нема перспективи знайти таке місце роботи, яке б забезпечувало можливість професійного та кар'єрного росту. Вихід з цієї ситуації, на думку багатьох юнаків та дівчат, може бути один: їхати на навчання у зарубіжні університети, після закінчення яких гарантовані і працевлаштування, і належна зарплата, і професійне та кар'єрне зростання.

Так само діють і випускники вітчизняних університетів: будучи незатребуваними в Україні або ж не маючи гідної заробітної плати, вони масово виїжджають за кордон. За підрахунками міжнародних інституцій та вітчизняних вчених, сьогодні чисельність трудових мігрантів з України становить 6,5 – 7 млн. осіб. Найбільше їх в Росії та ЄС. Лише в Польщі їх уже працює один мільйон, а буде ще більше, оскільки уряд цієї країни готовий прийняти ще один мільйон українців. Про готовність прийняти трудових мігрантів з України заявили уряди Чехії, Угорщини та деяких інших. Причому міграційний процес все більше набуває системного характеру, адже в усіх регіонах України діють агенції, котрі вербують працівників для роботи за кордоном. Проведене нами дослідження, засвідчує, що майже 90% молодих мігрантів не має наміру повертатися в Україну, поки не зможе мати в ній зарплату не менше 20-26 тисяч гривень на місяць. А цього, як відомо, українське керівництво пересічним громадянам не обіцяє.

Великі очікування в Україні і щодо запровадження європейських стандартів у сфері зайнятості та оплати праці. І ці очікування небезпідставні, оскільки розвиваючи співпрацю у модернізації суспільного виробництва, національна економіка матиме можливості і для фінансування соціального розвитку. Щоправда, доводиться зустрічати випадки, коли окремі українці в якійсь мірі розраховують на те, що у разі входження України до ЄС, європейці відмовляться від частини своїх доходів, в тому числі і заробітної плати, на користь українців. Звичайно, цього не буде і не може бути. Високі зарплати українці повинні заробити в результаті підвищення продуктивності праці, досягнутого завдяки підтримці ЄС. Це по-перше. А по-друге, долучення до директив і стандартів ЄС буде змушувати українських чиновників та олігархів відмовитися від корупційних інструментів збагачення. Адже в країні відбулося злиття, зрощення сили олігархічного капіталу з силою держави з метою забезпечення високих прибутків новим власникам і таких же високих хабарів державним чиновникам. А це означає, що в нас паралельно існують низькі доходи та бідність переважної частини населення і багатство та розкіш новітніх власників великого капіталу. Але світовий та вітчизняний досвід переконують, що зростання нерівності в розподілі доходів обертається зниженням мікроекономічної ефективності, спадом виробництва та соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Знаючи це, президент США Д. Трамп, виступаючи на Міжнародному форумі в Давосі, закликав урядовців і бізнесменів світу дбати про людей праці. З врахуванням цієї залежності можна безпомилково стверджувати, що, взявши курс на тримання зарплати на низькому рівні при одночасному згортанні виплат і пільг із суспільних фондів споживання, керівництво країни та власники засобів виробництва власноруч загальмували соціально-економічний розвиток України.

Оскільки, як вже зазначалося, основною причиною циклічності і криз в Україні ми вважаємо суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення, то, зрозуміло, що й запропоновані нами заходи антикризової стратегії мають бути спрямовані передусім на послаблення цієї суперечності. Пріоритетним серед них має бути створення потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), які б повністю належали державі або в яких держава володіла б контрольним пакетом акцій. Це могли б бути ТНК по видобутку, переробці та реалізації нафти і газу; виробництву, переробці і реалізації сільськогосподарської продукції і продукції вугільної промисловості тощо. Як свідчить зарубіжний досвід, формування таких ТНК можна здійснити трьома шляхами: шляхом будівництва підприємств за рахунок державного бюджету; шляхом націоналізації та одержавлення окремих підприємств, а інколи і цілих галузей економіки; шляхом придбання державою контрольного пакету акцій монополістичних підприємств.

Створення ТНК дало б можливість державі ефективно контролювати рух товарних і

грошових потоків як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, і мати в своєму розпорядженні потужних бюджетоутворюючих суб'єктів господарювання. Адже існуючі нині фінансово-промислові групи, що виникли в результаті мафіозно-номенклатурного роздержавлення та приватизації, а точніше, внаслідок розкрадання державної власності мафіозно-клановими угрупованнями, частиною директорського корпусу та іншими корумпованими структурами, не дбають і не будуть дбати про наповнення державного бюджету. Їхня мета – отримання високого прибутку.

Якщо хтось боїться створення державних ТНК, вбачаючи в них загрозу національній ринковій економіці, то тому слід пильніше придивитися до досвіду країн з розвинутою ринковою економікою. В них питома вага державного сектора постійно зростає, оскільки тамтешні уряди ще з часів Ф. Рузвельта усвідомили висновок, зроблений Ф. Енгельсом про те, що в умовах капіталізму державна власність хоча і не розв'язує конфлікт між продуктивними силами та виробничими відносинами, проте "вона містить в собі формальний засіб, можливість його розв'язання" [6, с.274]. Іншими словами, якщо ми не хочемо час від часу опинятися на межі економічного краху, то повинні відмовитися від "дикого" капіталізму чотирьохсотрічної давності і будувати, якщо можна так сказати, капіталізм "цивілізований", державний капіталізм XXI віку.

Важливою складовою національної антикризової стратегії має бути впровадження дійової системи державного регулювання економіки шляхом розвитку на національному та регіональних рівнях таких його форм як програмування, прогнозування і планування. Зрозуміло, що вищою серед зазначених форм є планування. Проте, як переконує досвід розвинутих країн, кожна з них за певних умов може бути ефективним інструментом реалізації антикризової політики. Причому вони можуть бути достатньо ефективними не лише в економічній та фінансовій сферах, а й у сфері соціальної, промислової і науково-технічної політики. Іншими словами, використання тих чи інших форм державного регулювання дає можливість державі цілеспрямовано впливати на систему продуктивних сил, соціально-економічні, організаційно-економічні та техніко-економічні відносини.

В системі заходів державного регулювання економіки пріоритетне місце має посісти розроблення, прийняття і реалізація перспективних планів соціально-економічного розвитку. При наявності річних та перспективних планів (програм) соціально-економічного розвитку істотно зміниться роль державного бюджету: він стане інструментом фінансового управління, інструментом реалізації названих планів, а отже, перестане бути інструментом переділу фінансових ресурсів країни вузьким колом груп, які сьогодні контролюють виконавчу та законодавчу владу в Україні.

Саме наявність дієвої системи державного регулювання дозволила КНР здійснювати активну бюджетно-фінансову політику, спрямовану не тільки на нейтралізацію негативного впливу світової фінансово-економічної кризи, а й на подальше зміцнення позицій у системі світогосподарських відносин. Впевнена хода Китаю дає підстави багатьом експертам вважати, що у недалекій перспективі він зможе навіть перевершити США по своєму гео економічному впливу. В той час, як з початком світової кризи уряди більшості країн скорочували соціальні витрати, в КНР знайшли можливість удвічі збільшити субсидії фермерам з бюджету, зменшити ставки податку на додану вартість (ПДВ), звільнити підприємства від сплати цього податку у разі придбання нового технологічного обладнання для реалізації інвестиційних програм водночас здійснювати програми по будівництву соціального житла, розвитку інфраструктури сільських районів, транспорту, освіти та охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, підвищенню добробуту населення, відновленню районів, що постраждали від землетрусу, тощо [4, с.68-69]. Як зазначає Чжан Дун'ян, на відміну від американських і європейських компаній, які в 2014 році вивели свої капітали з України, китайські підприємства прискорювали інвестування в Україну [13, с.3]. Як пишуть аналітики, Україна могла б разово отримати від Китаю у вигляді інвестицій від 7 до 10 млрд.доларів, однак Україна не поспішає створювати з Китаєм зону вільної торгівлі [16, с.2].

Сповна використати можливості від поглиблення відносин з ЄС. Адже, за підтримки

ЄС ми могли б відновити і модернізувати колись потужний реальний сектор економіки, тобто переломити негативні тенденції до послаблення ролі реального сектора, особливо промисловості. Без передової промисловості нема високотехнологічного інноваційного виробництва і нема сучасної науки. Усього цього у нас не буде доти, доки держава не змусить бізнес, і передусім великий, повернутися обличчям до проблем розвитку реального сектора, науки та нових технологій. Поряд з цим держава і великий бізнес мають нарешті зрозуміти місце та роль малого і середнього бізнесу у забезпеченні стабільного розвитку. В країнах ЄС, на які сьогодні орієнтується Україна, малі та середні підприємства складають переважну більшість у не фінансовому секторі економіки і забезпечують понад 60% робочих місць та майже стільки створюють доданої вартості цього сектора.

Держава повинна використати фінансові можливості, що складуться в результаті поглиблення відносин з ЄС, з метою справедливого розподілу доходів, підвищення заробітної плати, пенсій та стипендій до рівня, який забезпечено в постсоціалістичних країнах-членах. Зростання доходів населення дасть можливість сформувати потужний внутрішній ринок для інноваційної продукції реального сектора економіки, а відтак будуть нагромаджені кошти для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки і технологій, уникнення критичних обвалів національної економіки. Підвищення платоспроможності населення і відповідно формування потужного внутрішнього ринку неможливо без стрімкого зниження цін не тільки на продукцію вітчизняного виробництва, а й імпортовану. І тут не обійтись без продуманого державного регулювання. Апетити до високих прибутків настільки є високими у вітчизняного спекулятивного бізнесу, що навіть глава українського уряду В. Гройсман змушений був звернути увагу торговців ліками на неприпустимість ситуації, коли одні і ті ж імпортні ліки в Україні продаються за цінами, вищими, ніж в сусідніх країнах. Таке визнання зайвий раз підтверджує думку тих вчених, котрі не раз обґрунтовували тезу про те, що Україні потрібен стрімкий поворот до політики регулювання ринкової економіки.

І нарешті, необхідно істотно зменшити управлінський апарат на всіх рівнях і укомплектувати його професіоналами, спроможними правильно визначати основні цілі кожного поступу соціально-економічного розвитку і так само правильно обирати засоби та інструменти досягнення згаданих цілей. При цьому відмовитися від практики залучення іноземних громадян на посади урядовців, адже жоден із тих, кого залучала Україна, не те, що не забезпечив розвиток відповідної галузі, а продовжив її руйнування.

Висновки. Дослідження проблем соціально-економічного розвитку України в роки після останньої фінансово-економічної кризи дає підстави стверджувати, що національна економіка стоїть на порозі нової економічної кризи, руйнівна сила якої може бути більшою, ніж попередня. Щоб цього не сталося, керівництву країни слід більш активно працювати в напрямі використання підтримки ЄС та інших країн з метою забезпечення стрімких зрушень в розвитку економіки та підвищення добробуту населення. Проте все це потребує великих і надвеликих інвестицій, які, як відомо, в країну не придуть, якщо не приборкати високий рівень інфляції, не знизити значний податковий тиск на бізнес і не зробити доступними кредити.

Список використаної літератури

1. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і після фінансової кризи. *Економіка України*. 2009. № 2. С.5 – 23.
2. Гриценко А. Концептуальні засади переходу до нової парадигми монетарної політики. *Економіка України*. 2009. №2. С.31 – 41.
3. Некіпелов О. Ризики грошово-кредитної політики та сучасні фінансові кризи. *Економічна Україна*. 2009. № 2 С.24-30..
4. Новоселова Л.КНР: инвестиции в преодоление кризисна. *Российский экономический журнал*. 2009. № 1-2. С.61-73.
5. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі. *Економіка України*. 2009. №4. С.14-28.
6. Енгельс Ф. Анти-Дюрінг / Маркс К., Енгельс Ф.. Твори. Т.20. – С.7-318.

7. Иконников С. Братья по разуму. *Бизнес*. 2008. № 43. С.62 – 64.
8. Економіка України за січень – травень 2009 року. *Урядовий кур'єр*. 25 червня 2009 р. С.6.
9. Зверяков М.І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. №8. С. 10-31.
10. Єщенко П.С. До інновацій та стратегічних пріоритетів шляхом об'єднання «невидимої» та «видимої» руки. *Економіка України*. 2016. №5. С.3-16
11. Ковальчук Т.Т. Бідність працюючого населення – драматична реальність українського сьогодення. *Економіка України*. 2016. № 5. С.90-97.
12. Єщенко П.С. Від депресії до активізації зростання в економічній та соціальній сферах України // *Економіка України*. – 2018. - № 2. – С.3-20.
13. Чжан Дун'ян. Тенденції розвитку та перспективи торговельно-економічного співробітництва між Китаєм та Україною. *Економіка України*. 2018. №6. С.3-12.
14. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. За ред.. М.Емерсона і В.Мовчан. – 2016. – 256 с.
15. Колодко Гж. Глобалізація, трансформація, кризис – что дальше? – М.: Магістр, 2012. – 176 с.
16. Гончаров О. Економічні прогнози – 2019: Україна і світ. *Економіст*. 2018. №12. С.2.

References

1. Geyecz`, V. (2009). Macroeconomic Evaluation of Monetary and Currency Rate Policy of Ukraine before and after the Financial Crisis. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 2, 5-23 (in Ukr.).
2. Gry`cenko, A. (2009). Conceptual Framework of Transition to a New Paradigm of Monetary Policy. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 2, 31-41 (in Ukr.).
3. Nekipyelov, O. (2009). Risks of Monetary Policy and Modern Financial Crises. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 2, 24-30 (in Ukr.).
4. Novoselova, L. (2009). PRC: Investments in Crisis Overcoming. *Rossijskij jekonomicheskij zhurnal (Russian Economic Journal)*, 1-2, 61-73 (in Russ.).
5. Chuxno, A. (2009). Current Issues of Economic Theory Development in Modern Times. *Ekonomika Ukrainy (The Economy of Ukraine)*, 4, 14-28 (in Ukr.).
6. Engels, F. (1965). Anti-Dühring. Works. Vol. 20. In K. Marx, F. Engels. 7-318 (in Ukr.).
7. Ikonnikov, S. (2008). Soul Friends. *Biznes (Business)*, 43, 62-64 (in Russ.).
8. (2009, June 25). The Economy of Ukraine during January-May 2009. *Uriadovyi kurier (Government Courier)*, P. 6 (in Ukr.).
9. Zveryakov Mykhailo. (2018)/ Theoretical Paradigm of Sustainable Development and Ukrainian Realities *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 8,10-31 (in Ukr.)
10. Eshchenko, P.S. (2016). About Innovations and Strategic Priorities on the Way of the Union on the Way of the Union of the “Invisible” and “Visible” Hands. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 5,3-16 (in Ukr.).
11. Kovalchuk, T.T. (2016). Poverty of the Working Poulation is the Dramatik Realitin Ukraine’s Prezent Life. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 5, 90-97 (in Ukr.).
12. Eshchenko, P.S. (2018). From depression to Activation of Growth in Economic end Social Spheres of Ukraine. (*Economy of Ukraine*), 2, 3-20 (in Ukr.).
13. Zvang Dongyang (2018). Development Trends and Prospects of Economic and Trade Cooperation Between Chine and Ukraine. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*.
14. Extension of Relations Between EU and Ukraine (2016). In M.Emerson, V.Movchan. – 2016. – 256 с.
15. Kolodko, Gzh.(2012). Globalizatiion, Transformation, Crisis – what is next? *Moskow^ Magistr (in Russ.)*.
16. Goncharov Olekcandr. (2018)/ Economic Torecasts 2019: Ukraine and World/ *Economist. (Economist)* 12, 2, (in Ukr.).

Kykyrydza Ivan Ivanovich,

Doctor of Science (Economics), full professor,

Chair of Economics and International Economic Relations Department,

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

THE UKRAINIAN ECONOMY – IN A STEP BEFORE ANOTHER FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS

Introduction. The Ukrainian economy – in a step before another financial and economic crisis. The

catalyst for the economic crisis may be under-consumption due to the extremely low incomes of the overwhelming majority of the population. The detonator of the next collapse of the national economy may be the prolongation of dollarization, the lack of proper state control over the activities of commercial banks, the massive outflow of national capital abroad, the growth of the negative balance of foreign trade, excessive costs for maintaining the state apparatus, high debt burden.

Purpose. *Analysed reasons and outcomes of financial and economic crisis during 2008-2009 in the world and Ukraine, emphasized that the main reason of any economic crisis is a contradiction between social character of production and private capitalistic form of its results assumption.*

Results. *Argued the conclusion about increasing factors that under certain conditions can accelerate the development of economic crisis with devastating results much stronger than those of previous one. Proved the necessity and possibility of deepening relations between the EU and Ukraine to promote stability of socioeconomic development. Emphasized the necessity of favourable conditions creating for investing in the Ukrainian economy not only from the EU but from other integration unions and countries like China with their huge investment potential.*

Originality. *Singled out main activities realization of which would slow down increasing contradictions between production and consumption, production and distribution, the movement of savings and investments, consistent organisation of production within a separate enterprise and spontaneous mechanism of market regulation of economy as a whole. All mentioned – to diminish devastating power of the crisis.*

Conclusion. *The economic crisis is impossible to prevent. However, its devastating power can be significantly reduced due to active economic policy.*

Keywords: *financial and economic crisis, reasons and outcomes of economic crisis during 2008-2009, the European Union, Ukraine.*

*Одержано редакцією: 10.01.2019
Прийнято до публікації: 15.01.2019*

УДК 330

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-38-43

Рачковский Николай Николаевич,

кандидат физико-математических наук, доцент,
Государственный институт управления
и социальных технологий Белорусского
государственного университета,
<https://orcid.org/0000-0002-9087-2552>
nickracz@mail.ru;

Егоров Александр Вениаминович,

кандидат экономических наук, доцент,
Государственный институт управления
и социальных технологий Белорусского
государственного университета,
<https://orcid.org/0000-0003-0871-8626>
jahorau@gmail.com

О СУЩЕСТВОВАНИИ ОПТИМАЛЬНЫХ ПОРТФЕЛЕЙ ИНВЕСТИЦИЙ

Рассмотрена проблема существования оптимальных портфелей инвестиций. Для решения этой проблемы введено понятие предельной кривой безразличия и предложена методика использования этой кривой при нахождении оптимальных портфелей. Указанная методика развивает и уточняет существующие в научной литературе методики нахождения оптимальных портфелей.

Ключевые слова: инвестиционный портфель; доходность портфеля; риск портфеля; Парето-оптимальность; среднее квадратическое отклонение; эффективная граница множества портфелей; кривые безразличия; предельная кривая безразличия.

Постановка проблемы. Одной из самых актуальных проблем финансового менеджмента является проблема правильного (оптимального) распределения инвестиций. Как известно, для решения этой проблемы рассматриваются понятия портфеля инвестиций и оптимального портфеля инвестиций, разработана методика нахождения оптимального портфеля. Однако, как нам представляется, при рассмотрении этой проблемы упускается достаточно важный ее аспект, состоящий в выяснении вопроса существования оптимального портфеля. Данная работа посвящена рассмотрению этого аспекта.

Цель статьи: изложить сущность проблемы существования оптимальных портфелей инвестиций.

Изложение основного материала исследования. Итак, рассмотрим стандартную задачу нахождения оптимального портфеля: имеется конечный набор акций A_1, A_2, \dots, A_n , каждая из которых характеризуется средней доходностью \bar{k}_i и риском $\sigma_i, i = 1; 2; \dots; n$, причем под риском понимают среднее квадратическое отклонение возможной доходности k_i от средней доходности \bar{k}_i ; требуется составить из этих акций оптимальный по критерию «доходность-риск» портфель. Общепринятый метод решения такой задачи состоит в следующем (см., например, [1, 2, 3, 4, 5]). На координатной плоскости $O\sigma k$ изображается множество всех возможных портфелей, состоящих из акций A_1, A_2, \dots, A_n (на Рис. 1 заштрихованная область отражает множество всех портфелей, состоящих из акций A_1, A_2, A_3); для этого множества строится эффективная граница, т.е. совокупность всех Парето-оптимальных относительно второго координатного угла точек (на Рис. 1 это дуга BCD); затем рассматриваются все кривые безразличия, характеризующие предпочтения ((не)склонность к риску) рассматриваемого инвестора (на Рис. 1 некоторые из этих кривых изображены линиями Y_1, Y_2, Y_3), и среди таких кривых предпочтения выбирается та, которая касается эффективной границы множества портфелей на Рис. 1 это кривая Y_2). Точка

касания (на Рис. 1 это точка **C**) и будет соответствовать оптимальному для данного инвестора портфелю.

Напомним, что под портфелем здесь понимается совокупность акций A_1, A_2, \dots, A_n , в которой акции A_1 составляют долю ω_1 , акции A_2 – долю ω_2 , ..., акции A_n – долю ω_n , причем все числа $\omega_1, \omega_2, \dots, \omega_n$ неотрицательны, а их сумма равна 1. Понятно, что при таком подходе портфели акций A_1, A_2, \dots, A_n можно отождествлять с упорядоченными наборами соответствующих коэффициентов $(\omega_1; \omega_2; \dots; \omega_n)$. Известно, что средняя доходность \bar{k} и риск σ портфеля $(\omega_1; \omega_2; \dots; \omega_n)$ вычисляются по формулам:

$$\bar{k} = \omega_1 \cdot \bar{k}_1 + \omega_2 \cdot \bar{k}_2 + \dots + \omega_n \cdot \bar{k}_n;$$

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n \omega_i^2 \cdot \sigma_i^2 + \sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^n \omega_i \cdot \omega_j \cdot r_{ij} \cdot \sigma_i \cdot \sigma_j},$$

где r_{ij} – коэффициент корреляции для пары акций (A_i, A_j) .

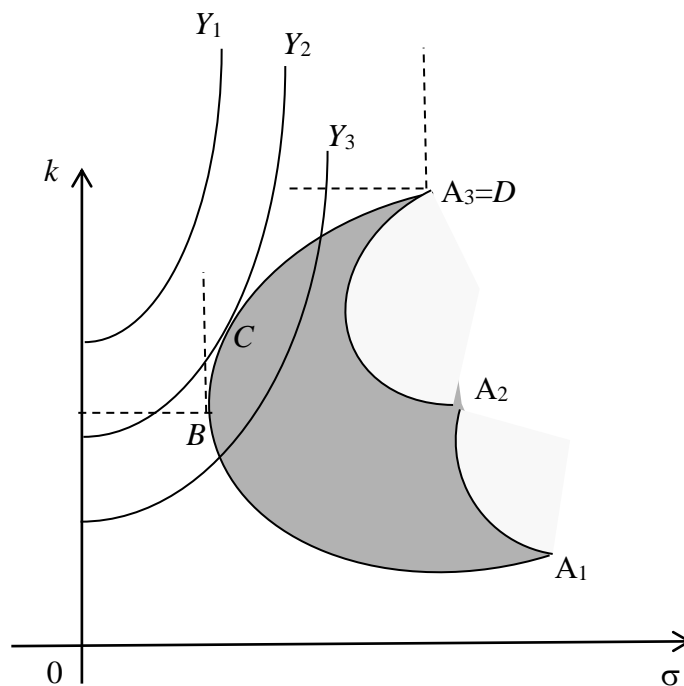


Рис. 1. Нахождение оптимального портфеля.

При указанном подходе в литературе на эту тему само собой предполагается, что оптимальный портфель всегда существует. Однако нетрудно заметить, что наличие оптимального портфеля обеспечивается существованием кривой безразличия, касающейся эффективной границы множества портфелей. В связи с этим естественным образом возникает вопрос: через каждую ли точку координатной плоскости $O\sigma k$ можно провести кривую безразличия? В случае положительного ответа на этот вопрос, по-видимому, можно ожидать существования оптимального портфеля; в противном случае требуется дополнительное исследование. Итак, зафиксируем произвольную точку $(\sigma; k)$ и предположим, что существует кривая безразличия, проходящая через эту точку (на Рис. 2 это кривая Y). Найдем точку пересечения $(0; k_0)$ этой кривой с координатной осью O_k . Тогда рассматриваемая точка (портфель) $(\sigma; k)$ в глазах инвестора равноценна точке (портфелю) $(0; k_0)$, характеризующемуся нулевым риском и доходностью k_0 , при этом величину $\Delta k = k - k_0$ можно интерпретировать как необходимую с точки зрения инвестора плату за риск σ . Заметим, что вряд ли какого бы то ни было инвестора устроит портфель с отрицательной доходностью; поэтому естественным будет требование $k_0 \geq 0$ или, что то же

самое, $\Delta k \leq k$.

Таким образом, возникает необходимость рассмотрения кривой безразличия, состоящей из точек (портфелей), равноценных точке (портфелю) $(0;0)$ с нулевым риском и нулевой доходностью; эту кривую мы будем называть **предельной кривой безразличия** данного инвестора (на Рис. 2 это кривая Z). Каждую точку $(\sigma^*; k^*)$ этой кривой можно интерпретировать следующим образом: первая координата σ^* – это максимальный приемлемый для данного инвестора риск при соответствующей доходности k^* , а вторая координата k^* – это минимальная приемлемая доходность при соответствующем риске σ^* . Нетрудно видеть, что приемлемыми для данного инвестора будут лишь точки (портфели), находящиеся **не ниже** предельной кривой безразличия, и только для таких точек существуют проходящие через них кривые безразличия.

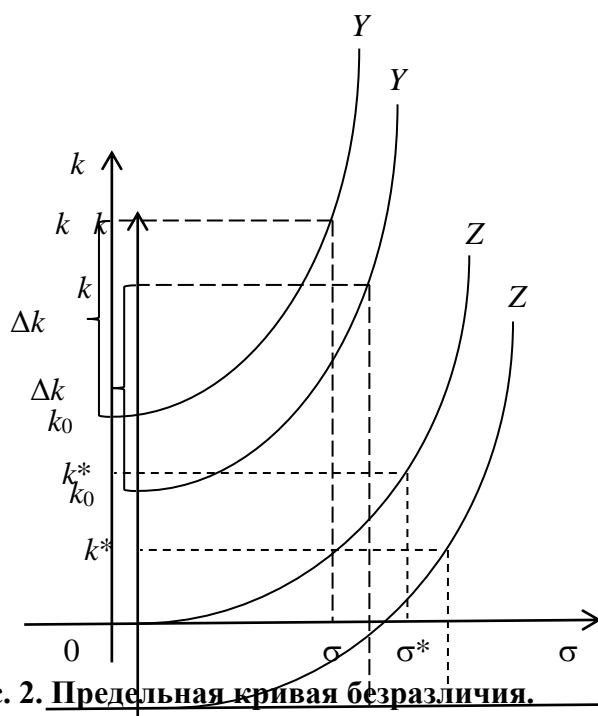


Рис. 2. Предельная кривая безразличия.

Из вышесказанного вытекает следующий вывод: при нахождении оптимального портфеля достаточно рассматривать не всю эффективную границу множества портфелей, а лишь ее часть, лежащую не ниже предельной кривой безразличия; если такая часть эффективной границы существует, то существует и оптимальный портфель, в противном случае нет не только оптимальных, но даже приемлемых для данного инвестора портфелей.

Подытоживая вышесказанное, можно предложить следующий уточненный алгоритм нахождения оптимального портфеля:

- 1) на координатной плоскости строится множество всех возможных портфелей, состоящих из заданного набора активов A_1, A_2, \dots, A_n ;
- 2) на этой же координатной плоскости строится предельная кривая безразличия рассматриваемого инвестора;
- 3) если предельная кривая безразличия лежит выше множества портфелей, то не существует приемлемых для данного инвестора портфелей, и значит, не существует и оптимального портфеля;
- 4) если предельная кривая безразличия лежит не ниже множества портфелей и касается его в одной точке, то эта точка касания является единственным приемлемым для данного инвестора портфелем, а значит, она является оптимальным портфелем;
- 5) если предельная кривая безразличия разбивает множество всех возможных портфелей на два фрагмента, один из которых расположен не ниже этой кривой, а другой – ниже, то в качестве допустимого множества портфелей рассматривается первый из упомянутых фрагментов;

б) строится эффективная граница допустимого множества портфелей; среди всех возможных кривых безразличия находят ту, которая касается эффективной границы допустимого множества портфелей в одной точке; эта точка и определяет оптимальный для данного инвестора портфель.

Приведенный выше алгоритм проиллюстрирован на Рис. 3а, 3б, 3в.

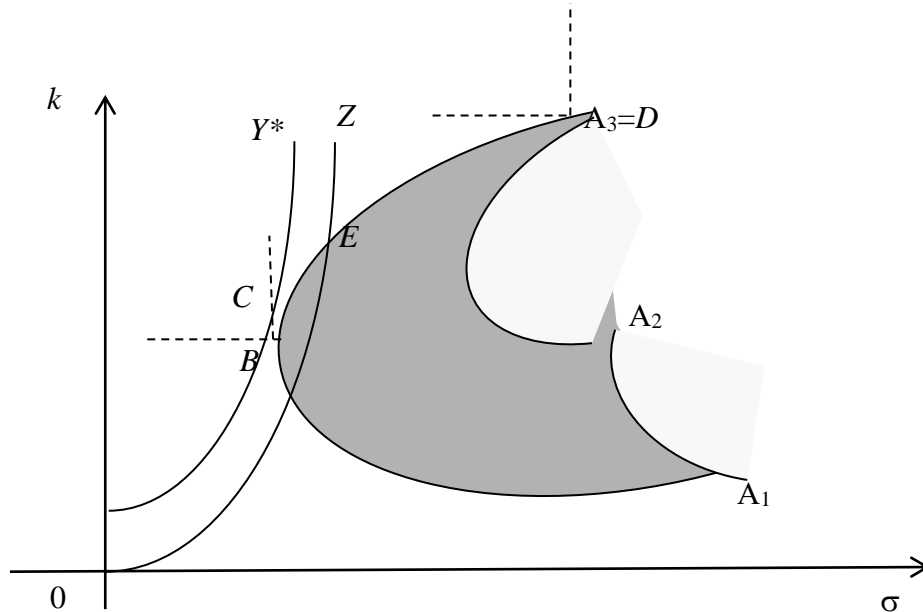


Рис. 3а. Нахождение оптимального портфеля, когда множество приемлемых портфелей бесконечно.

На Рис. 3а рассмотрен случай, когда множество всех портфелей (заштрихованная область) разбивается предельной кривой безразличия Z на два фрагмента, при этом эффективная граница (дуга BD) пересекается предельной кривой безразличия Z в точке E . В этом случае достаточно ограничиться рассмотрением лишь фрагментом эффективной границы — дугой BE , лежащей не ниже предельной кривой безразличия Z ; кривая безразличия Y^* , касающаяся дуги BE в точке C , определяет оптимальный портфель — точку C .

На Рис. 3б рассмотрена ситуация, когда предельная кривая безразличия Z касается множества всех портфелей в точке C . В этом случае точка касания C является единственным приемлемым для данного инвестора и потому определяет оптимальный портфель.

Наконец, на Рис. 3в рассмотрен случай, когда множество всех портфелей расположено ниже предельной кривой безразличия Z . В этом случае данный инвестор среди всех возможных портфелей не может выбрать ни один приемлемый портфель и, значит, в этой ситуации оптимальных портфелей нет.

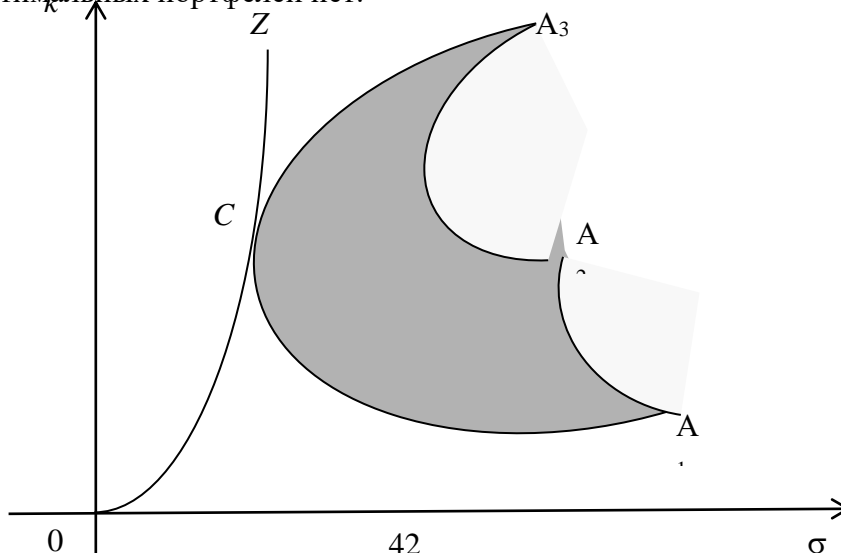


Рис. 3б. Нахождение оптимального портфеля, когда приемлемый портфель единственен.

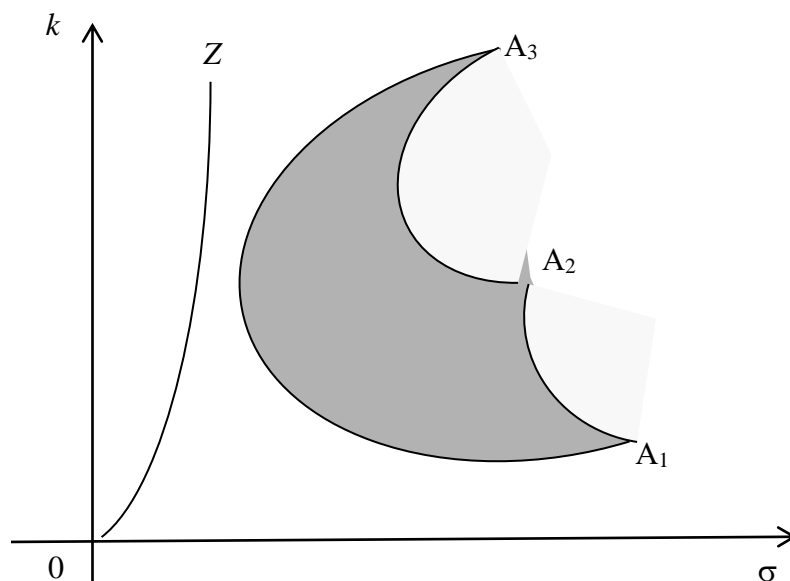


Рис. 3в. Отсутствие приемлемых портфелей.

Выводы. Таким образом, мы видим, что существование оптимального портфеля равносильно существованию приемлемых для данного инвестора портфелей; существование же последних тесным образом связано с взаимным расположением множества всех возможных портфелей и введенной в данной статье предельной кривой безразличия, характеризующей личные предпочтения рассматриваемого инвестора.

Список использованной литературы:

1. Brigham, Eugene F., Houston, Joel F. Fundamentals of Financial Management: Concise Edition, 6th edition, South-Western Cengage Learning, 2009.
2. Bodie, Z, Merton, R. Finance: Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000.
3. Bodie, Z. On the Risk of Stocks in the Long Run. Financial Analysts Journal, May – June 1995.
4. Elton E.J., Gruber M. J. Modern portfolio Theory and Investment Analysis. 4-th edition, John Wiley & Sons, Inc.1991.
5. Markowitz H.M. Foundation of portfolio theory / Journal of Finance. June 1991. P. 469 - 477.

References:

1. Brigham, Eugene F., Houston, Joel F. Fundamentals of Financial Management: Concise Edition, 6th edition, South-Western Cengage Learning, 2009.
2. Bodie, Z, Merton, R. Finance: Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000.
3. Bodie, Z. On the Risk of Stocks in the Long Run. Financial Analysts Journal, May – June 1995.
4. Elton E.J., Gruber M. J. Modern portfolio Theory and Investment Analysis. 4-th ed. John Wiley & Sons, . Inc.1991.
5. Markowitz H.M. Foundation of portfolio theory / Journal of Finance. June 1991. P. 469 - 477.

Rachkovski N.N.,

Assistant Professor of the State Institute of Management and Social Technologies of the Belorussian State University.

Egorov A.V.,

Assistant Professor of the State Institute of Management and Social Technologies of the Belorussian State University.

ABOUT THE EXISTENCE OF OPTIMAL PORTFOLIOS

Introduction. One of the most relevant problems of financial management is the problem of finding an optimal investment portfolio. As a rule the optimality is considered on two standards: the average portfolio yield and its risk (standard deviation of the portfolio yield from its average yield is considered as a risk). Portfolio optimization is done according to two optimality criteria on the basis of the Pareto optimality concept. As a result is an effective boundary of the variety of admissible portfolios. But the effective boundary is often contains an infinite number of portfolios. The indifference curves characterizing preferences of this particular investor are used to localize the optimal portfolio. In modern scientific literature the method of finding the optimal portfolio is well advanced, but the problem of the existence of the acceptable portfolios and optimal portfolio for the investor is absolutely uninvestigated.

Purpose. The problem of the existence of the acceptable portfolios and optimal portfolio for the investor is considered and investigated.

Methods. For solving the problem, the concept of the marginal indifference curve is introduced. The marginal indifference curve characterizes the behavior (preferences) of the investor. Each point of this curve has coordinates $(\sigma^*; k^*)$. The first coordinate σ^* is the maximal acceptable risk for the investor with an appropriate yield k^* , and the second coordinate k^* is the minimal acceptable yield at an appropriate risk σ^* . Only the points (portfolios) that are not below the marginal indifference curve are acceptable for this investor, and only these points have an indifference curves passing through it. In this way, only those portfolios that are not below the marginal indifference curve will be acceptable for the investor.

Results. Admissible, and therefore, optimal portfolios for the investor exist if and only in the variety of all possible portfolios there are points lying not below the marginal indifference curve. In view of this fact the method of finding the optimal portfolio was offered, and this method is specifying a method known in the scientific literature.

Originality. The research and the results are new, because the problem of existence admissible and optimal portfolios of investments had not been previously considered.

Conclusion. Using the marginal indifference curve to research the existence of the admissible portfolios is efficient since in some cases it helps to speed up and to simplify the process of searching the optimal investment portfolio. Indeed in case the marginal indifference curve divides the variety of all possible portfolios into two parts, searching the optimal portfolio may be conducted in the minority of the admissible portfolios; in case the marginal indifference curve touches the effective boundary at one point, this point of contact is the optimal portfolio; in case the variety of all possible portfolios is below the marginal indifference curve, there is no admissible and therefore optimal portfolio.

Keywords: investment portfolio; portfolio yield; portfolio risk; Pareto optimality concept; optimal portfolio; effective boundary of an infinite number of portfolios; indifference curves; marginal indifference curve.

Одержано редакцією: 19.01.2019
Прийнято до публікації: 06.02.2019

УДК 336.1

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-44-50

Воленко Валерія Григорівна

аспірант,

Університет державної фіскальної служби України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5792-6985>

volenko95@gmail.com

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано умови та моделі організації державного і муніципального фінансового контролю в провідних розвинених країнах. Розглянуто системи організації фінансового контролю в розвинених країнах. Приділено увагу можливостям застосування зарубіжного досвіду в Україні в контексті проведення реформ системи державного і муніципального фінансового контролю.

Ключові слова: фінансовий контроль; державний фінансовий контроль; муніципальний фінансовий контроль; місцеві фінанси; децентралізація; вищі органи фінансового контролю; бюджет; рахункова палата.

Постановка проблеми. В організації функціонування національних фінансових систем фінансовому контролю відводиться значна роль. Будь-яка держава здійснює вплив на соціально-економічні процеси перш за все за допомогою фінансової і бюджетної політики, регламентації кредитних відносин, регулювання фінансового ринку і системи державної власності. Державна влада, впливаючи на соціально-економічні процеси через фінанси і бюджет, виділяючи для задоволення суспільних потреб значні кошти, має приділяти увагу ефективності їх використання. Система дієвого державного фінансового контролю потоків, перерозподілених через бюджети всіх рівнів, допомагає державній владі ефективно здійснювати свої функції.

Система державного фінансового контролю, яка склалася в певній державі, має свої особливості, пов'язані з історичними аспектами розвитку суспільства. Більш того, в світовій практиці органи державного фінансового контролю вже давно стали невід'ємним складником демократичного суспільства й обов'язковим елементом управління суспільними фінансами. Вивчення зарубіжного досвіду реалізації державного фінансового контролю для нашої країни представляє чималий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці державного фінансового контролю в зарубіжних країнах присвячені роботи В. Симоненка, Н. Дороша, Л. Кінашука, Я. Мазура, В. Мельничука, Л. Савченко, О. Селезньова, В. Катасонова, Т. Губанової, Г. Федотової та ін. Незважаючи на наукову значущість їх праць, питання впровадження провідного зарубіжного досвіду в сучасну українську систему державного фінансового контролю потребують подальшого вивчення.

Метою статті є аналіз основних підходів до організації системи державного фінансового контролю в розвинених країнах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Прагнення України до інтеграції в світове економічне співтовариство потребує формування системи фінансового контролю, яка буде відповідати положенням Лімської декларації про керівні принципи контролю, прийнятої ще в 1977 р. IX Конгресом міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (ІНТОСАІ). Крім того, Декларація XX Конгресу ІНТОСАІ також закликає всіх членів Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю використовувати стандарти ІНТОСАІ в якості основи при розробці власних стандартів. Саме з цього необхідно виходити при будь-якому законодавчому реформуванні

фінансового контролю.

Лімська Декларація вказує на те, що для досягнення раціонального та ефективного управління державними фінансовими коштами необхідно створити в кожній державі вищий орган фінансового контролю, незалежність якого повинна бути закріплена в законодавчому порядку. Це поширюється також на федеративні держави, особливо там, де територіальні одиниці мають високий ступінь самостійності, в першу чергу в бюджетно-фінансовій сфері. В Україні з 2014 року йде прискорений процес фінансової децентралізації, за якої відбувається формування об'єднаних територіальних громад із наданням їм більшої фінансової самостійності. У зв'язку з цим актуалізується необхідність вивчення передового позитивного досвіду розвинених країн із ефективними системами фінансового контролю.

У світовій практиці основними умовами ефективності організації державного фінансового контролю вважаються такі.

1. Забезпечення доступу до будь-якої значимої інформації. Органам державного фінансового контролю необхідна якісна інформація про реальний стан або дії контрольованого об'єкта, безперешкодного входження в будь-які приміщення, вилучення документів, опечатування об'єктів.

2. Постійність, періодичність і комплексність. Постійне функціонування органів державного фінансового контролю дозволяє попереджати втрати фінансових ресурсів, їх нецільове використання. Сталість фінансового контролю передбачає безперервність його здійснення, спадкоємність і періодичність контрольних заходів.

3. Відповідність механізмів державного фінансового контролю можливостям реалізації вимоги пріоритетності, відповідно до якого в першу чергу перевіряються найбільш важливі об'єкти з найбільшою віддачею з точки зору забезпечення економії державних коштів.

4. Можливість адаптації системи фінансового контролю до вирішення нових завдань, що виникають в результаті зміни внутрішніх і зовнішніх умов функціонування держави.

5. Узгодженість та взаємодія контрольних органів.

6. Економічна ефективність системи державного фінансового контролю.

7. Регламентація контрольної діяльності, починаючи від планування і закінчуючи реалізацією пропозицій за результатами контролю, що включає в себе також стандартизацію процесів і документації, адже без регламентації і застосування типових рішень система органів державного фінансового контролю не зможе працювати злагоджено у всіх її ланках.

В науковій літературі існує низка підходів до оцінки державного фінансового контролю в зарубіжних країнах.

Так, О. З. Селезньов вважає, що системи фінансового контролю розрізняються залежно від відображення державного контролю у конституціях різних держав. За цим критерієм він виділяє такі системи [8, с. 132]:

1) парламентську, при якій в конституції країни фінансовий контроль пов'язується з діяльністю парламенту. У ній же передбачається право останнього формувати відповідний орган контролю (подібним чином, зокрема, формується система контролю в Росії);

2) судову, при якій конституційні норми, які регламентують діяльність органу фінансового контролю, включені в розділ, що містить основоположні норми функціонування судової гілки влади (прикладом можуть слугувати Греція і Туреччина);

3) спеціалізовану – створення і регламентація діяльності вищого органу фінансового контролю відображені в розділі конституції, що регулює діяльність контрольних органів, включаючи контроль функціонування фінансово-бюджетної системи (Швеція, Ірландія, Бразилія, Польща);

4) президентську, при якій основні норми організації та функціонування фінансового контролю включені в розділ конституції про повноваження президента країни, включаючи повноваження по формуванню вищого контрольного органу (Португалія, Узбекистан).

Проте в чистому вигляді зазначені моделі мало коли представлені, частіше вони є змішаними, що містять елементи всіх перерахованих систем в різному співвідношенні. Як приклад можна привести системи фінансового контролю Австрії, Чехії, Китаю (поєднуються риси парламентської і спеціалізованої систем), Італії і Франції (елементи парламентської,

президентської, судової систем) тощо.

В умовах наднаціональної інтеграції, що супроводжується процесами децентралізації влади, вищі органи фінансового контролю розширюють сферу своєї діяльності як кількісно, так і якісно. На перший план виходить завдання виявлення порушень і притягнення до відповідальності керівників як на державному, так і на місцевому рівні.

Розглянемо організацію державного фінансового контролю на прикладі Республіки Австрія як однієї з країн членів Європейського союзу, що має стабільну економіку та сталий соціально-економічний розвиток. Початок децентралізації в Австрії розпочався з формування співдружності муніципальних округів. Під терміном «співдружність муніципальних округів» розуміють адміністративну одиницю, що володіє власною юридичною особою і виконує різні завдання муніципальних округів від їх імені, але під власну відповідальність. Згідно зі статтею 116а Конституційного закону австрійської федерації, співдружності муніципальних округів можуть створюватися як на основі правових актів, так і з ініціативи самих округів, а завдання і повноваження співтовариств можуть мати суверенний (наприклад, з правом стягування податків), або приватно-економічний характер (наприклад, забезпечення водопостачання). При цьому, передача повноважень Співдружності муніципальних округів не повинна ставити під загрозу існування самих округів. Отже, передача муніципальним округом всіх своїх повноважень і всієї відповідальності одному або декільком Співдружності неприпустима [1].

З моменту реформи Федерального конституційного закону в 1948 році, до обов'язків Рахункової палати відноситься перевірка рахунків співдружностей муніципальних округів. При цьому застосовуються, *mutatis mutandis*, ті ж норми аудиту, що і встановлені для муніципальних округів з населенням, що перевищує 20000 осіб (так звані «великі муніципальні округи»). При цьому, Рахункова палата виступає органом автономного парламенту провінції, в якій зареєстровано ту чи іншу співдружність. Рахункова палата зобов'язана перевіряти рахунки не тільки співдружностей як таких, а й благодійних і фінансових фондів, установ і підприємств, в яких частка володіння співдружності (одного або спільно з іншими підконтрольними Рахунковій палаті організаціями) становить як мінімум 50% статутного або підписаного капіталу, або власних коштів. Перевірки також поширюються і на ті підприємства, в яких співдружність займає домінуючу позицію у фінансовому, економічному або адміністративному відношенні [3, с. 22].

Отже, можна зробити висновок, що в Австрійській республіці існує чітко налагоджена система державного фінансового контролю, яка представлена Рахунковою палатою, що уповноважена проводити перевірку не тільки державного господарства Федерації, а й проводити ревізію фінансів федеральних земель, а також фінансової діяльності, пов'язаної з благодійними та іншими фондами і установами, управління якими здійснюється органами Федерації. Тобто в країні існує цілісна система державного і муніципального фінансового контролю, яка базується на єдиних принципах і стандартах.

Схожа система державного й муніципального контролю вибудована у Великобританії. Вона, як і австрійська система, базується на спільних принципах і стандартах, що забезпечує системну роботу й взаємодію органів ДФК, створює організаційно-методичну основу їх спеціалізації та кооперування.

У Великобританії контроль фінансово-господарської діяльності державного сектора економіки здійснює Національне контрольно-ревізійне управління, яке є урядовим органом і функціонує відповідно до закону про фінансовий контроль. Посада Генерального контролера-ревізора була заснована в 1314 р. Управлінню надано право проводити перевірки рахунків усіх урядових установ і широкого кола державних органів, які здійснюють більше ніж 60% державних витрат, а також контролювати субсидії, що надаються місцевими органами влади системі охорони здоров'я, націоналізованим галузям промисловості й державним корпораціям. Важлива роль відводиться контролю ефективності (аудиту ефективності). НКРУ ретельно оцінює економічний ефект від проведеної перевірки і

щорічно оцінює, проводить аналіз підсумків своєї діяльності [4].

Найкращим прикладом організації ДФК за президентською моделлю виступають Сполученні штати Америки. У США через діючий принципу поділу влади вищі контрольні органи існують в кожній гілці влади і забезпечують баланс повноважень виконавчої та законодавчої влади. У виконавчій гілці влади питаннями фінансового контролю займається Адміністративно-бюджетне управління, яке, крім усього іншого, оцінює ефективність організаційних і управлінських структур та координує їх діяльність. У законодавчій гілці влади органом ДФК є Головне контрольне управління (ГКУ) Конгресу. ГКУ має широкі повноваження в сфері контролю за всіма урядовими програмами і контрактами, а також веде дослідницьку роботу з оцінювання ефективності пропонуваніх програм [9].

Головне контрольне управління США має доступ практично до всіх фінансових документів міністерств і відомств. За дорученням палат і комісій Конгресу США чи навіть окремих конгресменів ГКУ може здійснювати оцінку результативності державних програм і діяльності федеральних відомств; проводити спеціальні обстеження та перевірки обґрунтованості цін на продукцію, фінансово-економічних аспектів контрактів міністерства оборони. Інспектори Головного контрольного управління перевіряють також діяльність ревізорів виконавчої влади. В окремих випадках перевірки здійснюються в координації зі слідчими органами міністерства юстиції та іншими органами, наділеними відповідними повноваженнями [7, с. 126].

У Франції організації державного фінансового контролю притаманні високий ступінь централізації й наявності жорстких вертикальних міжвідомчих зв'язків. Органами фінансового контролю у Франції є Генеральна інспекція фінансів і Генеральна інспекція адміністрації. Перебуваючи в безпосередньому підпорядкуванні міністра економіки і фінансів, Генеральна інспекція фінансів виконує функції контролю на місцях за діяльністю служб Міністерства економіки і фінансів. Вона контролює діяльність усіх призначених державою бухгалтерів та адміністративної бухгалтерії вторинних розпорядників кредитів, державних підприємств, а також тих державних органів і підприємств, що перебувають під фінансовим контролем держави. Ця ж установа організовує й здійснює дослідження економічних та фінансових проблем на замовлення державних міністерств і відомств, а також за власної ініціативи [7, с. 128].

У Франції функції державного фінансового контролю виконує також Рахункова палата, яка особливу увагу звертає на правильність, економічну ефективність і відповідність звітності нормам. На неї покладені функції виявлення і запобігання бюджетно-фінансовим зловживанням, допомога парламенту та уряду контролювати виконання фінансових законів [4]. У Франції важливу роль в управлінні централізованими фінансовими ресурсами відіграють спеціалізовані державні утворення, такі як Національна кредитна рада, Банківська контрольна комісія, Комісія економічного і регіонального розвитку країни. Останнім часом ДФК Франції розширюється в бік оцінки ефективності використання бюджетних коштів та оцінки ефективності роботи різних державних структур.

Наступним прикладом організації системи державного фінансового контролю виступає Швеція. Економіка цієї країни серед країн ЄС є більшою мірою соціально орієнтованою. Система державного фінансового контролю за використанням бюджетних коштів в Швеції складається з трьох рівнів: загальнонаціонального, окружного і муніципального [2].

У Швеції головним відомством у справах державного контролю та обліку є Державне ревізійне управління (у деяких джерелах має назву Національне бюро аудиту). Його метою, як визначено урядом, є досягнення високоякісного управління фінансовою діяльністю. Діяльність Управління характеризується двома напрямками – проведенням щорічних ревізій фінансово-господарської діяльності національних установ і підприємств, а також ревізією ефективності державних закупівель. На відміну від багатьох інших європейських країн, міністерства Швеції не наділені повноваженнями безпосереднього управління урядовими відомствами. Тому конституція Швеції надає можливість парламенту й уряду мати власні структури контролю державного сектора. Роботу цього управління організовано у двох

основних напрямках: фінансовий аудит і аудит адміністративної діяльності [5, с. 86-87].

Вже на початку 60-х років у Швеції зародився новий метод контролю – "контроль ефективності", застосований сьогодні усіма цивілізованими країнами. В ході аудиту ефективності особлива увага приділяється оцінці наслідків прийнятих органами влади рішень про державний бюджет [2]. Уряд Швеції вважає, що оцінка ефективності діяльності органів влади сприяє економічному і соціально ефективному витрачання коштів бюджету. Результати як фінансового, так і аудиту ефективності повинні бути відображені в докладному звіті. Всі звіти про проведений аудит потрапляють до одного з відповідальних Генеральних аудиторів, котрий потім вирішує, які з них необхідно подати в Парламент. Надалі, звіти публікуються в відкритих ресурсах та з ними може ознайомити кожен.

Отже, розглянувши досвід розвинених країн, можна дійти висновку, що головною умовою ефективного забезпечення дієвого й оперативного контролю є наявність територіальних підрозділів, які, залежно від форми державного устрою країни, повністю або частково підпорядковані верховному рахунковому відомству. Вони загалом зберігають самостійність у виконанні функцій і зосереджені на перевірках витрачання коштів місцевих бюджетів, а в разі потреби, виконують оперативні завдання центральної контрольної установи. Подібні регіональні представництва верховного органу державного контролю функціонують у Німеччині, Канаді, Монголії, Болгарії, Бразилії, Польщі, Китаї, Чехії тощо.

Загальними рисами найоптимальнішої і такої, що відповідала б вимогам ЄС, моделі системи фінансового контролю на місцевому рівні (муніципального фінансового контролю) в Україні можуть бути [6]:

1) зовнішній незалежний фінансовий контроль, у частині загального незалежного контролю за надходженнями до бюджетів усіх рівнів та витрачанням бюджетних коштів, у тому числі й місцевих бюджетів та трансфертів, повинен здійснюватися Рахунковою палатою, а також її регіональними представництвами;

2) внутрішній фінансовий контроль, у частині контролю за своєчасним та в повному обсязі надходженням податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів – Міністерством фінансів, зокрема Державною фіскальною службою України, Митною службою України у складі міністерства, а також іншими уповноваженими органами влади;

3) внутрішній фінансовий контроль, у частині контролю за витрачанням коштів місцевих бюджетів та трансфертів з місцевих бюджетів, внутрішні служби контролю та аудиту в складі місцевих органів влади (муніципальні органи контролю) й аудитори у бюджетних установах; у частині контролю за використанням трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам – уповноважені представники (державні аудитори) Міністра фінансів.

Не всі заходи фінансового контролю на місцевому рівні призведуть до суттєвого покращення фінансово-бюджетної дисципліни. У зв'язку з цим, необхідно чітко визначити модель муніципального фінансового контролю та етапи її впровадження, розробити правову базу та здійснити фінансово-економічні розрахунки такої моделі.

Висновки. Отже, наведені приклади свідчать, що система ДФК в іноземних державах представлена низкою контролюючих органів. Крім того, простежується їх чітка ієрархічна система: на чолі Вищий контрольний орган, що володіє найбільшою кількістю повноважень і прав, всі інші або підпорядковані йому, або піддаються координації та перевірці на предмет відповідності та ефективності роботи з його боку. Така організація контролю в Україні підвищить ефективність діяльності органів ДФК, зменшить хаотичність та дозволить проводити профілактику правопорушень як на державному рівні, так і на місцевому. У зв'язку з проведенням децентралізації в державі, необхідність налагодженої системи державного фінансового контролю має пріоритетне значення, адже саме ДФК на всіх рівнях влади може забезпечити належне використання фінансових коштів.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що органи державного фінансового контролю можуть ефективно існувати і функціонувати на основі взаємовиключних підходів з позицій централізації та децентралізації. Проте наявність єдиних завдань і загальних принципів в

організації роботи органів контролю з урахуванням національної специфіки, економічних умов та історичного розвитку виступає основою, що забезпечує ефективне управління державними фінансовими ресурсами.

Тому реформування державного фінансового контролю відповідно до передового зарубіжного досвіду повинно стати однією з складників процесу інтеграції України до європейської спільноти, а також забезпечення ефективності управління державними фінансами.

Список використаної літератури

1. Verfassung der Republik Österreich: Bundes-Verfassungsgesetz. Fassung vom 31.01.2019. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138> (last accessed: 31.01.2019).
2. Баяхчева С. Л. Международно-правовые аспекты организации бюджетного контроля в государствах Европейского Союза: на примере шести стран, имеющих общие границы : автореф. дис. на получение науч. степени д-ра.юр.наук : 12.00.10. Москва, 2007. 38 с.
3. Будишовски Й. Содружества муниципальных округов и Счетная палата Австрии. EURSAI. 2000. №7. URL: https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/magazines/Maga_ru/EU7RU.pdf (дата обращения: 31.01.2019).
4. Губанова Т. О. Здійснення державного фінансового контролю в зарубіжних країнах. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 636. С. 99-104.
5. Державний аудит : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. / Л. В. Дікань, О. О. Вороніна, Ю. О. Голуб, Н. В. Синхогіна. Харків: ХНЕУ, 2008. 164 с.
6. Іванова І. Стан та проблеми державного фінансового контролю на регіональному та місцевому рівні. Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. 2007. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/04.htm> (дата звернення: 31.01.2019)
7. Малишев А. В. Характерні аспекти організації державного фінансового контролю за рубежом. Фінансовий контроль. 2003. №11. С. 126-136.
8. Селезнев А. З. Контроль финансовых потоков: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2010. 304 с.
9. Федотова Г. Ф. Специфика построения национальных систем государственного финансового контроля в странах запада и применимость зарубежного опыта в России. Финансы и кредит. 2008. № 10. С. 77-80.

References

1. Constitution of the Republic of Austria (1920): *Federal Constitutional Law as of 31.01.2019*. Retrieved from <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138> (in Ger.)
2. Baiakhcheva S. L. (2008). *International legal aspects of the organization of budgetary control in the states of the European Union: the example of six countries with common borders*. (Abstract of doctoral dissertation.) State Research Institute for Systems Analysis of the Accounts Chamber of the Russian Federation, Moscow, Russian Federation. (in Russ.)
3. Budischowsky J. (2000). *The commonwealth of municipalities and the Austrian court of audit*. EURSAI, 7, 22-25. Retrieved from https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/magazines/Maga_ru/EU7RU.pdf (in Russ.)
4. Gubanova T. O. (2012). *State financial control execution in foreign countries*. *Scientific herald of Chernivtsi University*. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu (Scientific herald of Chernivtsi University), 636, 99-104. (in Ukr.)
5. Dikan L.V. & Voronina O.O. (2008). In L.V. Dikan (Ed.). *State Audit: educational-method textbook for self learn disciplines*. Khmelnytsky: KHNEU (in Ukr.)
6. Ivanova I. (2007). *State and problems of state financial control at the regional and local levels*. Kyiv: The National Institute for Strategic Studies. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/04.htm> (in Ukr.)
7. Malyshev A.V. (2003). *Characteristic aspects of the organization of state financial control abroad*. *Finansovyi kontrol (Financial Control)*, 11, 126-136 (in Ukr.)
8. Seleznev A.Z. (2010). *Control of financial flows: study guide*. Moscow: INFRA-M. (in Russ.)
9. Fedotova G. F. (2008). *The specifics of the construction of national systems of state financial control in Western countries and the applicability of foreign experience in Russia*. *Finansy i kredit (Finance and*

Credit), 10 (298), 77-80. (in Russ.)

Volenko Valeriia

PHD student,

University of State Fiscal Service of Ukraine

volenko95@gmail.com

FOREIGN EXPERIENCE OF STATE FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Introduction. Every state has an impact on socio-economic processes, primarily through financial and fiscal policies, regulation of credit relations, regulation of the financial market and the system of state property. Nowadays, in developed countries existing systems of state financial control provide redistribution of funds through budgets of all levels, helping the state authorities effectively carry out their functions. That is why, it is relevant to study the positive foreign experience of the proceedings state financial control in the process of decentralization reform for our country.

Purpose. The research aims to analyze the main approaches to the organization of the system of state fiscal control in developed countries.

Methods. The method of theoretical analysis, method of generalization, comparison are used.

Results. The organization of financial control in developed countries was considered on the example of Austria, Great Britain, USA, France, Sweden. The regularities in the organization of state financial control in developed countries were investigated, namely the creation of a control system for the redistribution of funds through budgets of all levels. The necessity of creating of territorial units of financial control, which, depending on the form of the state structure of the country, is fully or partially subordinated to the supreme accounting authority, is revealed, but in general, they retain their independence in the performance of their functions and concentration on checks on spending of local budgets. The presence of such territorial subdivisions is the principal condition for the proper support of effective and operational control.

Originality. The progressive experience of the developed countries on the organization of state financial control in the conditions of budget decentralization is generalized and the peculiarities of the functioning of the respective supervisory bodies are determined.

Conclusion. The best foreign experience shows that state financial control bodies can effectively exist and operate on the basis of mutually exclusive approaches from the point of view of centralization and decentralization. However, the existence of common objectives and general principles in the organization of the work of control bodies, taking into account national specifics, economic conditions and historical development, served as the basis for effective management of state financial resources. Therefore, reforming the state financial control according to advanced foreign experience should become one of the components of the process of Ukraine's integration into the European community, as well as ensuring the efficiency of state finance management.

Key words: financial control; state financial control; municipal financial control; local finances; decentralization; supreme audit institutions; budget; account chamber.

Одержано редакцією: 15.01.2019
Прийнято до публікації: 06.02.2019

УДК 338.35:[338.5:330.123.4:338.439.5]
DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-51-57

Нижник Ірина Олегівна,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5671-7324>
mrp1974@ukr.net

ДЕФІЦИТ, ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ СПОЖИВЧИХ ЦІН НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ

У статті досліджено вплив окремих чинників на зростання споживчих цін на продовольчі товари. Зокрема, робиться припущення, що на ринках основних продовольчих товарів має місце дефіцит, який провокує зростання відповідних цін. Таке припущення підтверджується результатами кореляційно-регресійного аналізу. Обґрунтовано пропозиції по удосконаленню діючої методики визначення рівня продовольчого самозабезпечення – запропоновано ввести до формули розрахунку зміну запасів та експорт відповідного виду продовольства. Стверджено, що експорт продовольства перетворюється на важкоконтрольовану статтю продовольчого балансу через зростання відкритості національної економіки та звуження економічного суверенітету держави. Тому запропоновано введення поняття «надмірного експорту продовольства», під яким розуміються обсяги реалізації продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Обґрунтовано неможливість використання продовольчого імпорту в якості стабілізатора внутрішніх продовольчих цін в умовах хронічного дефіциту платіжного балансу, який зумовлює постійну девальвацію національної валюти.

Ключові слова: продовольчі інтереси населення, дефіцит продовольства, індекс споживчих продовольчих цін, самозабезпечення, експорт, сальдо балансу, девальвація, імпорт.

Постановка проблеми. Захист продовольчих інтересів населення країни є гострою соціально-економічною проблемою. На це вказують численні факти – надмірні витрати домогосподарств на придбання продуктів харчування, недостатня безпечність та низький рівень якості продовольства, незбалансований раціон тощо. Так, за результатами дослідження вчених Єнського університету ім. Фрідріха Шиллера (Німеччина), проведеного на замовлення ВООЗ, Україна лідирує за рівнем смертності від серцево-судинних захворювань, спричинених неправильним харчуванням [1]. Економічна доступність продовольчих товарів для здорового збалансованого харчування обмежується недостатньою купівельною спроможністю малозабезпечених домогосподарств та швидким темпом зростання індексу споживчих цін. Однією із головних причин споживчої продовольчої інфляції є дефіцит окремих продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на гостроту проблеми, дослідження природи інфляції, пошук способів уповільнення темпів зростання цін та пом'якшення соціально-економічних наслідків інфляції і т.д. є одними із найбільш актуальних напрямів досліджень в експертному середовищі. Серед наукових праць, присвячених даній тематиці, звертають на себе уваги роботи Корабліна С. О. [2], Гальчинського А. С. [3], Лібанової Е. М. [4], Шпичака О. М. [5], Тівєриадської Л. В. [6], Мудрака Р. П. та Лагодієнка В. В. [7] та ін.

Попри численні дослідження із інфляційної тематики, проблема макроекономічної нестабільності української економіки у частині зростання цін далека від розв'язання. Поряд із традиційними внутрішніми причинами, глобалізація розширює спектр чинників цінової динаміки. Українська економіка щоразу стає усе більш інтегрованою в глобальну. Відтак, внутрішній ринок стає складником світового ринку, на якому діють економічні закони глобального масштабу. Участь України в міжнародних інтеграційних проектах (СОТ, ЗВТ Україна-ЄС і т.д.) позбавляє національну владу частини економічного суверенітету, а це

звужує арсенал доступних інструментів державного регулювання економіки. Усе це створює невизначеність щодо поведінки цін на внутрішньому ринку, а тому потребує додаткових досліджень.

Мета статті – перевірити припущення про те, що дефіцит є чинником зростання цін на продовольчі товари, з'ясувати причини виникнення дефіциту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з головних причин зростання споживчих цін на продовольчі товари і безалкогольні напої в Україні є дефіцит відповідної продукції. Згідно з діючою методикою Державної служби статистики України, рівень самозабезпечення основними видами продовольства визначається як відношення обсягу виробництва продукції в країні до її внутрішнього використання (виробниче використання (на корм, для посіву) + переробка на нехарчові цілі + втрати + фонд споживання) [8]:

$$SSL = \frac{PV}{DC} \cdot 100\%$$

де: SSL – рівень самозабезпечення даним видом продовольства;

PV – обсяг виробництва продукції в країні;

DC – внутрішнє використання даного виду продовольства.

$$DC = IU + NFPP + L + CF,$$

де: IU – виробниче використання даного виду продовольства;

NFPP – переробка на нехарчові цілі даного виду продовольства;

L – втрати даного виду продовольства;

CF – фонд споживання даного виду продовольства.

Рівень самозабезпечення основними видами продовольства унаочнено в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень самозабезпечення України основними видами продовольства, %*

Вид продовольства	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зерно	198,2	176,5	144,1	192,9	161	221	230,9	238,9	290,5	292,9
Картопля	102,2	100,9	97,7	110	98,4	97,2	105,5	96,3	101,6	101,7
Овочі та продовольчі баштанні	107,4	107,8	100	105,3	105,8	101,2	103,4	100,3	101,6	102,9
Плоди, ягоди та виноград	72,2	74,2	73,7	74	71,8	81	82	92,3	84,9	82,9
М'ясо та м'ясні продукти	81	83,3	86,1	91,4	88,9	93,4	101,2	106,2	105,4	105,1
Молоко та молочні продукти	107,6	106,4	106,4	106,7	104,6	101,6	103,6	105	103,6	107,7
Яйця	104,4	107,4	108,5	109,5	108,3	109,7	116,5	113,9	114	119,8

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Судячи з даних Державної служби статистики України, впродовж останніх чотирьох років був лише один вид дефіцитного продовольства – плоди, ягоди та виноград, який є лідером по зростанню індексу споживчих цін. На нашу думку, такий підхід має недоліки:

1) у ресурсну базу внутрішнього походження не включено рівень запасів даного виду продовольства на кінець року;

2) не враховано експорт, як важливу статтю використання продовольчого ресурсу.

Другий недолік потребує пояснення. Актуальність експорту, як важливої статті використання продовольчого ресурсу, обумовлена тим, що Україна має відкриту економіку рівень інтеграції якої в глобальне середовище зростає. Це означає, що рівень конкуренції за продовольчий ресурс між українськими домогосподарствами та закордонним сектором посилюється. Враховуючи відносно низький рівень доходів українських домогосподарств, існує небезпідставна загроза їх продовольчим інтересам, обумовлена надмірним експортом продовольства. Надмірним експортом продовольства слід вважати такі обсяги реалізації

продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Ознакою дефіциту є зростання індексу споживчих цін на відповідні продовольчі товари, що, власне, і відбувається на внутрішньому продовольчому ринку України (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг зростання споживчих цін на продовольчі товари та безалкогольні напої за 2001-2018рр., базовий індекс цін за відповідний період*

Продукт харчування	2001-2006 рр.	2007-2012 рр.	2013-2018 рр.	2001-2018 рр.	Ранг зростання за 2018 р.
Фрукти	3,06	2,31	1,99	14,06	1
Молоко	1,98	2,20	2,49	10,81	2
Масло	1,48	2,52	2,66	9,91	3
Хліб	1,39	2,11	2,96	8,70	4
Сир і м'який сир (творог)	1,66	2,18	2,33	8,44	5
М'ясо та м'ясопродукти	1,96	1,88	2,25	8,28	6
Олія соняшникова	1,50	2,39	2,16	7,73	7
Риба та продукти з риби	2,00	1,78	2,16	7,65	8
Безалкогольні напої	1,28	2,11	2,40	6,50	9
Макаронні вироби	1,29	1,97	2,35	5,98	10
Інші їстівні тваринні жири	1,39	1,75	2,28	5,52	11
Цукор	1,37	1,61	2,04	4,50	12
Яйця	1,15	1,41	2,30	3,72	13
Овочі	0,60	0,67	1,79	0,72	14

* Джерело: розраховано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Для прикладу візьмемо молоко та молочну продукцію. Даний вид продовольства за темпом зростання споживчих цін поступається лише фруктам. Судячи із даних табл. 1, впродовж 2001-2017 рр. показник рівня продовольчого самозабезпечення перевищував 100%. Разом з тим, річний баланс продовольства будь-якого виду не відображає сезонних (місячних) коливань. У виробництві молока має місце яскраво виражена сезонність виробництва, яка, як ми покажемо, індукує інфляційні імпульси (табл. 3).

Таблиця 3

Індекс споживчих цін молока та помісячне виробництво молока в Україні в 2018 році*

Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Індекс споживчих цін, %	101,5	100,4	99,6	98,8	97,5	98,3	98,9	100	103	103,6	104,5	103,2
Виробництво молока, тис. тонн	573,2	588,7	784,4	890,4	1066,5	1052	1045	998	910	827,8	721,1	641,6

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

На основі даних табл. 3 був проведений кореляційно-регресійний аналіз, у якому функціональною ознакою (Y) є індекс споживчих цін на молоко, факторною ознакою (x) – виробництво молока усіма категоріями виробників по місяцях 2018 року. Результати аналізу:

- 1) коефіцієнт кореляції: $R = 0,592$, отже тіснота зв'язку – середня;
- 2) коефіцієнт детермінації: $R^2 = 0,35$, отже мінливість функції на 35% визначається мінливістю вибраного фактору;
- 3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 5,382$, $F_{\kappa} = 4,965$; $F_{\phi} > F_{\kappa}$, отже нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стьюдента: $t_{\phi} = 2,877$, $t_{\kappa} = 2,228$; $t_{\phi} > t_{\kappa}$, отже нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значимим;

5) рівняння регресії: $Y = 107,1 - 0,008x_1 + e$;

б) коефіцієнт еластичності: $E = -0,063$, отже при збільшенні середньомісячних обсягів виробництва молока на 1 тис. т, індекс споживчих цін на молоко зменшується на 0,063%.

Отже, якщо припустити, що місячні обсяги споживання молока та молочних продуктів є відносно стабільними, то саме коливання у обсягах виробництва цієї продукції створює сезонні дефіцити, які більш, ніж на третину (35%) впливають на зростання відповідних цін. Дефіцити, спричинені коливаннями в обсягах виробництва посилюються зменшенням молочної продукції на внутрішньому ринку країни за рахунок її експорту. Наприклад, в 2017 р. частка експорту від внутрішнього виробництва молока та молочних продуктів досягла 8,1%, а за попередніми оцінками в 2018 р. становитиме не менше 10%. Однак, згідно з існуючою методикою, експорт не вважається статтею, по якій продовольчі ресурси втрачаються для внутрішнього ринку. Тому при визначенні показника продовольчого самозабезпечення за нинішніх умов важливо враховувати усі канали витрачання продовольчого ресурсів.

Для виправлення виявленого недоліку, ми пропонуємо внести такі зміни у формулу розрахунку рівня продовольчого самозабезпечення:

$$SSL = \frac{PV + CHS}{DC + E} \cdot 100\%$$

де: CHS – зміни в запасах даного виду продовольства;

E – експорт даного виду продовольства.

Якщо враховувати експорт, як статтю втрат продовольчого ресурсу для внутрішнього ринку, то сальдо балансу головних видів продовольства буде дефіцитним (табл. 4).

Таблиця 4

Сальдо річних балансів головних видів продовольства за новою формою розрахунку (виробництво + запаси – експорт – витрати на нехарчові цілі – фонд споживання), тис. тонн*

Рік	М'ясо та м'ясні продукти	Молоко та молочні продукти	Яйця, млн. штук	Зерно і зернобобові культури	Овочі та баштанні культури	Плоди, ягоди і виноград	Цукор
2001	3150	-100	-3	-439	-64	-243	н. д.
2002	-85	-59	-3	-166	-78	-301	н. д.
2003	-123	-74	-3	-3770	-88	-343	н. д.
2004	-366	-80	-4	-875	-44	-330	-123
2005	-325	-112	-5	-226	-100	-860	-177
2006	-278	-150	-3	-235	-168	-1144	-120
2007	-245	-199	-3	-343	-158	-1254	-25
2008	-550	-234	-7	-222	-356	-1235	-91
2009	-439	-455	-7	-136	-232	-1139	-92
2010	-378	-273	-7	-175	-311	-1130	-90
2011	-244	-257	-3	-273	-285	-1163	-48
2012	-423	-410	-4	-228	-213	-1171	-10
2013	-332	-548	-5	-242	-237	-1172	-11
2014	-173	-227	13	-200	-133	-831	43
2015	-108	85	-4	-180	26	-568	136
2016	-182	-105	-5	-240	-136	-732	-5
2017	-233	-132	-7	-255	-129	-729	-7

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua.

Не менш актуальною проблемою індукування інфляційних імпульсів на внутрішньому ринку є намагання ліквідувати дефіцити окремих споживчих, в тому числі продовольчих, товарів за допомогою імпорту. За нормальних умов (додатне сальдо платіжного балансу) імпорт є додатковим ресурсом, який допомагає ліквідувати тимчасові або постійні дефіцити окремих товарів промислового чи кінцевого призначення. Однак сучасний стан економіки України не можна назвати нормальним. Передусім звертає на себе увагу стан платіжного балансу. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2017 році зріс до 2,4 млрд. дол. США (1,9% від ВВП) порівняно з 1,3 млрд. дол. США (1,4% від ВВП) у 2016 році. Україна має хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу або рахунку поточних операцій (рис. 1), який не компенсується чистими прямими іноземними інвестиціями.

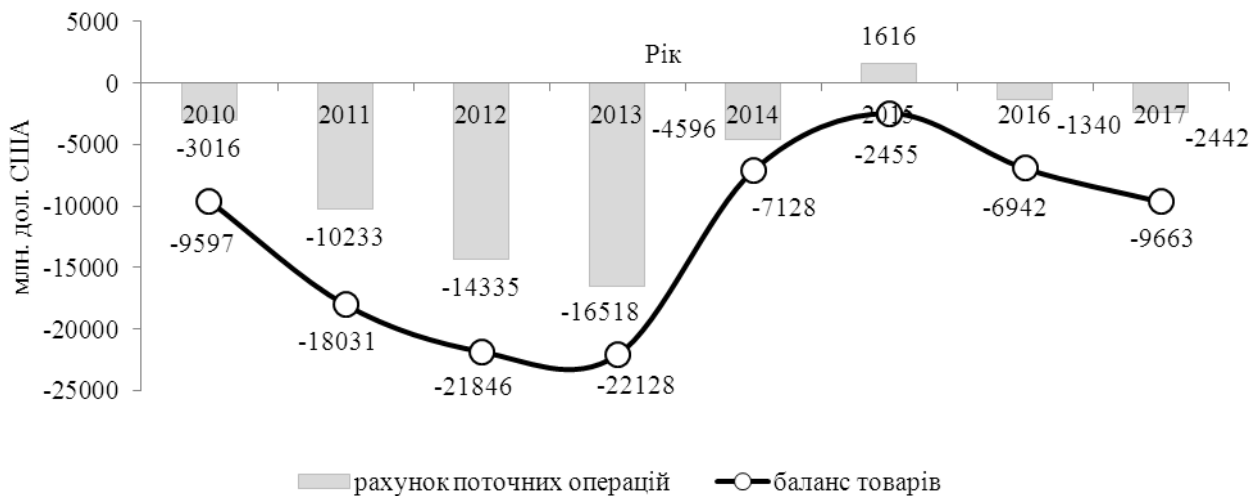


Рис. 1. Рахунок поточних операцій та баланс товарів в платіжному балансі України, млн. дол. США*

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Дефіцит платіжного балансу вдається ліквідувати лише завдяки зовнішнім позичкам. У результаті на внутрішньому ринку України спостерігається перманентний дефіцит іноземної валюти, що разом із нечіткими перспективами надання чергової позики (МВФ, ЄС тощо) підвищує валютні ризики та стимулює девальвацію. Це зумовлює зростання цін на імпорту продукцію, що підсилює споживчу інфляцію на продовольчому ринку.

Отже, наразі імпорт, як джерело покриття дефіциту окремих продовольчих товарів на внутрішньому ринку, не можна розглядати як фактор стабілізації відповідних цін.

Висновки.

1. Результати кореляційно-регресійного аналізу, проведеного за показниками внутрішнього ринку молока та молочної продукції, показали, що коливання у обсягах виробництва цієї продукції створює сезонні дефіцити, які більш, ніж на третину (35%) впливають на зростання відповідних цін. Дефіцити, спричинені коливаннями в обсягах виробництва, посилюються зменшенням молочної продукції на внутрішньому ринку країни за рахунок її експорту.

2. Актуальність експорту, як важливої статті використання продовольчого ресурсу, зумовлена тим, що Україна має відкриту економіку, рівень інтеграції якої в глобальне середовище зростає. Надмірним експортом продовольства слід вважати такі обсяги реалізації продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Ознакою дефіциту є зростання індексу споживчих цін на відповідні продовольчі товари.

3. Згідно з діючою методикою Державної служби статистики України, рівень

самозабезпечення основними видами продовольства визначається як відношення обсягу виробництва продукції в країні до її внутрішнього використання. Такий підхід має недоліки: а) у ресурсну базу внутрішнього походження не включено рівень запасів даного виду продовольства на кінець року; б) не враховано експорт, як важливу статтю використання продовольчого ресурсу. Для виправлення виявленого недоліку, необхідно враховувати експорт, як статтю втрат продовольчого ресурсу для внутрішнього ринку.

4. Розрахунки на основі зміненого підходу до визначення рівня продовольчого самозабезпечення (виробництво + запаси – експорт – витрати на нехарчові цілі – фонд споживання) показали, що сальдо балансу головних видів продовольства на внутрішньому ринку України впродовж останніх 16 років було дефіцитним.

5. Враховуючи хронічний дефіцит платіжного балансу, який вдається ліквідувати лише завдяки зовнішнім позичкам, на валютному ринку України спостерігається постійна девальвація національної валюти. Це зумовлює постійне підвищення цін на імпорту продукцію, в тому числі продовольчу, і є додатковим чинником зростання індексу споживчих цін на продукти харчування. Тому імпорт, як джерело покриття дефіциту окремих продовольчих товарів на внутрішньому ринку, не можна розглядати як фактор стабілізації відповідних цін.

Перспективними напрямками подальших досліджень із даної тематики є: розробка механізму продовольчої допомоги малозабезпеченим домогосподарствам, обґрунтування рекомендацій зі створення регіональних продовольчих резервів та використання їх для товарних інтервенцій у періоди виникнення сезонних дефіцитів відповідних видів продовольства, розрахунок монопольного складника у формуванні індексу споживчих цін на продовольчі товари.

Список використаної літератури

1. Україна лідирує за рівнем смертності від неправильного харчування. Depo.ua. 17.01.2019. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/ukrayina-lidiruye-za-rivnem-smertnosti-vid-nepravilnogo-harchuvannya-20190116900387>
2. Кораблін С. О. Сукупна пропозиція і оптимальна інфляція. *Економіка і прогнозування*. 2005, № 1. С. 9-32.
3. Гальчинський А. С. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії. *Вісник Національного банку України*. 2009, №1(155). С. 3-8.
4. Лібанова Е. М. Соціальні чинники та соціальні наслідки інфляції. *Економіст*. 2008, №5. С. 16-25.
5. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. *Економіка АПК*. 2015, №6. С. 85-95.
6. Тиверіадська Л. В., Якименко А. М. Інфляційні процеси та їх соціально-економічні наслідки в Україні. *Економічний простір*. 2015, №93. С. 175-188.
7. Мудрак Р. П., Лагодієнко В. В. Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна - ЄС». *Економіка України*. 2018, №1(674). С. 28-39.
8. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». К.: Державна служба статистики України, 2018. 59с.

References

1. Ukraine lidyruie za rivnem smertnosti vid nepravylnoho kharchuvannia [Ukraine is leading the death rate from unhealthy diet] (2019). Depo.ua. Available at: <https://www.depo.ua/ukr/life/ukrayina-lidiruye-za-rivnem-smertnosti-vid-nepravilnogo-harchuvannya-20190116900387>
2. Korablin, S. O. (2005). Sukupna propozyziia i optymalna inflitsiia [Aggregate supply and optimal inflation]. *Economics and Forecasting*, 1. 9-32.
3. Galchinsky, A. S. (2009). Osnovy keinsianskoi modeli rehuliuвання ekonomichnoho tsykladu. Pytannia teorii [Basics of the Keynesian model of economic cycle regulation. Question of the theory]. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 1(155). 3-8.
4. Libanova, E. M. (2008). Sotsialni chynnyky ta sotsialni naslidky inflitsii [Social factors and social consequences of inflation]. *Economist*, 5. 16-25.
5. Shpychak, O.M. (2015). Ekonomiko-orhanizatsiini neuzghodzhedenosti vzaiemovideosyn u produktovykh lantsiuhakh v umovakh inflitsiino-devalvatsiinykh protsesiv: napriamy vrehuliuвання [Economic and

institutional relations inconsistencies in the food chains under devaluation processes: guidelines and solutions]. *Ekonomika APK*, 6. 85-95.

6. Tiveriadska, L. V., Yakymenko, A. M. (2015). Inflatsiini protsesy ta yikh sotsialno-ekonomichni naslidky v Ukraini [Inflation processes and their socio-economic implications in Ukraine]. *Ekonomichniyi prostir*, 93. 175-188.
7. Mudrak, R. P., Lagodienko, V. V. (2018). Ahroinflatsiia ta indeks spozhyvchykh tsin na prodovolchi tovary: porivnialnyi analiz «Ukraina – YS» [Agroinflation and consumer price index for foodstuffs: Ukraine-EU comparative analysis]. *Economy of Ukraine*, 1(674). 28-39.
8. State Statistics Service of Ukraine (2018). Statystychnyi zbirnyk «Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy u 2017 rotsi» [Statistical Collection «Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine in 2017 year»], Kyiv.

Nyzhnyk Iryna Olegivna

Post-graduate student of the Department of Economics
Uman National University of Horticulture

DEFICITE – FACTOR OF GROWTH OF CONSUMER PRICES FOR FOOD GOODS

Introduction. *Protecting the food interests of the country's population is an acute socio-economic problem. Many facts indicate this - insecurity and low food quality, excessive growth in food prices, and so on. One of the main causes of consumer food inflation is a shortage of certain foods.*

Purpose. *The purpose of the paper is to test the assumption that the deficit is a factor in rising food prices, to find out the causes of the deficit.*

Methods. *In the process of research, the following methods were used: abstract-logical, empirical, series of dynamics, averages, index, correlation-regression, balance and others.*

Results. *One of the main reasons for the growth of consumer prices for food products is the shortage of the corresponding products. Assuming that monthly consumption of food is relatively stable, then the volatility in production volumes of this product creates seasonal deficits. For example, in the market of milk and dairy products seasonal deficits more than a third (35%) affect the growth of relevant prices. Deficits caused by fluctuations in production volumes are aggravated by a decrease in production in the domestic market of the country due to its export.*

Originality. *The scientific novelty of the article can be considered: the identification of seasonal deficits of food products that refute the stability of the domestic market of the products on the basis of the annual balance sheets and is a significant factor in the growth of consumer food prices, clarification of the concept of "excessive volume of food exports, clarification of the methodology for determining the level self-sufficiency of food, justification for the impossibility of considering imports as a factor in stabilizing consumer food prices under devaluation conditions.*

Conclusion:

1) *deficits caused by fluctuations in the volume of production of soda production are aggravated by a decrease in the corresponding products at the domestic market of the country due to its export;*

2) *excessive food exports should be considered such sales of domestic products overseas sector that create or increase this type of food shortage in the domestic market;*

3) *calculations on the basis of the changed approach to the definition of the level of food self-sufficiency showed that the balance of the main types of foodstuffs on the domestic market of Ukraine during the last 16 years was deficient;*

4) *on the currency market of Ukraine there is a constant devaluation of the national currency. Under such conditions, imports cannot be considered as a factor in stabilizing the relevant prices.*

Key words: *food interests of the population, food shortages, consumer food price index, self-sufficiency, exports, balance of payments, devaluation, import.*

*Одержано редакцією: 18.01.2019
Прийнято до публікації: 01.02.2019*

УДК 336.012.23

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-58-65

Вінокуров Ярослав Олегович

Аспірант, Університет державної фіскальної служби
України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1644-6475>

jaroslav0zet@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ТА ЇЇ КРИТЕРІЇВ

У статті проаналізовано детермінанти ліквідності фінансових ринку, дано визначення поняття ліквідності на рівні фінансового ринку, визначено ключові чинники, що впливають на формування ліквідності фінансового ринку, у тому числі ринкові та інституційні. Визначено перелік критеріїв, за якими аналізується ступінь ліквідності фінансового ринку.

***Ключові слова:** ліквідність; фінансові ринки; критерії ліквідності; фінансові ресурси; ризик; попит на фінансові ресурси; пропозиція фінансових ресурсів; державні інституції; інституційні інвестори.*

Постановка проблеми. Розвиток фінансових ринків створює умови конкуренції різних юрисдикцій щодо залучення капіталу. Одним із критеріїв, які інвестори аналізують для ухвалення рішення про розміщення тимчасово вільного капіталу, є ліквідність фінансового інструменту. Водночас, на глобальному рівні, коли мова йде про вибір між декількома юрисдикціями, питання ліквідності переходить на рівень ринку. Відтак постає необхідність оцінки ліквідності фінансових ринків. В той же час, поняття ліквідності фінансового ринку залишається мало дослідженим, а критерії ліквідності фінансових ринків невизначеними, що створює низку проблем як у практичній, так і в теоретичній площині.

Наразі питання ліквідності широко досліджується на мікро- та мезорівнях, коли мова йде про ліквідність суб'єктів фінансового ринку, а також фінансових інструментів. Відтак постає необхідність дослідити це визначення на макрорівні. У подальшому визначення ліквідності фінансового ринку може сприяти дослідженню її взаємозв'язку з іншими явищами фінансового ринку, а також впливу ліквідності фінансового ринку на ефективність інвестиційної діяльності та систем державного та недержавного регулювання відносин на фінансовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансової ліквідності присвячено низку наукових робіт, водночас це явище на рівні фінансового ринку наразі залишається майже недослідженим. Так, питанням банківської ліквідності присвячували свої роботи О. Дзюблюк, Д. Дема, І. Абрамова, В. Демиденко, А. Бойко, В. Варцаба, Г. Гортон та інші. Поняття ліквідності суб'єктів фінансового ринку розкрито у роботах Р. Чемчикаленка, Н. Давиденка, І. Борисова, Дж. Кочрейн та інші.

Однак, незважаючи на значні напрацювання у питаннях визначення ліквідності як фінансових установ, так й конкретних інструментів, визначення ліквідності фінансового ринку як явища залишилося майже недослідженим як вітчизняними, так й іноземними фахівцями.

Метою статті є розкриття сутності поняття ліквідності фінансового ринку та визначення основних критеріїв, що впливають на ліквідність фінансових ринків загалом та фінансового ринку України зокрема.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації та розширення меж фінансових ринків, удосконалення фінансових інструментів та загальної фінансiалiзацiї економічних відносин, виникає необхідність надання адекватної оцінки фінансовим ринкам відповідно до різних критеріїв з метою проведення порівняльного аналізу ефективності діяльності таких ринків та ефективності здійснення емісії фінансових інструментів на них.

Серед критеріїв, за якими можна проаналізувати фінансові ринки, можна окреслити їхню глибину – тобто ступінь поширення фінансового ринку в економічні відносини; їхній

розмір – характеристика, яка включає загальні обсяги транзакцій, які відбуваються на фінансовому ринку протягом конкретизованого періоду часу. Однак, ці характеристики є абсолютними, вони не здатні повною мірою окреслити ефективність діяльності суб'єктів фінансового ринку, ефективність розміщення фінансового інструменту, а саме, швидкість залучення коштів (або їхнього вкладання) через інструменти певного рівня ризиковості, а також фінансовий результат такого залучення.

Так, наприклад, глибина фінансового ринку не завжди може означати наявність достатнього рівня попиту на фінансові інструменти на ньому та значні обсяги фінансових транзакцій. Водночас самі обсяги транзакцій не завжди можуть охарактеризувати фінансовий ринок як однаково ефективний для будь-якого суб'єкта. Зокрема через те, що на тих чи інших ринках може існувати монополія пропозиції. Наприклад, коли на фондовій біржі обертаються значні обсяги державних боргових цінних паперів. Для інших суб'єктів фінансового ринку це не є свідченням того, що емітовані ними фінансові інструменти будуть реалізованими на ньому протягом відносно короткого періоду часу.

Відтак, виникає необхідність надання характеристики фінансового ринку, яка б відображала реальну ефективність розміщення на ньому фінансового інструменту. Одним з таких показників оцінки фінансового ринку є його ліквідність.

Питання ліквідності фінансового ринку є мало висвітленим як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Переважна більшість наукових досліджень концентрують свою увагу на вивченні та вимірюванні ліквідності фінансових інструментів або фінансових установ. Водночас визначення ліквідності самого ринку залишається поза увагою переважної більшості дослідників.

Так, О. Дзюблюк у своїй монографії «Управління ліквідністю банківської системи України» зазначає, що ліквідність як економічна категорія виникла ще в часи існування первіснообщинного ладу. Так, автор стверджує, що «з виникненням грошей, категорія «ліквідність» набула ще більшого розвитку як ліквідність грошей, а пізніше – ліквідність активу. Про це свідчить й походження терміну «ліквідність», від латинської мови «liquidus» – рідкий, текучий, що у буквальному розумінні слова характеризує легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у грошові кошти» [1, с. 23]. Водночас, у банківській справі «ліквідність» почали використовувати лише у XIX столітті, вживаючи цей термін до активів банку, що легко можуть бути реалізовані на грошовому ринку.

Водночас, Д. Дема та І. Абрамова пов'язують ліквідність не лише зі здатністю активів обмінюватися на «живі» гроші, а й із кількістю суб'єктів ринку, зокрема, банківського. Вони зазначають, що криза ліквідності банківської системи України у 2014-2015 роках супроводжувалася суттєвим падінням кількості самих банківських установ [2, с. 83-88]. Як наслідок, зменшення суб'єктів ринку призвело до зменшення попиту та пропозиції фінансових ресурсів на ньому та неможливістю залучення додаткового капіталу банками на міжбанківському ринку.

На думку В. Демиденко, ліквідність кожного окремого суб'єкта фінансового ринку відображає загальну ситуацію на ринку та впливає на неї [3, с. 632]. Крім цього, аналізуючи ліквідність на банківському ринку, автор зазначає, що найбільш ліквідними у період криз були саме іноземні банки. Зокрема, через можливість залучити додаткову ліквідність у материнських установ. Як наслідок таких дій, ліквідність національного ринку також збільшувалась через збільшення пропозиції фінансових ресурсів чи зменшення попиту на них серед інституційних інвесторів.

А. Бойко вважає, що на ліквідність установ впливають екзогенні та ендогенні чинники. Так, аналізуючи зовнішні чинники, що впливають на ліквідність конкретного банку, автор зазначає ознаки, що можуть характеризувати середовище фінансового ринку, як ліквідне або неліквідне. Зокрема, автор виділяє такі зовнішні чинники, як загальна політична та економічна ситуація в країні, розвиток ринку цінних паперів і міжбанківського ринку, організація системи рефінансування, ефективність регулюючих функцій центрального банку [4, с. 44].

В. Варцаба вважає, що на ліквідність фінансового ринку впливає рівень політичної

нестабільності [5, с. 311].

Р. Чемчикаленко зазначає, що поняття ліквідності суміжне з поняттям платоспроможності. Водночас сама ліквідність для суб'єкта фінансового ринку є здатність всіх активів перетворюватись на грошову форму, тобто продаватись [6, с. 643].

Відповідно до офіційного трактування поняття ліквідності, яке надає Національний банк України, ліквідність – це спроможність окремої установи чи системи загалом забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань [7]. Водночас Дж. Корчейн додає до цього поняття ще й обсяги державних видатків та капітальних інвестицій, зазначаючи, що їхнє падіння може спричинити падіння самої ліквідності [8].

Як бачимо, визначення ліквідності саме фінансового ринку залишається мало висвітленим. Таким чином, постає необхідність пошуку як самого визначення ліквідності фінансового ринку, так і критеріїв, за якими можна проаналізувати ступінь ліквідності фінансового ринку.

Досліджуючи це питання, варто розпочати з визначення ознак ліквідності фінансового ринку. Так, на думку автора, порівнюючи два фінансових ринки, ліквіднішим є той, на якому однакові за ліквідністю фінансові інструменти є більш ліквідними, тобто мають більший попит протягом встановленого періоду часу.

Крім цього, на більш ліквідних фінансових ринках відносно неліквідні фінансові інструменти у більш стислі терміни знаходять канали реалізації та продажу, ніж на менш ліквідних.

Відтак, для визначення ліквідності фінансового ринку необхідно дослідити наявність попиту на фінансові інструменти на ньому, адже сам фінансовий ринок є умовним місцем зустрічі продавця та покупця фінансових ресурсів та інструментів. Отже, на ньому існує попит та пропозиція на ці фінансові ресурси та інструменти їхнього залучення. Ліквідність фінансового ринку визначає ефективність результату зустрічі попиту та пропозиції фінансових ресурсів, тобто відповідність рівня залучених фінансових ресурсів очікуваному (для тих, хто купує фінансові ресурси за посередництва різноманітних фінансових інструментів), відповідність рівня ризику, який бере на себе суб'єкт з тимчасово вільним капіталом, інвестуючи у такі фінансові інструменти очікуваному рівню їхньої ризиковості, а також часовий проміжок, протягом якого відбувається відповідна транзакція.

Для визначення ліквідності фінансового ринку необхідно проаналізувати, як саме попит та пропозиція на фінансові ресурси впливає на результати транзакції на ринку. Так, головним джерелом попиту суб'єктів фінансового ринку на фінансові інструменти є наявність тимчасово вільних коштів та ресурсів, а також потреба зберегти вартість цих ресурсів протягом певного часу. Існування такого попиту на інструменти фінансового ринку можливе лише за умови достатнього рівня розвитку посередників на фінансовому ринку – банківських та небанківських фінансових інститутів.

Інституційний попит на фінансові інструменти – це попит посередників на можливості інвестування акумульованих фінансових ресурсів із метою збереження їхньої вартості та отримання інвестиційного доходу. Існування інституційного попиту залежить від низки чинників економічного середовища тієї чи іншої юрисдикції, що аналізується. Зокрема, серед ключових варто виділити:

1) наявність достатнього рівня платоспроможності населення. Так, задовольнивши свої щоденні потреби, залишок коштів громадяни зможуть відкласти. Таким чином виникає ефект відкладеного споживання або заощадження;

2) висока здатність населення до заощаджень. Чим більшою є частка доходу, яку заощаджують люди, тим більшим є джерело фінансових ресурсів ключових інституційних інвесторів на фінансовому ринку – страхових компаній, банків, пенсійних та інвестиційних фондів;

3) участь фінансових інститутів у процесах заощадження населення – налагоджена система захисту прав власності, а також наявність достатнього рівня фінансової

грамотності населення мають сприяти тому, що заощадження не будуть накопичуватися в готівковій формі, а «працюватимуть» на фінансовому ринку через інституційних посередників;

4) сприятливий інвестиційний клімат та рівень розвитку державних інституцій як чинник, що заохочує суб'єкти фінансового ринку до ризику та інвестицій.

Чим більшим є обсяг акумульованих фінансовими посередниками та інституційними інвесторами фінансових ресурсів, тим більшою буде їхня ліквідність та ліквідність ринку загалом. У таких умовах інституційні інвестори вимушені шукати інструменти вкладання накопичених коштів задля виконання зобов'язань перед своїми клієнтами (вкладниками), що спонукає їх інвестувати у фінансові інструменти, збільшуючи їхню ліквідність та ліквідність фінансового ринку загалом.

Таким чином, пропозиція акумульованих фінансових ресурсів у вигляді заощаджень населення та інших суб'єктів господарювання породжує інституційний попит на фінансові інструменти. Водночас ринок буде неліквідним за умов, якщо на ньому не будуть обертатися самі фінансові інструменти. Відтак, постає необхідність дослідити ліквідність фінансового ринку зі сторони пропозиції фінансових інструментів та попиту на фінансові ресурси.

Емісія фінансових інструментів залежить від низки чинників, серед яких варто виокремити прогнозованість та стабільність економічної ситуації, ступінь захищеності прав власності, темпи економічного зростання та якість бізнес-клімату. Попит на додаткові фінансові ресурси виникає внаслідок існування необхідності задоволення потреб у додатковому капіталі, що найчастіше стає наслідком розширення виробництва. Так, за умов сталого економічного зростання, головним емітентом фінансових інструментів є приватний сектор, а саме сектор нефінансових організацій.

В умовах якісного бізнес-клімату та економічного зростання, для нарощення обсягів виробництва товарів та послуг, ці суб'єкти звертаються на фінансовий ринок із метою залучення додаткових фінансових ресурсів, емітуючи фінансові інструменти або беручи кредит. Водночас, для участі у відносинах із залучення фінансових ресурсів, суб'єкти господарювання мають продемонструвати достатній рівень відкритості звітності, що можливе за умов наявності сприятливого регуляторного середовища.

Наприклад, податкове законодавство та діяльність органів податкового контролю може стати стимулом для суб'єктів господарювання не розкривати своєї реальної звітності. В Україні це проявляється на прикладі великих підприємств, які накопичують значні обсяги фіктивних збитків у звітності з метою зменшення бази оподаткування податком на прибуток підприємств [9, с. 36]. У цьому випадку розкриття реальної інформації про розмір прибутків призведе до виникнення додаткових податкових зобов'язань. Це сприяє тому, що такі компанії не можуть виходити на фінансові ринки та залучати додатковий капітал.

Однак, така ситуація не є свідченням того, що сама по собі наявність податкового законодавства сприяє зменшенню попиту на фінансові ресурси на ринку. Вона є свідченням того, що якість діяльності державних інституцій та якість регуляторного середовища загалом впливає на поведінку суб'єктів господарювання, слугуючи стимулом участі або неучасті у відносинах з приводу залучення капіталу на фінансовому ринку.

Аналізуючи попит на фінансові ресурси, що створюється на фінансовому ринку, варто окрему увагу приділити державі як особливому суб'єкту фінансового ринку. Дефіцит державних фінансів є поширеним явищем не лише в Україні, а й у світі. Фінансування дефіциту здійснюється шляхом виникнення відносин з державного боргу. Саме емітовані державою облігації внутрішньої позики складають основну частину всіх фінансових інструментів, що обертуються на українському ринку цінних паперів. За рахунок того, що такі інструменти вважаються високонадійними, а в Україні вони мають відносно високу прибутковість, на вітчизняному фінансовому ринку транзакції з купівлі та продажу ОВДП складають переважну більшість всіх фінансових операцій, що робить їх відносно ліквідними на ринку.

Крім цього, зважаючи на постійну дефіцитність державних фінансів, пропозиція цього

інструменту є відносно сталою, як і попит на нього серед інституційних інвесторів, які вкладають в ОВДП значні фінансові ресурси через наявність регуляторних правил, а також через відсутність альтернативних джерел інвестування на ринку.

Однак, при значних обсягах емісії однотипних за рівнем ризику та прибутковості фінансових інструментів попит на них поступово спадає. Таким чином виникає ефект насиченості ринку певним типом фінансового інструменту, який призводить до того, що такий інструмент або аналогічний йому за рівнем ризикованості та прибутковості втрачає попит та стає менш ліквідним.

Через необхідність диверсифікації інвестицій, як інституційні інвестори, так й інші суб'єкти фінансового ринку вимушені шукати альтернативні фінансові інструменти, а також ранжувати свої інвестиції за рівнями ризиковості. Водночас, у разі відсутності достатньої пропозиції різноризикових фінансових інструментів або інструментів з однаковим рівнем ризику, але емітованих різними суб'єктами господарювання, пропозиція фінансових ресурсів не здатна повною мірою реалізуватися на ринку. Інституційні інвестори, керуючись законодавчими та внутрішніми нормами розподілення ризику, не зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал участі на фінансовому ринку, зменшуючи таким чином його ліквідність. Отже, чим більшими є обсяги емісії однотипних фінансових інструментів, тим більш насиченим є ринок та меншою стає його ліквідність.

Варто зазначити, що попит на тимчасово вільний капітал на фінансовому ринку та його пропозиція не завжди означають наявність високої ліквідності цього ринку. Так, як стверджувалося вище, через якість регуляторного середовища деякі суб'єкти господарювання умисне приховують свою звітну інформацію або роблять її збитковою, зменшуючи свої шанси на залучення фінансових ресурсів. В той же час, на фінансовому ринку існує ще низка інституційних чинників, які сприяють його ліквідності або навпаки – зменшують цю ліквідність.

1. Захист прав власності. Захищеність інвестицій є головною запорукою їхнього здійснення. За відсутність умов, при яких потенційний інвестор не може бути певним, що його початкова інвестиція щонайменше збережеться (не кажуть вже про збільшення її вартості та отримання прибутку), рішення про інвестування не здійснюється. Більше того, захищеність інвестицій прямо впливає на рівень ризику та, відповідно, дохідність того чи іншого фінансового інструмента. Так, за умов, коли існує великий ризик втратити власність внаслідок політичних чи інших чинників, інвестування здійснюватиметься лише за умов надзвичайно високої дохідності. Як наслідок, для інвестора така інвестиція є одним зі способів збільшити дохідність диверсифікованого портфеля інвестицій. Водночас, для позичальника залучення інвестицій під високі відсотки можливе лише за умов високого рівня рентабельності, який може гарантувати лише обмежена кількість сфер діяльності.

Способом збільшення ліквідності інвестицій за умов низького рівня захищеності прав власності є надання гарантій інвесторами з високим рівнем надійності. Як правило, таким гарантом виступає держава. Проте на макрорівні, коли мова йде про залучення державної позики, гарантом може виступити інша держава з високим кредитним рейтингом або міжнародна фінансова організація. Наприклад, така операція з гарантування відбулася наприкінці 2018 року, коли гарантом державних облігацій України виступив Світовий банк [10].

2. Якість роботи правоохоронних органів та судової системи – це одна з умов захищеності прав власності. Водночас, вона впливає також на якість інвестиційного клімату загалом. За низького рівня якості роботи судової системи є висока вірогідність того, що законні права інвесторів буде порушено або що для збереження таких прав інвестору необхідно буде здійснити додаткові витрати у вигляді корупційних внесків. Як наслідок, вартість інвестицій зростає, що впливає на їхню привабливість а також обсяг пропозиції фінансових ресурсів на ринку. Через це зменшується ліквідність всіх фінансових інструментів, емітованих на ринку, а також ліквідність самого ринку загалом.

3. Передбачуваність законодавства. Однією з умов здійснення довгострокових інвестицій є можливість прогнозування грошових потоків за тим чи іншим інвестиційним

об'єктом. Водночас, прогнозування стає неможливим в умовах постійної зміни правил гри на ринку, тобто законодавчого середовища. Для України така ситуація є типовою, особливо в податковій сфері. Найчастіше зміни до податкового законодавства Верховна Рада ухвалює наприкінці року, запроваджуючи нові правила гри за декілька тижнів (а то й днів) до настання нового календарного року. Як наслідок, плани та прогнози, які інвестори та бізнес робили на наступні періоди, втрачають свою актуальність, так само, як і розраховані грошові надходження майбутніх періодів. У таких умовах інвестування стає менш передбачуваним та більш ризиковим, що також знижує загальну ліквідність ринку.

4. Бізнес-клімат. Усі перераховані чинники впливають на загальний бізнес-клімат та динаміку ділової активності в тій чи іншій юрисдикції. Водночас, високі обсяги ділової активності є показником ліквідності ринку, адже за відсутності транзакцій на ринку обсяги попиту та пропозиції тимчасово вільних коштів спадають, що спричиняє падіння ліквідності ринку і зменшення фінансових результатів від здійснення інвестицій.

Висновки. Таким чином, ліквідність фінансового ринку є результируючою чинників, що впливають на обсяги попиту та пропозиції фінансових ресурсів на ринку та визначають ризикованість здійснення інвестицій у тій чи іншій юрисдикції. Сама ж ліквідність фінансового ринку – це характеристика фінансового ринку, яка вказує на ефективність операцій із залучення капіталу на фінансовому ринку за певного рівня попиту та пропозиції на фінансові ресурси, що є наслідком певного рівня платоспроможності населення й участі його заощаджень у процесах нагромадження капіталу інституційними інвесторами, а також рівень ризиковості процесів інвестування та якості інституційного забезпечення діяльності суб'єктів фінансового ринку.

Ключовими критеріями ліквідності фінансового ринку є обсяги попиту на тимчасово вільні фінансові ресурси, зокрема попиту на нього приватного сектору, держави та інституційних інвесторів; обсяги пропозиції фінансових ресурсів на ринку, зокрема рівень платоспроможності населення, його здатність до заощаджень та взаємодії з інституційними інвесторами; насиченість ринку тими чи іншими фінансовими ресурсами залежно від їхнього рівня ризику, термінами інвестування, джерелами походження тощо, а також якість інституційного середовища, яка впливає на рівень ризику здійснення інвестицій та на рівень дохідності інвестицій, а також на доступ інвесторів і позичальників до ринку та дохідність транзакцій із залучення капіталу.

Надалі поняття ліквідності фінансового ринку можна застосувати для вивчення впливу ліквідності фінансового ринку на фінансові показники його суб'єктів та ефективність операцій із залучення капіталу. Крім цього, наявність визначених критеріїв ліквідності фінансового ринку дозволяє здійснювати математичне моделювання щодо ступеня впливу кожного з критеріїв на загальну ліквідність фінансового ринку та показники прибутковості фінансової діяльності на ринках.

Список використаної літератури

1. Дзюблук, О. В. Управління ліквідністю банківської системи України / О. В. Дзюблук, В. Я. Рудан. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 290 с.
2. Дема Д. І. Стан та перспективи розвитку банківської системи України / Д. І. Дема, І. В. Абрамова // Облік і фінанси. – 2016. – № 1 (71). – С. 83-89.
3. Демиденко В.І Ліквідність банку та банківської системи як показник ефективності діяльності банку та її вплив на прибутковість комерційного банку/ Демиденко В.І, Литвинюк М.В. // Економіка і суспільство. – 2017. – №10 / 2017. – С. 631-636.
4. А. С. Бойко Фактори впливу на забезпечення банківської ліквідності в Україні/ А. С. Бойко // Агросвіт. – 2018. – № 11. – С. 43-47.
5. Варцаба В.І. Проблеми забезпечення фінансової стійкості банківської системи України/ Варцаба В.І. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка – 2018. – Випуск 1 (51). – С. 311-316.
6. Чемчикаленко Р.А., Напрями підвищення ефективності оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства / Чемчикаленко Р.А., Майборода О.В., Дьякова Ю.Ю. // Економіка та суспільство. – 2017. – №12 – Режим доступу до журналу: <http://economyandsociety.in.ua/journal-12/19-stati>

12/1382-chemchikalenko-r-a-majboroda-o-v-dyakova-yu-yu.

7. Ліквідність – Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123427.
8. John H.Cochrane The new-Keynesian liquidity trap/ John H.Cochrane // Journal of Monetary Economics. – 2017. – Volume 92. – P. 47-63.
9. Дубровський В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні [Електронний ресурс] / В. Дубровський, В.Черкашин// Інститут соціально-економічної трансформації. – 2017.– С. 36.
10. Україна отримала кредит під гарантію Світового банку [Електронний ресурс] // Міністерств фінансів України Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/ukraina-otrymala-kredyt-pid-harantiu-svitovoho-banku?category=novini-ta-media>

References

1. Dziubliuk, O.V. and Rudan, V.Y. (2016) *Upravlinnia likvidnistiu bankivskoyi systemy Ukrainy* [Management of the liquidity of banking system of Ukraine] Ternopil, Vector (in Ukr).
2. Dema, D.I. and Abramova, I.V. (2016) *Stan ta perspektivy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrainy* [Current state and perspectives of development of the banking system of Ukraine] *Oblic i finansy* [Audit and finance], 1 (71), 83–89 (in Ukr).
3. Demydenko, V.I. and Lytvyniuk, M.V. (2017) *Likvidnist banku ta bankivskoyi systemy yak pokaznyk efektyvnosti diyalnosti banku ta yiyi vplyv na prybutkovist komertsyynoho banku* [Bank's and banking system's liquidity as an indicator of efficiency of the banking and its impact on the profitability of commercial bank] *Ekonomika i suspilstvo* [Economics and society], 10, 631-636 (in Ukr).
4. Boyko, A.S. (2018) *Factory vplyvu na zabezpechennia bankivskoyi likvidnosti v Ukraini* [Factors of the provision of banking liquidity in Ukraine] *Agrosvit* [Agroworld], 11, 43-47 (in Ukr).
5. Vartsaba, V.I. (2018) *Problemy zabezpechennia finansovoyu stiykosti bankivskoyi systemy Ukrainy* [Problems of ensuring financial stability of the banking system of Ukraine] *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Ekonomika* [Scientific herald of Uzhgorod University. Series Economics], 1 (51), 311-316 (in Ukr).
6. Chemykalenko, R.A., Mayboroda, O.V. and Dyakova, Y.Y. (2017) *Napriamy pidvyshchennia efektyvnosti otsinky likvidnosti ta platospromozhnosti pidpryyemstva* [Areas of increasing the efficiency of the assessment of liquidity and solvency of the enterprise] *Ekonomika i suspilstvo* [Economics and society], 12. – Available from: <http://economyandsociety.in.ua/journal-12/19-stati-12/1382-chemchikalenko-r-a-majboroda-o-v-dyakova-yu-yu> [cited 26 October 2018].
7. *Likvidnist* (Liquidity) – Banking terminology glossary. *Nacionalnyy bank Ukrainy* [National bank of Ukraine]. – Available from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123427 [cited 27 October 2018].
8. John H. Cochrane (2017). The new-Keynesian liquidity trap. *Journal of Monetary Economics*, 92, 47-63. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2017.09.003> [cited 30 October 2018].
9. Dubrovskyy, V. and Cherkashyn, S. (2017) *Porivnialnyy analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannia instrumentiv uhylenia/unuknennia opodatkuvannia v Ukraini* [Comparative analysis of fiscal effect from the use of tax evasion / avoidance instruments in Ukraine] *Institut sotsialno-ekonomichnoyi transformatsii* [Institute of social-economic transformation], 36 (in Ukr).
10. *Ukrayina otrymala kredyt pid harantiyu Svitivihy banku* [Ukraine received a loan guaranteed by the World bank] *Ministerstvo finansiv Ukrainy* [Ministry of finance of Ukraine] Available from: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/ukraina-otrymala-kredyt-pid-harantiu-svitovoho-banku?category=novini-ta-media> [cited 16 October 2018].

Vinokurov Yaroslav Olehovich

Postgraduate at University of state fiscal service of Ukraine

DETERMINATION OF LIQUIDITY OF FINANCIAL MARKET AND ITS CRITERIA

Introduction. Competition between different jurisdictions in the global financial market determines the need to study the definition of financial market's liquidity. However, the definition of liquidity of the financial market is not disclosed enough in theoretical literature.

The **purpose** of this work is to determine the liquidity of financial market and to discover its most

important criteria.

Results. *The following determination of the liquidity of financial market had been discovered. Liquidity of the financial market is a characteristic of the financial market, which provides the efficiency of financial transactions that involve the attraction of capital on the financial market with the certain level of supply and demand on the financial resources, which depends on the solvency of the population and whether they invest their savings in economy.*

Originality. *The paper analyzes the impact of market, economic and institutional factors of the liquidity of financial markets. Market factors include demand and supply of financial resources on the market and saturation of the financial market with certain type of financial resource or instrument. General economic factors include the current state of the economy of certain jurisdiction. In particular, it is the solvency of the population, the rate of economic growth, the participation of financial institutions in redistribution of savings of the population etc. Institutional factors include the quality of business climate and legislation. In addition, institutional factors include the overall quality of the work of institutions.*

Conclusion. *The liquidity of financial market depends on the volume of transactions on the market, diversification of the sources of financial resources as well as of the borrowers of these resources. It also depends on the economic factors and institutional development. The criteria for liquidity of financial market are the volume of capital demand and supply, the market saturation of financial instruments, the level of solvency of the population, the level of development of state institutions.*

Key words: *liquidity; financial markets; liquidity criteria; financial resources; risk; demand for financial resources; supply of financial resources; state institutions; institutional investors*

Одержано редакцією: 09.01.2019
Прийнято до публікації: 31.01.2019

УДК 336 (477)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-66-73

Сидоренко Олексій Миколайович,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
управлінського обліку, бізнес-аналітики і статистики,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8394-9972>
sidorenko007@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК СКЛАДНИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За результатами аналізу наукових та емпіричних джерел, розкрито ретроспективу становлення системи податкового контролю України як однієї з ключових ланок забезпечення економічної безпеки, здійснено етапізацію її розвитку та розкрито ключові особливості кожного часового лагу становлення досліджуваної системи. Також у статті подано сучасну структуру системи податкового контролю та розкрито суть її ключових елементів.

Ключові слова: *контроль, податковий контроль, система податкового контролю, національна економіка, економічна безпека, історія становлення, сучасний стан, розвиток.*

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки є одним з ключових завдань державного управління в будь-якій країні світу протягом всього часового лагу існування державності. Вирішенням цього завдання займаються на найвищих рівнях управління, використовуючи при цьому весь спектр загальних та спеціальних засобів. При цьому, незаперечним є той факт, що економічна безпека країни забезпечується в тому числі й за рахунок дієвої системи податкового контролю, яка є основою виконання дохідної частини зведеного державного бюджету. Остання є однією з найдревніших систем державного управління, яка утворилася одночасно з появою державності та постійно трансформується в умовах історичних змін державного та міждержавного суспільного устрою. Кожен з етапів її становлення має певні особливості, які зумовили особливості сучасної форми і стану системи податкового контролю держави. Відповідно пошук шляхів її удосконалення вимагає ґрунтовного вивчення генезису становлення та розвитку системи податкового контролю та її ролі в забезпеченні економічної безпеки держави на кожному з таких етапів. Це й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей становлення системи податкового контролю України та розкриттю її внутрішнього змісту присвятили свої наукові праці такі вчені як: В. Бабенко, І. Басанцов, І. Белобжецький, Ф. Бутинець, Н. Бурківська, О. Бандурка, Л. Воронова, Л. Дікань, Т. Жураковський де Саса, Є. Калюга, М. Кучерявенко, І. Литвинчук, Т. Микитенко, В. Онищенко, В. Піхоцький, А. Поддєрьогін, В. Плєскач, Н. Рубан, С. Шохін та інші. Ними було вивчено внутрішню суть системи податкового контролю з позицій як економічної, так і юридичної науки та визначено головні її особливості й проблемні аспекти. Дослідження проблематики економічної безпеки держави знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: А. Базилюк, О. Барановський, Т. Васильців, М. Єрмошенко, В. Кириленко, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибуря, В. Маргасова, В. Мунтян, В. Предборський, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, В. Шевчук та інші. Результати проведених досліджень обома зазначеними групами науковців є теоретично значущими та практично цінними. Проте, забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах динамічного поступу економіки країни потребує більш ефективного податкового контролю. Це вимагає подальших наукових досліджень, основою яких є вивчення історичної ретроспективи становлення системи

податкового контролю та аналізу сучасних особливостей її функціонування.

Метою наукової статті є етапізація становлення системи податкового контролю України як однієї з ключових ланок забезпечення економічної безпеки, розкриття ключових особливостей кожного часового лагу її становлення та виявлення сучасної структурної побудови системи.

Виклад основного матеріалу. Для повного розкриття сучасного стану розвитку вітчизняної системи податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки та чіткого визначення наявних проблем першочергово необхідно провести дослідження процесу її становлення протягом всього історичного процесу державотворення в Україні.

Державний контроль за процесом формування коштів скарбниці країни, в тій чи іншій формі, існував протягом всього часового лагу становлення та розвитку нашої держави. Відповідно, на наш погляд, всю історію становлення вітчизняної системи податкового контролю можна розділити на декілька етапів, як показано на рисунку 1.

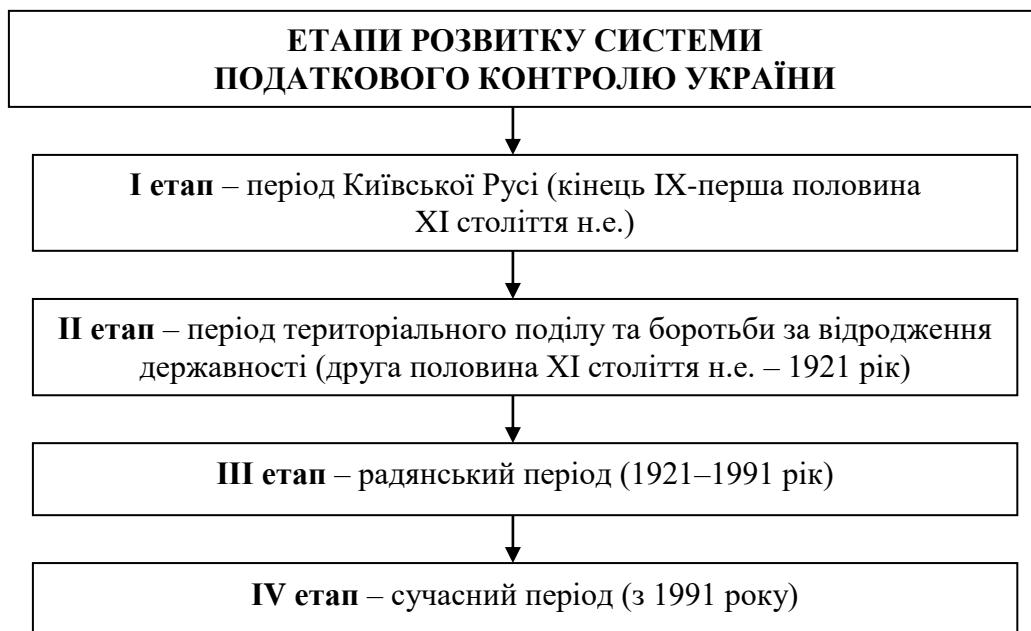


Рис.1. Етапи розвитку системи податкового контролю України.*

* Джерело: розроблено автором.

Між зазначеними етапами розвитку системи податкового контролю України існують певні казуальні зв'язки, але кожен з них характеризується певними особливостями, що потребує представлення їх характеристик.

Так, перший етап становлення системи податкового контролю в епоху Київської Русі охоплює часовий лаг з кінця IX до першої половини XI століття н.е. Перші літописні дані стосовно здійснення державного контролю за надходженням фінансових ресурсів (так званий прототип державного податкового контролю) можна віднести до часів правління княгині Ольги. Саме виданими нею нормативними актами було вперше у вітчизняній історії чітко закріплено порядок надходження коштів до державної скарбниці.

Подальшого нормативно закріпленого удосконалення державний контроль за фінансовою сферою набув за часів правління князя Ярослава Мудрого. Так, основні принципи здійснення контролю за наповненням державної скарбниці та відповідальність за порушення в цій сфері були закріплені в першому кодифікованому нормативно-правовому акті на теренах нашої держави – Руській Правді [1].

Основною особливістю цього етапу є відхід від звичаєвого права та перше нормативне закріплення процесу здійснення податкового контролю.

Наступний (другий) етап становлення вітчизняної системи податкового контролю є найбільш тривалим та охоплює часовий лаг із другої половини XI століття н.е. до 1921 року. Його початок припадає на добу феодальної роздробленості Київської Русі, а закінчується він

у момент остаточного входження Українських земель до складу Радянського Союзу (СРСР).

В період феодальної роздробленості наших земель, в другій половині XI – початку XIII століття, державний контроль за формуванням фінансових ресурсів був як такий відсутній. Руська Правда хоча де-юре не втратила своєї чинності, проте де-факто на практиці її норми не виконувалися. Спостерігалася тенденція до встановлення кожним окремим князем у своїх володіннях оптимальних, на його погляд, правил та принципів здійснення контролю за формуванням коштів власної скарбниці. Також кожен князь окремо розробляв систему покарань за різного роду порушення у цій сфері.

Після завоювання території колишньої Київської Русі, наприкінці першої половини XIII століття, монголо-татарськими військами, контроль за фінансовими активами здійснювали окупанти відповідно до встановлених у Золотій Орді норм, звичаїв і правил. У цей час вітчизняна система податкового контролю перебувала в занепаді й фактично не розвивалася. Лише на деяких землях (Галицько-Волинське князівство) збереглися певні її елементи, які були підпорядковані ординським законам.

Певне відродження системи податкового контролю, що існувала за часів Київської Русі, відбулося протягом так званого Литовсько-Руського періоду (XIV-XV ст.). У цей час діяли норми Руської Правди. Але в подальшому, у зв'язку з Польською експансією, ця система була знищена. На зміну їй прийшов контроль з боку шляхти та королівської адміністрації. Проте, незважаючи на це, розвиток вітчизняної системи податкового контролю не зупинився. Він розвивався в одному з останніх оплотів Української державності – Запорізькій Січі. Тут сформувалася особлива система податкового контролю. Контроль здійснювався уповноваженими на це особами, які обиралися більшістю козацтва строком на один рік і, в разі належного виконання своїх обов'язків, могли бути обрані повторно. Ці особи мали стежити на наповненням січової скарбниці, недопущенням фінансових зловживань із боку Гетьмана та козацької знаті. У разі виявлення відповідних фінансових зловживань на Січі існувала досить розгалужена система покарань, в основі якої була страта. У період тимчасового відновлення державності під час національно-визвольної війни 1648-1654 рр. податковим контролем займалася спеціально створена Гетьманом служба, яка у своїй роботі керувалася Січовими традиціями та Гетьманськими указами (універсалами) [2].

Після приєднання України до Московського царства, яке відбулося в 1654 р., наша держава втратила суверенітет і майже на 280 років перетворилася на колонію. В цей час контроль за формуванням фінансових ресурсів України здійснювали прислані з імперської столиці уповноважені особи, в основу діяльності яких були покладені правові норми, що діяли на території Московського царства, а пізніше – Російської імперії. Їх діяльність в основному була націлена на забезпечення стягнення до імперського бюджету грошових коштів, спрямованих на фінансування загальнодержавних заходів. Із 1886 р. податковий контроль на всій території Російської імперії здійснювався спеціальним органом – Управлінням державного контролю, яке мало в кожній губернії представництва у вигляді так званих контрольних палат. Дане управління знаходилося в структурі імперського Міністерства фінансів. У цей період національна система податкового контролю перебувала в занепаді й не розвивалася [3, с. 34-41].

Деяке відродження вітчизняної системи податкового контролю як складника забезпечення економічної безпеки держави відбулося на початку XX ст. Так, у період діяльності всіх тогочасних державних суверенних установ: Української Центральної Ради, Тимчасового уряду, Уряду Гетьмана П. Скоропадського та Української Директорії С. Петлюри діяльність органів податкового контролю здійснювалася на основі царської системи, проте її основним завданням стало забезпечення акумулювання фінансових ресурсів на підконтрольній території для здійснення військових видатків, утримання органів влади та установ соціальної сфери. Органи, що займалися безпосередньо здійсненням такого контролю, перебували в структурі Міністерства фінансів держави [2].

До основних особливостей цього етапу, на наш погляд, варто віднести:

– формування нормативного забезпечення здійснення податкового контролю у формі симбіозу норм Руської правди, звичаєвого права та правових норм країн, до складу яких

входили відповідні регіони нашої держави;

– часта трансформація системи податкового контролю відповідно до змін у підпорядкуванні територій.

Третій етап становлення системи податкового контролю України розпочався після остаточної втрати Україною суверенітету в 1921 р. у зв'язку з встановленням радянської влади. В цей час система податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки почала розвиватися на основі норм Радянської Росії, адже вони поширилися на всі приєднані до неї території. В роки панування радянської влади (з 1921 року до початку 90-х років ХХ ст.) податковим контролем опікувалося спеціальне урядове відомство. Щорічно ця державна інституція за результатами своєї діяльності була зобов'язана оприлюднювати звіт, де показувалися основні дані про обсяги проведеної роботи, виявлені порушення, величину надходжень коштів до бюджету країни завдяки ліквідації таких порушень [4]. Основною особливістю цього етапу стало становлення єдиних підходів до здійснення податкового контролю на всій сучасній території України та втрата системою податкового контролю національної ідентичності й перетворення її на складника загальної системи податкового контролю СРСР.

Черговий етап становлення системи податкового контролю України розпочався на початку 90-х років минулого століття, відразу після здобуття незалежності. На початкових стадіях становлення (перша половина 90-х років ХХ ст.) система податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки, в узагальненому вигляді, функціонувала на основі органів податкової служби, що перебували в підпорядкуванні Міністерства фінансів України. У другій половині 90-х років податкові органи були виведені з підпорядкування Міністерства фінансів у окремий орган – Державну податкову адміністрацію України [2].

Система податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки, сформована в нашій державі на сучасному етапі свого розвитку, має доволі складну структуру, що включає низку взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких і визначає процес її функціональної діяльності. Її основним призначенням є забезпечення виконання контрольної функції держави за процесом формування дохідної частини зведеного бюджету країни при здійсненні забезпечення економічної безпеки.

У процесі взаємодії суб'єкти та об'єкти контролю використовують низку загальних та спеціальних методів, а сама система відображається у різних формах та має певні види [5].

Сучасна система податкового контролю України є складною багатогранною сукупністю взаємопов'язаних елементів, кожна структурна ланка якої також має складну будову. При цьому невід'ємними її елементами є механізми державного управління, які фактично створюють зовнішнє середовище функціонування системи та є основою процесу виконання нею функцій забезпечення економічної безпеки держави.

Для представлення повної картини досліджуваного об'єкту необхідно детально розкрити будову кожного її елементу. Головним суб'єктом системи податкового контролю в нашій державі є Державна фіскальна служба України, яка є правонаступником Державної податкової адміністрації України та інших державних інституцій, на які було покладено обов'язок здійснення податкового контролю в часи незалежності України.

Під об'єктом контролю в спрощеному вигляді, на нашу думку, слід розуміти відповідне господарське утворення, яке підлягає перевірці з боку суб'єктів системи податкового контролю. До них можна віднести юридичних осіб, незалежно від форми власності, їх відокремлені (дочірні) підрозділи, що не мають статусу самостійної господарюючої одиниці, фізичних осіб, до яких відносяться громадяни України та особи без громадянства, що здійснюють на території нашої держави спрямовану на отримання прибутку фінансово-господарську діяльність [6; 7].

Існує науковий підхід, яким пропонується всі об'єкти системи податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки розділити на дві групи – об'єкти податкового контролю на макрорівні (діяльність суб'єктів господарювання або органів державної влади чи місцевого самоврядування), та на мікрорівні (окремі господарські операції, які мають

відповідати принципам бухгалтерського обліку) [8].

Ще одним важливим елементом системи податкового контролю, як складника забезпечення економічної безпеки, є сукупність контрольних дій (здійснюваних у процесі проведення контрольної роботи процедур). Вважається, що під контрольними діями необхідно розуміти сукупність операцій, пов'язаних зі здійсненням порівняння показників діяльності об'єкта контролю із закріпленими у встановленому порядку нормами [9]. Контрольні дії здійснюються суб'єктами системи податкового контролю з метою виявлення та усунення відповідних порушень, допущених у процесі діяльності об'єкта [10].

Наступним складником системи податкового контролю є предмет контролю. Під цим поняттям прийнято розуміти господарські й фінансові операції та процеси підприємств, об'єднань, установ та інших підрозділів матеріального (нематеріального) виробництва державного та приватного секторів національної економіки України, які розглядаються з позицій їх відповідності податковому законодавству нашої держави [11, с. 33].

Вище нами відзначалося, що однією з основних структурних ланок системи податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки є нормативно-правова база його здійснення. Саме остання займає близько 40-50% у структурі матеріалу, що використовується уповноваженими особами при здійсненні податкового контролю. Основу нормативно-правової бази податкового контролю становлять Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента, відповідні акти місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Як і будь яка комплексна система, система податкового контролю для виконання покладених на неї функцій використовує певний методологічний апарат. Вся сукупність методів, що використовуються при здійсненні податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки, поділяється на дві великі групи (табл. 1).

Таблиця 1

Методи здійснення податкового контролю*

№ п/п	Група методів – класифікаційна ознака	Методи
1.	Загальнонаукові	Психологічні, соціологічні методи, методи математичної та формальної логіки, кібернетики, теорії інформації, філософії, статистики, аналіз і синтез, єдність історичного й логічного, індукція й дедукція, метод порівняння, спостереження та експеримент, гіпотеза й аналогія, вимірювання та обчислення, опис і порівняння, моделювання, конкретизація, системний аналіз, експертизи різних видів.
2.	Спеціальні	Ревізія, перевірка, обстеження, аналіз фінансово-господарської діяльності, інвентаризація, огляд документів та об'єкта перевірки, обстеження, аналіз якості сировини, матеріалів, продукції, контрольний обмір виконаних робіт, отримання пояснень від посадових осіб об'єкта перевірки, вибіркові спостереження, зустрічна перевірка, техніко-економічні розрахунки, прийом нормативної перевірки, узагальнення та групування недоліків, розробка та обґрунтування пропозицій.

* Джерело: розроблено автором за даними [12; 14, с. 22-23; 13; 15; 16].

Для підвищення ефективності й усунення непорозумінь у функціональній діяльності системи податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки вона має відповідати певним принципам: законності, науковості, доцільності, ефективності, об'єктивності, регуляторності, скоординованості, системності, гласності [14, с.16-19], цілісності, структурованості, ієрархічності, функціональності, інформаційності,

компетентності, плановості, сталості, таємності, незалежності [17].

На сьогоднішній день у зв'язку з наявністю великої кількості різноманітних видів здійснення податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки, гостро постає питання проведення його класифікації. На нашу думку, класифікувати податковий контроль у сфері забезпечення економічної безпеки доцільно таким чином (табл. 2).

Загалом, сучасний етап історичного розвитку системи податкового контролю України, незважаючи на незначний часовий лаг свого існування, є найбільш динамічним за всю історію. На цьому етапі забезпечується формування її загальної структурної будови та національної ідентичності. Сучасна система податкового контролю має у своєму арсеналі широкий спектр методів контрольної діяльності та видів контролю.

Таблиця 2

Класифікація видів податкового контролю *

№ п/п	Класифікаційна ознака	Вид контролю	Особливі ознаки, підвиди контролю
1.	За часом виконання	Стратегічний	Здійснюються на загальних підставах відповідними державними інституціями
		Попередній	
		Поточний	
		Підсумковий	
2.	За суб'єктом контрольної ініціативи	Обов'язковий	Здійснюється органами контролю за планом контрольної діяльності чи за рішенням інших державних інституцій
		Добровільний	Здійснюється органами контролю за вимогою підконтрольних об'єктів

* Джерело: розроблено автором

Висновки. Резюмуючи викладене, можемо зробити низку узагальнюючих висновків:

- вивчення історії становлення системи податкового контролю України, як складника забезпечення економічної безпеки, дає змогу констатувати, що вона пройшла доволі складний шлях свого розвитку і становлення, який загалом тривав більше 1000 років, проте до сьогоднішнього дня остаточно не сформувалася;

- система податкового контролю України у сфері забезпечення економічної безпеки, у своєму сучасному вигляді, складається з контролюючих суб'єктів, підконтрольних об'єктів, предмету й видів контролю, загальних і спеціальних методів контрольної діяльності, організаційного та правового її забезпечення;

- кожен з елементів сучасної системи податкового контролю України має складну внутрішню структуру, від ефективності функціонування складників якої залежить загальний рівень ефекту функціонування системи у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Список використаної літератури

1. Руська Правда, її характеристика і значення URL: <http://studies.in.ua/shpora-hukr/261-5-ruska-pravda-yih-harakteristika-znachennya.html> (дата звернення: 18.05.2018).
2. Бурбело О.А., Мінкін С.В. Проблеми становлення системи державного фінансового контролю в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2018).
3. Дмитренко Г.В. Концептуально-методологічні та історичні основи організації і здійснення державного фінансового контролю в Україні: монографія. Київ: АДФ-Україна, 2009. 424 с.
4. Басанцов І.В. Стандартизація фінансового контролю як один з етапів реформування контрольної системи України. *Вісник Української академії банківської справи*. 2003. № 1. С. 33-39.
5. Репетько О.О. Методологічні підходи до розмежування форм і методів фінансового контролю в теорії та практиці державного управління. *Державне управління: теорія і практика*. 2010. URL:

- <http://www.nbu.gov.ua> (дата звернення: 24.04.2018).
6. Шевчук О. Державний фінансовий контроль: наукова парадигма. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 1. С. 41-50.
 7. Воронова Л. Фінансове право України: підручник. Київ, 2006. 448 с.
 8. Шевченко Н.В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 2. С. 82-85.
 9. Гуцаленко Л.В., Дерій В.А., Коцупатрий М.М. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 423 с.
 10. Берлач А.І. Фінансове право України: навч. пос. Київ: Університет Україна, 2008. 328 с.
 11. Белобжецкий И.А. Финансовый контроль и новый хозяйственный механизм: монография. Москва: Финансы и статистика, 1989. 256 с.
 12. Голуб Ю.О. Методи державного аудиту (теоретичні аспекти питання). *Науковий журнал «Економіка розвитку»*. 2010. № 4. С. 11-13.
 13. Федоров С.Є. Фактичний фінансовий контроль: проблеми трансформації. *Фінансове право*. 2011. № 2. С. 908-913.
 14. Шутов М.І., Бабенко В.А., Стоянова Н.М. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика): монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 136 с.
 15. Вознесенский Э.А. Финансовый контроль в СССР: монография. Москва: Юридическая литература, 1973. 134 с.
 16. Шевчук О.А. Система державного фінансового контролю: формування та розвиток в Україні: монографія. Ірпінь: УДФСУ, 2016. 378 с.
 17. Лин Я.І. Теоретичні основи сутності державного фінансового контролю. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1. С. 284-288.

References

1. Russian True, its characteristic and meaning URL: <http://studies.in.ua/shpora-hukr/261-5-ruska-pravda-yih-harakteristika-znachennya.html> (filing date: 18.05.2018).
2. Burbel OA, Minkin SV Problems of formation of the system of state financial control in Ukraine. URL: <http://www.nbu.gov.ua> (application date: 12.05.2018).
3. Dnitrenko G.V. Conceptually-methodological and historical foundations of organization and implementation of state financial control in Ukraine: monograph. Kyiv: ADEF-Ukraine, 2009. 424 p.
4. Basantsov IV Standardization of financial control as one of the stages of reforming Ukraine's control system. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*. 2003. No. 1. С. 33-39.
5. Repetko O.O. Methodological approaches to the differentiation of forms and methods of financial control in the theory and practice of public administration. *Public Administration: Theory and Practice*. 2010. URL: <http://www.nbu.gov.ua> (application date: 24.04.2018).
6. Shevchuk O. State financial control: a scientific paradigm. *KNETE Bulletin*. 2011. № 1. S. 41-50.
7. Voronova L. Financial Law of Ukraine: Textbook. Kyiv, 2006. 448 p.
8. Shevchenko N.V. Criteria and indicators for assessing the effectiveness of public financial control. *Accounting and finance of agroindustrial complex*. 2011. № 2. S. 82-85.
9. Gutsalenko LV, Derii V.A., Kotsupatry M.M. State Financial Control: Teach. manual Kyiv: Center for Educational Literature, 2009. 423 p.
10. Berlach A.I. Financial Law of Ukraine: Teach. pos Kyiv: University of Ukraine, 2008. 328 p.
11. Belobzhetsky I.A. Financial control and a new economic mechanism: a monograph. Moscow: Finance and Statistics, 1989. 256 p.
12. Golub Yu.O. Methods of state audit (theoretical aspects of the issue). *Scientific journal "Development Economics"*. 2010. No. 4. P. 11-13.
13. Fedorov SE Actual financial control: the problems of transformation. *Finance law*. 2011. No. 2. p. 908-913.
14. Shutov MI, Babenko VA, Stoyanova N. M. State Financial Control in Ukraine (theory and practice): monograph. Odessa: Legal Literature, 2004. 136 p.
15. Voznesensky E.A. Financial control in the USSR: a monograph. Moscow, 1973. 134 p.
16. Shevchuk O.A. The system of state financial control: formation and development in Ukraine: a monograph. Irpin: UDFSU, 2016. 378 p.
17. Lin Ya.I. Theoretical foundations of the essence of state financial control. *Bulletin of the University of*

Banking of the National Bank of Ukraine. 2011. № 1. S. 284-288.

Sidorenko Alexey Nikolaevich,

Ph.D., Associate Professor,

*Department of Management Accounting, Business Analysis and Statistics
of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*

CONDITION AND MODERN FORMATION OF THE TAX CONTROL SYSTEM AS A COMPLEX PROVISION FOR ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Introduction. *Ensuring economic security is one of the key tasks of state administration in the country in the world for the entire time lag of statehood. At the same time, it is indisputable that the economic security of the country is ensured including through the effective system of tax control, which is the basis for the implementation of the revenue part of the consolidated state budget. The search for ways to improve it requires a thorough study of the historical genesis of the formation and development of the tax control system of the country and its role in ensuring the economic security of the state at each of these stages. Goal. Investigating the retrospective of the formation of the tax control system of Ukraine as one of the key components of ensuring economic security, disclosing the key features of each time lag of its formation and disclosing the modern structural construction of the system.*

Methods. *During the research, methods such as analysis and synthesis, induction and deduction, statistical methods and the unity of historical and logical were used.*

Results. *In the article, based on the results of the analysis of scientific and empirical sources, the retrospective of the formation of the tax control system of Ukraine as one of the key components of ensuring economic security was disclosed, the stage of its development was made, and the key features of each time lag of the formation of the studied system were revealed. Also, the article presents the modern structure of the tax control system and discloses the essence of its key elements.*

Scientific novelty of the research results. The theoretical and methodological approach to the phase-out of the history of the development of the system of state financial control of Ukraine and the determination of the peculiarities of each period of its formation, from the time of the formation of Kievan Rus and to this day, has been improved.

Conclusions. *The study of the history of the formation of the tax control system of Ukraine as an integral part of the provision of economic security allows us to state that it has undergone a rather complicated path of its development and establishment, which lasted more than 1000 years in general, but has not, to date, completely formed. The system of tax control of Ukraine in the field of providing economic security, in its present form, consists of controlling entities, controlled objects, objects and types of control of general and special methods of control activity and organizational and legal provision of it.*

Key words: *control, tax control, tax control system, national economy, economic security, history of formation, current state, development.*

*Одержано редакцією: 19.01.2019
Прийнято до публікації: 01.01.2019*

УДК 336.71

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-74-83

Носань Наталія Сергіївна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4005-8333>
natali_nosan@ukr.net

Куценко Дмитро Миколайович,

аспірант кафедри менеджменту та економічної
безпеки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6379-2330>
lawagens@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОЗНАВСТВА

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення поняття управління економічною (фінансово-економічною) безпекою на рівні суб'єктів господарської діяльності та на державному рівні. Систематизовано та узагальнено розуміння сучасними дослідниками категорії управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.). Виявлено дискусійні аспекти наукової думки в межах окреслення поточного етапу становлення науки безпекознавства.

Ключові слова: управління, економічна безпека, фінансово-економічна безпека, державне управління, загрози, інтереси, економічна свобода.

Постановка проблеми. Управління фінансово-економічною безпекою є одним із найскладніших сучасних завдань як для державних службовців, так і для топ-менеджменту суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності. Пояснення цієї обставини досить просте: велика кількість небезпек, загроз і ризиків чинить постійний негативний вплив на стан систем фінансово-економічної безпеки, а відсутність ресурсів, необхідних для формування механізмів захисту від такого впливу та компенсації його наслідків для відновлення нормального функціонального рівня господарських процесів, не дає змоги забезпечити стабільне та результативне функціонування господарських структур. Україна перебуває у стані постійної фінансової залежності; відчутним є вплив міжнародних організацій на вектори національної економічної політики, що часом спрямовуються у зовсім інший бік, ніж того вимагають економічні інтереси держави та її громадян.

Однак, не лише внутрішні економічні обставини та зовнішні політичні та фінансові реалії є приводом для турботи за стан фінансово-економічної безпеки України та учасників ринкових відносин на поточний момент часу та в перспективі. Занепокоєння викликає той факт, що незважаючи на численні дослідження та публікації наукових праць, присвячених проблемам забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро та макрорівнях, і досі не розробленими є теоретико-методологічні засади цього процесу. Відсутнє універсальне тлумачення поняття фінансово-економічної безпеки; велика кількість концепцій, підходів, доктрин, теорій, принципів, методик та інструментів, що стосуються різних аспектів фінансово-економічної безпеки, є невпорядкованими, а інколи навіть суперечливими. Без якісного теоретичного підґрунтя завдання ефективного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності та держави загалом якісно вирішити буде

неможливо, що може мати катастрофічні наслідки для стану національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування теоретико-методичних засад управління фінансово-економічною безпекою як на мікро-, так і на макрорівні, знайшли відображення в наукових працях вітчизняних учених. Так, Зачосова Н. В. – одна із небагатьох, хто цікавиться теоретико-методологічними засадами та особливостями управління економічної безпеки як держави [1], так і окремих суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності [2]. Загалом же глибинні дослідження проблем менеджменту фінансово-економічної безпеки ведуться в контексті здійснення управлінської діяльності підприємств, установ, організацій. Не всі фахівці розглядають фінансово-економічну безпеку як цілісне поняття. Більшість сучасних дослідників розмежовує категорії економічної та фінансової безпеки. Так, Живко З. Б. вивчає управління економічною безпекою підприємства в умовах ринкових відносин [3], Занора В.О. зі співавторами визначають теоретико-методичні аспекти організації системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання [4], а також виокремлюють характерні риси процесу управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу [5]; Маслак О. І., Гришко Н. Є. досліджують характерні риси управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня [6], Ваганова Л. В. пропонує складники механізму управління економічною безпекою підприємств [7], Штангрет А. М. розглядає механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства [8], а Ляшенко О. М. конкретизує особливості управління економічною безпекою підприємств в умовах гібридної війни [9]. Менеджмент фінансово-економічної безпеки як єдиного цілого, без виділення фінансової безпеки як функціонального складника, досліджується у роботах таких учених, як Герасименко О. М. [10], Мойсеєнко І. П. [11], Пухальська А. П. [12]. Проблеми управління економічною безпекою держави піднято в публікації Ситника Г. П. та Завгородної С. П. [13]. Різновекторність підходів до процесу та механізмів управління фінансово-економічною безпекою викликають необхідність їх систематизації та упорядкування.

Мета статті полягає в конкретизації теоретичних засад управління фінансово-економічною безпекою із врахуванням особливостей сучасного етапу розвитку науки безпекознавства. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі завдання: систематизувати та узагальнити часто вживані сучасними дослідниками підходи до визначення змістової сутності управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.), а також виявити дискусійні аспекти наукової думки сучасного етапу розвитку безпекознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники проблем забезпечення економічної безпеки багато уваги приділяють конкретизації цього поняття як об'єкту управління. Управління економічною безпекою суб'єкта господарської діяльності Занора В.О. пропонує розуміти як «систему (систему-процес та систему-об'єкт) досягнення певного стану суб'єкта господарювання, що характеризується стійкістю до впливу численних і різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, наслідки реалізації яких здатні призвести до ліквідації, зниження економічних показників, що характеризують діяльність суб'єкта господарювання [4, с.74-75]. Системний підхід є одним із найбільш поширених у сучасному безпекознавстві. Поясненням цьому є складні взаємозв'язки між елементами забезпечення фінансово-економічної безпеки, необхідність вжиття цілого набору заходів, які мають різний характер і спрямування для того, аби забезпечити комплексний захист усіх наявних у національній економіці або у економічній системі суб'єкта господарської діяльності ресурсів. Складність структури системи економічної безпеки для досягнення ефективності управління нею та гарантування своєчасності прийняття та реалізації управлінських рішень, призвели до доцільності виокремлення у ній підсистем фінансово-економічної безпеки кількох рівнів. Частина науковців вважає фінансову безпеку підсистемою першого рівня у системі економічної безпеки. Саме системний підхід можна вважати домінуючим на сучасному етапі розвитку науки менеджменту фінансово-економічної безпеки.

Не відмовляючись від базових засад системного підходу до економічної безпеки як

об'єкту управління, Занора В.О. закладає підвалини проектного підходу до управління фінансово-економічною безпекою, та відзначає, що «управління системою економічної безпеки, або проектне управління системою економічної безпеки – це ітеративне управління економічною безпекою, що ґрунтується на методології управління проектами та забезпечує належний її рівень у визначений період та в межах виділених фінансових ресурсів» [5, с.131-132]. Таким чином, процес управління фінансово-економічною безпекою може бути розглянуто як проект у системі господарської діяльності підприємства або на рівні держави, що розпочинається із виявлення загроз і завершується максимально можливим за існуючих умов рівнем задоволення інтересів усіх категорій стейкхолдерів.

Суттєве доповнення тезаурусу управління фінансово-економічною безпекою на рівні виробничої фірми пропонує Герасименко (Тулуб) О.М. У її науковій публікації [9] наводяться дефініції стратегії фінансово-економічної безпеки, політики фінансово-економічної безпеки, тактики фінансово-економічної безпеки [9, с.30]. Поняття управління фінансово-економічною безпекою визначається нею як «складний механізм управління фінансово-економічною безпекою у виробничій фірмі, котрий має в собі цілу низку основних методів та форм, принципів та прийомів, і діючих стимулів для їхнього існування». До переліку елементів такого механізму віднесено органи управління; підрозділи та виконавців, котрі виконують зазначені функції та вирішують завдання, які поставлені перед ними; набір методів та методик, які допомагають здійснювати управлінський вплив [9, с.31]. Пропоноване визначення потребує конкретизації складу усіх заявлених елементів управління та вказує на необхідність організації процесу менеджменту фінансово-економічної безпеки як самостійного механізму у структурі управління суб'єктом господарської діяльності. Водночас, маємо сумніви, що такий підхід можна застосувати до управління фінансово-економічною безпекою на рівні держави, оскільки крім стимулів до виконання функцій і завдань, державні органи влади мають у своєму розпорядженні ще і такі інструменти, як примус, розпорядження, вимоги тощо. Водночас, ці засоби можна у деякій мірі віднести і до методів управлінського впливу, тоді пропонований підхід можна вважати універсальним.

Враховуючи специфічні риси провадження діяльності об'єктів свого дослідження, якими виступали професійні учасники фінансового ринку – фінансові установи – Зачосова Н.В. пропонує «під управлінням економічною безпекою фінансових установ у сучасних умовах розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг» [2, с.169]. Наведене визначення є класичним відображенням процесного підходу до конкретизації поняття управління фінансово-економічною безпекою. Водночас, якщо брати до уваги, що управління за своєю змістовою суттю власне і є процесом, можна недовіком наведеної дефініції вважати наукову та семантичну тавтологію. Запропоноване визначення не має жодних ознак універсальності, і є повністю специфічно орієнтованим. Однак, його перевагою є вказівка на необхідність таргетування процесу управління фінансово-економічною безпекою на інтереси суб'єкта господарювання та зацікавлених у результатах його діяльності осіб (а у випадку переходу а державний рівень – громадян і інших груп стейкхолдерів), що доводить важливе значення підтримки високого рівня фінансово-економічної безпеки для економіки в цілому та її соціальну значимість.

Живко З.Б. зазначає, що «трактувати управління системою економічної безпеки підприємства необхідно таким чином: реалізація необхідних для економічної безпеки підприємства розпізнавання та нейтралізації найважливіших зовнішніх і внутрішніх загроз і ризиків його стану та діяльності. Управління системою економічної безпеки підприємства розглядається як реалізація специфічних управлінських рішень стосовно адаптації підприємства до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою досягнення встановлених цілей діяльності» [3, с.42]. Характерною рисою пропонованого визначення є

звернення автора до категорії адаптації, і на противагу орієнтації на фінансово-економічні інтереси суб'єктів і їх стейкхолдерів, у межах даної дефініції основну увагу під час менеджменту безпеки пропонується приділити формуванню сприятливого середовища для досягнення цілей підприємства, установи, організації. Як і у підході Занори В. О., в даному визначенні вжито поняття зовнішніх і внутрішніх загроз, чим підкреслено значимість роботи з ними у межах управління фінансово-економічною безпекою. Загалом, категорія загрози – з уточненням можливих джерел виникнення або без них – досить часто вживається сучасними дослідниками у спробах конкретизувати поняття фінансово-економічної безпеки, системи фінансово-економічної безпеки або управління фінансово-економічною безпекою.

Прихильність до системного підходу щодо формування системи безпеки та процесного підходу щодо управління нею демонструє Маслак О. І., наполягаючи на тому, що «специфічного характеру процесу управління економічною безпекою надає наявність таких ознак, що характеризують даний процес: прийняття рішення та розвиток складної системи в часі може мати велику кількість стратегій; на етапі формування рішення та прийняття управлінського впливу аналітики не мають можливості подати повної картини розвитку ситуації; прийняття рішення базується на прогнозуванні тенденції розвитку системи в часі; існує невизначеність, пов'язана з подальшим впливом прийнятого рішення на проблемну ситуацію» [6]. Зважаючи на те, що автором згадується роль стратегій у процесі управління економічною безпекою, такому підходу можна дати назву стратегічного.

Згадуються категорії «стратегія», «загрози», «ціль» і у роботах Ваганової Л. В., яка відзначає, що «механізм управління економічною безпекою являє собою сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів мінімізації впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення поставлених стратегічних цілей у коротко- та довгостроковому розвитку» [7, с.26]. Зауважимо, що використання понять, які мають негативне змістове забарвлення, як то «загроза», «ризик», «небезпека» є чи не єдиною спільною рисою для переважної більшості понять тезаурусу фінансово-економічної безпеки.

Штангрет А. М. наголошує, що «механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою ґрунтується на основі визначення фактичного рівня безпеки й ідентифікації наявності та рівня загроз загалом і в розрізі основних функціональних складових передбачає розроблення певної кількості альтернативних варіантів управлінських рішень» [8, с.60]. Дослідником піднімається одна з найважливіших теоретико-методологічних і прикладних проблем управління фінансово-економічною безпекою – оцінювання її рівня з метою формування релевантного інформаційно-аналітичного підґрунтя на етапі виконання класичної управлінської функції контролю досягнутого її стану з одного боку, та отримання відомостей для прийняття подальших управлінських рішень – з іншого.

Нетривіальним дослідницьким поглядом на закладання теоретичних засад управління економічною безпекою є підхід Ляшенко О. М., яка зазначає, що «сутність керованості економічної безпеки підприємства зводиться до здатності економічної безпеки підприємства, стан якої є уразливим до внутрішніх та зовнішніх загроз, змінюватися в бажаному напрямі під впливом упорядкованої сукупності керівних дій менеджменту підприємства протягом певного проміжку часу», а сучасний етап розвитку безпекознавства дослідниця відносить до «фази генези економічної безпеки підприємства, підґрунтям якої є міра економічної свободи» [9, с.66]. Вперше у процесі нашого дослідження теоретичних засад управління фінансово-економічною безпекою зустрічаємо спробу пояснити процес безпеко орієнтованого менеджменту через необхідність досягнення у його результаті стану економічної свободи. І хоча пропонується наведене визначення приналежно до суб'єкта господарської діяльності, рівень економічної свободи є одним із показників, що дають змогу оцінити стан економічного розвитку держави у наднаціональному масштабі. Отже, особливістю підходу Ляшенко О.М. до визначення поняття управління економічною безпекою є встановлення тісного зв'язку між станом економічної безпеки та станом економічної свободи, до якого фахівцям з управління фінансово-економічною безпекою під час прийняття ними управлінських рішень потрібно неухильно прагнути.

Мойсеєнко І. П. систему управління безпекою розглядає як «один з функціональних

напрямів управління підприємством (як різновид організації управління), тобто як процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для досягнення цілей функціонування підприємства. Менеджмент безпеки – складова менеджменту підприємства в цілому, який використовує його кращі засоби та інструменти, орієнтується на запобігання можливим ускладненням у діяльності підприємства, забезпечення стійкості господарювання» [11, с.285]. Таким чином, нашій увазі пропонується науковий підхід, що визнає управління фінансово-економічною безпекою окремим напрямом менеджменту суб'єкта господарювання (у цьому контексті дослідницькі позиції Мойсеєнко І. П. та Зачосової Н. В. стовідсотково співпадають). Рациональним зерном пропонованої дефініції вважаємо пояснення процесу управління безпекою (економічною, фінансовою, фінансово-економічною) через реалізацію чотирьох класичних функцій менеджменту.

Лаконічне визначення управління саме фінансово-економічною безпекою пропонує Пухальська А.П., яка рекомендує вважати «систему управління фінансово-економічною безпекою промислового підприємства комплексом заходів різного спрямування, які мають на меті захистити його інтереси від негативного впливу ззовні» [12, с.193-194]. Вважаємо таку дефініцію дещо звуженою, оскільки вона концентрує увагу науковців і практиків на факті існування зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці, ігноруючи можливість їх формування у внутрішньому середовищі функціонування підприємства (або держави). Як і у публікації Мойсеєнко І. П. [11], тут ми зустрічаємо поняття «система управління», у той час як велика кількість науковців оперує терміном «управління системою». Такі майже ідентичні за звучанням, але зовсім різні по суті категорії часто стають на заваді правильного розуміння, у першу чергу, практиками термінополя управління фінансово-економічною безпекою, що призводить до прорахунків і помилок у процесах формування, забезпечення та менеджменту економічної і фінансової безпеки на мікро та макрорівнях.

Два наступні визначення описують процес управління фінансово-економічною безпекою саме на рівні держави, хоча, як уже було зазначено вище, більшість науковців розглядає це поняття у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнес-структур. Як відзначає Ситник Г. П., управління економічною безпекою держави є «цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти економічної безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз в економічній сфері життєдіяльності суспільства та держави, що зумовлює необхідність подальших досліджень проблем управління економічною безпекою в контексті його функцій та критеріїв (показників, індикаторів) ефективності» [13]. Загалом, аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що управління фінансово-економічною безпекою держави у сучасному тезаурусі менеджменту безпеки набуло змістової форми державного управління економічною або фінансово-економічною безпекою країни. На нашу думку, ці поняття не є синонімічними, оскільки державне управління і практики менеджменту на рівні бізнес-структур мають суттєві відмінності щодо прийняття управлінських рішень і їх реалізації.

Наведене визначення не дає конкретики щодо передбачуваної мети управління економічною безпекою держави або її фінансовою підсистемою. Водночас, вкотре зазначається важливість розробки методичних підходів до оцінювання рівня ефективності менеджменту безпеки та формування методологічних засад управління фінансово-економічною безпекою України. Зачосова Н. В. під методикою управління системою економічної безпеки національної економіки пропонує розуміти «набір конкретних інструкцій, способів, правил, які використовуються системно, за певним алгоритмом, із метою вивчення та регламентації послідовності дій суб'єкта управління системою економічної безпеки в просторі і часі» [1, с.12]. Хоча наведене визначення в цілому передає змістову сутність процесу управління макрорівневою економічною безпекою, однак потребує уточнень переліку та характеристик зазначених елементів управлінського процесу.

За результатами проведеного дослідження нами систематизовано та узагальнено розуміння вітчизняними дослідниками категорії управління фінансово-економічною

безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.) – рис. 1.

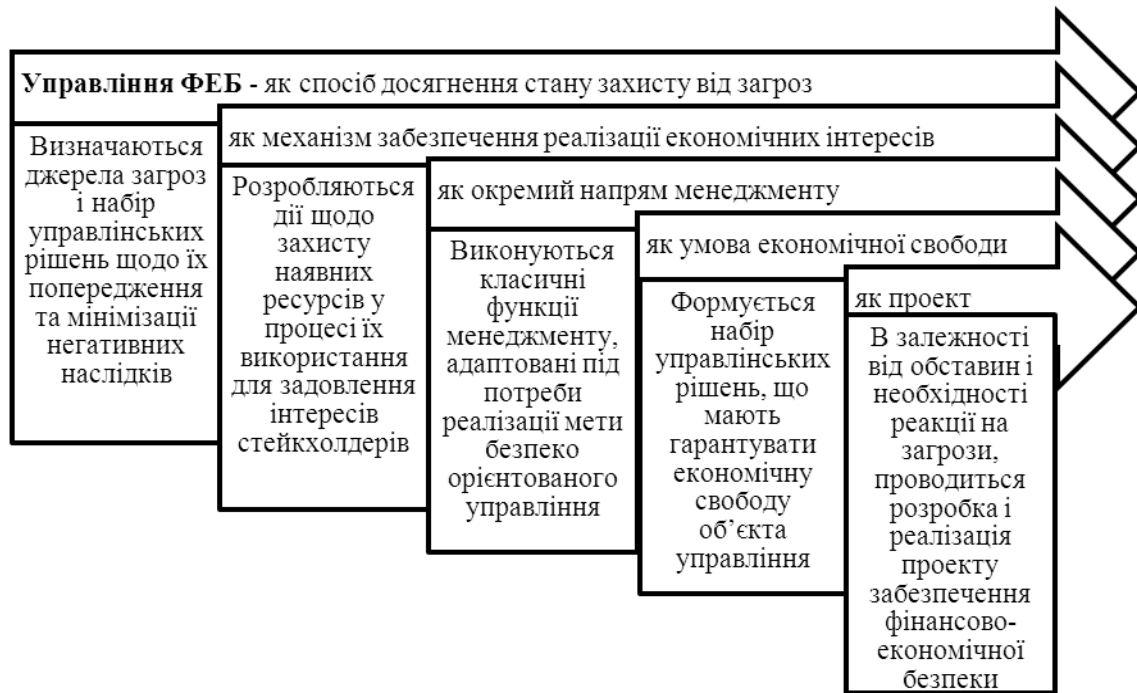


Рис. 1. Розуміння категорії управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.)

Складено авторами на матеріалах [1-13]

Аналіз підходів сучасних учених до трактування основних понять категорійного апарату забезпечення фінансово-економічної безпеки надав можливість виявити дискусійні аспекти наукової думки у межах окреслення поточного етапу становлення науки безпекознавства (табл.1).

Отже, існують численні змістові проблеми у системі формування сучасних теоретико-методичні засад управління фінансово-економічною безпекою як на мікро, так і на макрорівні. Їх вирішення має стати науковим і прикладним завданням загально національного значення, адже не зважаючи на суперечки, усі без винятку дослідники проблем безпекознавства визнають необхідність досягнення стану фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання та держави в цілому для отримання ринкових переваг і забезпечення економічних перспектив подальшого сталого розвитку в умовах поширення тенденцій до глобалізації економічних і фінансових процесів у сповненому ризиків середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження теоретичних засад управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства дало змогу зробити такі висновки.

1. Теоретичні основи управління економічною (фінансово-економічною) безпекою на рівні суб'єктів господарської діяльності та на державному рівні зводяться до розуміння процесу управління фінансово-економічною безпекою як: способу досягнення стану захисту від загроз, механізму забезпечення реалізації економічних інтересів суб'єкта управління та його стейкхолдерів, окремого напрямку менеджменту, умови економічної свободи; форми щоразу нового та індивідуального (у залежності від характерних умов) управлінського проекту.

2. У результаті дослідження було систематизовано та узагальнено розуміння вітчизняними дослідниками категорії управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.). Так, управління фінансово-економічною безпекою у сьогоденних реаліях зводиться до: визначення джерел загроз і набору управлінських рішень щодо їх попередження та мінімізації негативних наслідків їх впливу на фінансово-економічний потенціал держави або окремого суб'єкта господарської

діяльності; розробки набору тактичних і стратегічних дії щодо захисту наявних у

Таблиця 1

Дискусійні аспекти наукової думки сучасного етапу безпекознавства

На рівні управління фінансово-економічною безпекою держави	На рівні управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарської діяльності
Підміна понять «загроза», «ризик», «небезпека», відсутність єдності у вирішенні питання того, яка з категорій є первинною щодо інших у контексті управління фінансово-економічною безпекою	
Виокремлення понять фінансово-економічна безпека, фінансова безпека, економічна безпека як окремих наукових категорій при подібному змістовому їх трактуванні	
Плутанина у поняттях і термінах: економічна макробезпека, макроекономічна безпека, національна економічна безпека, економічна безпека держави, фінансова безпека держави	Неузгодженість переліку функціональних складових системи фінансово-економічної безпеки
Зведення питання управління економічною безпекою держави на науковому рівні до державного контролю стану показників економічної складової національної безпеки	Невизнання управління фінансово-економічною безпекою самостійним напрямом менеджменту, що спровокувало відсутність специфічного категорійного апарату безпеки орієнтованого менеджменту
Втрата актуальності окремими показниками оцінювання рівня економічної безпеки та джерелами отримання відомостей щодо їх розрахунку, які були визнані на національному рівні у 2013 році	Зведення процесу оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки до розрахунку показників фінансового стану суб'єкта господарювання та діагностики загрози його банкрутства у перспектив
Розходження думок щодо необхідності формування державних стандартів забезпечення фінансово-економічної безпеки	Розходження думок щодо того, чи потрібні державні стандарти забезпечення фінансово-економічної безпеки чи достатньо внутрішніх правил організації системи фінансово-економічної безпеки та управління нею
Використання у якості синонімів понять управління економічною безпекою держави та державне управління економічною безпекою	Дискусії щодо того, чи має термінополе забезпечення фінансово-економічної безпеки різнитися у залежності від специфіки виду економічної діяльності конкретного суб'єкта господарювання
Синонімічне використання понять «система управління фінансово-економічною безпекою» та «управління системою фінансово-економічної безпеки»	
Відсутність єдності та чіткості у визначенні основних наукових категорій забезпечення фінансово-економічної безпеки, що призводить до їх хибного тлумачення та помилкового використання на прикладному рівні	

економічній системі держави або у бізнес-структурі ресурсів у процесі їх використання для забезпечення максимального задоволення інтересів усіх категорій стейкхолдерів та власне об'єкта управлінського впливу; виконання класичних функцій менеджменту – планування, організації, мотивації, контролю, інструментарій яких адаптований під потреби реалізації мети безпеки орієнтованого управління національною економікою або економічною діяльністю окремого ринкового суб'єкта; формування набору управлінських рішень, які мають гарантувати економічну свободу об'єкта управління в умовах впливу на його діяльність різного роду небезпек і ризиків; розробка конкретних проектів досягнення цілей управління фінансово-економічною безпекою на різних рівнях економічної системи із врахуванням специфіки умов середовища функціонування об'єкту та суб'єкту управління.

3. Виявлено дискусійні аспекти наукової думки у межах окреслення поточного етапу становлення науки безпекознавства. Зокрема, існують протиріччя у розумінні базових категорій, які вживаються у контексті пояснення особливостей забезпечення фінансово-економічної безпеки, трапляються випадки підміни одних понять іншими, використання синонімічних дефініцій для трактування різних термінів тощо. Розходяться думки вчених у царині методологічного забезпечення процесу оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки та необхідності стандартизації процесу управління нею на державному рівні та на рівні окремих підприємницьких структур.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці концепції управління фінансово-економічною безпекою на мікро та макро рівнях, у межах якої виявлені суперечності були б вирішені принаймні у теоретико-методологічній площині.

Список використаної літератури

1. Зачосова Н. В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки / Н. В. Зачосова // Економічний форум. – 2018. – № 2. – С. 11-20.
2. Зачосова Н. В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою у процесі менеджменту сучасних фінансових установ / Н. В. Зачосова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2015. – Т. 20, Вип. 1(2). – С. 167-170.
3. Живко З. Б. Управління економічною безпекою підприємства в умовах ринкових відносин / З. Б. Живко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 138-145.
4. Занора В.О. Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: теоретико-методичні аспекти організації системи / А. В. Скляр, В. О. Занора // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 22. – С. 74-77.
5. Занора В. О. Управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу / В. О. Занора, Б. І. Сільченко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 5(1). – С. 130-133.
6. Маслак О. І. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня / О. І. Маслак, Н. Є. Гришко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 198-208.
7. Ваганова Л. В. Складові механізми управління економічною безпекою підприємств машинобудування / Л. В. Ваганова // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 19-28.
8. Штангрет А. М. Механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства / А. М. Штангрет // Наукові записки [Української академії друкарства]. – 2013. – № 1. – С. 59-64.
9. Ляшенко О. М. Управління економічною безпекою підприємств в умовах гібридної війни / О. М. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2015. – № 3. – С. 60-68.
10. Тулуб О. М. Управління системою фінансово-економічної безпеки виробничої фірми / О. М. Тулуб, О. М. Теслюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 16. – С. 29-32.
11. Мойсеєнко І. П. Системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2013. – Вип. 1. – С. 284-291.
12. Пухальська А. П. Теоретико-методичні засади управління фінансово-економічною безпекою промислових підприємств / А. П. Пухальська, Д. А. Сквіська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 185-195.
13. Ситник Г. П. Системний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження державного управління економічною безпекою / Г. П. Ситник, С. П. Завгородня // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 82-89.

References

1. Zachosova, N. V. (2018) *Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu natsionalnoyi ekonomiky* [Theoretical and methodological principles of economic security management of the national economy] *Ekonomichnyy forum*, 2, 11-20 (in Ukr).
2. Zachosova, N. V. (2015) *Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu u protsesi menedzhmentu suchasnykh finansovykh ustanov* [Theoretical and methodological principles of economic security management in the process of management of modern financial institutions] *Visnyk Odeskoho natsional'noho universytetu. Seriya : Ekonomika*, 20, 1(2), 167-170 (in Ukr).
3. Zhyvko, Z. B. (2013) *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva v umovakh rynkovykh vidnosyn* [Management of economic safety of the enterprise in the conditions of market relations] *Aktualni problemy ekonomiky*, 10, 138-145 (in Ukr).
4. Zanora, V.O. and Sklyar, A. V. (2016) *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu subyektiv hospodaryuvannya: teoretyko-metodychni aspekty orhanizatsiyi systemy* [Management of economic safety of subjects of management: theoretical and methodical aspects of organization of the system] *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment*, 22, 74-77 (in Ukr).
5. Zanora, V. O. and Silchenko, B. I. (2017) *Upravlinnya systemoyu ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva na osnovi proektnoho pidkhodu* [Management of the enterprise's economic security system based on the project approach] *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, 5(1), 130-133 (in Ukr).
6. Maslak, O. I. and Hryshko, N. Ye. (2013) *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva na pryntsyakh zabezpechennya yiyi ratsional'noho rivnya* [Management of economic safety of the

- enterprise on the principles of ensuring its rational level] *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, 1, 198-208 (in Ukr).
7. Vahanova, L. V. (2013) *Skladovi mekhanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv mashynobuduvannya* [Components of the mechanism of economic safety management of mechanical engineering enterprises] *Visnyk Zaporiz'koho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2, 19-28 (in Ukr).
 8. Shtanhret, A. M. (2013) *Mekhanizm pryynyattya rishen' u protsesi upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [Mechanism of decision-making in the process of management of the economic safety of the enterprise] *Naukovi zapysky [Ukrayinskoyi akademiyi drukarstva]*, 1, 59-64 (in Ukr).
 9. Lyashenko, O. M. (2015) *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv v umovakh hibrydnoyi viyny* [Management of the economic safety of enterprises in the conditions of hybrid war] *Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, 3, 60-68 (in Ukr).
 10. Tulub, O. M. and Teslyuk, O. M. (2016) *Upravlinnya systemoyu finansovo-ekonomichnoyi bezpeky vyrobnychoyi firmy* [Management of the system of financial and economic safety of the manufacturing firm] *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 16, 29-32 (in Ukr).
 11. Moyseyenko, I. P. (2013) *Systemnyy mekhanizm upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [System mechanism for managing the financial and economic security of the enterprise] *Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna*, 1, 284-291 (in Ukr).
 12. Pukhalska, A. P. and Skivska, D. A. (2014) *Teoretyko-metodychni zasady upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu promyslovykh pidpryyemstv* [Theoretical and methodological principles of management of financial and economic safety of industrial enterprises] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 3, 185-195 (in Ukr).
 13. Sytnyk, H. P. and Zavhorodnya, S. P. (2013) *Systemnyy analiz ponyatiyno-katehorial'noho aparatu doslidzhennya derzhavnoho upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu* [System analysis of the conceptual-categorical apparatus of the state management of economic security research] *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*, 2, 82-89 (in Ukr).

Nosan Nataliia Serhiyivna,

Candidate of Sciences (Historical), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Cherkasy State Technological University,
Cherkasy, Ukraine

Kutsenko Dmytro Mykolayovych,

Postgraduate student of the Department of
management and economic security,
Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine

**THEORETICAL PRINCIPLES OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT
AT THE MODERN STAGE OF SECURITY SCIENCE DEVELOPMENT**

Introduction. *Management of financial and economic security is one of the most difficult modern tasks for both civil servants and for top management of economic entities of various types of economic activity.*

Anxiety is caused by the fact that, despite numerous research and publication of scientific works devoted to the problems of providing financial and economic security at micro and macro levels, the theoretical and methodological principles of this process have not yet been developed.

Without a qualitative theoretical basis, the task of effective management of financial and economic security of economic entities and the state as a whole can not be resolved qualitatively, which can have catastrophic consequences for the state of the national economy.

Purpose. *The purpose is to specify the theoretical principles of financial and economic security management taking into account the peculiarities of the modern stage of development of security science.*

Methods. *The method of theoretical analysis, the methods of generalization, comparison are used.*

Results. *In the article the existing approaches to the definition of the concept of management of economic (financial-economic) security at the level of economic entities and at the state level are examined. Contemporary researches in the category of financial and economic security management at the present stage of development of scientific thought (2013-2018) are systematized and generalized. The discussion*

aspects of scientific thought within the definition of the current stage of formation of security science are identified.

Originality. *Existing theoretical principles of management of economic (financial and economic) security at the level of economic entities and at the state level are reduced to an understanding of the management of financial and economic security as: a way to achieve a state of protection against threats, a mechanism for ensuring the realization of economic interests of the subject of management and its stakeholders, a separate direction of management, the conditions of economic freedom; form of new and individual (depending on the characteristic conditions) of the management project.*

Conclusion. *The management of financial and economic security in today's realities is to: identify the sources of threats and a set of management decisions to prevent them and minimize the negative effects of their impact on the financial and economic potential of the state or a entity of economic activity; development of a set of tactical and strategic actions to protect the existing state or business structure of resources in the economic system in the process of their use in order to maximize the satisfaction of the interests of all categories of stakeholders and the actual object of management influence; performance of classical management functions - planning, organization, motivation, control, which tools are adapted to meet the goals of security-oriented management of the national economy or economic activity of a market entity; formation of a set of managerial decisions, which must guarantee the economic freedom of the object of management in conditions of influencing its activities of various kinds of hazards and risks; the development of specific projects to achieve the objectives of financial and economic security management at different levels of the economic system, taking into account the specific conditions of the environment of the operation of the object and the subject of management.*

Keywords: *management, economic security, financial and economic security, public administration, threats, interests, economic freedom.*

*Одержано редакцією: 04.01.2019
Прийнято до публікації: 19.01.2019*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК

UDK 338.43:637.05/.07(477)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-84-92

Kyryliuk Iryna,

Senior Lecturer at the Department
of Management and Economic Security,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3365-7239>
in_kirilyk@ukr.net

Kyryliuk Yevhenii,

Dr. Sc. (Economics), professor of department
of economics and international economic relations,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7097-444X>
en_kirilyk@ukr.net

Maiba Yuliia,

Post-graduate student of the Department
of Economics and International Economic Relations,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7353-3041>

TOOLS OF DIRECT AND INDIRECT SUPPORT OF THE DOMESTIC LIVESTOCK PRODUCTS PRODUCTION AND OF ENHANCEMENT OF THEIR QUALITY

The article emphasizes that the strategic goals of organic livestock breeding development should be as follows: the support of small and medium enterprises in the field of organic farming, stimulation of the organic products market development, the formation of a full cycle of organic products processing, and ensuring the growth of the organic products exports. The tools of the direct state support should balance specific types of organic livestock products depending on their rate of profit or profitability. To increase the availability of organic products to the average consumer and to restrain the society's social stratification, it is justified to reduce the rate of VAT from 20 to 7% for the main types of organic livestock products. There has been proposed a number of measures to stimulate domestic demand for high-quality livestock products and foodstuffs of animal origin.

Keywords: *direct support, indirect support, value added tax, livestock production, organic livestock breeding, agricultural holding, quality, safety.*

Introduction. The objective necessity to support the production of domestic livestock products and increase its quality is due to the key importance of the livestock industry in ensuring the country's food security and the formation of human capital. However, the current instruments in Ukraine's support industry are inadequate and ineffective, they do not stimulate commodity producers to improve product quality. There is no clear strategy for organizational and economic ensuring of the safety of domestic livestock products. As a result of the priority development of the crop production industry, there is a real threat of getting of domestic agriculture the status of raw material plots of developed countries.

Literature review. The problems of direct and indirect support to the development of the livestock sector and the improvement of the quality of livestock products are devoted to the work of well-known domestic researchers, in particular I. Balanyuk, P. Gaidutsky, M. Demyanenko, A. Dibrov, I. Kobuti, O. Kovaliyova, O. Mazurenko, M. Malik, B. Paskhaver, P. Sabluk, I. Svinous, L. Tulush, O. Shpichak and others. The study of the effectiveness of state support for the production of livestock products is devoted to numerous analytical calculations by the specialists of the STC

"Institute of Agrarian Economics", the Institute for the Development of Agricultural Markets, the National Institute for Strategic Studies, etc. Separate tools for supporting the livestock sector and stimulating the processes of improving the quality of products in this industry are disclosed in our publications [1; 2; 3]. Despite the significant achievements of scientists in the disclosure of this issue, a number of issues of theoretical, methodological and practical nature, in particular, on the impact of state support instruments on the processes of raising the quality of livestock products, require more detailed coverage and further scientific research. After all, the negative effects of the instability of support mechanisms, volatility and inconsistency of government decisions have a significant impact on the measures of food supply in Ukraine.

The purpose of the article is to substantiate the effective mechanisms and tools of direct and indirect support for the production of domestic livestock products and improve its quality.

Results and discussion. Nowadays one of the important factors in ensuring the efficiency of production of livestock products and improving its quality are modern innovative technologies and a science-intensive management system, the introduction of which in Ukraine is limited by a shortage of properly trained personnel and available sources of information on such technologies. The peculiarity of raising the supply of high-quality livestock products is attempts to reduce the volume of directed investments at the expense of cheaper and less technological equipment, cheapening due to simplification of farm projects, less productive breeds of cattle, pigs lead to loss of economic efficiency. The development of modern livestock production is a complex, investment-intensive and long-term solution, as opposed to other industries. Without modern innovative solutions, appropriate technological support is a high risk of not getting quality products and expected economic returns.

Along with the return to non-corruption mechanisms of indirect support of producers of milk and meat (due to the special way of functioning of VAT in the form of special regimes for its administration in the field of agro-industrial production), the creation of a database of domestic and foreign technologies, product innovations of the new generation, it makes sense of getting compensation and reimbursement by the state of agricultural commodity producers of such expenses:

1) for realization of construction projects, technological re-equipment, reconstruction of dairy farms and complexes, financed either at the expense of bank loans, or at the own expense of the investor (for small and medium-sized agricultural enterprises and farms in the amount of 50% of the cost (maximum value of the object, in the framework of which the compensation or refund is made, is 100 million UAH); for large enterprises (agroholdings), it is 25% of the cost (the maximum value of the object in which compensation is paid or refund, is 250 million UAH)). The indicated support mechanism should be implemented according to the quota principle: 60% of budget funds should be directed towards support of small and medium-sized agricultural enterprises and farms, and the remaining 40% should be directed to support of large enterprises (agroholdings). This is due to the fact that most large enterprises (agroholdings), having access to export markets, already received one of the elements of state support in the form of reimbursement of the amount paid for exports of VAT. Besides, using the mechanism of transfer pricing, making business through offshore companies, agroholdings can minimize tax payments to the budget, which also increases their financial capacity;

2) the development and technological support of dairy projects and the holding of appropriate tenders exclusively for small and medium-sized agricultural enterprises and farms at a rate of 50% of the cost (to avoid the corruption component it is advisable to establish the maximum value of such projects). Funding for technological support should be provided through the allocation of funds for specific projects (with the involvement of foreign technologists). State support should be extended to construction and reconstruction projects (including project development and technological support) for all livestock farms and complexes for the maintenance of cattle, pigs, poultry, livestock products processing enterprises. Constructed livestock complexes must undergo a mandatory certification procedure that guarantees high quality products;

3) connected with creation of new capacities for the production and processing of organic livestock products, certification of organic agricultural production on the basis of small and medium-

sized enterprises, farms (it is not about peoples' farmstead, since it is difficult to organize organic certification on their basis). It is the key role of small and medium-sized enterprises and farms in the development of organic livestock. In the world, the average organic land area per producer of organic products is 40.5 hectares [4]. Although, there are farms in Ukraine that operate with an area of more than 7,000 hectares of organic land (PC "Agroecologia" and PC "Galeks-Agro") [5].

On the market of organic products of developed countries, there are both small and large farms. However, small and medium-sized farms require the primary support in terms of creating new capacities and organic certification. Experience shows that they quite quickly adapt to a complete change in production technologies, which necessitates the complete transition from the use of artificial fertilizers in favor of organic matter. When planning organic production, it is necessary to take into account the need to balance the nutrients in the soil. Specialists emphasize that in order to restore the balance of humus in farms it is necessary to have at least 1 conditional head of livestock per 1 hectare of sown area (on which the forage base is formed) to provide this hectare with organic fertilizers. To provide these preconditions for the formation of a deficit-free humus balance by introducing organic fertilizers can, in most cases, only be based on small and medium-sized farms.

Thus, with the predominant state support of small and medium-sized agricultural enterprises, farms that can become drivers of the development of domestic organic livestock (in particular, in the areas of cattle breeding, milk production, table eggs, honey), it is guaranteed the direct support of state with provision of product quality.

The current mechanism of state support for investment processes in livestock breeding is slightly different from the one proposed by us. In the state budget under the program 2801540 "State support of the livestock sector" for 2018 year (totally 4 billion UAH), provision is made for 2.5 billion UAH to reduce the cost of attracting investments into the livestock sector. In particular, partial compensation of the cost of construction and reconstruction of livestock farms and complexes, milking rooms, etc., in terms of costs financed by bank loans, it provides for the allocation of 1.1 billion UAH; for a partial reimbursement of the cost of construction and reconstruction of livestock farms and complexes, milking rooms, etc., built at his own expense of the investor is 1.2 billion UAH. In the first direction compensation is provided for 25% of the value of the objects financed by bank loans (loan amount is up to 500 million UAH for one object); in the second direction the refund is of 30% of the cost of the objects (the size of the investment, part of which is subject to compensation is up to 500 million UAH per object) [6].

Thus, given relatively small amounts of state support for raising investment in livestock production in 2018 year (2.5 billion UAH or 93 million USD) and a fairly large maximum value of one object, part of which is subject to compensation or refund (500 million UAH), or in general, the lack of a limit to the maximum value, again traced last year's tendency to focus state support on the development of individual large agroholdings. They are mainly specialized in the production of poultry meat.

Indicative in this regard is the formulation of paragraph 4 of clause 11 of the Procedure for using funds provided for in the state budget to support the livestock sector (as amended by the Resolution of the Cabinet of Ministers of number 285 dated March 28, 2018): for objects that create 500 and more jobs, reimbursed 30 % of the cost of the object, no matter how much this cost can be. Such a mechanism gives impulses to the processes of further monopolization of the domestic market of livestock products (with all negative consequences) and increases the inequality of access of agricultural commodity producers to state support instruments.

This is confirmed by the actual data. In the program of compensation of the cost of construction and reconstruction of livestock farms and complexes, milking rooms, etc., built at its own expense, in 2018 year from the state budget was allocated 1.7 billion UAH (Cabinet of Ministers of Ukraine, October 31, 2018 redistributed the amount of subsidies, increasing funding for this program from 1,2 to 1,7 billion UAH). Of these, more than 800 million UAH, or 50% of all state support, were received by the holding company Mironivsky Hliboprodukt as compensation for the construction of the second line of the Vinnytsia poultry factory.

Other areas of livestock support in small and medium-sized agricultural enterprises and

farms in 2018 (partial compensation of the interest rate on bank loans involved in sheep breeding, beef cattle breeding, beekeeping, animal breeding, rabbit breeding, special budget subsidy for keeping cows, special budget subsidy for the growth of young cattle, which was born in households of individuals) are characterized either by their inefficiency or by small amounts of allocated funds. They do not allow to resolve most of the technical and technological problems in livestock production, which directly affect the safety and quality of products (the lack of safe automated processes for feed supply, feeding, milking cows, milk pipelines, refrigeration plants, effective sanitary and veterinary control, availability in products antibiotics, hormones, bacterial litter of milk, etc.).

For example, partial compensation of the interest rate on bank loans contributes to support not only producers of sheep breeders, goat breeding, beekeeping, etc., as the support of banking institutions that issue such loans (if the state covers interest at the rate of 1.5 discount rate of the National Bank (25, 5% as of August 1, 2018), it makes sense for the banking institution to make loans more expensive). In addition, a special budget subsidy for raising youngster of cattle which was born in private households, will not substantially contribute to an increase in the number of such young animals. Indeed, during the period of retention of young animals from 1 to 5 months, a payment of 300 UAH per head is foreseen. It is during the period of 1-2 months that young people in the households are cut out, and the payment of such a very small amount will not stop these processes.

So, the methods currently used in Ukraine to support livestock production and improve their quality are inadequate and ineffective, do not contribute to increase competition in the industry, do not provide equivalent inter-branch exchange, and do not stimulate the development of rural areas. Lobbying the interests of agroholdings together with the distortion of market mechanisms leads to discrimination of weak links, which are non-monopolists, which greatly reduce the possibilities of producing high-quality livestock products. This testifies the need to improve the mechanisms of state support for livestock production based on the algorithms proposed by us in the previous paragraphs. It is necessary to detailed working out of livestock development, harmonization of the development of the beef sector with milk production, which would be based on the analysis of the current situation and would create an economic interest in the production of high-quality livestock products.

As regards the promotion of environmentally friendly and organic livestock production, the author's model is based on such provisions. The strategic objectives of organic livestock development should be the support of small and medium-sized enterprises in the field of organic farming, stimulation the formation of the market for organic products, formation of a full cycle of processing organic products, and providing the growth of its exports. One of the top priorities is the introduction of a system for collecting and analyzing official statistical information on the development of organic production in Ukraine. At present, though such information is not absent, but is dispersed among certification companies (the vast majority of which are foreign ones), unions, associations, organic federations, consulting firms, which complicates its accumulation and an objective assessment of the situation in organic livestock production. The lack of official statistics creates prerequisites for data falsification, enabling the implementation of pseudo-organic products. The summary of the information received, on the one hand, from the subjects of retail trade in organic products and, on the other hand, from the bodies of organic certification often leads to a paradoxical conclusion: the volume of domestic organic products of livestock production is dominated by the volume grown.

An important tool for accelerating the development of the organic sector is the development of the infrastructure of the organic products market (in detail, this issue is disclosed below). Its absence causes uneven flows of traditional, organic and genetically modified products and forces organic livestock producers to use traditional channels of its sales, often without obtaining the necessary price supplements. Quite often, producers of organic products have to sell it to various intermediaries at lower prices. This situation leads to price discrimination of commodity producers, the outflow of financial resources from the organic sector.

It is necessary to introduce a system of economic incentives for the production of organic

livestock products, which is based on the introduction of price, tax, credit, customs and other privileges. At the same time, supporting the opinion of Y. Voskobiynik and E. Gavazi [7; 8], it is necessary to consider the use of harsh sanctions against violators of environmental norms in general and requirements for organic livestock production in particular (Fig. 1).

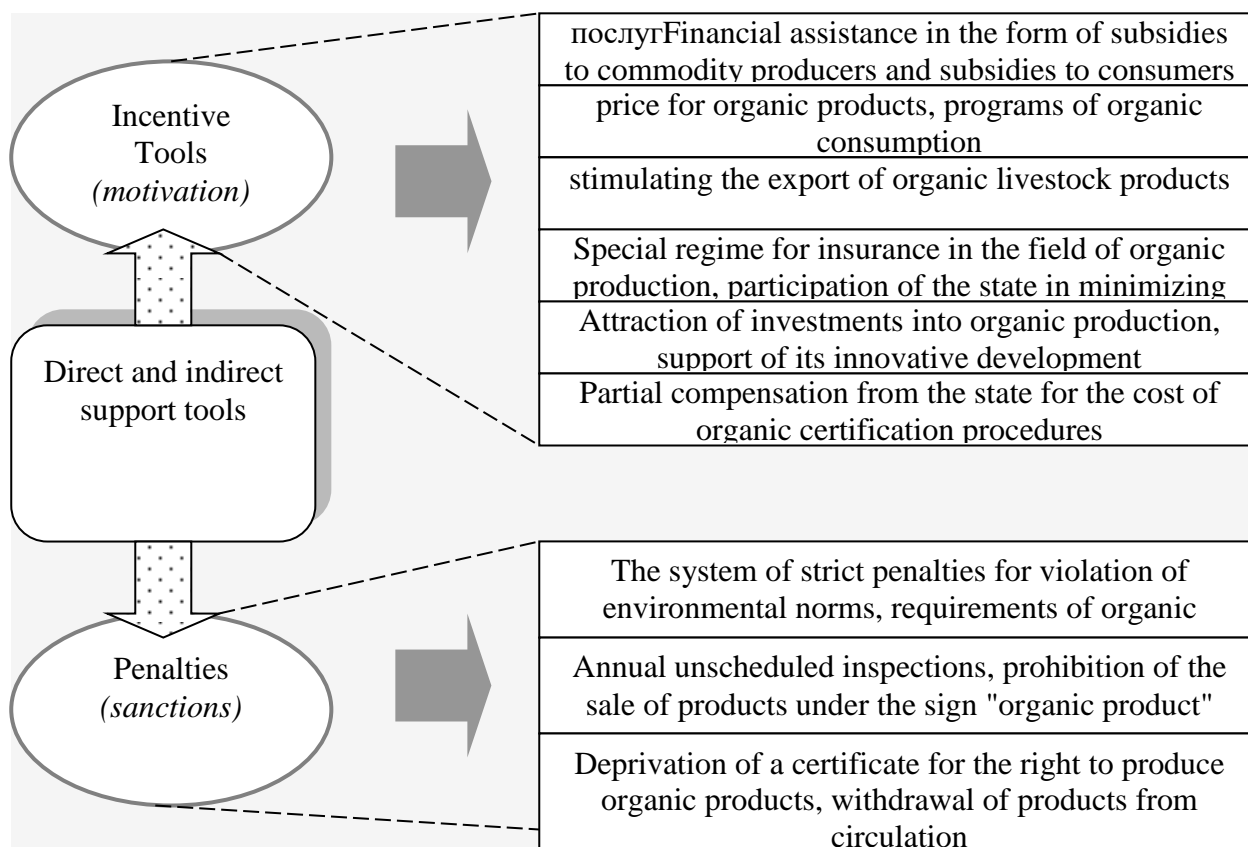


Fig. 1. Tools for direct and indirect state support for the production of organic livestock products

Source: [7; 8], own research.

Direct state support tools should be balanced between individual types of organic livestock products depending on the rate of profit or profitability of one or another type of production. The important thing is the mechanism for subsidizing the transfer of preserved land, land that has not been cultivated in recent years, or has been withdrawn from intensive use, organic production (organic livestock products or organic feed), financial support of commodity producers during the transition period (24-36 months), producers of organic fertilizers, biological means of protection of plants and animals.

In order to increase the availability of organic products to the average consumer, the deterrence of social stratification of society, we consider it appropriate to reduce the VAT rate from 20 to 7% on the main types of organic livestock products. This will achieve a number of goals, in particular, firstly, to ensure a healthy share of the population, and secondly, to increase the efficiency of production of organic livestock products and the competitiveness of these products, which will strengthen the position of domestic producers of organic products in the domestic and foreign markets, accumulate added value within the country.

A prerequisite for the development of organic production is the formation of the ecological consciousness of the population. It is on the basis of ecologization of consciousness that the dissemination of ethics of sustainable development, as ecocentrism, the fundamental principle of which is the principle of self-healing of the environment. The above measures should ensure not only the accelerated development of organic livestock, the growth of the share of high-quality livestock products on the market, but also should ensure the improvement of the ecological status of the territories, increase of human capital. All this provides the foundation for the sustainable

development of the agrarian sector and the economy of the country as a whole.

Along with the above-mentioned directions to stimulate the supply of high-quality food products and, accordingly, the demand for livestock products needed for their production, due attention should be paid to other aspects of increasing demand and promoting rational consumer behavior. In fact, given the low incomes of the majority of the population of the country, this behavior in the coordinate system "price-quality" due to low solvency tends in most cases to a lower price. As experts note, the majority of domestic consumers can not afford and are not ready to pay 1.5-3 times the higher price for products without transfat or for organic products. The segment of high-quality products (including organic ones) remains very narrow [9]. Production remains focused on exports. Such a model for the development of the market for high-quality livestock production cannot be considered sustainable, since it is not based on the domestic market and on the domestic consumer. Against this background, a number of measures are needed to stimulate domestic demand for high-quality livestock products and animal derived products.

At the same time, there is a need to introduce targeted food assistance programs to the population below the poverty line in Ukraine. Among such programs, based on the example of the United States, a preferential program for the purchase of high-quality products with chronic under-consumption (milk, meat, fish) should become the basis. In the United States, within such a program (Supplemental Nutrition Assistance Program (SNAP)), in 2016, such support received 44.2 million people (14% of the total population). The average monthly amount of this assistance per person was about 143 USD, and government spending on the program reached 66.5 billion USD [10].

In Ukraine, the criteria for the participation of individual households in this program should be the level of gross income of the family (per capita) below 115% of the poverty line or net income of the family below 100% of the poverty line (from 01/01/2018 - 1700 UAH per one person). Thus, the recipients of the program are up to 25% of the population of the country, which is considered poor (although according to the UN, now 36 million Ukrainians live below the poverty line). Financial resources within the program of preferential purchase of high-quality products that are subject to chronic under-consumption should be distributed using plastic cards, which are rotated in a special payment system for electronic transfer of subsidies. These cards will be used by recipients of the program to purchase high-quality native food products in authorized supermarkets. The list of food of the appropriate quality (with indication of their producers) and authorized supermarkets participating in the program, after a thorough check, will be determined by the State Committee for Consumer Goods and Consumer Protection. To include in this list livestock producers should implement the Hazard Analysis and Critical Control Point system and certify their production according to international environmental standards (ISO 14000 standards). Manufacturers will be motivated to improve product quality, as it can significantly expand its sales market.

As in any system of transfer payments to the population, the implementation of this program may be accompanied by the presence of certain problems. The main of them may be that the population participating in the program will begin to conceal its additional or "shadow" revenues to receive food aid. In Ukraine, the scale of such concealment can be quite significant because of the large share of the "shadow" economy, payroll "in envelopes". Therefore, considerable attention should be paid to checking the sources of income, expenses and the size of savings of households. In the United States, for example, when determining the right to participate in the program, information on the sources of household income is carefully checked.

One of the ways to solve the problem may be the introduction of such a mandatory requirement for assistance, such as filling in a statement of income and expenses for the past two years, with the breakdown of items of expenses for essential goods, durable goods, various services and luxury goods (like the electronic declaration system). In case of detecting inconsistencies in the size of real costs, officially declared, recipients of the program must return the full amount of received payments with interest [11, p. 452].

The program of preferential purchase of high-quality products, which are subject to chronic under-consumption, should supplement (or replace) state aid in Ukraine for the poor (according to the Ministry of Social Policy, by the beginning of 2018 it received 306 thousand families, that is,

about 1 million citizens). A significant portion of state aid for the poor, which is provided in cash, is spent by recipient households improperly (for the purchase of alcoholic beverages, cigarettes, etc.). In addition, poor households, as a rule, tend to buy low-quality cheap food products of animal origin, including imported ones. It turns out that the state stimulates the demand for products of unscrupulous producers or for products of foreign production. Although, the specified assistance in 2017 was spent almost 12 billion UAH from the state budget, it does not bring systemic effect to domestic producers [12].

Replacing the current state aid for the poor for the program of preferential purchase of products will result in a significant increase in the capacity of the domestic market of high quality food products of animal origin (at least 12 billion UAH), as well as the emergence of a synergistic effect, which will be as follows:

firstly, will contribute to the growth of consumption of high-quality food products, which are not followed by rational standards of nutrition (milk, meat, fish), and the expansion of the capacity of the domestic market;

secondly, will ensure access of poor people to high-quality food products of animal origin, which has not been observed before. This will contribute to a significant increase in the overall welfare in the country, since 1 hryvnia spent by the poor citizen on quality food, as a rule, brings more usefulness than one hryvnia spent by the rich on luxury goods or various kinds of entertainment;

third, it will become an effective motivator for increasing the supply of high-quality food products of animal origin by domestic producers. The program represents one of the tools to support good-quality domestic agricultural producers through state stimulation of demand for their products, expansion of sales of domestic high-quality products on the domestic market and increase of capacity of the market of domestic food products;

fourthly, will become an effective tool for real increasing of living standards of the population of the country, solving the problem of food safety and increasing the intellectual potential of the nation.

From our point of view, the implementation of this program fits into the strategic vector of modern social policy in Ukraine, in which the transformation of various kinds of privileges affected (travel privileges, privileges in the provision of utilities, etc.) or ineffective programs into the effective ones of targeted social assistance to those, who really needs the most of such an assistance.

One of the disadvantages of implementing a program for the preferential purchase of high-quality products that is subject to chronic under-consumption, may be the desire of poor households to sell high-quality livestock products purchased in authorized supermarkets in discounted dominant markets (in order to get at least some cash for the purchase of bads). This in no way will offset the positive effects of the program for society, as it will promote the development of a secondary market for high-quality animal food products and increase its accessibility to ordinary citizens.

The primary support of the state of consumers of quality food with the lowest incomes should be a priority direction of the state economic policy not only in the conditions of a permanent economic crisis, but also in the post-crisis phases of the business cycle. As a result, the capacity of the domestic market of high-quality products is expanding, its production is stimulated, and food security is guaranteed. At the same time, the standard of living for the poor is increasing.

It is advisable to introduce other food programs in Ukraine, which, on the one hand, ensure the rational nutrition of the population and increase the intellectual potential of the nation, and on the other hand, stimulate the demand for high-quality domestic food products. In view of the need to increase the intellectual potential of children and adolescents, first of all, it is necessary to include programs of high school nutrition by livestock products (special milk program in general educational institutions on the example of the USA, the program of consumption of quail eggs in schools by the example of Japan).

In the absence of measures to stimulate healthy eating in pregnant women (as an indispensable condition for the birth of healthy children), as well as children themselves, the implementation of the program "Women, Infants, Children" (according to the USA) becomes very important. This is a supplemental diet for pregnant women, women in the pre-and post-natal period,

infants and young children. According to it, women and children from low-income households are needed to be provided by free food and advice in the field of healthy nutrition free of charge, and the help in improving the efficiency of breastfeeding. Its purpose is to increase the number of cases of successful pregnancy, to promote the physical and intellectual development of infants and young children of pre-school age, but mainly to affect their attitude to rational nutrition, which is a key factor in stimulating domestic demand for vital quality food products of animal origin [11, p. 453].

It is obvious that rational nutrition of children and adolescents in the conditions of post-industrial transformation is a prerequisite for the growth of the intellectual potential of the nation and the development of the knowledge in economy. Therefore, in today's conditions, it is absolutely desirable to implement a number of programs outlined in the previous paragraphs by us. We consider it expedient to develop and adopt the foundations of the state policy in the field of healthy nutrition of the population, taking into account changes in the socio-economic situation, demographic composition and the appearance of new scientific ideas about good nutrition by products of animal origin.

Conclusions. Organizational and economic assistance to the development of the livestock sector and the improvement of the quality of livestock products should be based on an effective combination of methods and tools for stimulating demand and supply, expansion of the capacity of the market for high-quality products, protection and development of competition, improvement of the functioning of infrastructure components, mechanisms of state regulation and stimulation of the supply of domestic organic livestock products with a high share of value added. Taking into consideration the criteria of wealth of nations (criterion of maximizing the value added within the country and the criterion of intellectual potential accumulation), one of the main priorities of the state policy in Ukraine should be recognition of the development of livestock industries, livestock processing and the formation of a market of high quality food products of animal origin in general. Stimulating the production and consumption of food products of animal origin creates a powerful synergistic effect for the economic system as a whole, as it contributes to the simultaneous accumulation of value added and the growth of the intellectual potential of the nation.

References

1. Kyryliuk, I. (2016), "Ways of increasing domestic livestock supply and improving its quality", *Cherkasy university bulletin: economics sciences*, vol. 1, pp. 67–75.
2. Kyryliuk, I., Maiba, V., Dibrivna, S., Shvets, V. (2018), "Complex ways of providing quality improvement of the main types of livestock products in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6530> (Accessed 23 Dec 2018).
3. Kyryliuk, I. (2018), "Conceptual basis of organizational and economic provision of livestock products quality in Ukraine", *Cherkasy university bulletin: economics sciences*, vol. 4, pp. 53–66.
4. Bezus, R.M. (2014), *Orhanizatsijno-ekonomichni zasady efektyvnoho rozvytku orhanichnoho ahrovyrobnytstva: monohrafiia* [Organizational and economic principles of effective development of organic agricultural production: monograph], Lizunov Press, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
5. Antonets, S.S, Antonets, A.S., Pysarenko, V.M. etc. (2010), *Orhanichne zemlerobstvo: z dosvidu PP «Ahroekolohiia» Shyshats'koho rajonu Poltav's'koi oblasti: praktychni rekomendatsii* [Organic farming: from the experience of PE "Agroecology" of Shishatsky district of the Poltava region: practical recommendations], RVV PDAA, Poltava, Ukraine.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 7, 2018 "On approval of the procedure for using the funds provided for in the state budget to support the livestock sector", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/107-2018-D0%BF/print1522072928341565> (Accessed 02 Dec 2018).
7. Havaza, Ye.V. (2014), "The market of organic products and its infrastructure: the current state and development prospects", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 131–135.
8. Voskobijnyk, Yu.P., Havaza, Ye.V. (2013), "Capacity of organic products market in Ukraine", *Ahroinkom*, vol. 4–6, pp. 7–10.
9. Yarmak, A. (2018), "Ukrainians are not ready to pay for organic matter", available at:

<http://agroportal.ua/news/ukraina/ekspert-ukraintsy-ne-gotovy-pereplachivat-za-organiku/> (Accessed 15 Dec 2018).

10. Cunningham, K. (2017), “Trends in Supplemental Nutrition Assistance Program Participation Rates: Fiscal Year 2010 to Fiscal Year 2016”, available at: <https://fns-prod.azureedge.net/sites/default/files/snap/Trends2010-2016.pdf> (Accessed 10 Sep 2017).
11. Kyryliuk, Ye. (2013), *Ahrarnyj rynek v umovakh transformatsii ekonomichnykh system: monohrafiia* [Agrarian market in the conditions of transformation of economic systems: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Stasenko, M. (2018), “How does the social assistance system cultivate poverty”, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/27/635376/> (Accessed 25 Sep 2018).

Кирилюк Ірина Миколаївна,

старший викладач кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Кирилюк Євгеній Миколайович,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Майба Юлія Ігорівна,

аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ІНСТРУМЕНТИ ПРЯМОЇ ТА НЕПРЯМОЇ ПІДТРИМКИ ВИРОБНИЦТВА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

Проблема. Чинні інструменти підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні є переважно неефективними, вони не стимулюють товаровиробників збільшувати обсяги виробництва високоякісної продукції. Поки що не розроблено чіткої стратегії організаційно-економічного забезпечення належної якості та безпечності продукції тваринництва. В результаті пріоритетного розвитку галузі рослинництва існує реальна загроза перетворення вітчизняного сільського господарства на сировинний придаток розвинених країн.

Метою наукової статті є обґрунтування інструментів прямої та непрямой підтримки виробництва вітчизняної продукції тваринництва та поліпшення її якості.

Результати. В Україні пріоритет повинен надаватися інструментам непрямой підтримки, щоб уникнути ризику поширення корупції та рентоорієнтованої поведінки чиновників. Доведено неефективність чинних механізмів прямої підтримки вітчизняного тваринництва, а також вказано на нерівномірний розподіл обсягів підтримки серед його одержувачів. Ці механізми не дозволяють вирішити більшість технічних і технологічних проблем у тваринництві, що негативно впливає на безпечність та якість продукції. Лобіювання інтересів агрохолдингів разом зі спотворенням ринкових механізмів призводить до дискримінації слабких галузей – монополістів, що значно знижує потенціал розвитку високоякісного тваринництва.

Наукова новизна. Обґрунтовано необхідність повернення до некорупційних механізмів непрямой підтримки виробників молока та м'яса у вигляді спеціальних режимів стягування ПДВ у сфері агропромислового виробництва. Визначено доцільність компенсації та відшкодування витрат, пов'язаних зі створенням нових потужностей з виробництва та переробки органічної продукції тваринництва, сертифікації органічного виробництва на базі малих та середніх підприємств, фермерських господарств. Ці інструменти можуть стати рушійною силою розширення виробництва високоякісного молока, м'яса, яєць, меду та іншої продукції. Таким чином забезпечується прямий зв'язок інструментів державної підтримки із виробництвом високоякісної продукції. Запропоновано заходи щодо стимулювання внутрішнього попиту на високоякісну продукцію тваринництва та харчові продукти тваринного походження.

Висновки. Інструменти прямої державної підтримки повинні бути збалансованими між конкретними видами високоякісної продукції тваринництва залежно від отримуваної товаровиробниками норми прибутку. Щоб збільшити доступність високоякісної продукції для пересічного споживача й обмежити соціальну стратифікацію суспільства, доцільно знизити ставку ПДВ з 20 до 7% на основні види органічної продукції тваринництва.

Ключові слова: пряма підтримка, непрямая підтримка, податок на додану вартість, тваринництво, органічне тваринництво, агрохолдинг, якість, безпечність.

Одержано редакцією: 14.01.2019
Прийнято до публікації: 29.01.2019

Кундєєва Галина Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0513-8263
g_a_k@ukr.net

Соломка Ольга Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5137-1934>
olga_solomka@ukr.net

Швед Тетяна Володимирівна

старший викладач кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9385-4819>
shtv2001@ukr.net

АВТАРКІЯ У ВИРІШЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено дві концепції забезпечення продовольчої безпеки – виробничу і споживчу. З'ясовано, що теоретичним підґрунтям досягнення продовольчої безпеки стає екоцентризм з необхідністю регулятивної дії з боку держави. Обґрунтовано визначення моделі забезпечення продовольчої безпеки, яка враховує засади «базових» моделей: автаркійної, імперської, динамічної, інноваційної. Запропоновано авторську дефініцію автаркії. Доведено доцільність зміни моделі споживання та виробництва.

Ключові слова: продовольча безпека; екоцентризм; людиноцентризм; автаркія; циркулярна економіка; органічне сільське господарство; самодостатність країни і людини; модель споживання та виробництва.

Постановка проблеми. Серед «Цілей сталого розвитку», що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку в 2015 році, друге місце займає подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Вагомість вирішення цього питання пов'язана з тим, що здоров'я і тривалість життя людини майже на 60 % залежить від характеру харчування. Разом із тим, рівень і якість продовольства, що споживається населенням, значною мірою характеризують ступінь соціально-економічного розвитку держав. Продовольча безпека в усіх її проявах відображає здатність держави забезпечити збалансованість та стійкість економічного розвитку. Тільки за умови стабільності на внутрішньому продовольчому ринку держава здатна проводити самостійну внутрішню і зовнішню політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення національної та продовольчої безпеки країни тісно залежить від розвитку суспільства. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методичних і практичних засад розвитку суспільства внесли М. Редкліфт, К. Сейдж [1], С. Котров [2], Д. Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс, В. Беренс [3]. У питаннях продовольчої безпеки більшість дослідників (О. Г. Білоус, В. І. Власов, П. Т. Саблук [4], О. І. Гойчук [5], С. М. Кваша [6]) спираються на виробничу концепцію, відповідно до якої країна, в рамках економічної політики, повинна сама

забезпечувати себе продовольством, скорочуючи імпорт і збільшуючи частку власного виробництва за рахунок підвищення ефективності аграрного сектора. Споживчу концепцію, що ґрунтується на гарантованому задоволенні потреб населення у їжі, розглядали вчені Т. Л. Мостенська, І. В. Федулова [7], Р. П. Мудрак [8]. Застосовуючи цю концепцію, дослідники наголошують на ролі гаранта – держави або виробника, залишаючи поза увагою споживача. Проте, споживач залишається останньою ланкою у забезпеченні безпеки харчування – достатньої умови продовольчої безпеки. Саме відповідальне ставлення споживача до власного здоров'я, здоров'я нащадків і навколишнього середовища стає чинником у формуванні попиту на безпечове продовольство й додатковим поштовхом змін у виробництві харчових продуктів.

Метою статті є обґрунтування моделі забезпечення продовольчої безпеки країни з врахуванням виробничої та споживчої концепцій продовольчої безпеки та змін у поведінці суб'єктів на засадах автаркії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення проблеми продовольчої безпеки повинно бути першочерговою метою державної політики і залежить від того, в рамках якої концепції розвитку суспільства ці проблеми будуть вирішуватися. Дослідження наукової літератури дозволило виявити такі наукові теорії:

- корнукопіанство – теорія невичерпності ресурсів (екстенсивного розвитку): в силу того, що ринкова економіка існує в умовах динамічної рівноваги, ринок автоматично знаходить необхідну йому кількість ресурсів і тому втручання держави неефективне;
- техноцентризм – теорія інтенсивного економічного розвитку, за якою існує співвідношення кількості населення до наявних технологій, а економічне зростання, що викликається збільшенням чисельності населення та поліпшенням засобів виробництва, зупиняється в момент рівноваги між попитом і пропозицією;
- екоцентризм – теорія «здатності глобальної екосистеми в даний період часу забезпечувати ресурсами людську життєдіяльність без порушення стійкості навколишнього середовища, що дозволяє визначати як кількість населення, так і обсяги виробництва на даній території, а також необхідність здійснення заходів регулятивного характеру з боку держави [1; 2].

Для забезпечення продовольчої безпеки, насамперед її мети – гарантування фактичних обсягів споживання продовольства людині, що за якістю та кількістю відповідають фізіологічним нормам споживання харчових продуктів з метою зміцнення здоров'я та тривалості активної трудової діяльності людини – теоретичним підґрунтям стає екоцентризм. Виходячи з того, що продовольча безпека, як і національна безпека – суспільне благо, на державу покладається відповідальність за:

- організацію справедливого розподілу основних, безпечних для здоров'я і повноцінних харчових продуктів;
- забезпечення доступу для кожної людини до належних обсягів продовольства з метою зміцнення власного здоров'я;
- підвищення якості життя населення та суспільного добробуту.

Сучасні підходи до забезпечення продовольчої безпеки розглянуто в табл. 1

Таблиця 1.

Сучасні підходи до забезпечення продовольчої безпеки

Назва підходу	Сутність
Політика аграрного протекціонізму на основі зваженого зовнішньоторговельного захисного механізму і прямої державної підтримки національного продовольчого ринку.	Держава повинна здійснювати тарифне і нетарифне регулювання експортно-імпортних операцій з урахуванням стану внутрішнього ринку по кожному окремому виду продуктів харчування. Використовується як модель міжнародної інтеграції і кооперації виробництва та торгівлі продовольством, так і внутрішнього і зовнішнього протекціонізму з метою захисту інтересів вітчизняних виробників, стимулювання експорту надлишкового продовольства та імпорту життєво необхідних продуктів.

Назва підходу	Сутність
Альтернативний підхід	Світова торгівля повинна регулюватися на основі ринкових механізмів з мінімальним втручанням держави. Підприємства різних країн повинні взаємодіяти між собою на основі вільної конкуренції, при відсутності будь-якої державної підтримки. В рамках цього підходу наголошується на ролі міжнародної торгівлі.
Класичний протекціоністський підхід	Першочергові – національні інтереси, а інтересами міжнародного співтовариства можна в певній мері нехтувати.
Ліберальний підхід	Першочергові – інтереси світового господарства і міжнародного співтовариства в цілому, а не власні інтереси держави.

Джерело: складено авторами на основі [9]

Жодні причини, як то недоцільність обмеження ринкових механізмів, глобалізаційні спрямованості відповідно до теорії порівняльних переваг не повинні обмежувати право і обов'язок держави забезпечити продовольчу безпеку. Проблема полягає у виборі відповідної моделі взаємодії економічних суб'єктів і створення інституційного середовища для забезпечення продовольчої безпеки.

Проведений аналіз наукових досліджень щодо моделей забезпечення продовольчої безпеки, вказує на існування таких моделей: автаркійної, імперської, динамічної, інноваційної (рис. 1).

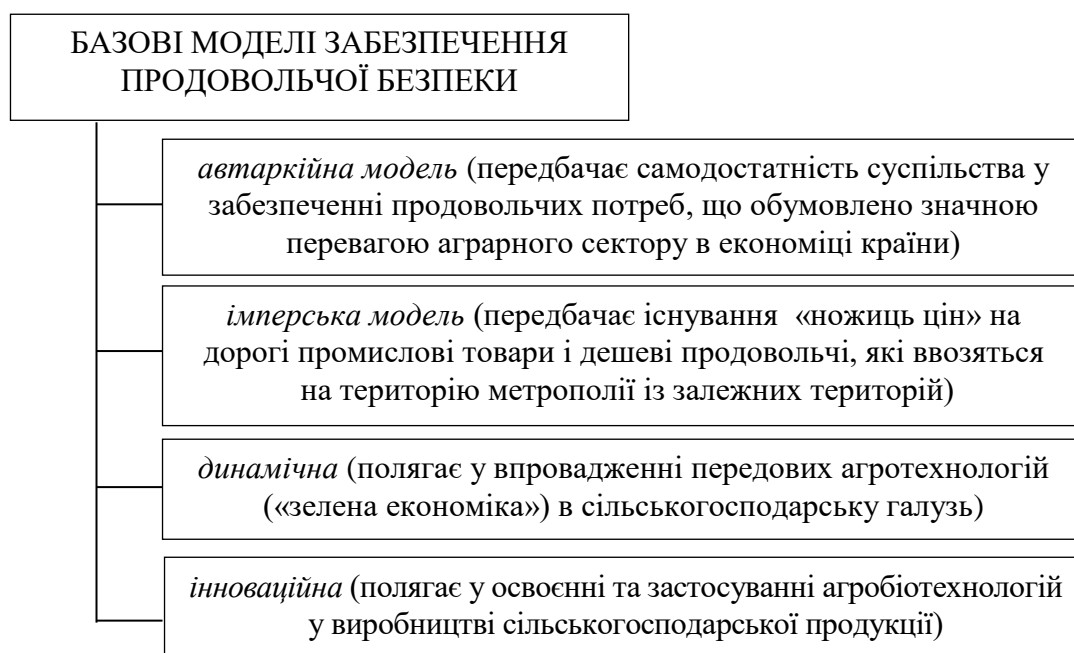


Рис. 1. Моделі забезпечення продовольчої безпеки

Джерело: складено авторами на основі [10].

Поняття «автаркія» не є протиставленням зовнішньої діяльності держави і не означає повну ізоляцію, це – недопущення чужого зовнішнього управління, господарський суверенітет. Ми згодні з думкою Закрасовської О. і Пільнікової Т. [11], що сучасна автаркійна модель – це не повна відмова від зовнішньої торгівлі, а підпорядкування принципів зовнішньої торгівлі вищим цілям суспільного розвитку держави, насамперед її самодостатності.

Сучасна автаркійна модель забезпечення продовольчої безпеки України повинна базуватися на самозабезпеченні продовольством населення країни. Самозабезпеченість (самодостатність) – це задоволення наявних матеріальних і духовних потреб за рахунок

власного виробництва, значного розширення економічних зв'язків, поглиблення кооперації і інтеграції виробництва за умов економічної захищеності держави. Україна має відмовитися від значної частини імпорту, а міжнародну торгівлю поставити під контроль держави; проводити політику стимулювання і заохочення виробництва продуктів-замінників; забезпечити мобілізацію усіх продуктивних сил, що є у її розпорядженні.

Модель автаркії – не догма, вона має можливість трансформуватися. Необхідність врахування стратегічних інтересів держави і орієнтацію на автаркію та суверенітет запропонував Дж. М. Кейнс у концепції «економічна інсуляція». Формуючи помірну концепцію автаркії (теорія економічної інсуляції), вчений наголошує на національній незалежності в питаннях економіки [12].

К. Ламмерс підкреслював: національна автаркія не є закритим для торгівлі господарством. Зв'язки національної економіки зі світовим ринком можуть бути допущені за умови, якщо гарантоване виконання певних вимог. Особливої уваги (в контексті нашого дослідження) потребує вимога – у разі розриву зв'язків зі світовим ринком національна економіка повинна зберігати життєздатність, продовольство повинно вироблятися у власній країні [13].

До 1964 року Європейському союзу не вдавалося самостійно забезпечувати себе продовольством і протягом кількох років була переглянута за всіма її розділами спільна сільськогосподарська політика та визначена необхідність застосування продовольчої автаркії Європи. На цьому наголошував Ж. К. Юнкер, підкреслюючи, що континент, який стане залежним від інших континентів у забезпеченні продовольством, в стратегічному розумінні програє битву з новими гравцями міжнародної політики. Європі потрібно забезпечити на довгострокову перспективу свою продовольчу автаркію [14].

На нашу думку, автаркія – це ступінь забезпеченості національного суверенітету країни за рахунок оптимального співвідношення власного виробництва, споживання та зовнішніх обмінів; це не повна відкритість, але й не замкнутість кордонів, це їх прозорість, це підпорядкування принципів зовнішньої торгівлі принципам пріоритету вітчизняного виробника та людиноцентризму. Людина стає фундаментальним елементом розвитку суспільного організму та економічної сфери. В сучасному еволюційному прогресі об'єкт і суб'єкт розвитку так тісно переплітаються, що «еволюція цивілізації реалізується через еволюцію людини» [15, с. 77], її самодостатність. Причому, самодостатня людина – це людина, яка є не тільки раціональним споживачем, а й раціональним інвестором; враховуючи засади економіки здоров'я – інвестором у власне здоров'я. Здійснюючи певні витрати на споживання харчових продуктів, людина повинна дотримуватися сучасних теорій харчування та культури харчування, а тому для сучасної людини попит на ринку продовольства має бути відповідальним. Формуючи власні бажання, людина повинна бути обізнаною як у сучасних теоріях харчування, так і в певних властивостях їжі, а завдання держави – зробити цю інформацію доступною та зрозумілою.

Забезпечення продовольчої безпеки на принципах автаркії та теорій екоцентризму та людиноцентризму зумовлює зміну моделі споживання (рис. 2).

Трансформація моделі споживання передбачає: усвідомлення екологічних, соціальних та економічних наслідків рішень, що приймаються в процесі споживання; прагнення до мінімізації будь-яких шкідливих ефектів, з якими пов'язане споживання товарів і максимізації корисних; бажання брати на себе певні зобов'язання і слідувати певним обмеженням. Соціально відповідальний споживач при здійсненні споживчого вибору повинен враховувати якість продукції та її вплив на здоров'я, а також безпеку продукції для навколишнього середовища на всіх стадіях життєвого циклу продукції, тобто класична функція попиту повинна бути розширена саме цими чинниками. Зростання рівня освіченості, інформованості споживачів, вимог до якості життя, прагнення вести здоровий спосіб життя – це основи формування відповідального споживання.

Як приклад несформованості відповідальної поведінки в продовольчій сфері можуть бути статистичні дані: загальний обсяг харчових відходів в промислово розвинених країнах становив 222 млн т – майже обсяг виробництва харчових продуктів в Африці на південь від Сахари (230 млн т). В країнах Європи та Північної Америки виробляється

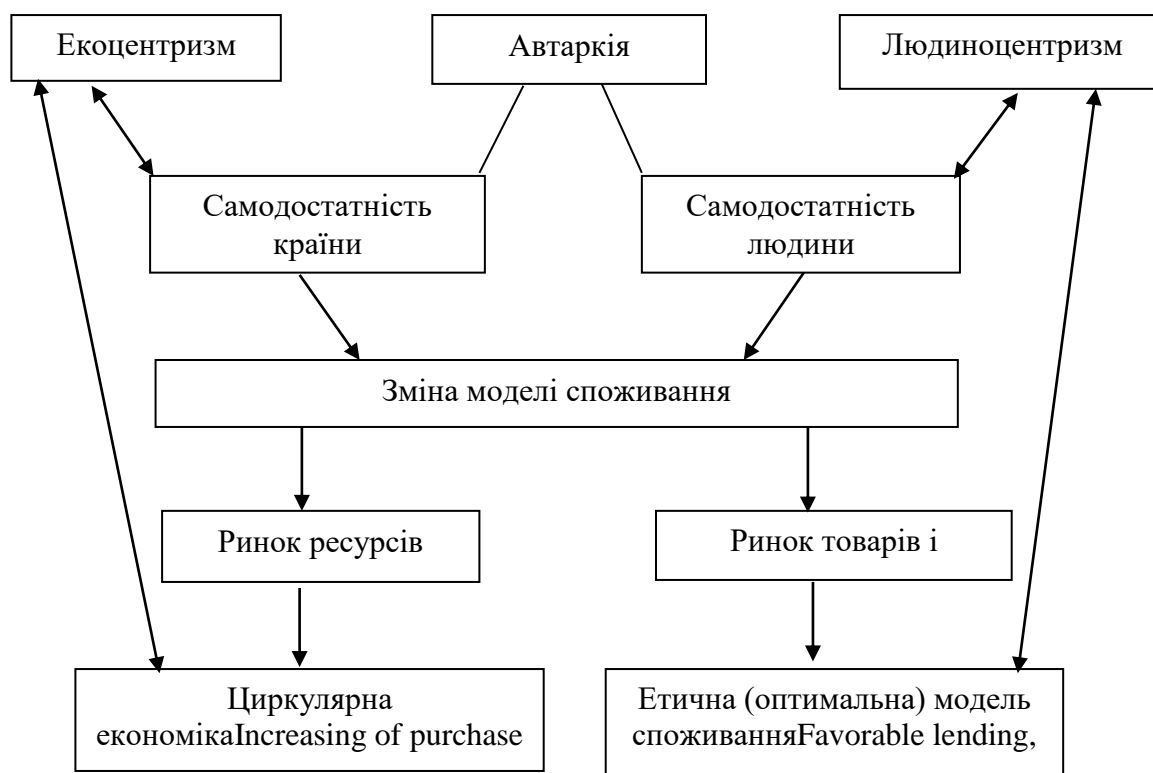


Рис. 2. Зміна моделі споживання

за рік майже 900 кг харчових продуктів на одну людину, а у Південній / Південно-Східній Азії – 460 кг / рік. В Україні цей показник – 780 кг / рік. Втрати продовольства на всьому ланцюгу від виробництва до споживання становлять: в країнах Європи і Північної Америки – 95-115 кг / рік; в країнах Африки на південь від Сахари і в Південній / Південно-Східній Азії – 6-11 кг / рік (стосовно України дані відсутні) [16]. Глобальні втрати харчових продуктів як відходів становлять від однієї третини до половини всього виробленого продовольства. Втрати відбуваються на всіх етапах: у країнах з низьким рівнем доходів велика їх частина припадає на виробництво, в розвинених багато продуктів втрачається на стадії споживання.

Із позиції відповідального споживання заслуговує на увагу поширення вегетаріанства, про що свідчать результати порівняльного аналізу шкоди клімату: 150 грам яловичини можна порівняти з 32 порціями макаронів, семи склянками молока або двома сотнями яблук. Яловичина – один з найбільш шкідливих для клімату продуктів харчування, в перерахунку на вироблені обсяги парникових газів на кілограм продукту. Хто хоче скоротити особистий внесок у глобальну зміну клімату, повинні максимально відмовитися від м'яса і молока – таку тезу висуває С. Преттерербнер [17]. На її думку, доцільним є перехід на регіональні фрукти й овочі та перегляд власного раціону, щоб їсти тільки те, що вважається менш шкідливим для клімату. Слід зазначити, що пропозиція дослідниці щодо споживання регіональних харчових продуктів і відмови від імпортованих, як раз підтверджує принцип автаркії – самозабезпечення життєво необхідних потреб.

В опублікованих останнім часом джерелах наукової літератури узагальнюються відомості про екологічний вплив моделей харчування, безпосередньо розглядається їх вплив не тільки на навколишнє середовище, а й на здоров'я. Наголошується, що моделі харчування, в яких продукти тваринного походження замінюються продуктами рослинного походження, найбільшою мірою сприяють поліпшенню стану навколишнього середовища. Опублікований огляд 210 сценаріїв розвитку подій, описаних в 63 дослідженнях, показав, що перехід на «веганський» раціон дозволяє найбільш істотно скоротити викиди парникових газів та площі використовуваних земель, а вегетаріанське

харчування дозволяє добитися значного зниження обсягів використання води. Заміна в раціоні м'яса жуйних тварин альтернативними продуктами, такими як риба, птиця і свинина, також певним чином впливає на навколишнє середовище, хоча і не настільки масштабно, як перехід на рослинну їжу.

Однак раціони харчування, які надають позитивний вплив на навколишнє середовище, не завжди настільки ж корисні для здоров'я. У взаємозалежній, глобалізованій продовольчій системі забезпечення балансу між зміцненням здоров'я людини і раціональним використанням ресурсів довілля пов'язане з серйозними проблемами [18].

Сучасна наука переконливо довела, що необмежене зростання споживання і, як наслідок, актуалізація екологічних проблем, несумісні з виживанням людства. Отже, модель відповідального споживання стосується не тільки ринку товарів і послуг, а й ринку ресурсів. Сьогодні в більшості країн світу переважає лінійна модель економіки – коли ресурси добуваються, переробляються у продукцію, після використання якої утворюються відходи, що не мають подальшого застосування. Актуальнішим стає питання трансформації лінійної моделі економіки, в якій споживання є цільовою і замикаючою стадією відтворення, в циркулярну модель, яка передбачає замкнений життєвий цикл і тривалий термін служби товарів за рахунок підвищення універсальності, багатофункціональності та багаторазовості використання їх складників, запобігання й утилізації відходів.

В умовах циркулярної моделі економіки перед аграрною сферою поставили досить суперечливі завдання, по-перше, забезпечення продовольчої безпеки і, по-друге, виробництва біомаси як відновлюваного джерела енергії. Все більша увага в науковій літературі й на практиці приділяється проблемам переходу суб'єктів господарювання в агросфері до безвідходного виробництва за рахунок глибокої переробки сировини й утилізації відходів. Значна частина вторинних ресурсів, утворених в результаті промислової переробки сільськогосподарської сировини, використовується неефективно, йде у відвали, що завдає природі великий екологічний збиток. За умов вторинної переробки 110 – 115 млн т сільськогосподарської сировини утворюється більше 50 млн т побічних продуктів, які є значним резервом для отримання повноцінного рослинного і тваринного білка. За рахунок переробки сировинних ресурсів, які містять до 20 % білка, з використанням біотехнологій можна отримувати щорічно до 5 млн т кормового і харчового білка та вирішити проблему дефіциту повноцінного харчового білка [19].

Для запобігання глобальних викликів у сфері продовольчої безпеки відповідно до моделі циркулярної (безвідходної) економіки запропоновано перехід до нового типу сільського господарства – органічного. Органічне сільське господарство – це система землеробства, тваринництва та рибальства, в якій особлива увага приділяється охороні навколишнього середовища та використанню натуральних методів ведення господарства. Все це має відношення не тільки до кінцевого продукту, а й до всього комплексу виробництва і доставки сільськогосподарської продукції. З цією метою в усьому сільськогосподарському циклі – від виробництва і переробки до транспортування і доставки – виключено використання штучних продуктів. Органічне сільське господарство – це замкнений цикл, в якому тваринництво і рослинництво доповнюють один одного, не залишаючи відходів і не завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Дослідницька компанія Organic Monitor оцінила світовий ринок органічних продуктів у 2016 р. в 89,7 млрд дол. США. Сполучені Штати Америки стають найбільшим ринком, ємність якого зросла до 43 млрд дол. США [16]. Активність органічного виробництва продовольства наведена в табл. 2.

Протягом останнього десятиліття світовий ринок органічної продукції розвивається значними темпами, у 2016 р. він включав 179 країн. Так, за 2010-2016 рр. загальна кількість сільськогосподарських площ, задіяних під органічне землеробство, зросла у 1,6 рази в світі та у 1,35 рази в Європі. Лідерами стали: Австралія – 27,1 млн га, Аргентина – 3,1 млн га і Китай – 2,3 млн га. Частка сертифікованих органічних площ серед загального обсягу сільськогосподарських угідь у 2016 р. складала у світовому масштабі – 1% та у Європі – 2,4%, а кількість виробників органічної продукції становила 2,7 млн фермерів у світі та в Європі – 373,2 тис. виробників.

Динаміка зростання органічних сільськогосподарських угідь

Роки	Україна		Світ		Європа	
	Площа, тис. га	Темп зростання	Площа, млн га	Темп зростання	Площа, млн га	Темп зростання
2010	270,2	100,0	36,0	99,2	10,0	108,7
2011	270,3	100,0	37,4	103,9	10,5	105,0
2012	272,9	101,0	37,5	100,3	11,1	105,7
2013	393,4	144,2	43,1	114,9	11,5	103,6
2014	400,0	101,7	43,7	101,4	11,6	101,1
2015	410,5	102,6	50,9	116,5	12,7	109,2
2016	411,2	100,2	57,8	113,6	13,5	106,3

Джерело: розраховано на основі [20].

Окрім світової тенденції активного розширення виробництва органічної продукції, у європейських країнах також панує тенденція стрімкого зростання її споживання. Найбільше органічної продукції споживають швейцарці, витрати яких у 2016 р. становили 272 євро в рік на одну особу, а українці лише 0,6 євро в рік на одну особу [20].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, ми пропонуємо використання принципів сучасної автаркії для забезпечення продовольчої безпеки країни, яка орієнтована на самозабезпеченість громадян продовольством власного виробництва й самодостатність країни та окремої людини. Проте, застосування цих принципів не стає перешкодою для інноваційного розвитку, технічна думка розвивається в тому ж напрямі, що і в більшості країн за рахунок просторової дифузії новацій. Виграш підприємств від впровадження циркулярних бізнес-проектів полягає в підвищенні інноваційності й додаткових конкурентних перевагах, у виникненні нових джерел отримання прибутку. Для споживача розвиток циркулярної економіки означає споживання екологічно чистих продуктів і в низці випадків зниження їх вартості. Циркулярна економіка істотно впливає на навколишнє середовище також завдяки зниженню викидів CO₂, скорочення площ звалищ і полігонів захоронення відходів, зменшення споживання обмежених невідновлюваних ресурсів. Найважливіше значення має погляд на циркулярну економіку як на невід'ємну частину стратегій працевлаштування та конкурентоспроможності, а не тільки як на проблему екологічного характеру.

Список використаної літератури

1. Strategies for sustainable development. Local agendas for the Southern Hemisphere. Ed. by Redclift M., Sage C. NY.: John Wiley & Sons, 1994. 206 p.
2. Cotrove S. Catastrophe or cornucopia. The environment, politics and future. N.Y.: Wiley, 1992. 166 p.
3. Медоуз Д. Х., Медоуз Д.Л., Рэндерс Й., Беренс В. Пределы роста: доклад по проекту Римского клуба «Сложные положения человечества». 2-е изд. Москва: МГУ, 1991. 207 с.
4. Саблук П. Т., Білоус О. Г., Власов В. І. Продовольча безпека України. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 3–7.
5. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
6. Кваша С. Стан аграрного ринку та продовольча безпека України. *Економіст*. 2000. № 7–8. С. 72–74.
7. Федулова І.В., Мостенська Т.Л. Стратегічні пріоритети розвитку харчової промисловості в контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Європейський союз продовольчого сектора після останнього розширення – висновки на майбутнє CAP*. Варшава: AFE-NRI, 2011. № 6.1. С. 209-231.
8. Мудрак Р. П. Споживчий аспект продовольчої безпеки. *Економіст*. 2007. № 9. С. 82 – 89.
9. Панасюк А. С. Теоретико-методологические аспекты продовольственной безопасности в условиях глобализации. *Современные научные исследования и инновации: электрон. научно-практ. журнал*. 2014. № 11. Ч. 2 URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/11/40671> (дата звернення 07.02.2019).
10. Глазьев С. Доклад группы экспертов Изборского клуба. URL: <http://www.izborsk-club.ru/content/articles/1725> (дата звернення 07.02.2019).

11. Закрасовская Е. А., Пильникова Т. В. Экономические дилеммы автаркии. URL: <http://www.scienceforum.ru/2015/1030/8366> (дата звернення 07.02.2019).
12. Keynes J. M. National Self-Sufficiency. *The New Statesman and Nation*. 1933. N 8. P. 35-68.
13. Lammers C. Autarkie, Planwirtschaft und berufsständischer Staat? Berlin: Carl Heymann Verlag, 1932.
14. Юнкер застеріг від намірів надмірного скорочення в майбутньому сільськогосподарського бюджету ЄС. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/economic/475436.html> (дата звернення: 07.02.2019).
15. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: монографія. Київ: Либідь, 2006. 310 с.
16. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). URL: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3> (дата звернення: 07.02.2019).
17. Преттерербнер С. Рецепты будущего. *GEO*. URL: <http://www.geo.ru/ekologiya/retsepty-budushchego> (дата звернення: 07.02.2019).
18. Питание и продовольственные системы. Доклад Группы высокого уровня по продовольственной безопасности и питанию Комитета по всемирной продовольственной безопасности ГЭВУ. 2017. URL: www.fao.org/cfs/cfs-hlpe (дата звернення: 07.02.2019).
19. Кормишкина Л.А., Королева Л.П. Экономическое стимулирование рециклинга отходов агропродовольственной сферы в неоиндустриальной экономике. *RJOAS*. 2016. № 11 (59). С.165-174. DOI <https://doi.org/10.18551/rjoas.2016-11.20>
20. Willer Y., Lernoud J. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2016. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and IFOAM, Bonn. 2016. 340 p. URL: <https://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2016/pdf.html> (дата звернення 07.02.2019)

References

1. Redclift, M., Sage, C. (1994) *Strategies for sustainable development. Local agendas for the Southern Hemisphere*. NY.: John Wiley & Sons.
2. Cotrove, S. (1992). *Catastrophe or cornucopia. The environment, politics and future*. N.Y.: Wiley.
3. Meadows, D. H., Meadows, D.L, Randers, J., Berens V. (1991). *Growth limits: report on the project of the Roman club «The complex situations of mankind»* 2nd ed. Moscow: MSU (in Russ.)
4. Sabluk, P.T., Bilous, O.G., Vlasov, V.I. (2009). Food safety of Ukraine. *Ekonomika APK (Economy of agroindustrial complex)*, 10, 3-7 (in Ukr.)
5. Goychuk, O.I. (2004). *Food security: monograph*. Zhytomyr: Polissya (in Ukr.)
6. Kvasha, S. (2000). The state of the agrarian market and food safety of Ukraine. *Ekonomist (Economist)*, 7-8, 72-74 (in Ukr.)
7. Fedulova, I.V., Mostenska, T.L. (2011). Strategic Priorities of Ukraine's food industry in the context of food security. *The European Union of the Food Sector after the last enlargement - conclusions for the future of the CAP*, Warsaw: AFE-NRI, 6.1, 209-231 (in Ukr.).
8. Mudrak, R.P. (2007). Consumer Aspects of Food Security. *Ekonomist (Economist)*, 9, 82-89. (in Ukr.)
9. Panasyuk, A.C. (2014). Theoretical and methodological aspects of food security in the conditions of globalization. *Sovremennye nauchnye issledovaniia i innovatsii (Modern scientific research and innovation)*, 11, Ch. 2. Retrieved from <http://web.snauka.ru/issues/2014/11/4067> (in Russ.)
10. Glaziev, S. *Report of the group of experts of the Izborsky Club*. Retrieved from <http://www.izborsk-club.ru/content/articles/1725>
11. Zakrasovskaya, E. A., Pilnikova, T. V. (2015). *Economic dilemmas of autarky*. Retrieved from <http://www.scienceforum.ru/2015/1030/8366> (in Russ.)
12. Keynes, J. M. (1933). National Self-Sufficiency. *The New Statesman and Nation*, 8, 35-68.
13. Lammers, C. (1932). Autarkie, Planwirtschaft und berufsständischer Staat? Berlin: Carl Heymann Verlag.
14. *Juncker warned against an intentional reduction in the future of the EU agricultural budget*. Retrieved from <http://ua.interfax.com.ua/news/economic/475436.html>
15. Galchinsky, A. (2006) *Global transformations: conceptual alternatives: monograph*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
16. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Retrieved from <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3>
17. Pretterebner, S. Recipes of the future. *GEO* Retrieved from <http://www.geo.ru/ekologiya/retsepty-budushchego> (in Russ.)
18. Food and food systems. (2017). *Report of the High-Level Panel on Food Security and Nutrition of the World Food Security Committee of the HLPE*. Retrieved from www.fao.org/cfs/cfs-hlpe (in Russ.)
19. Kormishkina, L. A., Koroleva, L. P. (2016). Economic stimulation of recycling of agricultural and food waste in the neoindustrial economy. *RJOAS*, 11 (59), 165-174. DOI <https://doi.org/10.18551/rjoas.2016-11.20>

20. Willer, Y., Lernoud, J. (2016). *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2016*. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and IFOAM, Bonn. Retrieved from <https://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2016/pdf.html>.

Kundieieva Halyna Oleksiivna

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Economic Theory
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Solomka Olga Mykolaivna

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Economic Theory
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Shved Tetiana Volodymyrivna

Senior Lecturer of the Department of Economic Theory
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

AUTARKY IN A SOLUTION OF FOOD SECURITY

Introduction. *The study of two concepts of food security – production and consumer – and the existing benefits of natural resources (quality and quantity of Ukrainian lands), leads to food security that based on self-sufficiency.*

Purpose. *To justify model of ensuring food security of the country, taking into account the industrial and consumer concepts of food security and changes in the behavior of subjects, on the principles of autarky.*

Methods. *Method of theoretical analyses is used.*

Results. *It is established that solving of problems of a society is connected with application of principles of cornucopiaenism, technocentrism and ecocentrism. Introduction of ecocentrism with the necessity of introducing regulatory measures from the state has been determined as a basis for providing food security. This became the basis for defining a modern model of food security, based on "basic" models: autarky, imperial, dynamic, innovative food security models. The debate about the autarky concept was noted, but the analysis of scientific literature made it possible to determine the following: autarky is the provision of national sovereignty of the country due to the optimal ratio of domestic production, consumption and external exchanges; this is not a complete openness, but also not a closed border, it is their transparency, the subordination of the principles of foreign trade to the principles of priority of domestic producers. It is the self-sufficiency of the country and the person that needs food autarky.*

It has been proved that ensuring food safety on the principles of autarky, ecocentrism, and anthropocentrism leads to changes in consumption and production patterns. The transformation of the consumption model as an awareness of the environmental, social and economic implications of decisions taken in the process of food consumption, that is, the formation of a responsible demand in the food market, is considered. To prevent risks in the field of food security, a transition to a new type of economic model, a circular (non-waste) economy, is suggested, when agricultural waste becomes a "valuable resource" and not an expense.

Originality. *Application of basics of autarky in ensuring food security of the country is substantiated. Author suggests change the model of consumption and production as factors of solving food issues and economic development of the country.*

Conclusion. *Using principles of modern autarky contributes to citizens own food production and independence of the country. Application of these principles does not become a barrier to innovation development through spatial diffusion of innovations. Introduction of circular business projects into the agrarian sector enhances innovation and competitive advantages, and leads to new sources of profit.*

Keywords: *food security; ecocentrism; anthropocentrism; autarky; circular economy; organic agriculture; self-sufficiency of the country and the person; model of consumption and production.*

Одержано редакцією: 04.01.2019
Прийнято до публікації: 19.01.2019

UDC 631.151.61:658

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-102-113

Dub Bohdana Stanislavivna,
PhD Candidate (Economics),
The Bohdan Khmelnytskyi National University of
Cherkasy
Cherkasy, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8060-1970>
b.dub@ukr.net

COMPLEX ASSESSMENT OF UKRAINIAN AGROHOLDINGS' ECONOMIC SECURITY

Retrospective diagnostics of main financial results of activity (profit, earnings and yield of shares); business capital, market capitalization, EBITDA, operating margin and net profit margin, P / E, ROA, ROE, ROC as of 2018 and an average of 5 years; Consideration of Montier C-Score and Piotroski F-Score indicators on financial issues of companies; liquidity of the balance of agroholdings on the criterion of the ratio of assets and liabilities; the coefficient analysis of enterprises and the diagnosis of bankruptcy probabilities using models of multiple discriminant analysis (MDA model), logistic regression (Logit-model) and rating methods (Beaver's indicators and definition of the class of the potential beneficiary of the investment project) helped to formulate a generalized conclusion on the probability of bankruptcy according to models and a general assessment of the financial condition of agricultural companies.

Based on the analysis, it has been determined that, according to all methods of the agroholding, the sample collectively generates a series from the highest to the lowest: MHP / Kernel, IMC, Agroton and Avangard. In view of this, it is necessary to formulate and continuously improve integrated risk management systems (integrated systems of enterprise economic security), rather than separate procedures at the level of different departments of the company.

Key words: *agricultural holding's economic security, profit, revenue, profitability, efficiency, EBITDA, liquidity, risk, bankruptcy, insolvency.*

Introduction. In the context of providing national security, along with its political and military components, economic and food parts are very important. The agricultural sector of Ukraine, having unique resources, together with the development of innovative information technologies, is able to provide high-quality economic growth of the country. In Ukraine, the largest and most influential representatives of the agricultural sector are agricultural holdings. Therefore, it is necessary to assess the state of economic security of these economic entities.

Literature review. Specifics of enterprises operation in agrarian and industrial complex were examined by V. H. Andriichuk, M. Ya. Demianenko, Ye. M. Kyrlyuk and P. T. Sabluk; economic security of agricultural and agro-industrial sector studied N.V. Biloshkurska, V. V. Boyko, K. V. Kovalelenko, L. V. Kudel and M. I. Yaremov.

Determination of general problem unsettled parts. In fact, in this subject area there are a number of problematic issues, among researchers there is no unity of views on a wide range of economic security items, there is a lack of studies on the enterprise economic security system in certain areas (including agricultural), no standard methodology for assessment of business entities economic security, agricultural holdings are practically not considered in the context of economic security. In this regard, the domestic research development adapted to the conditions of modern Ukrainian economy is actualized.

The Purpose of the article is to make comprehensive analysis of Ukrainian agroholdings' economic security in the methodological and theoretical basis framework and practical recommendations justification for Ukrainian agroholdings' economic security improvement and to determine the main directions of these systems innovative development.

Results and discussion. The most popular methods for company's economic security assessing are expert evaluation and integral indicator. It should be noted that the separation of the

company's economic security into components and calculation of integral index will not be used here on purpose, given their current imperfect methodology. It was also decided not to conduct separate expert opinion polls on the influence factors, etc. due to the too high method subjectivity and the interpretation ambiguity of the economic security concept essence, the agroholdings' role, the situation on agrarian market, land reform, national policy, food threats, etc. The selection of experts itself appears to be a complex process and does not create trust.

The coefficients are used in part to assess financial status and bankruptcy as the most reliable and most important indicators – the biggest problems of agroholdings in recent years were precisely from the financial component of the company's economic security system. External factors are taken into account in the risk database (risk register) as a qualitative method for determining risks. This is explained by the very qualities of external factors – uncertainty, variability, presence of negative, destructive scenarios, etc., where the quantitative assessment is false, approximate and unreliable.

For further analysis, 5 agrocorporations were selected: Avangard, Agroton, IMC, Kernel and MHP. The criteria for selecting companies were geographical representation (activities in different regions of Ukraine) and information accessibility (including financial reporting, reports for investors, data on risk management systems). Three agricultural holding companies based on the land bank size are included simultaneously in the top 35 world largest landowners 2017 ranking: Uklandfarming (Avangard is part of it), Kernel, Myronivskyi Hliboproduct (MHP). In addition, in different ratings of management quality, reputation, etc. these companies are usually leaders.

The information base of all author's calculations was open consolidated financial statements of agricultural companies [1-6], unless otherwise indicated.

1) The general financial and economic state of the agroholdings in the sample will be considered by the indicators of earnings, net profit and yield of shares in 2012-2017. The financial year in agroholdings coincides with the calendar, except for Kernel – it corresponds to marketing cycle (beginning and ending June 30). The data was released by the end of April 2018, and in Kernel – on the 30th of June.

The leaders by revenue amounts (Fig. 1) are Kernel and MHP – 2.4 and 1.3 billion USD. respectively, the lowest in Agroton – 51 million USD. In all companies there was a recession in 2015 (most affected by military actions and changes in the taxation of subsidiaries), but the strongest hit had indicators in Avangard (in 2015, the revenues decreased three times compared with 2012, and then falls, reaching its minimum for the indicated period in 2017 – USD 127.9 million).

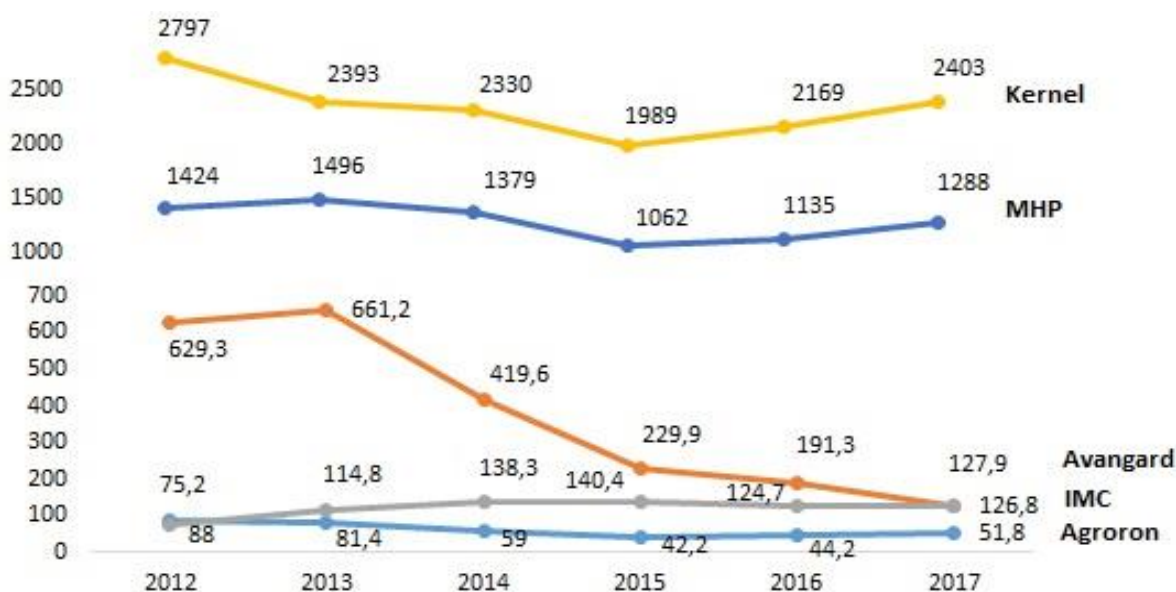


Fig. 1. Revenue of agroholdings in 2012-2017, USD mln.

Source: Formed by the author

The better financial analysis and presentation of the company's real status is the net profit (or loss) indicator (Fig. 2).

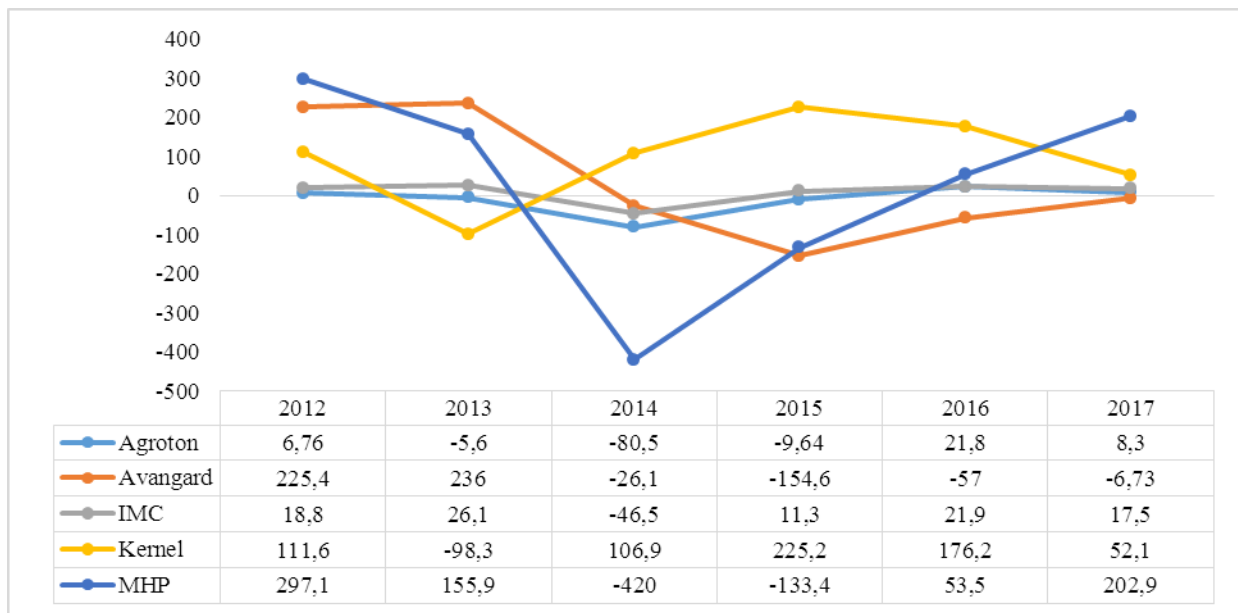


Fig. 2. Net profit (loss), USD mln.

Source: Formed by the author

According to these data, there are separate periods of indicators reduction: for Kernel, this was 2013, 2016 and 2017, with the period of growth in 2014-2015 marketing year; the Avangard's largest decline was in 2015; for MHP, Agroton and IMC – in 2014. According to 2017 financial year, everyone except the Avangard earned a profit for the second consecutive year. Instead, Avangard reached the lowest loss amount (as negotiations were held on debt restructuring). Ivanov N.S. [7] emphasizes that profit is the main indicator of the economic security system efficiency. It as a criterion is also used in most methods of assessing economic security.

The normalized earnings per share is positive only in Kernel and MHP (Fig. 3). For EPS MHP shares are considered a worthwhile investment.

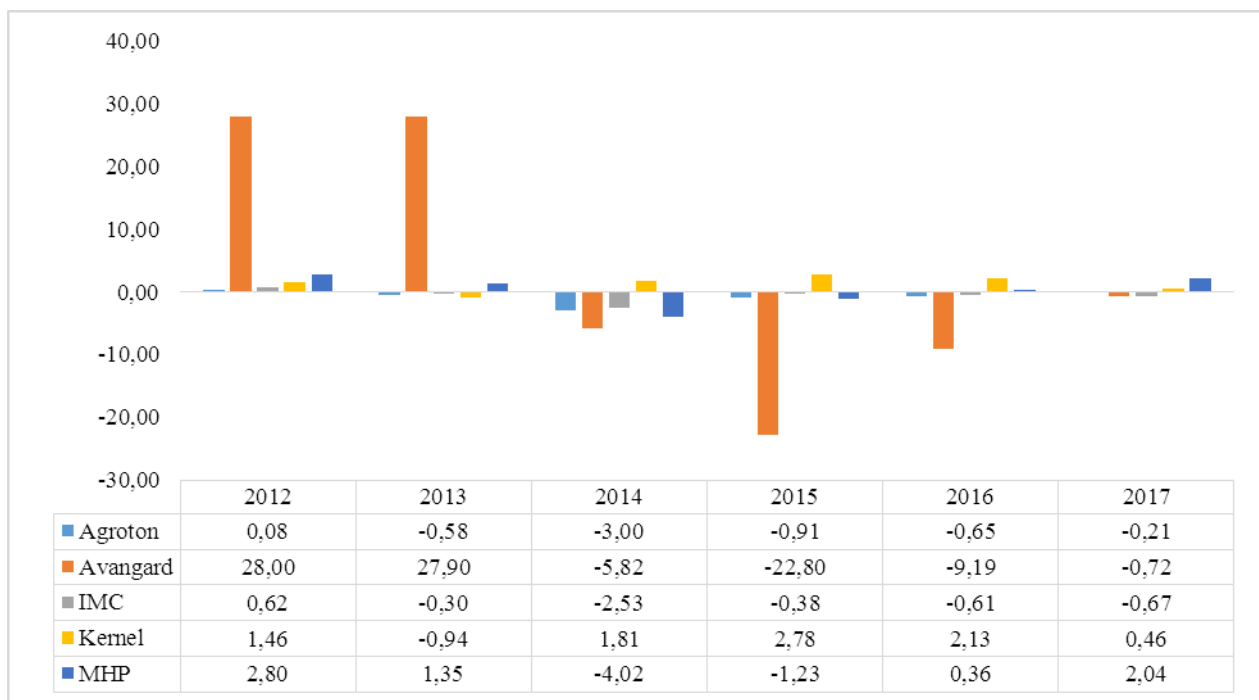


Fig. 3. Normalized EPS (earnings per share)

Source: Formed by the author based on [8]

2) Financial Indicators

Table 1 summarizes the key financial indicators of agroholdings (21 criteria). Best numbers in each category are highlighted.

Table 1

Key indicators of the efficiency of financial and economic agroholdings' activity

Name	Agroton Public	Avangardco Investments Public	IMC SA	Kernel Holding SA	MHP SE
Enterprise Value, USD million	10.3	279.6	184.9	1,794	2,32
Market capitalization (Mkt Cap), USD million	20.2	17.9	126.3	1,111	1,121
EBITDA	12.4	2.46	45.2	252.7	451.7
EBITDA margin %	23.9	1.82	35.7	8.40	32.7
EBITDA margin 5-year Avg	22.1	9.93	40.9	13.1	35.5
EV / EBITDA	0.83	113.6	4.09	7.10	5.14
P/E	-	-	-	16.7	6.43
P/E 5-year Avg	-	2.27	6.08	18.6	3.36
P/E Forecast 2-year	-	0.25	5.58	5.42	6.07
Net margin %	23.2	-9.38	17.4	3.49	14.9
Net margin % 5-year Avg	-20.2	-14.6	5.70	4.42	-2.43
ROA (Return on Assets) %	12.0	-2.43	10.8	4.60	8.61
ROA % 5-year Avg	-6.55	-3.28	4.27	6.46	-0.53
ROC (Return on Capital) %	10.1	-8.09	22.8	11.3	14.3
ROE (Return on Equity) %	14.3	-13.0	20.1	9.00	21.3
ROC % Greenblatt	12.6	-3.55	19.5	10.9	14.9
ROC % Greenblatt 5-year Avg	10.7	1.94	30.4	17.5	18.8
Operating margin %	19.2	-9.53	26.3	6.55	25.2
Operating margin % 5-year Avg	17.3	2.70	33.4	10.3	27.3
Montier C-Score	3.00	3.00	2.00	2.00	3.00
Piotroski F-Score	6	6	5	5	5

Note: Avg – average

Source: Formed by the author on the basis of [8]

For greater objectivity in assessment, the company's market value and capitalization are presented simultaneously. The company's market value is the sum of equity capital or market capitalization and liabilities less cash. MHP has the largest value – over USD 2 billion, the lowest is in Agroton; even in the troubled financial period in the Avangard, the value of the company is almost 280 million USD. Maximum of represented market capitalization (the product of stock price on their number in circulation), is again in the MHP, in Kernel it is not much smaller. According to this indicator, Avangard has the minimum value, since it takes into account the price of the stock, which is the smallest lately.

The price / earnings ratio (P/E) is a widely used financial metric, but it has some disadvantages. It compares the yield of the stock with the current market price and is a well-known indicator of the company's potential for future growth. The indicator is useful for comparing companies in one economic sector. At the same time, the coefficient usually shows how much the market is willing to pay a higher price, compared to revenues in anticipation of the company's future growth (that is why for technology companies this figure is often overestimated [9]). The lower indicator confirms expectations of lower company growth rates or less favorable macroeconomic conditions that could negatively affect the company. But problems arise with an overvalued indicator and overoptimistic expectations or changes in the number of shares by

management, while the denominator of the coefficient decreases and the total value increases accordingly. On average, P/E is the largest in Kernel for 5 years – 18.6; in 2019 – 16.7; according to the forecast, the largest coefficient in the next 2 years will be in the MHP.

The deficiencies of P/E as a financial indicator to some extent could be resolved with the help of EV / EBITDA (the ratio of enterprise value to income before interest, taxes, depreciation and amortisation). It measures the company's income from capital investment. EBITDA clearly shows the financial results of the company, because it does not take into account liabilities payments, tax payments and accounting procedures. EBITDA is most often used by domestic economic journalists and market analysts to analyze agribusinesses, to form ratings, etc. The EV / EBITDA helps in the comparability of different companies, it rejects differences in taxation, capital structure (in particular borrowing), and accounting procedures. Limitation of EBITDA is also its advantage. Failure to take into account the payments to be made and depreciation usually improves the overall picture; it was wideused during the crash of "dotcoms" to divert attention from the negative net profit values to a high degree of EBITDA. However, from time to time it will be necessary to update the basic means of production and pay interest and taxes, and the indicator does not take into account these capital costs.

The highest among the studied EBITDA indicators is in MHP – 451.7 million USD, on the second place is Kernel with the value of 252.7 million USD; IMC is the third with significantly less than 45.2 million USD. Agroton has 12.4 million USD, and Avangard – 2.46 million USD. according to the results of 2017.

EV / EBITDA in financially healthy firms is at level of 11-14, at the end of 2017 S & P 500 (500 largest companies in the world) had an average of around 12.75. None of the agrocompanies analyzed corresponds to this criterion. The highest value among the companies represented in the sample is Kernel – 7.1.

The largest margin of net profit in 2018 is in Agroton – 23.2; in Avangard, this value is generally negative at -9.38. On average, over 5 years the greatest value was in the IMC and the least in Agroton. For profitability of assets in 2017, the highest value was in Agroton – 12, for 5 years the best indicator was in Kernel – 6,46.

The highest levels in indicators of return on overall and own equity, margin of operating profit is in IMC, the lowest – in Avangard. According to Montier score, none of the companies are suspected of manipulating the reports (according to a scale from 0 to 6: 0 – there are no grounds for doubting the truthfulness of the data, 6 – all the reasons to doubt it). Agroton, Avangard and MHP have ratings of 3, IMC and Kernel – 2.

Piotroski F-Score is a metric of company's financial well-being, which analyzes the trends in the company's reports on profitability, financial leverage, liquidity, funding sources and performance in a 9-point scale. The highest rates are 8 and 9, these firms are significantly higher in growth rates than those with values 1 and 2. The sample companies have relatively high values at 5 (IMC, Kernel, MHP) and 6 (Avangard and Agroton).

Market statistics lets to calculate the β -coefficient, an important indicator of the securities risk, which reflects the degree of their profitability response to the market yield change (determined by the market index for 60 months). At the beginning of 2019, most companies in the sample have "conservative" stock exchanges (Beta <1), their securities' are less than the market response rate. "Aggressive" are only Avangard papers (Beta > 1), they have a higher degree of return response to market changes (Table 2).

Table 2

Risk of agroholdings' securities

Ticker	Name	Market capitalization, mln. USD	Beta	Type
AGT	Agroton Public	20.4	0.92	conservative
AVGR	Avangardco Investments Public	17.9	2.99	aggressive
IMC	IMC SA	127.5	0.56	conservative
KER	Kernel Holding SA	1,101	0.48	conservative
MHPC	MHP SE	1.159	0.81	conservative

Source: Formed by the author on the basis of [8]

Conservative paper has a moderate steady growth, but aggressive ones are more profitable, because they are more risky, and these indicators are interdependent.

3) The liquidity of the balance sheet

The classic method for analyzing the liquidity of the balance sheet is the comparison of assets and liabilities (Table 3). The absolute about the liquidity is the ratio $A1 \geq P1$; $A2 \geq P2$; $A3 \geq P3$; $A4 \leq P4$.

Table 3

Type of condition of the balance sheet liquidity

Type	Ratios in balance			
Absolute (optimal)	$A1 > P1$	$A2 > P2$	$A3 > P3$	$A4 < P4$
Normal (admissible)	$A1 < P1$	$A2 > P2$	$A3 > P3$	$A4 < P4$
Broken (insufficient)	$A1 < P1$	$A2 < P2$	$A3 > P3$	$A4 > P4$
Crisis condition (inadmissible)	$A1 < P1$	$A2 < P2$	$A3 < P3$	$A4 > P4$

Source: Formed by the author

According to the consolidated financial statements, author will formulate estimation table 4.

Table 4

The algorithm for determining the liquidity of balance sheet

Category		Balance Sheet (IFRS)
highly liquid assets	A1	Cash and Cash Equivalents
the medium	A2	Receivables + Other Current Assets
low-liquid	A3	Inventories
hardly liquid	A4	Non-Current Assets
The most urgent obligations	P1	Accounts Payable
Short-term liabilities and collateral	P2	Short Term Debt + Other Current Liabilities
Long term	P3	Long Term Debt + Deferred Long Term Liability Charges + Other Liabilities
Permanent	P4	Stockholders' Equity
	A1-P1	
	A2-P2	
	A3-P3	
	A4-P4	
	Conclusion	

Source: Formed by the author

Results for the agroholding Avangard are summarized in Table 5. Only for 2012, the indicators met the second type – allowable liquidity, from 2013 to 2017 the ratio requirements are not fulfilled, the balance is illiquid. According to this method, there are no liquid balances in any agricultural holding of the sample. Only Agroton at the beginning of 2018 formed an absolutely liquid (optimal) balance.

Table 5

Indicators of the balance sheet liquidity of agroholding Avangard, 2012-2017

Category	2012	2013	2014	2015	2016	2017
A1	2.00	2.00	0.00	0.00	12.60	18.20
A2	54.83	87.79	77.68	56.70	40.60	45.40
A3	234.80	254	144.10	71.90	69.90	72.50
A4	968.80	1183.80	621.70	430.40	383.50	349.90
P1	36.20	18.20	7.09	3.38	3,06	2.30

Continuation of Table 5

Category	2012	2013	2014	2015	2016	2017
P2	5.40	14.87	32.62	2.64	43.70	120.70
P3	204.82	263.38	82.08	298.61	343.95	73.61
P4	1148.80	1382.60	618.30	2 21.20	128.40	75.80
A1-P1	-34.20	-16.20	-7.09	-3.38	9.54	15.90
A2-P2	49.43	72.92	45.06	54.06	-3.10	-75.30
A3-P3	29.98	-9.38	62.02	-226.71	-274.05	-1.11
A4-P4	-180.00	-198.80	3.40	209.20	255.10	274.10
	normal (admissible)	x	x	x	x	x

Source: Formed by the author

4) Coefficient analysis

The indicators of the financial condition for the agholding Avangard are calculated in Table 6. At the beginning of 2018, normative values are not met by most coefficients (11 out of 12), and the turnover of accounts receivable is the largest in sample of all agro-companies (more than 100 days). According to the coefficient analysis, the turning point was 2014 – that year strong indicators turned into a group of stable, and since 2016, most indicators have been in the group of weak companies.

The rest of the holdings have all the indicators of the groups of strong and stable companies, except for Kernel by the margin of operating profit and the coefficient of operating expenses / revenue for 2017. These ratios do not meet normative values and are classified as weak companies.

The inventory turnover time represents the period of sale and replacement of stocks during the reporting period. The shortest period of stock turnover was at Kernel in 2014, indicating an adequate level of industrial security. The largest period was in IMC in 2012 – more than 499 days. Obviously, this is due to the peculiarities of the operating process.

The period of trade payables shows the average time for which the company pays out to its creditors. By the turnover of payables, IMC in 2016 had the lowest figure of 0.81 days, while Avangard in 2017 had the largest – 127.8.

The average payback period for Agroton in 2015 was almost 2 days, the largest in IMC in 2013 – more than 80.

Table 6

Calculation of financial condition indicators (coefficient analysis) of agroholding Avangard, 2012-2017 (according to the methodology of agricultural companies in the USA [10-13])

No.	Liquidity analysis	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Current Ratio	2.97	5.86	1.34	2.14	3.13	0.46
		str	str	s	str	str	w
2	Working capital (WC)	404.20	526.80	106.00	103.30	99.30	-191.80
3	Working Capital Rule	1.11	1.38	0.32	0.33	0.48	-1.46
		str	str	s	s	s	w
	Solvency Analysis						
4	Debt / Asset Ratio	0.27	0.24	0.40	0.65	0.76	0.85
		str	str	s	s	w	w
5	Equity / Asset Ratio	0.73	0.76	0.60	0.35	0.24	0.15
		str	str	s	s	w	w
6	Debt / Equity Ratio	0.37	0.32	0.68	1.82	3,12	5.77
	Profitability analysis	str	str	s	s	w	w
7	Return on assets (ROA)	0.17	0.15	0.08	-0.14	-0.03	-0.01
		str	str	s	w	w	w

No.	Liquidity analysis	2012	2013	2014	2015	2016	2017
8	Return on equity (ROE)	0.42	0.42	0.20	-0.38	-0.08	-0.03
9	Operating profit margin	0.37	0.37	-0.03	-0.67	-0.30	-0.07
	Financial History / Performance	str	str	w	w	w	w
10	Asset turnover	0.40	0.36	0.40	0.37	0.36	0.25
11	Operating expenses / Revenue	0.58	0.58	0.80	1.38	1.08	1.03
		str	str	s	w	w	w
12	Depreciation (Expense) Ratio	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
13	Interest Expense Ratio	-0.05	-0.05	-0.23	-0.29	-0.22	-0.04
		str	str	str	str	str	str
14	Net income from operations	0.42	0.42	0.20	-0.38	-0.08	-0.03
15	Inventory Turn-Days	212.44	212.31	164.84	123.43	143.06	193.48
16	Accounts Receivable Turn-Days	31.81	48.46	67.95	88.79	76.40	127.79
17	Average payment period	32.75	15.21	8.11	5.80	6.26	6.14

Note: Str stands for a strong company, S – stable, W – weak

Source: calculated by the author

5) A consolidated assessment of the agroholdings' bankruptcy probability

There are a large number of techniques for calculating the probability of bankruptcy, the risk of insolvency and the financial crisis of companies, identifying weaknesses in financial management by comparing indicators with companies that have already been eliminated. The best-known and most trusted models are: Springate; Altman [14] (variations: two-factor, Altman and Sabato model of 2007 for the US SME sector, five-factor for companies whose shares have quotations on the stock exchanges, for non-manufacturing companies; for emerging markets), Fulmer [15]; Taffler, Taffler, and Tishow [16], Beaver's figures (by William Beaver 1966, 1968 – sometimes considered obsolete, and has an imperfect interpretation, but this model uses classical indicators), Chesser, Lis (Lis R., 1972, UK; in the analysis of post-soviet enterprises shows overestimated values, since does not take into account the impact of taxation and financial activity, only income from sales is considered), the model of Conan and Golder (France, 1979 for medium and small enterprises, of industrial, construction, transport industries), the three-factor model of Legault (Jean Legault, CA-Score, Canada, 1987, has a relatively low probability at 83% and applies only to industrial firms), method «Credit-men» by J. Depalyan (includes comparison of standards in the industry) and Argenti (A-account; for peer review checklist).

Among the Western financial analysts, the Altman model is the most popular since the late 80's of the last century. From the latest models, alternative to the Z- method of Altman are the Merton model (1974), Olson score and CHS.

According to Merton's model (Distance to Default, Merton model 1974), KMV (Vasicek-Merton-Kealhofer) a number of assumptions are proposed, in particular, that dividends are not paid. MHP pays dividends at the moment, therefore, for comparability with the rest of the agroholdings in the sample group this model is not suitable.

The CHS method (probabilistic model Campbell-Hilscher-Szilagy) was developed at Harvard in 2010. Limitation of the model is as following: it shows the most realistic results only in the categories where the company already has problems and in comparison with market categories of value and growth its rates are very different from the average. To such group belongs only Avangard, which for several years in a row experienced financial hardship and already declared insolvency. And if there is a permanent loss-making, it is clear that without decisive management

actions bankruptcy can not be avoided. Therefore, the use of mentioned model in this analysis is also inappropriate.

Among the domestic developments, the most successful are the universal discriminatory model by O. O. Tereshchenko [17] and the model of diagnosing the possibility of bankruptcy by A. V. Matviichuk [18, p. 76-77].

The results of calculation for 16 selected most appropriate models are grouped in Table 7. To previously specified models there added method of the beneficiary selecting of international investment projects developed by the Ministry of Finance in Ukraine and Beneish model for authentication check of the financial statements data (five- and eight-factor).

Table 7

Calculation of the bankruptcy probability for the Kernel holding

Model	2012	2013	2014	2015	2016	2017
5-factor Altman model for companies whose shares are quoted on the stock exchange	Gray zone	Safe	Safe	Safe	Safe	Safe
Modified five-factor Altman model (for emerging markets)	Safe	Safe	Safe	Safe	Safe	Safe
Altman model for non-industrial companies	Safe	Safe	Safe	Safe	Safe	Safe
The Tuffler-Tishow Model	low	low	low	low	low	low
Fulmer Model	low	low	low	low	low	low
Springate Model	low	high	low	low	low	low
Zmijewsky Model	Bankrupt	Bankrupt	Bankrupt	Bankrupt	Bankrupt	Bankrupt
Lis Model	unstable	unstable	unstable	unstable	unstable	unstable
Chesser model	excellent	good	excellent	excellent	excellent	excellent
Model of Tereshchenko	sanitation	sanitation	sanitation	crisis management	crisis management	sanitation
Model of Matviichuk	threat	threat	threat	threat	threat	threat
Beaver Model (Beaver coefficient, normative value not less than 0,17)	0.11	-0.12	0.21	0.47	0.21	0.05
Beneficiary Choosing Model	x	class 2	class 2	class 1	class 1	class 1
Beneish-M-score 5 variables	x	satisfactory	manipulates	satisfactory	satisfactory	satisfactory
8 variables	x	manipulates	manipulates	satisfactory	manipulates	satisfactory
Ohlson O-score	x	93.59%	68.53%	86.31%	85.69%	90.85%

Source: calculated by the author

As in most cases, with the use of several methods for diagnosing the probability of bankruptcy or analysis of the financial situation of domestic enterprises, various, even contradictory, results of calculations have been received. For the agholding Avangard Olson model in 2017 determines the probability of bankruptcy of over 99%, and a total of 6 models out of 16 confirm the financial problems of the company. However, 6 more models show satisfactory results, 4 models do not give an unambiguous conclusion. The peculiarity of using such a method of diagnostics as the probability of a company's bankruptcy is that it should always be monitored in a

dynamics of at least 3 years, use several alternative methods and combine with other methods of analysis. In this article, these requirements are met. The main element in assessing the economic security of an agroholding is the continued use of valuations in managerial decisions. Together with all the assessments made, it becomes evident that agroholding Avangard needs coordinated actions of crisis managers for the restoration of economic security and a well-established enterprise risk management system.

There are also alarming indicators of financial data manipulation in 2014 in Avangard and 2016 in Agroton (in relation to the latter, such information has already appeared in the media). The MHP indices received a negative interpretation in 2014. The IMC in general fell into this series for two consecutive years in 2015 and 2016, Kernel – for three consecutive years in 2013, 2014, 2016. It should be noted that there is not necessarily because of fraud or error(s) in reports, this is just an additional indicator that the structure the company's income, expenditure or assets is not optimal, does not meet the established standards of successful companies.

For Agroton, 12 models in 2017 show a good financial status, and according to the Olson model, the bankruptcy probability dropped to the lowest level for the analyzed period – of 68.5% (for comparison: in 2012 – 94.24%, 2015 – 97.8%). But this indicator also makes it necessary to reconsider the existing policies in the company, and it urgently needs to develop comprehensive measures to strengthen the financial and economic situation.

In IMC, too, in 12 models, the probability of bankruptcy is low, but it is important that the Tereshchenko model, which takes into account the economic activity specifics, is the most adapted to domestic conditions, and uses statistical data collected at Ukrainian enterprises, proposes to introduce crisis management. And according to the model of Olson, the risk decreased in 2016, in 2017 again there is a slight increase.

In Kernel, 10 models do not show threats, but both Ukrainian methods – both Tereshchenko and Matviichuk emphasize sanitation measures. And the Olson model shows a significant increase in risk.

In MHP, too, 10 models do not reveal any particular problems in financial condition, but Tereshchenko model again identifies the need for crisis management. At the beginning of 2018 the calculation result of the Olson model is the largest for the entire period and the risk increased to 95.26%, on the beneficiary model the class of borrower was also downgraded from first to second. According to the model of Matviichuk, the state is satisfactory. Estimates are contradictory, so we must take into account the mistakes of the second kind – it is better to conduct preventive actions than to miss the critical moment. Proactive program to strengthen the financial situation, development of the company's economic security system became necessary.

The use of discriminant and logistic models for bankruptcy probability in the agroholdings analysis gave in a certain way a systematic vision of the blemishes in the financial component at the company's economic security system. It also takes into account the specifics of the companies activities (comparison of enterprises in one industry), the macroeconomic situation, the work of the enterprise risk management departments and the main indicators of financial and economic activity.

Conclusions and perspectives of further research. Retrospective diagnostics of main financial results of activity (profit, revenue and earnings per share); indicators of enterprise value, market capitalization, EBITDA, operating margin and net earnings, P/E, ROA, ROE, ROC as of 2018 and an average of 5 years; considering of indicators of Montier C-Score and Piotroski F-Score that show companies financial problems; liquidity of agroholdings' balance sheet by asset value to liabilities criterion; ratio analysis and diagnostics of bankruptcy probability using the models of multiple discriminant analysis (MDA-model), logistic regression (Logit-model) and rating methods (Beaver indicators and determining the class of investment project potential beneficiaries) helped to form consolidated conclusion on the bankruptcy likelihood according to models and a general assessment of the financial condition at agricultural companies.

Based on the analysis it was defined that in all the techniques used the agricultural holdings of sample form range from highest to lowest amounts: MHP / Kernel, IMC, Agroton and Avangard.

Financial problems, according to assessments carried out, are present in all the agricultural companies analyzed. During diagnosis of bankruptcy probability even domestic methods (which usually show the most acceptable results) showed the need for sanation procedures or crisis management. In view of this, it is necessary to formulate and continuously improve integrated risk management systems (integrated economic security systems of the enterprise), rather than separate procedures at the level of different company departments. The development and practical implementation of the innovative development programs of the enterprise economic security system in agroholdings is a prospect for further research.

References

1. The official website of MHP SE (2019). URL: <https://mhp.com.cy/>
2. The official website of Avangard (2019). URL: <https://avangardco.ua/>
3. The official website of Agroton (2019). URL: <http://agroton.com.ua/en/>
4. The official website of IMC (2019). URL: <http://www.imcagro.com.ua/>
5. The official website of Kernel (2019). URL: <https://www.kernel.ua/>
6. The official website of MHP PrJSC (2019). URL: <https://www.mhp.com.ua/en/>
7. Ivanov, N. S. (2010). Methods in effectiveness assessment of the enterprise economic security system. URL: <http://intkonf.org/ivanova-ns-metodi-otsinki-efektivnosti-sistemi-ekonomichnoyi-bezpeki-pidpriemstva/>
8. Stockopedia (2019). URL: <https://www.stockopedia.com/>
9. Investopedia (2019). URL: <https://www.investopedia.com>
10. BT Understanding Key Ratios (2019). URL: http://farmbiztrainer.com/docs/BT_Understanding_Key_Ratios.pdf
11. Farm Financial Ratios and Benchmarks (2009). URL: <https://cdp.wisc.edu/pdf/FarmFinancialRatiosandBenchmarks3192009.pdf>
12. Interpreting Farm Financial Ratios (2019). URL: https://www.cottoninc.com/wp-content/uploads/2015/12/Interpreting_Farm_Financial_Ratios.pdf
13. Key financial ratios (2019). URL: https://grdc.com.au/__data/assets/pdf_file/0016/117322/8116-key-financial-ratios-fs-pdf.pdf
14. Altman, E.I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis, and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 4, pp. 589-609.
15. Fulmer, J.G. Jr., Moon J. E., Gavin T.A., Erwin, M.J. (1984). A Bankruptcy Classification Model for small firms. *Journal of Commercial Bank Lending*, 7, pp. 25-37.
16. Taffler, R.J., Tisshaw H. (1977). Going, Going, Gone – Four Factors which Predict. *Accountancy*, 3, pp. 50-54.
17. Tereshchenko, O.O. (2003). Discriminant model for the integrated assessment of the enterprise financial condition. *Economy of Ukraine*, 8, p. 38-44.
18. Matviichuk, A.V. (2013). Fuzzy, neural network and discriminant models for diagnosing the bankruptcy possibility of enterprises. *Neuro-fuzzy simulation technology in economics*, 2, p. 71-118.

ДУБ Богдана Станіславівна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії (економічні науки),

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОХОЛДИНГІВ УКРАЇНИ

Проблема. У контексті забезпечення національної безпеки поряд з її політичною та воєнною важливими складовими частинами є економічна та продовольча. Агросектор України, маючи унікальні ресурси, разом з розвитком інноваційних інформаційних технологій в змозі забезпечити якісне економічне зростання країни. В Україні найбільшими та найвпливовішими представниками агросектору є аграрні холдинги. Тому необхідним є оцінювання стану економічної безпеки цих економічних суб'єктів. Утім, у цій предметній області є ряд проблемних моментів: серед дослідників відсутня єдність поглядів на широке коло питань економічної безпеки, існує брак досліджень про систему економічної безпеки підприємств конкретних галузей (зокрема аграрної), не сформовано єдиної методики щодо оцінювання стану економічної безпеки суб'єктів господарювання, агрохолдинги практично не вивчаються в контексті економічної безпеки. У зв'язку з цим,

актуалізується вироблення вітчизняних напрацювань, прилаштованих до умов сучасної української економіки.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз економічної безпеки агрохолдингів України у рамках розробки теоретико-методичного базису й обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення систем економічної безпеки агрохолдингів в Україні та визначення головних напрямів інноваційного розвитку цих систем.

Методи дослідження. Економічний та фінансовий аналіз, коефіцієнтний метод, методи комплексної оцінки (для оцінювання економічної безпеки та фінансового стану досліджуваних агрокомпаній); табличний та графічний (діаграми) – для візуалізації результатів дослідження та систематизації статистичних даних.

Результати. Коефіцієнти використано для оцінювання фінансового стану і банкрутства як найнадійніші і найважливіші показники – найбільші проблеми агрохолдингів в останні роки були саме з фінансового складника системи економічної безпеки підприємства. Для подальшого аналізу обрано 5 агрокорпорацій: Авангард, Агротон, ІМК, Кернел, МХП. Критеріями вибору компаній були географічна представленість (діяльність в різних областях України) та інформаційна доступність (в т.ч. фінансової звітності, звітів для інвесторів, дані про системи ризик-менеджменту). Три агрохолдинги вибірки за розміром земельного банку входять одночасно і до рейтингу топ-35 найбільших латифундистів світу за підсумками 2017 року: Uklandfarming (Авангард входить до його складу), Кернел, Миронівський хлібопродукт. Крім того, за різними рейтингами якості управління, репутації і т.п. ці компанії зазвичай є лідерами. Фінансові прорахунки відповідно до проведених оцінок присутні в усіх аналізованих агрокомпаніях, під час діагностики ймовірності банкрутства навіть вітчизняні методи (що зазвичай показують найприйнятніші результати) показали необхідність санаційних процедур чи антикризового управління.

Наукова новизна. У статті на основі даних фінансової звітності, консолідованої інформації на сайтах фондових бірж тощо здійснено аналіз фінансового стану 5 агрохолдингів України. Проведено оцінювання фінансових показників та діагностику стану системи економічної безпеки холдингового підприємства агробізнесу (за МСФЗ та НПСБО) за 5 параметрами: загальний фінансовий стан, основні індикатори, ліквідність балансу, коефіцієнтний аналіз, ймовірність банкрутства.

Висновки. Ретроспективна діагностика основних фінансових результатів діяльності (прибутку, виторгу та дохідності акцій); показників вартості підприємства, ринкової капіталізації, EBITDA, маржі операційного та чистого прибутку, P/E, ROA, ROE, ROC станом на 2018 рік та в середньому за 5 років; розгляд індикаторів Montier C-Score та Piotroski F-Score щодо фінансових проблем компаній; ліквідності балансу агрохолдингів за критерієм співвідношення активів та пасивів; коефіцієнтний аналіз підприємств та діагностика ймовірності банкрутства з використанням моделей множинного дискримінантного аналізу (MDA-моделі), логістичної регресії (Logit-моделі) та рейтингових методик (показники Бівера та визначення класу потенційного бенефіціара інвестиційного проєкту) допомогли сформуванню узагальненого висновку щодо ймовірності настання банкрутства згідно моделей і загальну оцінку фінансового стану агрокомпаній. На основі проведеного аналізу визначено, що за всіма методиками агрохолдинги вибірки загалом формують ряд від найвищих до найнижчих показників: МХП/Кернел, ІМК, Агротон та Авангард. З огляду на це необхідне формування та постійне вдосконалення систем комплексного управління ризиками (інтегрованих систем економічної безпеки підприємства), а не окремі процедури на рівні різних відділів компанії.

Ключові слова: економічна безпека агрохолдингу, прибуток, виторг, рентабельність, ефективність, EBITDA, ліквідність, ризик, банкрутство, неплатоспроможність.

Одержано редакцією: 24.01.2019
Прийнято до публікації: 02.02.2019

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ

УДК 339.18(476)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-114-123

Якубук Юлія Петровна,

кандидат економічних наук,

зав. сектором розвитку зовнішньої торгівлі послугами

Государственное научное учреждение

«Институт экономики Национальной академии

наук Беларуси»,

г. Минск, Республика Беларусь

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7905-7522>

yakubuk@economics.basnet.by

ВАЖНЕЙШИЕ НАПРАВЛЕНИЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ БЕЛАРУСИ НА РЫНКЕ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

В статье исследованы негативные тенденции и потенциальные возможности развития логистического рынка Республики Беларусь. Выявлены изменения, происходящие в мире и определяющие направления развития логистики. Определены перспективные направления специализации Беларуси на рынке логистических услуг.

Ключевые слова: логистические услуги; экологическая логистика; реверсивная логистика; транспортно-логистические центры; интернет-торговля; транспортные биржи; международные перевозки; Республика Беларусь.

Постановка проблемы. Республика Беларусь является страной с открытой экономикой, расположенной на пересечении международных путей сообщения, и при этом существенно отстает в развитии логистики от экономически развитых стран. Структура национального транспортно-логистического рынка отличается от структуры мирового рынка низким уровнем развития логистического сегмента. Доля логистических услуг в нашей стране составляет около 17% объема рынка транспортно-логистических услуг, в то время как в мире – 52% [1, с. 172]. Доминирующим сегментом остаются грузовые перевозки.

В Беларуси на долю собственно логистических услуг приходится 0,3% ВВП. Объем логистических услуг в 2017 г. составил 296,7 млн руб., в том числе оказанных транспортно-логистическими центрами – 114,3 млн руб. [2].

Согласно рейтингу по индексу эффективности логистики, составленного Всемирным банком, Беларусь в 2018 г. заняла 110-е место среди 167 охваченных исследованием стран, показав по сравнению со странами-соседями гораздо худшие результаты (Польша – 31-е место, Литва – 43, Латвия – 55, Украина – 69, Россия – 85) [3].

Важность развития логистики для страны и преодоления негативных тенденций в данной сфере поддерживается на всех уровнях управления. В апреле 2016 г. Правительство утвердило Республиканскую программу развития логистической системы и транзитного потенциала на 2016–2020 г. (Логистика-Транзит-2020) [4]. Ее цели: совершенствование логистической деятельности, повышение эффективности использования инфраструктуры, необходимой для оказания логистических услуг и реализации транзитного потенциала. К основным задачам программы Логистика-Транзит-2020 относятся повышение качества и комплексности логистических услуг; обеспечение развития логистической инфраструктуры и повышение эффективности ее использования; совершенствование правовых и экономических условий для эффективного использования транзитного потенциала.

В программе Логистика-Транзит-2020 предусмотрены два прогнозных целевых показателя: рост логистических услуг и увеличение складской площади транспортно-

логистических центров (ТЛЦ). Предполагается, что рост объемов логистических услуг за 2016-2020 гг. составит 1,5 раза, складских площадей – 1,64 раза.

В Республике Беларусь функционирует специализированная организация, объединяющая на основе добровольного членства экспедиторские и логистические организации различных форм собственности, – Ассоциация Международных Экспедиторов и Логистики «БАМЭ».

Основной целью ассоциации является защита интересов членов ассоциации на белорусском рынке экспедиторских и логистических услуг, координация их усилий в деле расширения деловой активности, недопущение между ними недобросовестной конкуренции, представление и защита интересов экспедиторов в государственных, общественных и иных организациях. В состав ассоциации входит 99 экспедиторских и логистических предприятий [5].

В Беларуси имеются значительные внутренние резервы для дальнейшего развития логистического рынка, что подтверждается:

- высокими объемами экспорта транспортных услуг (3 455 млн долл США в 2017 г.) и положительным сальдо по ним во внешней торговле страны (1 912 млн долл США) [6];
- наличием сети ТЛЦ;
- развитой сферой IT-услуг;
- активным распространением интернет-торговли;
- участием Беларуси в интеграционных проектах и международных организациях, в том числе в транспортной сфере (ЕАЭС, СНГ, Международный транспортный форум, Международная ассоциация экспедиторов FIATA, Международный союз автомобильного транспорта, сотрудничество с ШОС и пр.).

Анализ последних исследований и публикаций. Рассматривая проблемы и перспективы развития логистического рынка, белорусские ученые концентрируют внимание на исследовании материально-технической базы транспортного комплекса (транспортно-логистические центры, парк транспортных средств), внутренних и международных перевозок, транзитной привлекательности страны [1; 7; 8]. Аналогичные проблемы поднимаются и в исследованиях ученых ближнего зарубежья, направленных на развитие рынка логистических услуг соответствующих стран [9; 10].

В странах с более развитыми логистическими системами исследования носят более развернутый и специфический характер: исследуются такие аспекты развития логистического рынка как взаимодействие электронных систем в логистике, изменения в результате использования беспилотных транспортных средств, логистика гуманитарной помощи, логистика ликвидации последствий стихийных бедствий и пр. [11; 12].

Таким образом, существует необходимость рассмотрения международных тенденций рынка логистических услуг и выявления наиболее перспективных направлений его развития. Одним из возможных путей совершенствования национальной логистической системы Республики Беларусь является определение направлений специализации Беларуси на рынке логистических услуг.

Цель и задачи исследования. Цель исследования – выявить возможные направления специализации Беларуси на рынке логистических услуг. Задачи исследования: на основе изучения тенденций развития логистического рынка и видов логистических услуг, характеризующихся наибольшими темпами роста в мире, а также возможностей логистической системы Республики Беларусь определить способы совершенствования национального логистического рынка страны.

Изложение основного материала исследования. Обостряющаяся конкуренция на рынке логистических услуг требует новых подходов к развитию отношений между продавцами и покупателями, созданию новых технологий, повышению качества предоставляемых услуг. Рост международных перевозок в мире также вызывает необходимость разработки эффективных схем доставки грузов. Вместе с тем, темп роста сопутствующих логистических услуг намного превышает темп роста транспортных услуг.

Глобальним трендом логистики является рост аутсорсинга транспортно-логистических услуг. Логистика относится к одной из наиболее часто передаваемых на аутсорсинг функций (примерно 30% логистических операций во всех отраслях экономики европейского рынка). В первую очередь к логистическим операторам обращаются производители потребительских товаров и представители ритейла, которые передают логистические процессы на аутсорсинг с целью минимизировать затраты, максимизировать гибкость цепей поставок, а также сократить необходимый трудовой капитал.

Еще один глобальный тренд – ужесточение экологических требований или устойчивая экологическая логистика. С каждым годом в большинстве развитых государств повышаются экологические требования к транспортным средствам, упаковке продукции, утилизации отходов. Сегодня большое внимание уделяется «зеленому» топливу, а также инженерным разработкам, которые помогут увеличить грузоподъемность и уменьшить расход топлива.

Усиливается роль транспортно-логистических центров (ТЛЦ) в оказании логистических услуг. ТЛЦ функционируют на основе логистических технологий и обеспечивают максимальный синергетический эффект на основе логистической координации и согласования экономических интересов участников транспортно-логистического процесса, интеграции товароматериальных, информационных, сервисных и финансовых потоков.

В Западной Европе создана целая сеть логистических центров, которые способствуют оптимизации ее внутреннего и международного экономического обмена. В настоящее время в логистическом бизнесе возрастает значимость стран Восточной Европы, что связано с расширением ЕС и выходом на рынок данных стран транснациональных компаний.

Ключевой тенденцией становится возрастание роли IT в логистике. Ключевые сферы, в которых IT определяет эффективность оказания логистических услуг: электронный обмен данными; планирование цепи поставок; управление запасами; планирование мультимодальных перевозок; отслеживание ситуации на дорогах и пограничных переходах.

Ожидается интенсивное использование облачных технологий. Это позволит повысить эффективность логистики, например, упорядочив международные таможенные декларации. В целом логистическая отрасль идет к автоматизации и унификации бизнес-процессов.

Выявление важнейших направлений специализации Беларуси на рынке логистических услуг.

Оmnikanальная логистика. Растущие потребности потребителей и возможность снижения операционных расходов розничных сетей привели к трансформации каналов сбыта. Перспективной в развитии логистических услуг является оmnikanальная модель, представляющая собой интегрированные каналы сбыта.

К основным элементам системы оmnikanального сбыта относятся: офлайн-магазины, онлайн-магазины, каталоги, телемагазины, колл-центры, мобильные приложения, торговые терминалы, объекты самообслуживания, социальные сети и другие. Покупатель выбирает наиболее удобный для себя канал совершения сделки купли-продажи.

Магазин должен быть представлен как в офлайне, так и онлайн, причем в онлайн – одинаково хорошо представлен на любом устройстве (ноутбук, планшет, смартфон). Согласно принципам оmnikanальной модели все форматы торговли одного магазина должны иметь единые цены, одинаковые акции и ассортимент товаров и услуг, единую карту лояльности, действующую во всех каналах, возможность оплаты любым, удобным покупателю способом.

Основная особенность оmnikanальной модели заключается в том, что недостаточно иметь интернет-магазин с мобильной версией и обычный магазин (или точку самовывоза), объединенные одним брендом. Весь бизнес управляется с помощью единой технологической платформы и имеет общую товароучетную систему. Применение оmnikanальной модели сбыта приводит к трансформации коммуникационной и сбытовой политики компании, а также требует внедрения новых информационных продуктов [13].

Конвергенция онлайн и офлайн торговли в виде создания оmnikanальной модели сбыта упрощает процесс покупки, создает ассоциативную связь между реальным магазином и сайтом и расширяет возможности взаимодействия с клиентами.

Организация омниканальной модели сбыта может быть отдана на аутсорсинг логистическим компаниям, способным обеспечить процесс управления запасами, маршрутизацию при доставке товаров клиентам, рост количества заказов, изменение функций магазинов, которые начинают интегрировать функции магазина и склада.

Экологическая логистика. Под экологической логистикой понимается такой вид логистики, которая направлена на учет экологических аспектов на всех стадиях движения материального и других сопутствующих ему потоков с целью оптимизации ресурсопотребления и минимизации деструктивных воздействий на окружающую среду.

Ведущие логистические компании мира переходят на экологические методы работы и предлагают широкий спектр услуг экологической логистики для потребителей. Несомненно, что данная тенденция в скором времени затронет и Беларусь, и отечественным логистическим организациям необходимо активно использовать данные принципы в собственной деятельности:

1. Сокращение выбросов углерода и снижение уровня энергопотребления. Этого можно достигнуть путем модернизации парка транспортных средств (замена транспортных средств на более экономичные по потреблению топлива и эффективные с точки зрения аэродинамических характеристик модели); установки солнечных батарей на крышах автомобилей для обеспечения их электроэнергией; максимального использования грузоместимости поездов.

Необходима оптимизация цепей поставок с учетом воздействия на окружающую среду, более широкое использование мультимодальных перевозок в целях снижения уровней выбросов, ограничение протяженности перевозок автомобильным транспортом до 300 км, расширение железнодорожного и водного компонента контейнерных грузовых перевозок.

Прохождение водителей курсов подготовки по методам эковождения позволяет снизить расход топлива в среднем на 5%.

2. Предоставление консалтинговых услуг и программ поддержки для клиентов логистических компаний, готовых перейти на экологически безопасную модель работы, включающих разработку «зеленых» логистических решений для компаний; расчет выбросов CO₂ для полной цепочки перевозок вне зависимости от страны и вида транспорта с помощью специальных приложений; информирование об эколого-экономических результатах логистической деятельности.

3. Использование электронных систем для «безбумажных» грузоперевозок, благодаря которым не только экономится бумага, но и устраняются избыточные случаи передвижения транспортных средств.

4. Создание «зеленых» складов, которые работают в соответствии с принципами обеспечения высокого качества окружающей среды и состоят из таких элементов, как фотоэлектрические панели, система улавливания дождевой воды, энергосберегающие осветительные системы, централизованная система управления энергопотреблением, экологически безопасная погрузочно-разгрузочная техника. Применение специального программного обеспечения обеспечивает оптимальное использование и экономию ресурсов (времени, площадей, персонала, энергии и материалов), снижая при этом отрицательные воздействия [14].

Реверсивная логистика. Реверсивная (обратная) логистика заключается в управлении утилизацией отходов и тесно связана с экологической логистикой. Главными целями реверсивной логистики являются формирование и организация каналов движения обратного и возвратного материальных потоков, а также использование экологически приемлемых упаковочных материалов, которые можно неоднократно использовать и перерабатывать.

Если рассматривать уровень переработки отходов, то в Беларуси он крайне низок: в стране перерабатываются всего около 15% отходов. Например, в Швеции утилизируется 99% бытовых отходов. Это один из самых высоких показателей в мире. Половина отходов в стране перерабатывает вторично, вторая половина – сжигается для производства энергии, и лишь менее 1% отходов отправляется на полигоны. Кроме того, страна ежегодно

импортирует более 1 млн тонн отходов из-за рубежа – в основном из Норвегии, Ирландии и Великобритании [15].

Соответственно отстает Беларусь и в развитии реверсивной логистики.

К объектам реверсивной логистики относят: товары надлежащего качества, не нашедшие покупателей (не проданные в срок по договору, не пользующиеся спросом; товары устаревшей модели, сезонные товары); товары ненадлежащего качества, направляемые на ремонт либо уценку (товары со скрытыми дефектами, поврежденные в процессе хранения, транспортировки; товары на гарантийном обслуживании); товары, отправленные на переработку либо утилизацию; тара и вторичные материальные ресурсы, пригодные для переработки и дальнейшего использования.

В результате распространения услуг реверсивной логистики возрастает использование экологически безопасных упаковочных материалов; повышается доля материалов, полученных в ходе рециркуляции бывших в употреблении товаров, конвертов и коробок, используемых для экспресс-доставки; улучшается управление запасами товаров и материальных ресурсов промышленных предприятий-заказчиков, повышается качество логистических процессов в стране.

Развитие логистических услуг в ТЛЦ. На территории Республики Беларусь на конец 2017 года функционировали 35 логистических центров [2]. Складами временного хранения и таможенными складами располагают 16 логистических центров, у 12 имеются пункты таможенного оформления. 9 ТЛЦ являются мультимодальными, остальные обрабатывают грузы, прибывшие автотранспортом [16]. Наиболее крупными операторами на рынке логистических услуг Беларуси являются ГП «Белтаможсервис», ГП «БТЛЦ – транспортно-логистический центр», ОАО «Белмагистральавтотранс», ОАО «Торгово-логистический центр Озерцо-Логистик».

Резкий рост количества логистических центров в нашей стране, который во многом объяснялся низкой стартовой базой, сменился периодом качественного развития. Повышается уровень интеграции и координации деятельности всех внутренних участников, а также внешних производителей и потребителей. В то же время большинство национальных логистических центров характеризуется недостаточной комплексностью оказания услуг.

Успешность логистической деятельности в стране оценивается комплексностью предоставления логистических услуг. По данным Европейской логистической ассоциации, комплексность услуг логистических компаний в странах Евросоюза составляет около 70%, в то время как в Беларуси – лишь 15% [1, с. 55]. Из 74 логистических функций, определенных СТБ 2306, белорусские ТЛЦ предлагают 15–20. Наибольшее количество услуг оказывается по организации перевозки грузов автотранспортом, по осуществлению контроля за перевозками, по разгрузке (погрузке) груза из транспортных средств, обработке бракованного товара и его утилизации, хранению и объединению в партии отдельных единиц товаров по сроку годности, серийному номеру и по другим параметрам [8].

Наличие значительных резервов по расширению перечня оказываемых услуг белорусскими ТЛЦ определяет их важность для дальнейшего развития логистики в стране.

К направлениям комплексного обеспечения логистики, недостаточно широко представленных в отечественных ТЛЦ, относятся:

- закупки; сбыт; организация и обслуживание цепочек поставок;
- финансирование, предоставление банковских, страховых и лизинговых услуг;
- предоставление информационных услуг; управленческий и организационный консалтинг; научно-техническое и кадровое обеспечение;
- услуги по консолидации перевозок (для дорогостоящих товаров и товаров, требующих специального обращения, для России, Казахстана, стран Средней Азии, Западного Китая);
- организация перевозок грузов водным и воздушным транспортом; сопровождение груза в процессе перевозки и обеспечение его сохранности; совершенствование качества услуг по хранению товаров в складах (соблюдение температурного режима, автоматизация);
- развитие принципов сетевого взаимодействия с клиентами;

- организация контрактной работы по внешнеэкономической деятельности;
- предъявление товара и документов в таможенные органы для совершения таможенных операций и таможенного контроля, уплаты таможенных платежей;
- расширение специализации ТЛЦ за счет экспортных товаров. В настоящее время основными клиентами логистических центров являются распределительные оптово-торговые сети и импортеры товаров. В то же время по данным БелНИИТ «Транстехника» более 70 % экспортных товаров Беларуси продается без доставки до потребителя [8];
- предоставление услуг по переработке транзитного грузопотока. В настоящее время в Беларуси практически не присутствуют компании - лидеры мирового логистического бизнеса. Для реализации этой задачи целесообразно активизировать сотрудничество с ведущими мировыми логистическими операторами и крупными ритейлерами, что увеличит спрос на регулярные транспортно-логистические услуги, позволит привлечь дополнительные грузопотоки и перенять опыт современных логистических операторов.

Развитие логистических услуг, предлагаемых транспортными биржами. Развитие информационных технологий оказало большое влияние на функционирование транспортного рынка, внося кардинальные изменения в технологию организации грузовых перевозок. Важную роль в этом сыграло появление транспортных бирж – интернет-порталов, функционирующих как торгово-информационные площадки для участников рынка грузоперевозок.

В настоящее время происходит эволюция транспортных бирж от площадок, отображающих предложение грузов и транспорта, к статусу активных участников процесса, предлагающих широкий спектр дополнительных услуг.

В Беларуси транспортные биржи получили большое распространение. Белорусские перевозчики и грузовладельцы пользуются услугами как отечественных, так и иностранных транспортных бирж, активно представленных в белорусском интернет-пространстве.

К наиболее востребованным в стране площадкам относятся транспортная биржа Cargo.lt; транспортно-информационный сервер Ларди-Транс (lardi-trans.com); платформа Trans.eu; информационный сервис della.eu (Украина); транспортная платформа ТИМОСОМ (timosom.ru); он-лайн биржа автомобильных перевозок «АвтоТрансИнфо».

Проведенное исследование показало, что у белорусских компаний более популярны транспортные биржи, ориентированные на западноевропейское направление перевозок (со странами базирования в Литве, Украине, Западной Европе), чем он-лайн площадки стран-партнеров Беларуси по ЕАЭС. Кроме того, востребованы и белорусские транспортные биржи, которые работают как по внутриреспубликанским, так и по международным перевозкам. К отечественным транспортным биржам относятся: Transportal; Белорусский портал грузоперевозок Transinfo.by; Транспортно-информационная система transavto.by.

Транспортные биржи могут превратиться в крупного игрока на рынке логистических услуг. Для этого требуется развитие новых направлений работы и предоставление новых для транспортных бирж видов услуг: выстраивание оптимального маршрута перевозки для заказчика, расчет сроков и стоимости доставки или хранения груза с помощью специальных мобильных приложений, решение комплекса логистических вопросов (включая услуги консалтинга, документальное и таможенное сопровождение, планирование складских запасов и пр.), организация финансовых расчетов и предоставление финансовых гарантий. Важным условием для этого является высокая оптимизация собственных бизнес-процессов и возможность интеграции с процессами заказчика.

Включение в цепи поставок крупнейших интернет-магазинов мира. Важным современным мировым трендом в развитии логистики является возрастание доли прямых экспресс-поставок от производителя до потребителя, минуя посредников и промежуточное хранение.

По данным опроса крупнейших логистических компаний мира, наибольшие перспективы для развития логистики представляются в сфере электронной коммерции, в том числе осуществления экспресс-поставок (35,6% опрошенных). К прочим перспективным направлениям отнесены медицина/фармацевтика, обрабатывающая промышленность, продовольствие (рис. 1).



Рис 1. Перспективные сферы для развития логистики согласно опросу крупнейших логистических компаний мира, 2017 г. [17]

В Беларуси с каждым годом стремительно увеличивается как число интернет-магазинов, так и их товарооборот. Белорусские транспортно-логистические компании могли бы получить дополнительные доходы, включаясь в цепи поставок крупнейших интернет-магазинов мира, прежде всего китайских. Китайская отрасль экспресс-доставки четыре года подряд сохраняет мировое лидерство по объему операций. Более 45% от годового объема экспресс-операций на планете приходится на китайские компании. В 2017 году общее число экспресс-отправлений в стране превысило 40 млрд единиц [18].

По заявлению президента Cainiao Alliance Вань Линь, китайские магазины экспресс-поставок за пять лет сократили продолжительность доставки с 70 до 10 рабочих дней. В будущем запланировано уменьшить это число до 5 дней, а затем осуществлять 72-часовую доставку по всему миру.

Зарубежные склады являются важным фактором ускорения доставки товаров за границей. Благодаря складам в Мадриде, Париже и Москве, а также на базе интеллектуального прогнозирования и предварительного распределения товаров, компания Cainiao Alliance уже осуществляет 72-часовую доставку в пределах Испании [19].

В Республике Беларусь присутствуют как складские, так и транспортные мощности, которые можно использовать для экспресс-доставок в страны Европы и СНГ.

Выводы. Мировой рынок логистических услуг в настоящее время проходит через процесс фундаментальных изменений, оказывающих кардинальное влияние на роль и масштабы деятельности его участников, на структуру их взаимоотношений. Основными движущими силами этого рынка являются глобализация мировой экономики, развитие аутсорсинга логистики, стремление предприятий к оптимизации затрат во всех звеньях логистических систем, возрастание роли информационных технологий. Эволюция логистических систем за рубежом доказывает, что они становятся одним из важнейших стратегических инструментов в конкурентной борьбе не только для отдельных организаций, но и для страны в целом.

В результате проведенного исследования выявлены важнейшие направления специализации Беларуси на рынке логистических услуг, к которым относятся:

- омниканальная логистика, представляющая собой интегрированные каналы сбыта (онлайн, офлайн-магазины и пр.) и обеспечивающая рост количества заказов, совершенствование процесса управления запасами, изменение концепции сбыта и повышение эффективности торговли;
- экологическая логистика, направленная на сокращение выбросов углерода и снижение уровня энергопотребления на всех звеньях деловой цепочки;

- реверсивная (обратная) логистика, главными целями которой являются формирование и организация каналов движения обратного и возвратного материальных потоков, улучшение управления запасами товаров и материальных ресурсов предприятий;
- комплексное оказание логистических услуг в ТЛЦ, расширение их перечня;
- развитие логистических услуг, предлагаемых транспортными биржами;
- включение в цепи поставок крупнейших интернет-магазинов мира, использование имеющихся складских и транспортных мощностей страны в процессе осуществления экспресс-доставок из Китая в страны Европы и СНГ.

Реализация предложенных направлений специализации будет способствовать совершенствованию национальной логистической системы Республики Беларусь.

Список использованной литературы

1. Антюшеня, Д.М. Транспортно-логистическая система Республики Беларусь: становление и развитие / Д.М. Антюшеня. - Минск: БНТУ, 2016. – 222 с.
2. Транспорт и связь в Республике Беларусь. Статистический сборник. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2018. – 114 с.
3. Aggregated LPI / World Bank [Electronic resource]. – Mode of access : <https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking?sort=asc&order=Country#datatable> – Date of access : 15.09.2018.
4. Республиканская программа развития логистической системы и транзитного потенциала на 2016 – 2020 годы. Утверждена Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 18.07.2016 № 560 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://government.by/upload/docs/file10f0af8923c585e3.PDF> – Дата доступа: 11.06.2018.
5. Ассоциация Международных Экспедиторов и Логистики «БАМЭ» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://baifby.com/page/1> – Дата доступа: 19.04.2018.
6. Платежный баланс, международная инвестиционная позиция и валовой внешний долг Республики Беларусь / Национальный банк Республики Беларусь. – Минск, 2018.
7. Ковалев, М. М. Транспортная логистика в Беларуси: состояние, перспективы : моногр. / М. М. Ковалев, А.А. Королева, А.А. Дутина. – Минск : Изд. центр БГУ, 2017. — 327 с.
8. Божанов, П. В. Логистическая деятельность в Беларуси: тенденции и проблемы / П. В. Божанов // Наука и техника. – 2017. – № 5. – С. 506-514.
9. Федорко, И. П. Стратегические направления развития логистических услуг железнодорожного транспорта Украины / Федорко И. П. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 45, 2014 – С. 255-260.
10. Азимов, П.Х. Проблемы и перспективы развития транспортно-логистической системы Республики Таджикистан // Вестник Удмуртского университета. – 2017. – Т. 27. – Вып. 1. – С 7-12.
11. Marc Muehlberg, Alicia Sudol, Dimitri N. Mavris. Modelling of Humanitarian Aid and Disaster Relief Logistic Operations with Non-Homogenous Fleets Utilizing Generic Assets // AIAA Scitech 2019 Forum [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.researchgate.net/publication/330198191_Modelling_of_Humanitarian_Aid_and_Disaster_Relief_Logistic_Operations_with_Non-Homogenous_Fleets_Utilizing_Generic_Assets – Date of access : 08.01.2019.
12. Yasir Mehmood. M2M Potentials in logistics and transportation industry / Yasir Mehmood, and others // Logistics Research/ July 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.bvl.de/en/lore/all-volumes--issues/volume-9/issue-1/m2m-potentials-in-logistics-and-transportation-industry> – Date of access : 23.11.2018.
13. Пустохина И.В. Современные тенденции развития логистики // Российское предпринимательство. – 2017. – Том 18. – № 3. – С. 339-346.
14. Якубук Ю.П. Использование принципов экологической логистики в деятельности транспортно-логистических компаний // Стратегия развития экономики Беларуси : вызовы, инструменты реализации и перспективы : материалы Международной научно-практической конференции (20-21 сентября 2018 года, г. Минск). В 2 т. Т. 2 / Ин-т экономики НАН Беларуси. – Минск : Право и экономика, 2018. - С. 205-208.
15. Нулевые отходы: как в Швеции решают проблему мусора 2017 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tass.ru/obschestvo/4285030> – Дата доступа: 10.09.2018.

16. Транспорт и логистика Республики Беларусь 2017. Справочник. – Минск: Центр «БAMЭ-Экспедитор», 2017.
17. 2017 Global Logistics Report / JDA [Electronic resource]. – Mode of access : <https://jda.com/-/media/jda/knowledge-center/white-papers/2017-eft-global-logistics-report.ashx> – Date of access : 23.10.2018.
18. Вклад КНР в рост мировых экспресс-доставок превысил 50% [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://russian.cri.cn/news/homeList/380/20181009/193244.html> – Дата доступа: 06.11.2018.
19. Китайская индустрия экспресс-доставки активно осваивает зарубежный рынок [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/n3/2018/1022/c31518-9510603.html> – Дата доступа: 04.11.2018.

References

1. Antyushenya D. (2016). Transportno-logisticheskaya sistema Respubliki Belarus: stanovlenie i razvitie. *BNTU* (in Russ).
2. Transport i svyaz v Respublike Belarus. Statisticheskij sbornik (2018). *Nacionalnyj statisticheskij komitet Respubliki Belarus* (in Russ).
3. Aggregated LPI (2018). World Bank. Retrieved from: <https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking?sort=asc&order=Country#datatable>.
4. Respublikanskaya programma razvitiya logisticheskoy sistemy i tranzitnogo potenciala na 2016-2020 gody (2016). Utverzhdena Postanovleniem Soveta ministrov Respubliki Belarus ot 18.07.2016 № 560. Retrieved from: <http://government.by/upload/docs/file10f0af8923c585e3.PDF> (in Russ).
5. Aassociaciya mezhdunarodnyh ehkspeditorov i logistiki bame (2018). Retrieved from: <http://baifby.com/page/1> (in Russ).
6. Platezhnyj balans, mezhdunarodnaya investicionnaya poziciya i valovoj vneshnij dolg Respubliki Belarus (2018). *Nacionalnyj bank Respubliki Belarus* (in Russ).
7. Kovalev M. [et al.]. (2017). Transportnaya logistika v Belarusi: sostoyanie, perspektivy. *Izd. Centr BGU* (in Russ).
8. Bozhanov P. (2017). Logisticheskaya deyatel'nost' v Belarusi: tendencii i problemy. *Nauka i tekhnika (Science and technology)*, 5, 506-514 (in Russ).
9. Fedorko I. (2014). Strategicheskie napravleniya razvitiya logisticheskikh uslug zheleznodorozhnogo transporta Ukrainy. *Visnik ekonomiki, transportu i promislovosti (Bulletin of transport and industry Economics)*, 45, 255-260 (in Russ).
10. Azimov P. (2017). Problemy i perspektivy razvitiya transportno-logisticheskoy sistemy Respubliki Tadzhikistan. *Vestnik Udmurtskogo universiteta (Bulletin of Udmurt state University)*, T. 27, 1, 7-12 (in Russ).
11. Muehlberg M. [et al.]. (2019). Modelling of Humanitarian Aid and Disaster Relief Logistic Operations with Non-Homogenous Fleets Utilizing Generic Assets. AIAA Scitech 2019 Forum. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/330198191_Modelling_of_Humanitarian_Aid_and_Disaster_Relief_Logistic_Operations_with_Non-Homogenous_Fleets_Utilizing_Generic_Assets.
12. Mehmood Y. [et al.]. (2016). M2M Potentials in logistics and transportation industry. *Logistics Research*. Retrieved from: <https://www.bvl.de/en/lore/all-volumes--issues/volume-9/issue-1/m2m-potentials-in-logistics-and-transportation-industry>.
13. Pustohina I. (2017). Sovremennye tendencii razvitiya logistiki. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo (Russian business)*, T. 18, 3, 339-346 (in Russ).
14. Yakubuk Y. (2018). Ispolzovanie principov ehkologicheskoy logistiki v deyatel'nosti transportno-logisticheskikh kompanij. Strategiya razvitiya ehkonomiki Belarusi: vyzovy, instrument realizaciii perspektivy: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. *Pravo i ehkonomika*. T. 2, 205-208 (in Russ).
15. Nulevye othody: kak v Shvecii reshayut problem musora (2017). Retrieved from: <https://tass.ru/obschestvo/4285030> (in Russ).
16. Transport i logistika Respubliki Belarus (2017). Spravochnik. *Centr bameh-ehkspeditor* (in Russ).
17. 2017 Global Logistics Report. JDA Retrieved from: <https://jda.com/-/media/jda/knowledge-center/white-papers/2017-eft-global-logistics-report.ashx>.
18. Vklad KNR v rost mirovyh ehkspress dostavok prevysil 50% (2018). Retrieved from: <http://russian.cri.cn/news/homeList/380/20181009/193244.html> (in Russ).
19. Kitayskaya industriya ekspress-dostavki aktivno osvaivaet zarubezhnyy rynek (2018). Retrieved from: <http://russian.people.com.cn/n3/2018/1022/c31518-9510603.html> (in Russ).

Yakubuk Yulia Petrovna

Head of Section of International trade in services,
State Scientific Institution
The Institute of Economics,
The National Academy of Sciences of Belarus
Minsk, Republic of Belarus
yakubuk@economics.basnet.by

MAJOR AREAS OF SPECIALIZATION OF BELARUS IN THE LOGISTICS SERVICES MARKET

Introduction. *The Republic of Belarus is a country with an open economy, located at the intersection of international routes, and at the same time significantly lags behind in the development of logistics from developed countries. The share of logistics services in GDP is very low. However, Belarus has significant internal reserves for further development of the logistics market.*

Purpose is to identify possible areas of specialization of Belarus in the market of logistics services.

Methods – economic and statistical analysis and comparative method.

Results. *The article examines the negative trends and potential opportunities for the development of the logistics market of the Republic of Belarus. The changes taking place in the world and determining the directions of logistics development are revealed. The perspective directions of specialization of Belarus in the market of logistic services are defined.*

Originality. *The identified areas of specialization of Belarus in the logistics services market will ensure the growth of the orders number, improvement of the inventory management process, changing the concept of sales and increasing the efficiency of trade, reducing energy consumption and environmental pollution, expansion of the list of services in transport and logistics centers and transport burses, inclusion in the supply chains of the largest online stores in the world, the use of existing warehouse and transport capacities of the country in the process of Express deliveries from China to Europe and the CIS.*

Conclusion. *The world market of logistics services is currently going through a process of fundamental changes that directly affect the interests of the Republic of Belarus. Implementation of the proposed areas of specialization will contribute to the improvement of the national logistics system of the Republic of Belarus.*

Keywords: *logistics services; environmental logistics; reverse logistics; transport and logistics centers; Internet trade; transport burses; international transportation; Republic of Belarus.*

*Одержано редакцією: 04.01.2019
Прийнято до публікації: 12.01.2019*

UDK 657.338

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-124-130

Khalleefah Ahmed Mohammed,
PhD,

Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2762-0774>

alryaniahmad@yahoo.com

STRATEGIC REPORT AS INFORMATION AND ANALYTICAL BASIS FOR STRATEGIC MANAGEMENT

Strategic accounting is very important element of effective strategic management. To perform its function strategic accounting information should correspond to strategic goals of the firm. To be useful for enterprise stakeholders, strategic accounting information should include information on business valuation, information on enterprise financial and economic security, information on competitive intelligence, and also information on strategy implementation results, which can be assessed by KPI.

The most appropriate form for strategic information preparing is enterprise strategic report, which should be prepared on the year basis as a part of enterprise annual report. But separate element of this report (KPI of strategy implementation results) should be prepared on monthly basis and discussed with strategic planning team according to planning calendar.

Concerning the responsible persons – departments of financial analytics and economic security department should be responsible for strategic report preparation.

Keywords: *documentation process; strategic report; strategic accounting information; strategic management; KPI analysis; information on business valuation; information on enterprise financial and economic security; information on competitive intelligence.*

Introduction. Process documents reveal a great deal about your business philosophy. Poorly written and out-of-date documents can signal a lack of caring. Current and polished documents empower teams and improve efficiency.

Process documentation is a roadmap for your organization – it helps you identify the current state of a process to know how you can improve it. Any task that is done more than once or completed by multiple people needs to be documented. Doing so provides consistency for your organization and allows you to monitor and revise processes as you go along.

It is especially important to organize documentation process to provide information necessary for strategic management, because information given in documents allows assessing achieved results and making proper correcting actions in order to achieve planned strategic results (Ernst & Young, 2018).

To meet the requirements of strategic management information should be strategically-oriented, which means that it should not only include assessment and reflection of enterprise assets, liabilities and financial outcomes in previous reporting periods, but should also take into account such aspects of enterprise activity as: assessment of enterprise outcomes correspondence to enterprise strategic goals, evaluation of enterprise management system effectiveness and other strategic business parameters assessment.

Taking into account the validity of information for taking strategic decisions and strategic results monitoring it is important to determine information necessary at each stage of strategic management for each group of stakeholders, way of its presentation and responsible persons, which will be the main goal of the paper.

Literature review. Analysis of economic literature has shown that most scientists consider strategic reports to be the main source of information used in the strategic management process for

taking strategic decisions.

Thus, the need of strategic reports preparation for raising the efficiency of corporate governance is emphasized by Financial Reporting Council, which has edited Guidance on the Strategic Report (2018) to facilitate the process of strategic reports preparation and to underline strategic information validity for enterprise and its stakeholders.

Strategic report, according to the Guidance on the Strategic Report, is the part of enterprise's annual report together with corporate governance report, directors' remuneration report, financial statements and directors' report. It is considered to provide additional information to financial statements, explaining the sources of enterprise value and way of their management more detailed.

The other vision of strategic reports is given by Keith D. Brouthers and Frans A. Roozen (1999), who discover the frame of strategic information based on Ansoff strategic-success-formula. The scientists consider strategic reports to be the control tool of accounting and to be the separate reports, prepared by accountants according to strategic management needs.

They argue that the content of strategic accounting information should be based on the level of environmental turbulence of enterprise. Depending on the level of enterprise development it can include one of the following reports:

1) Strategic Variance Reports – reports, focused on strategic goals and objectives of enterprise, in which deviation from strategic goals is measured and differences in planned strategic activities are analyzed;

2) Strategic Contribution Reports – contains data gathered over the life of strategic project to measure the impact or success of strategies, by measuring the contribution or progress;

3) Strategic Progress Reports – supply information about future financial commitments for strategic projects; identifies the timing of upcoming financial commitments and the last date of the commitments.

They also underline, that the frequency of reporting depends on the level of enterprise turbulence and can vary from weekly reporting to quarterly.

KPMG Company in its Practical Guide to the Strategic Reports (2014) describes the essence of strategic report as a separate report within the corporate governance statement. It identifies the three basic elements of strategic report, such as: Strategic Management, Business Environment and Business Performance.

Thus it can be assumed that strategic report can be considered to be the part of enterprise annual report, which is the main source of information used in strategic management and includes information needed by managers depending on the turbulence level of enterprise external environment and the needs of enterprise stakeholders.

Purpose of the article. The purpose of the paper is to research the documenting process for strategic accounting information preparing and its role in strategic management system.

The main objectives are the following:

1) To specify the content of each element of strategic accounting information;

2) To identify the content of strategic reports; and

3) To analyze the periods of their presentation frequency.

Basic scientific methods, which will be used to achieve objectives of the paper, such as: analysis, synthesis, comparison and classification.

Results and discussion. An explanation of the purpose of strategic reports is given in the Guidance on the Strategic Report, where it is considered to be providing information for stakeholders and helping them to assess how the directors have performed their duty to promote the success of an enterprise. It also emphasizes the necessity of stakeholders' interests considering, which can have impact on the long-term success of the entity.

The necessity of strategic report to be focused on stakeholders' needs is also underlined in Practical Guide to the Strategic Reports (KPMG, 2014), so the orientation of strategic report on stakeholders should be taken into account in the process of strategic report content defining.

Keith D. Brouthers and Frans A. Roozen (1999) highlight the necessity of analyzing not only internal, but also external environment of enterprise activity, and the need to take strategic

enterprise goal into consideration in process of strategic reports forming, but they don't consider the needs of different groups of enterprise stakeholders, which is also very important, taking into account the necessity of enterprise to correspond the interests of all stakeholders in the process of strategic management.

An idea concerning the necessity of reflecting information on enterprise business environment, including both – internal and external environment, is also reflected in the Guidance on the Strategic Report (Financial Reporting Council, 2018). But in the Guidance it consists in environmental risks analysis, which is usually connected with enterprise economic security.

Information concerning enterprise economic security is valuable element of strategic information necessary for effective strategic management in conditions of economic instability, so it also must be an element of strategic report. But it should be complemented with assessment of the risk of internal environment for enterprise activity and the risks of enterprise for external environment, which is not included in recommendations of Guidance on the Strategic Report, where only the risks of external environment for enterprise's strategy implementation are proposed to be analyzed.

Guidance on the Strategic Report doesn't give information concerning the peculiarities of strategic accounting information, which include description of documenting process, stakeholders interested in such information receiving and subjects responsible for its preparation. But they have a lot of valuable information concerning content of strategic accounting report.

For example, the idea of describing elements of enterprise value in strategic reports is especially valid for such stakeholders of enterprise as owners and investors, who are interested in enterprise's value growth. Besides, it should be mentioned, that growth of enterprise's value is considered to be the main indicator of enterprise's activity efficiency in strategic perspective. So, information about elements of enterprise value should be also included into strategic accounting reports.

Analysis of financial and nonfinancial KPI (key performance indicators) is also a crucial element of strategic accounting report.

The interview of twelve managers from six leading Dutch organizations has shown the need of managers in information on competitors and competition, which is usually not available.

So, analysis of literature on problems of documenting process organization for providing information necessary for taking strategic decisions has shown that strategic report is considered to be the main document for providing information for taking strategic decisions. But taking into account that each author gives his own understanding of the content of such report and its essence it is necessary to assume all positive approaches to choose the most appropriate structure of such report on position of all stakeholders of enterprise.

The proposed structure of strategic report is shown on figure 1.

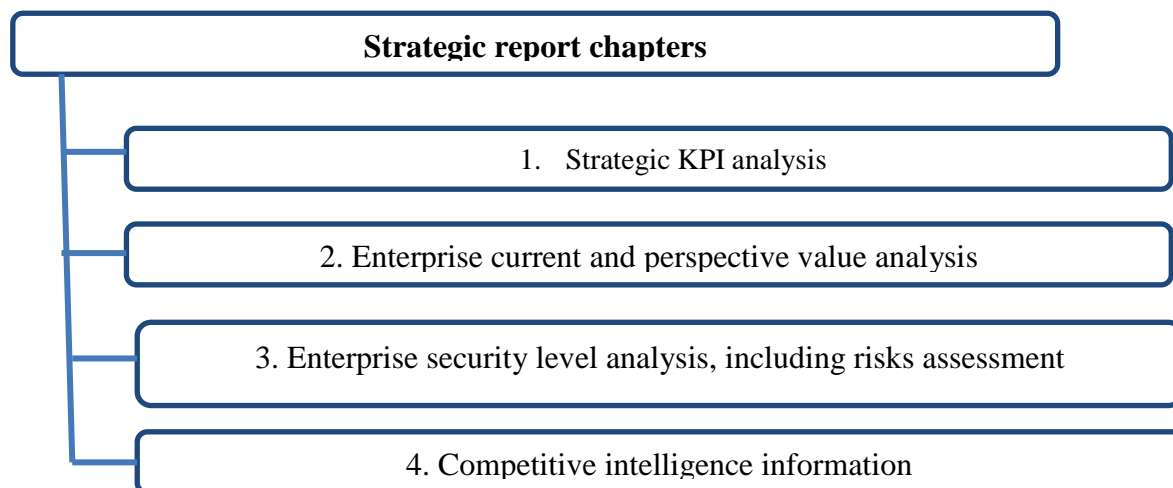


Figure 1. Structure of strategic report

Chapter of strategic report concerning strategic KPI analysis includes analysis of enterprise key performance indicators comparing with enterprise strategic goals. The purpose of this chapter is to determine enterprise performance and analyze the level of its correspondence to enterprise strategic goals. If enterprise performance is lower than it was planned in enterprise strategy it gives the possibility to make changes in enterprise activity in order to change performance for better. The analysis of KPI also includes calculation of prognostication indicators which gives the possibility to predict the changes in KPI in future in order to make in time correcting changes in enterprise activity to achieve strategically planned results. Strategic KPI analysis information differs from information given by financial analysis because it gives the possibility to make the prognosis for future using current and historical information on enterprise activity taking into account strategic goals of enterprise. Such analysis is more valuable as it gives the possibility to consider owners interests in enterprise performance.

The second chapter of strategic report – Enterprise current and perspective value analysis gives information which is the most interesting for owners and potential investors. Enterprise value in this chapter can be calculated by four methods of value calculation in order to give more complex information about enterprise for different groups of users.

The third chapter is very important, because it gives information on internal and external risks of enterprise activity, which is necessary to assess in order to choose right decisions in strategic perspective. It also includes assessment of enterprise security level, which makes possible evaluation of enterprise treats and weaknesses and to choose the direction of situation improvement in future.

In conditions of competitive external environment it is important to understand the plans of competitor to predict his decisions and to choose proper response of enterprise to stay competitive on the market. Information about competitors is given in the fourth chapter of strategic report.

Such structure of strategic report is good enough to give all the necessary information for owners, potential investors, managers and other enterprise stakeholders to monitor the results of enterprise strategy implementation, to evaluate enterprise situation on the market and to make prognosis of its further development. Strategic report should be prepared on the year basis and be the part of enterprise annual report.

But its separate parts concerning strategy implementation correspondence to strategic plan should be prepared once a month according to the planning calendar (figure 2).

The results of strategy implementation should be reported at monthly meetings. Monthly strategy meetings don't need to take a lot of time – 30 to 60 minutes should suffice. But it is important that key team members report on their progress toward the goals they are responsible for – including reporting on metrics in the scorecard they have been assigned. By using the measurements already established (KPI), it's easy to make course corrections if necessary.

Conclusions. Thus it can be assumed, that strategic accounting is very important element of effective strategic management. To perform its function strategic accounting information should correspond to strategic goals of the firm. To be useful for enterprise stakeholders, strategic accounting information should include information on business valuation, information on enterprise financial and economic security, information on competitive intelligence, and also information on strategy implementation results, which can be assessed by KPI.

The most appropriate form for strategic information preparing is enterprise strategic report, which should be prepared on the year basis as a part of enterprise annual report. But separate element of this report (KPI of strategy implementation results) should be prepared on monthly basis and discussed with strategic planning team according to planning calendar.

Concerning the responsible persons – departments of financial analytics and economic security department should be responsible for strategic report preparation.

Perspectives of further researches in this direction are connected with choosing KPI of strategy implementation analysis and parameters, which should be reflected in the other three parts of strategic report.



Figure 2. Implementation schedules for strategic plan and its monitoring in strategic report

References

- Ernst & Young LLP (2018) *Shining a Light on a Strategic Report*. Global Limited. London, UK, 8 p.
- Financial Reporting Council (2018) *Guidance on the Strategic Report*. Lexis House, London, UK, 99 p.
- Keith D. Brouters, Frans A. Roozen (1999) *Is It Time to Start Thinking About Strategic Accounting?*. Long Range Planning, Vol. 32, No. 3, pp. 311-322.
- Matt Chapman (KPMG) (2014) *A Practical Guide to the Strategic Report*. Better Business Reporting, UK, 20 p.
- Graham Simons Pitcher *Management Accounting in Support of the Strategic Management Process*, CIMA Executive Summary Report. Volume 11. Issue 1, p. 20.
- Nixon, B. and Burns, J. (2012) *The paradox of strategic management accounting*, Management Accounting Research, 23:pp.229-244.
- Stocken, P. C. (2012) *Strategic Accounting Disclosure*, Foundations and Trends R in Accounting, vol 7, no 4, pp. 197-291.

8. Okoli Margaret Nnenna (2012) *The Use Accounting Information as an Aid to Management in Decision Making*. British Journal of Science. Vol.5 (1). P. 52-62.
9. Jennifer VanBaren (2017) *What Is Strategic Management Accounting?* Bizfluent: Leaf Group Ltd. Available at: <https://bizfluent.com/facts-6755021-strategic-management-accounting-.html>
10. Cadez Simon, Guilding Chris (2008) *Strategy and strategic management accounting: an investigation of organizational configurations*. Available at: <https://research.mbs.ac.uk/accounting-finance/Portals/0/docs/2008/CadezandGuilding2008-MBSseminar.pdf>

Калефак Ахмед Мухаммед,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

СТРАТЕГІЧНИЙ ЗВІТ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Проблема. Щоб відповідати вимогам стратегічної управлінської інформації, вона має бути стратегічно орієнтованою. Це означає, що вона повинна включати не тільки оцінку й відображення активів, зобов'язань та фінансових результатів підприємства у попередніх звітних періодах, а й враховувати такі аспекти діяльності підприємства, як оцінка відповідності результатів підприємства стратегічним цілям підприємства, оцінка ефективності системи управління підприємством та інші оцінки стратегічних параметрів бізнесу. Беручи до уваги достовірність інформації для прийняття стратегічних рішень та моніторингу стратегічних результатів, важливо визначити інформацію, необхідну на кожному етапі стратегічного управління для кожної групи зацікавлених сторін, спосіб її представлення та відповідальних за це осіб.

Метою статті є дослідження процесу документування стратегічної підготовки облікової інформації та її роль у системі стратегічного управління. Основними завданнями є: уточнення змісту кожного елемента стратегічної облікової інформації; визначення змісту стратегічних звітів; аналіз періодів і частоти їх подання.

Методи. Основні наукові методи, які використовуються для досягнення цілей статті, такі: аналіз, синтез, порівняння та класифікація.

Результати. Аналіз літератури з проблем документування організації процесу надання інформації, необхідної для прийняття стратегічних рішень, показав, що стратегічний звіт вважається основним документом для надання інформації для прийняття стратегічних рішень. Але з огляду на те, що кожен автор дає власне розуміння змісту такого звіту та його сутності, необхідно визначити позитивні підходи до вибору найбільш доцільної структури такого звіту з позицій всіх зацікавлених сторін підприємства. Запропонована структура стратегічного звіту включає такі розділи: стратегічний аналіз; поточний та перспективний аналіз вартості підприємства; оцінка рівня безпеки підприємства. Така структура стратегічного звіту є достатньою для надання всієї необхідної інформації власникам, потенційним інвесторам, менеджерам та іншим зацікавленим особам підприємства для моніторингу результатів впровадження стратегії підприємства, оцінки ситуації на ринку підприємства та прогнозування її подальшого розвитку. Стратегічний звіт повинен бути підготовлений на рік і бути частиною річного звіту підприємства. Але окремі його частини, які стосуються відповідності стратегічного плану реалізації стратегії, повинні бути підготовлені один раз на місяць відповідно до календарного плану.

Наукова новизна. На відміну від інших досліджень у цьому напрямі, дане дослідження дає складну структуру стратегічного звіту, який враховує інтереси та потреби в інформації всіх груп зацікавлених сторін і самого підприємства для досягнення планових стратегічних результатів. Наприклад, стратегічна інформація КРІ аналізу відрізняється від інформації, наданої фінансовим аналізом, адже дає можливість прогнозувати майбутнє з використанням поточної та історичної інформації про діяльність підприємства з урахуванням стратегічних цілей підприємства. Такий аналіз є більш цінним, бо вможливує врахування інтересів власників у діяльності підприємства. Із позиції інвесторів дуже важливо оцінити майбутню вартість підприємства, але цей аспект не був врахований у попередніх дослідженнях. У попередніх дослідженнях були розглянуті лише окремі моменти, що стосуються безпеки підприємства, в цьому дослідженні рекомендується приділяти більше уваги і розраховувати більше параметрів рівня безпеки підприємства, що особливо важливо для підприємства та його зацікавлених сторін в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Четвертий розділ стратегічного звіту, запропонований автором, практично не враховується іншими дослідженнями, хоча це дуже важливо в умовах конкурентного ринку.

Висновки. *Стратегічний облік є важливим елементом ефективного стратегічного управління. Для виконання своєї функції стратегічна облікова інформація повинна відповідати стратегічним цілям фірми. Щоб бути корисними для зацікавлених сторін, стратегічна інформація з обліку повинна включати інформацію про оцінку бізнесу, інформацію про фінансово-економічну безпеку підприємства, інформацію про конкурентоспроможну інформацію, а також інформацію про результати реалізації стратегії, які можна оцінити за KPI. Найбільш доцільною формою підготовки стратегічної інформації є стратегічний звіт підприємства, який повинен бути підготовлений на основі річного звіту підприємства. Але окремий елемент цього звіту (KPI результатів реалізації стратегії) повинен бути підготовлений щомісяця і обговорюватися з командою стратегічного планування відповідно до календарного плану. Щодо відповідальних осіб – відділи фінансової аналітики та департаменту економічної безпеки повинні відповідати за підготовку стратегічного звіту.*

Ключові слова: *процес документації; стратегічний звіт; стратегічна облікова інформація; стратегічний менеджмент; аналіз KPI; інформація про оцінку бізнесу; інформація про фінансово-економічну безпеку підприємства; інформація про конкурентні позиції.*

*Одержано редакцією: 14.01.2019
Прийнято до публікації: 22.01.2019*

УДК 657:[061.1:336.14]

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-131-143

Сарапіна Ольга Андріївна

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування,
Херсонський національний технічний університет,
м. Херсон, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1468-420X>
o_sarapina@ukr.net

Єремян Олена Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри обліку, аудиту і оподаткування,
Херсонський національний технічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8170-7598>
number_one_2000@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

У статті викладено теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо організації обліку в установах державного сектору. Розкрито сутність категорії «організація» бюджетної установи відповідно до нормативної бази та наукових праць. Проаналізовано основні засади нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку в бюджетних установах в Україні. Виділено етапи облікового процесу суб'єктів державного сектору та визначено зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на особливості його організації. Запропоновано обов'язкові елементи Наказу про організацію бухгалтерського обліку в установах державного сектору. Результат дослідження має теоретичну і практичну цінність в частині складання оптимальної структури Наказу про організацію бухгалтерського обліку в установах державного сектору.

Ключові слова: організація; обліковий процес; бухгалтерський облік; елементи організації обліку; Наказ про організацію бухгалтерського обліку; установи державного сектору економіки.

Постановка проблеми. В сучасних умовах бухгалтерський облік – це динамічна гнучка система, яка постійно вдосконалюється та покликана забезпечувати, в першу чергу, інтереси власників і баланс їх інтересів з інтересами інших груп користувачів інформації. Тому, в результаті переходу економіки України на ринкові засади зросла потреба кардинальної модернізації не лише методології, а й організації бухгалтерського обліку згідно з міжнародною практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації бухгалтерського обліку у різні часи в своїх працях висвітлювали такі відомі вітчизняні вчені-обліковці, як: М. Т. Білуха Ф. Ф. Бутинець, В. А. Дерій, О. О. Дорошенко, В. П. Завгородній, Н. М. Зорій, Левицька, В. С. Лень, Ловінська, В. М., С. В. Свірко, Н. І. Сушко, А. І. Фаріон, Н. М. Хорунжак та інші. Проте це питання не втратило актуальності та залишає за собою низку невирішених проблемних питань. Система господарювання в ринкових умовах, становлення якої відбувається в Україні, об'єктивно передбачає необхідність пошуку і формування варіантів ведення обліку в установах державного сектору економіки, що відповідали б новим соціально-економічним відносинам і процесу реформування бухгалтерського обліку. Отже, це питання є актуальним для подальшого дослідження та проведення науково-практичних дискусій.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо організації бухгалтерського обліку в установах державного

сектору економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Організація бухгалтерського обліку – це управління обліковим процесом, спрямоване на забезпечення контролю за майном установи, виконання нею зобов'язань, використання матеріальних, трудових та інших ресурсів відповідно до законодавства.

Термін «організація» має різні понятійні відтінки. У найзагальнішому вигляді це впорядкування, налагодження певної системи. Організація передбачає досягнення та збереження стану певної впорядкованості елементів. У науковій літературі «організація бухгалтерського обліку» розглядається як «...система впорядкованих дій зі створення системи бухгалтерського обліку, що включає складання облікових реєстрів і первинних носіїв облікової інформації, облікову політику підприємства, організацію облікового процесу», або «...система методів, способів, заходів, які забезпечують його оптимальне функціонування та розвиток відповідно до мети, цілей та місії» тощо.

Для кращого розуміння процесу організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах насамперед необхідно визначитися з термінологією, яка застосовується в державному секторі (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення окремих термінів за нормами законодавства

Термін	Визначення	Акт законодавства, яким визначено значення терміна
Бюджетні установи	«...Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими»	Ч. 1 ст 2 БК [1]
Бухгалтерський облік	«...Процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень»	Ст. 1 Закону № 996 [2]
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку	«...Нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам»	Ст. 1 Закону № 996 [2]
Облікова політика	«...Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності»	Ст. 1 Закону № 996 [2]
	«...Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом державного сектора для складання та подання фінансової звітності»	4 П. 4 розд. I НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності», затвердженого наказом Мінфіну від 28.12.09 р. № 1541 [4]

Джерело узагальнено авторами за даними [1, 2, 4]

Так, досліджуючи питання понятійного апарату, слід відзначити, що значення терміна «організація бухгалтерського обліку» на законодавчому рівні не визначено. Проте питанням організації бухгалтерського обліку присвячено розд. II Закону № 996 та інші нормативно-правові акти, що регулюють питання бухгалтерського обліку в державному секторі.

На нашу думку, організацію обліку в бюджетних установах можна визначити як систему методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування бухгалтерського обліку. Атамас П.Й. зазначає, що бухгалтерський облік не може бути

ефективним, якщо не виконує контрольної функції [12, с. 6-7].

До основних елементів організації бухгалтерського обліку Л. З. Шнейдман відносить визначення основних користувачів облікової інформації, а також їх інтересів відносно цієї інформації [24, с. 83]. Раціональність організації бухгалтерського обліку визначає повноту, достовірність та своєчасність отримання інформації її користувачами. За словами М. С. Пушкарка, генерування облікової інформації для управління різних ієрархічних рівнів сприяє процесам інформатизації суспільства [20, с. 6]. Центральним елементом організації бухгалтерського обліку М. І. Кутер називає персонал підприємства (агентів) та існуючі між ними агентські відносини з приводу побудови системи облікового інформаційного забезпечення [17, с. 515].

Дослідження праць різних періодів щодо визначення складників організації бухгалтерського обліку дозволило згрупувати її елементи наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Елементи організації бухгалтерського обліку в спеціальній літературі

Елементи організації бухгалтерського обліку	Автори
Суб'єкти ведення бухгалтерського обліку (організація праці бухгалтерів, їх правовий статус), методика і техніка виконання облікових процедур (метод, система та процедури обліку)	Кругляков В.; Соколов Я. В.
Документування, документообіг, інвентаризація, робочий план рахунків бухгалтерського обліку, форми організації роботи бухгалтерської служби, організація праці облікових працівників, організація та функціонування системи внутрішнього контролю, технічне забезпечення бухгалтерського обліку	Безруких П. С.; Богданов Н. А.; Безруких П. С., Івашкевич В. Б.; Кашаев А. Н.; Грабова Н. М.; Даньків Й. Я.; Лучко М. Р.; Остап'юк М. Я.; Дерій В. А.; Кондраков Н. П.; Кутер М. І.; Пушкар М. С.; Сушкевич А. Н.; Skrzywan S.
Процедури забезпечення збереженості документів, облікова політика підприємства	Сушкевич А. Н.
Організація матеріальної відповідальності, інвентаризація (об'єкти, порядок і строки проведення)	Кутер М. І.
Звітність підприємства, її обсяг та зміст	Богданов Н. А.; Безруких П. С.; Івашкевич В. Б., Кашаев А. Н.; Кутер М. І.; Сушкевич А. Н.
Нормативні вимоги, що висуваються до бухгалтерського обліку	Пушкар М. С.; Rajzer K.
Методологічне та методичне забезпечення бухгалтерського обліку	Ловінська Л. Г.; Стефанюк І. Б.

Джерело узагальнено авторами за даними [13-22]

Процеси організації бухгалтерського обліку відбуваються на основі відповідних теоретичних засад, основними з яких вважаються принципи організації бухгалтерського обліку, план організації обліку, співвідношення між централізацією та децентралізацією управління, вимоги суб'єктів управління і зовнішніх користувачів щодо розрізів надання інформації, нормативні вимоги, облікова політика суб'єкта господарювання, план рахунків бухгалтерського обліку.

Серед розглянутих складників організації бухгалтерського обліку одними з найменш досліджених залишаються проблеми вибору форм організації та форм ведення обліку. Взаємне дослідження цих складників свідчить про те, що вони створюють широкі можливості для моделювання системи бухгалтерського обліку на рівні її організації. Актуальність і недостатня наукова розробленість проблем вибору форм обліку визначає необхідність наукового обґрунтування характеру і змісту їх моделювання в цілях підвищення адаптивних властивостей бухгалтерського обліку як інформаційної системи.

Україна знаходиться на шляху до євроінтеграції, про це свідчить уніфікація національних норм бухгалтерського обліку, їх гармонізація з міжнародними стандартами. Разом з тим в останні роки все ж відбуваються певні позитивні зрушення у зазначеній сфері. З метою удосконалення законодавчого врегулювання було ухвалено цілу низку нормативно-

правових актів (табл. 3).

Таблиця 3

**Основні засади нормативно-правового забезпечення
бухгалтерського обліку у бюджетних установах**

Нормативний акт	Зміст
Бюджетний кодекс України [1]	Визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин; відповідальність за порушення бюджетного законодавства
Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [2]	Визначає принципи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності. Він поширюється на всіх юридичних осіб, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності
Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору [3]	Застосовуються суб'єктами державного сектору при визначенні облікової політики і складанні відповідного розпорядчого документа
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи» [10]	Визначає завдання та функціональні обов'язки бухгалтерської служби бюджетної установи.
Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі [4]	Визначають методологічні засади формування у бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про об'єкт обліку у державному секторі.

Основними нормативно-правовими документами, відповідно до яких організовується облік у бюджетних установах України, крім Закону України № 996 [2], є План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та порядок його застосування [6], бюджетна класифікація видатків, Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів і державними цільовими фондами [11], Порядок складання типових форм меморіальних ордерів та інших облікових реєстрів суб'єктів державного сектору [9] та багато інших.

Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах повинна здійснюватися з моменту їх створення, адже вона в подальшому безпосередньо впливає на ефективність бухгалтерського обліку. Раціональна організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах, аналогічно як і в установах приватного сектора економіки, передбачає застосування й дотримання загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку. Бюджетні установи, як і інші підприємства, у процесі своєї діяльності використовують основні принципи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, що зазначені в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2].

Принципом бухгалтерського обліку є правило, яким слід керуватись при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій, відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Бюджетні установи – окремі юридичні особи. Вони ведуть облік і складають звітність відповідно до чинного законодавства для бюджетних установ, визначають результати виконання кошторису за рік, несуть майнову та правову відповідальність перед державою, сплачують встановлені для бюджетних установ податки, проводять розрахунки з персоналом, з дебіторами та кредиторами. Всі ці ознаки відповідають принципу автономності, який притаманний і бюджетному бухгалтерському обліку.

Бюджетні установи свою господарсько-фінансову діяльність ведуть безперервно, відображаючи її в системі бухгалтерського обліку, що є ознакою принципу безперервності. Згідно з цим принципом ресурси бюджетної установи відображаються в обліку за ціною їх придбання або виробництва. Доходи бюджетної установи, отримані як бюджетне асигнування та надходження коштів спеціального фонду, а також витрати відображаються в

обліку та звітності безперервним зростаючим підсумком із початку року, що дає змогу визначити на будь-яку звітну дату стан виконання кошторису як за загальним, так і за спеціальним фондами, а наприкінці року результат його виконання загалом.

Саме дотримання принципів дозволяє спрямовувати обліковий процес на інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління державними фінансами, забезпечення системи стратегічного бюджетного планування, досягнення ефективності всієї аспектів діяльності установи – як фінансової, так і господарської.

Загалом, як свідчить практика, організації обліку в державному секторі економіки притаманний чіткий дворівневий характер (I рівень – державний (макрорівень): організація; II – бюджетна установа (мікрорівень): обов’язок ведення (повноваження головного бухгалтера), який певним чином виключає прояви самостійності у виборі порядку та представлення обліково-аналітичного забезпечення управління. Проте сучасні умови функціонування суб’єктів, які фінансуються з бюджету, ставлять нові вимоги до інформаційної бази управління, реалізація виконання яких, попри усю складність, повинна знаходити легальне вирішення [14].

Весь обліковий процес бюджетної установи з теоретичної точки зору складається із трьох етапів його здійснення, а саме: первинний облік, поточний облік та підсумковий облік (рис. 1).

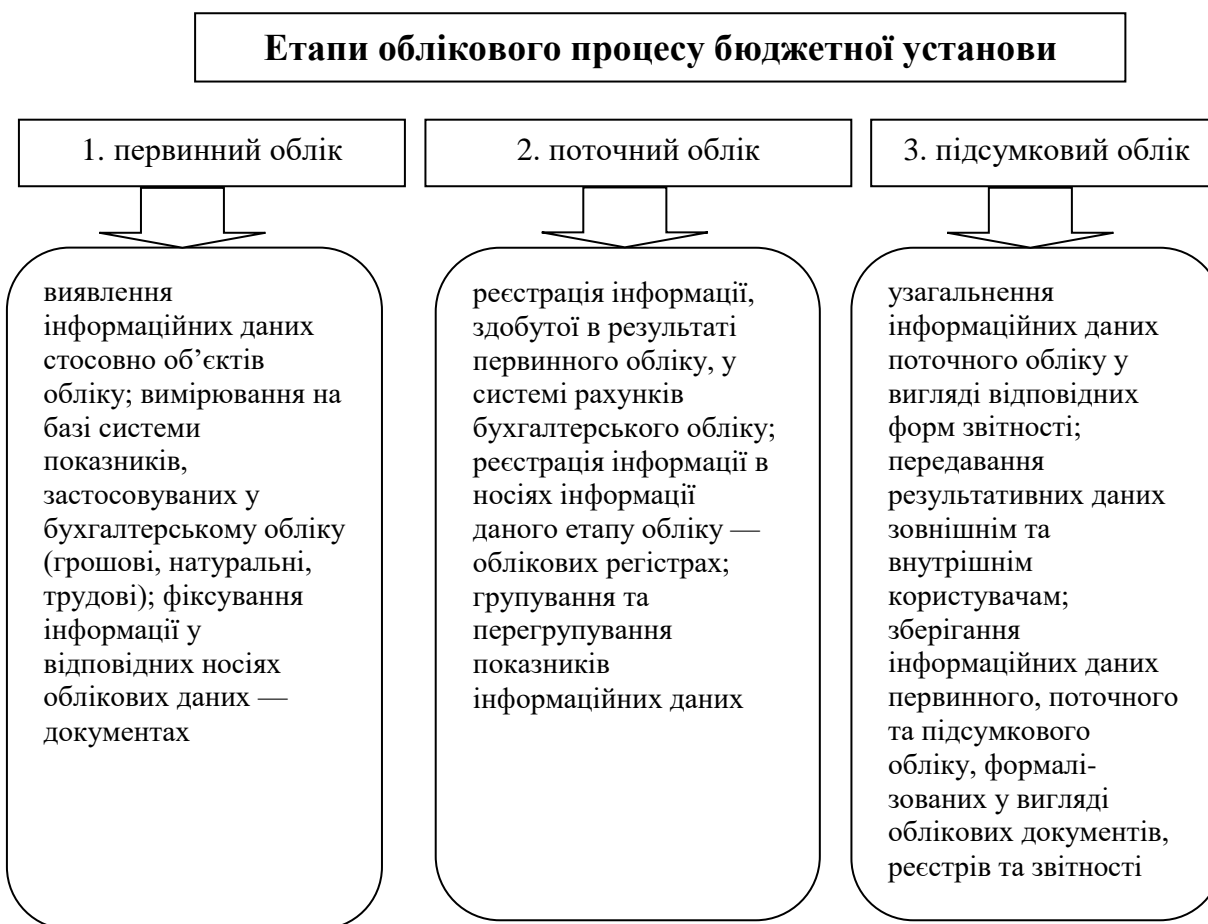


Рис. 1. Етапи облікового процесу бюджетної установи

Тобто поділ облікового процесу на етапи відображає його послідовність як у часі, так і в просторі. Ці етапи властиві всім об’єктам обліку.

Раціональна організація бухгалтерського обліку ґрунтується на застосуванні у першу чергу загальноприйнятих передумов, а саме: вивчення структури установи, організації її діяльності; організація облікового апарату та праці облікових працівників; організація облікового процесу (визначення обсягу облікових робіт); організація досконалого володіння головним бухгалтером та працівниками бухгалтерської служби діючої законодавчої бази

щодо питань ведення бухгалтерського обліку.

При правильній організації бухгалтерського обліку одним із головних завдань є виокремлення тих факторів, які більшою мірою впливають на функціонування господарчої системи. Тому, на особливості й обґрунтування організації облікового процесу суб'єктів державного сектору впливає низка факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх (рис. 2).

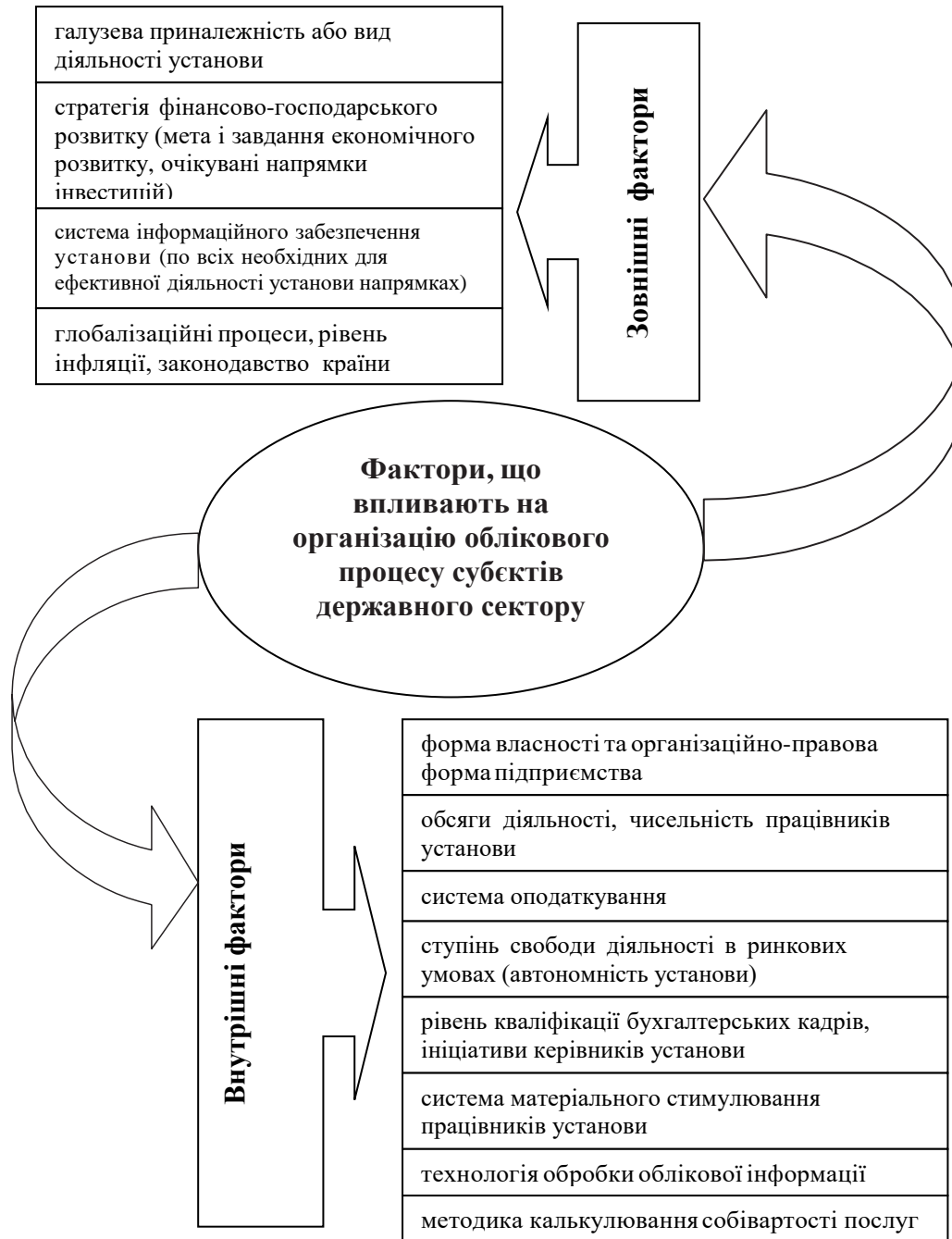


Рис. 2. Фактори, що впливають на організацію облікового процесу бюджетних установ

Поряд із зовнішніми та внутрішніми факторами необхідно виділити ті фактори, які здійснюють негативний або позитивний вплив. До факторів, які негативно впливають на організацію облікового процесу належать: нагромадження методів ведення обліку на окремих ділянках; недосконалість технічних засобів обліку; неправильна організація облікової праці.

До позитивних факторів належить: раціональна організація роботи облікового апарату, що забезпечує підвищення оперативності та аналітичності бухгалтерського обліку

через удосконалення документообігу й облікової документації, прискорення обробки інформації, ефективне використання робочого часу обліковими працівниками, забезпечення узгодженої та своєчасної роботи на всіх етапах облікового процесу.

За словами Т.М. Чебан, «облікова політика суб'єктів державного сектору є необхідним засобом забезпечення раціональної організації обліку, формування якісного інформаційного забезпечення системи управління ...» [23, с. 27]. Отже, чітка організація бухгалтерського обліку в установі дозволяє: підвищувати оперативність бухгалтерського обліку; дотримуватися чіткості та точності аналітичного й синтетичного обліку; постійно удосконалювати документообіг в установі; раціонально використовувати робочий час облікових працівників; здійснювати точний і своєчасний облік при найменших витратах на його ведення; своєчасно отримувати облікову інформацію для прийняття рішень щодо подальшої діяльності установи.

Згідно з п. 3 ст. 8 розд. III Закону № 996 [2] відповідальним за організацію бухгалтерського обліку, фіксацію фактів усіх проведених господарських операцій у первинних документах, збереження опрацьованих документів, реєстрів і звітності впродовж установленого терміну в бюджетній установі є її керівник, який здійснює керівництво відповідно до законодавства і статутних документів. Тому для того, щоб бюджетна установа могла розпочати ведення бухгалтерського обліку, передусім керівник повинен створити бухгалтерську службу (відповідно до структури, визначеної штатним розписом бюджетної установи), організувати роботу всіх структурних підрозділів і комісій так, щоб бухгалтерська служба мала можливість повноцінно здійснювати свою діяльність.

Основним розпорядчим документом бюджетної установи є Наказ про організацію бухгалтерського обліку, який визначає порядок організації і ведення бухгалтерського обліку, ґрунтовані на вимогах НП(С)БО й інших нормативно-правових актів з питань бухгалтерського обліку в державному секторі.

Зміст наказу про організацію бухгалтерського обліку визначається як вимогами загального законодавства, так і вимогами, встановленими внутрішніми актами, а також особливостями (специфікою) діяльності конкретної бюджетної установи.

Тому, обираючи ту чи іншу форму організації бухгалтерського обліку, слід пам'ятати про мету бухгалтерського обліку бюджетних установ – надання достовірної, правдивої і неупередженої інформації. Бухгалтерський облік необхідно організувати таким чином, щоб його дані були своєчасними, точними та достовірними, а показники обліку – єдиними на всіх рівнях управління.

З огляду на зазначене, у табл. 4 представимо обов'язкові, на наш погляд, елементи Наказу про організацію бухгалтерського обліку в установах державного сектору і надамо пропозиції щодо їх змістовного наповнення.

Таблиця 4

**Пропоновані елементи Наказу про організацію бухгалтерського обліку
в установах державного сектору**

Інформація	Зміст інформації
1	2

Обов'язки головного бухгалтера з підготовки проекту наказу	Відповідно до п.п. 7 п. 13 Типового положення № 59 [10] головним бухгалтером розробляються пропозиції для керівника бюджетної установи з таких напрямів діяльності, які нададуть можливість бухгалтерській службі здійснювати свої повноваження, а саме: – порядок обробки облікових даних з урахуванням галузевих особливостей установи; – системи і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку; – правила документообігу; – додаткової системи рахунків і реєстрів аналітичного обліку. Необхідність підготовки такого наказу головним бухгалтером пояснюється тим, що саме він організовує роботу з ведення бухгалтерського обліку в установі (п.п. 1 п. 13 Типового положення № 59).
--	---

Продовження таблиці 4

1	2
Форма організації бухгалтерського обліку	Визначається структура бухгалтерської служби бюджетної установи. Вибір форми організації бухгалтерського обліку залежить від вимог законодавства і вищого за рівнем розпорядника при формуванні й затвердженні штатного розпису бюджетної установи
Форма ведення бухгалтерського обліку	Меморіально-ордерна форма ведення бухгалтерського обліку є єдиною для всіх бюджетних установ. Порядок її ведення визначений наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження типових форм меморіальних ордерів, інших облікових реєстрів суб'єктів державного сектору та порядку їх складання» від 08.09.2017 № 755 [9]. При веденні бухгалтерського обліку в автоматизованому вигляді (у тому числі і частково) наводиться перелік програмного забезпечення, яке при цьому використовується (включаючи програми, розроблені самостійно)
Перелік посадових осіб, які мають право розпоряджатися рахунками і підписувати платіжні, розрахункові й інші первинні документи, бюджетну і фінансову звітність	Наводять: – перелік посадових осіб, яким надано право розпоряджатися рахунками і підписувати платіжні, розрахункові й інші первинні і розпорядчі документи, бюджетну, фінансову й іншу звітність; – перелік посадових осіб, уповноважених на отримання та видачу ТМЦ, а також тих осіб, які підписують первинні документи й інші документи, що є підставою, наприклад, для планування витрат, відображення касових і фактичних витрат. Також ті посадові особи, які приймають виконані роботи і послуги на предмет відповідності взятих зобов'язань (підписують акти виконаних робіт, накладні, інші документи)
Визначення порядку видачі підзвітних сум	Визначається перелік постійних авансодержателів. Визначається порядок видачі підзвітних сум іншим посадовим особам бюджетної установи
Окремі моменти ведення бухгалтерського обліку, пов'язані з особливостями його ведення в бюджетній установі	Установлення ліміту залишку грошових коштів у касі. У додатках до наказу наводиться розрахунок ліміту каси на підставі порядку, визначеного в Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженому постановою НБУ від 29.12. 2017 р. N 148 [7]. Особливості ведення обліку окремих видів матеріальних цінностей, що мають свою специфіку для бюджетної установи (наприклад, списання витрачених медичних препаратів, реактивів, малоцінного медичного інвентарю, ПММ і т. д.) Особливості відображення окремих операцій в обліку. Наприклад, за службовими відрядженнями і службовими поїздками в межах місця розташування бюджетної установи, порядок компенсації за проїзд у службових цілях, списання МШП і ведення оперативного обліку таких предметів і т. п.
Порядок і терміни проведення інвентаризації	У наказі можуть бути визначені порядок і випадки, коли проведення інвентаризації активів і зобов'язань є обов'язковим, оформлення її результатів. Водночас вважаємо, що для цього доцільно розробити окреме Положення про проведення інвентаризації в бюджетній установі, яке ввести в дію наказом керівника. У такому разі склад інвентаризаційної комісії (робочих інвентаризаційних комісій) і терміни

	проведення інвентаризації та відображення її результатів в обліку затверджують окремим наказом
Форми робочих документів, відмінних від типових, а також тих, які розроблені установою самостійно	Перераховуються форми, які розроблені самостійно і будуть використані при відображенні господарських операцій (при цьому зразки форм додаються до наказу). До таких форм документів можуть належати: відомості обліку термінів експлуатації основних засобів протягом звітного періоду, маршрутні листи, подорожні листи, посвідчення про відрядження, відомості для обліку періодів перебування основних засобів на складі, в ремонті і т. п.

Продовження таблиці 4

1	2
Виправлення облікових та суттєвих помилок, які належать до попереднього періоду	Виправлення суттєвих помилок, допущених при складанні фінансової звітності в попередніх роках, здійснюється шляхом коригування сальдо фінансового результату попередніх періодів на початок звітного року, якщо такі помилки впливають на розмір фінансового результату попередніх періодів. Виправлення таких помилок, що належать до попередніх періодів, передбачає повторне відображення відповідної порівняльної інформації у фінансовій звітності, крім випадків, коли це недоцільно. Порядок виправлення суттєвих помилок урегульований НП(С)БО 125 [5]. Бюджетна установа повинна встановити причину помилки, необхідність коригування сальдо фінансового результату і розмір такого коригування й узгодити з головним розпорядником бюджетних коштів питання доцільності або недоцільності внесення відповідних змін фінансового результату і тільки після цього вносити зміни в реєстри бухгалтерського обліку і звітність. Опис виконаних операцій має бути відображений у Примітках до бюджетної і фінансової звітності за відповідний звітний період
Термін дії наказу і внесення змін	Наказ можна видавати щорічно, а також протягом року вносити до нього необхідні зміни та доповнення, наводити в новій редакції окремі пункти та додатки виходячи з особливостей діяльності бюджетної установи. При цьому слід врахувати, що такі зміни не повинні зачіпати елементів облікової політики, які визначені наказом про облікову політику. Наказ затверджує керівник бюджетної установи, він є внутрішнім документом. Вищому за рівнем органу наказ може бути наданий тільки на його вимогу. При цьому цей наказ не вимагає узгодження з таким органом
Відповідальність посадових осіб за організацію і ведення бухгалтерського обліку	Головний бухгалтер забезпечує дотримання єдиних методологічних підходів до ведення бухгалтерського обліку, складання і надання у встановлені терміни фінансової звітності відповідно до Типового положення № 59, тобто несе відповідальність за дотримання облікової політики в бюджетній установі. Цей момент має бути зафіксований у Положенні про бухгалтерську службу і посадовій інструкції головного бухгалтера (начальника фінансово-економічної служби). Щодо інших осіб бухгалтерської служби відповідальність за операції, які знаходяться в їх веденні, встановлюється посадовими інструкціями (розробляються персонально за кожною посадою виходячи зі штатної структури і розподілу обов'язків усередині бухгалтерської служби), розробленими згідно з чинним законодавством і доведеними до працівника під розпис (під час прийому на роботу або при внесенні змін до таких документів). При визначенні відповідальності головного бухгалтера потрібно вказати, що він несе відповідальність виключно в межах бюджетного законодавства. Таке формулювання дозволить зняти багато запитань, які виникають у контролюючих органах при виявленні порушень, пов'язаних з різними аспектами діяльності бюджетної установи
Додатки до наказу:	
Графік документообігу	Цей документ не має типової форми, складається з урахуванням особливостей штатної структури бюджетної установи, завдань, які вона вирішує, і т. п. виходячи з потреби бюджетної установи відповідно до чинних нормативно-правових актів з ведення бухгалтерського обліку. Первинні документи, які фіксують факт здійснення операції і складаються під час її проведення, що оформляються згідно з вимогами Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів від 24.05.95 р. № 88 [8], повинні передаватися до бухгалтерської служби відповідно до термінів, які встановлені графіком. Терміни розробки, контролю і передачі документів, зазначені у графіку документообігу, є обов'язковими для всіх посадових осіб установи. Виписки з графіка документообігу доводяться під розпис до всіх посадових осіб бюджетної

	установи, яких він стосується.
Робочий план рахунків	Робочий план рахунків — це план, основа якого законодавчо визначена, доповнений і деталізований залежно від вимог, специфіки діяльності бюджетної установи (вимоги вищої організації, керівника бюджетної установи і т. д.). У Робочий план слід включати тільки ті субрахунки, які бюджетна установа реально використовує у своїй діяльності.

Висновки. Процес реформування бухгалтерського обліку в установах державного сектору економіки знаходиться лише на початковій стадії. Однак, роль бухгалтерського обліку зростає з кожним роком. Тому, на нашу думку, зважена та обґрунтована система заходів щодо організації бухгалтерського обліку має гарантувати своєчасне та повне інформаційне забезпечення внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Тільки сувора регламентація методології й організації обліку забезпечить його єдність, порівнянність показників установ різних галузей невиробничої сфери, можливість отримання зведених показників для контролю за виконанням кошторисів і бюджетів.

До загальних вимог організації бухгалтерської служби в установах державного сектору економіки повинні належати:

- узгодженість та оперативний зв'язок між окремими виконавцями (головними спеціалістами – бухгалтерами) та головним бухгалтером вищестоящего органу;
- оптимальна внутрішня робота головного спеціаліста – бухгалтера в часі та просторі;
- обслуговування установи загалом та надання оперативної інформації керівнику установи зокрема.

Тому в організації та веденні бухгалтерського обліку керівник бюджетної установи і головний бухгалтер повинні діяти як однодумці.

Добрим об'єктивним підґрунтям досягнення вирішення завдання з удосконалення інформаційної бази прийняття управлінських рішень в установах державного сектору економіки є дослідження запитів і потреб системи управління, а також максимальне використання можливостей засобів комп'ютерної техніки. Перспективність цих напрямів досліджень полягає в удосконаленні організації праці облікових працівників, а також підвищенні ефективності діяльності бюджетних установ на основі поліпшення рівня управління процесами надання послуг.

Список використаної літератури

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010р. № 2456-VI [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 року № 996-XIV. Редакція від 03.01.2017р. [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору, затверджені наказом Мінфіну від 23.01.2015 р. № 11 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-15#n550>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Надання фінансової звітності», затверджене наказом Мінфіну від 28.12.2009 р. № 1541. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 125 «Зміна облікових оцінок і виправлення помилок», затверджене наказом Мінфіну від 24.12.2010 р. № 1629. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-11>
6. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений наказом Мінфіну від 31.12.2013 р. № 1203 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16#n24>
7. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою НБУ від 29.12.2017 р. N 148 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>
8. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Мінфіну від 24.05.95 р. № 88 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>
9. Про затвердження типових форм меморіальних ордерів, інших облікових реєстрів суб'єктів державного сектору та порядку їх складання, затверджено наказом Мінфіну від 08.09.2017 № 755. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-17>
 10. Типове положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, затверджене постановою КМУ від 26.01.2011 р. № 59. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-%D0%BF>
 11. Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами, затверджена наказом Мінфіну від 29.12.2015 р. № 1219 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0086-16#n4>
 12. Атамас П.Й. Основи обліку в бюджетних установах. Навчальний посібник / П.Й. Атамас – Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 288 с.
 13. Вейлл П. Искусство менеджмента / Вейлл Питер. – М.: Новости, 1993. – 221 с.
 14. Войналович О. П. Організація бухгалтерського обліку: теоретико-методичні засади; дис. к.е. н: 08.06.04 / Войналович Олена Петрівна. – Житомир, 2006. – С. 305.
 15. Гвишиани Д. М. Организация и управление / Гвишиани Д. М. – [изд., 3-е, перераб.]. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – С. 332.
 16. Захарьин В. Р. Теория бухгалтерского учета: [учебник] / В. Р. Захарьин – М.: ИНФРА-М: ФОРУМ, 2003. – 304 с.
 17. Кутер М. И. Теория бухгалтерского учета: [учебник] / М. И. Кутер – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 592 с.
 18. Організація бухгалтерського обліку: [навч. посіб. для студ. спец. “Облік і аудит” вищ. навч. закл.] / Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, С. М. Шулепова. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 576 с.
 19. Парамонов Ф. И. Рационализация аппарата управления предприятиями / Ф. И. Парамонов – М.: Экономика, 1989. – 238 с.
 20. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): [монографія] / М. С. Пушкар – Тернопіль, Карт-бланш, 2006. – 334 с.
 21. Сопко В. Бухгалтерський облік: [навч. посібник] / В.Сопко - [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 578с.
 22. Тарнавська Н. П. Менеджмент: теорія та практика: [підручник для вузів] / Н. П. Тарнавська, Р. М. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 1997. – 456 с.
 23. Чебан Т.М. Нормативне регулювання облікової політики державних і комунальних підприємств: критична оцінка та перспективи розвитку. *Теорія та методологія обліку, оподаткування, аудиту та аналізу в системі інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарювання: колективна монографія* [Текст] / за заг. ред. д.е.н., проф. О.А. Сараліної; ХНТУ. – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2018. – С. 16-28.
 24. Шнейдман Л. З. Уроки истории / Л. З Шнейдман // Бухгалтерский учет. – 1997. – № 12. – С. 82-86.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Budget Code of Ukraine. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (in Ukr.).
2. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: the Law of Ukraine (2015). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. (in Ukr.).
3. Ministry of Finance of Ukraine (2015). Methodical recommendations for the accounting policy of the public sector. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-15#n550>. (in Ukr.).
4. Ministry of Finance of Ukraine (2009). The National Public Accounting Standards (Standard) 101 "Providing Financial Statements. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11>. (in Ukr.).
5. Ministry of Finance of Ukraine (2010). National accounting (public accounting) standard in the public sector 125 «Changing accounting estimates and correction of errors». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-11>. (in Ukr.).
6. Ministry of Finance of Ukraine (2013). The plan of accounting in the public sector. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16#n24>. (in Ukr.).
7. National Bank of Ukraine (2017). Regulation on cash operations in national currency in Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>. (in Ukr.).
8. Ministry of Finance of Ukraine (1995). Regulation on documentary maintenance of records in

- accounting. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>. (in Ukr.).
9. Ministry of Finance of Ukraine (2017). Approval of standard forms of memorial orders, other accounting registers of public sector entities and the procedure for their compilation. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-17>. (in Ukr.).
 10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). Typical provision on the accounting service of a budgetary institution. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-%D0%BF>. (in Ukr.).
 11. Ministry of Finance of Ukraine (2015). Typical correspondence of subaccounting books for displaying transactions with assets, capital and liabilities by managers of budgetary funds and state trust funds. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/registries/show/z0086-16#n4>. (in Ukr.).
 12. Atamas, P.J. (2015). *Basics of Accounting in Budgetary Institutions. Tutorial*. Kyiv: Center for Educational Literature (in Ukr.)
 13. Weill, P. (1993). *The Art of Management*. Moscow: News. (in Russ.)
 14. Voinalovich, O.P. (2006). *Organization of accounting: theoretical and methodical principles*. Zhytomyr (in Ukr.)
 15. Gvishiani, D. M. (1998). *Organization and Management*. M.: Izv-MGTU them. N. E. Bauman (in Russ.)
 16. Zakharyin, V.R. (2003). *Theory of accounting: [textbook]*. M.: INFRA-M: FORUM (in Russ.)
 17. Kutter, M.I. (2006) *Accounting Theory: [textbook]*. Moscow: Finances and Statistics (in Russ.)
 18. Butinets F.F., Oliynyk O. V., Shigun M. M. & Shulepov S. M. (2001). *Organization of accounting: [curriculum vitae]. manual for the stud special "Accounting and Audit" higher. teach.* Zhytomyr: LIFE (in Ukr.)
 19. Paramonov, F.I. (1989). *Rationalization of the enterprise management apparatus*. Moscow: Economics. (in Russ.)
 20. Pushkar, M.S. (2006). *Creative accounting (creation of information for managers): [monograph].- Ternopil, Carte blanche* (in Ukr.)
 21. Sopko, V. (2000). *Accounting: [curriculum vitae]. manual*. K.: KNEU (in Ukr.)
 22. Tarnavska, N. P. (1997). *Management: Theory and Practice: [textbook for universities]*. - Ternopil: Carte Blanche (in Ukr.)
 23. Cheban T.M. *Regulatory regulation of the accounting policy of state and communal enterprises: a critical assessment and prospects of development. Theory and methodology of accounting, taxation, audit and analysis in the system of information management of economic entities: collective monograph [Text] / per collections. edit doctor of sciences, prof. O.A. Sarapina; KhNTU - Kherson: Publishing House of the FOP Vishemyrsky VS, 2018. - P. 16-28.* (in Ukr.)
 24. Schneidman, L. S. (1997). Lessons from History. *Accounting*, 12, 82-86 (in Russ.)
 25. Stabryła, A. (1990). *Modelowanie elastycznych rozwiązań struktury organizacyjnej*. Zeszyty naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie (in Pol.)

Sarapina Olha Andreevna,

Doctor of Economics, Professor,
Kherson National Technical University,
Kherson, Ukraine
o_sarapina@ukr.net

Yeremian Olena Mikhailovna

PhD, Associate Professor,
Kherson National Technical University,
Kherson, Ukraine
number_one_2000@ukr.net

**ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN INSTITUTIONS
OF THE PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY:
THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND PRACTICAL APPROACHES**

Introduction. In modern terms, accounting is a dynamic, flexible system, which is constantly being improved and designed to ensure, first of all, the interests of the owners and balance their interests with the interests of other groups of users of information. Therefore, as a result of the transition of Ukraine's economy to market principles, the need for cardinal modernization of not only methodology, but also the organization of accounting in institutions of the public sector of the economy has increased in accordance

with international practice. So, this question is relevant for further research and scientific and practical discussions.

Purpose. The purpose of the article is to study theoretical and methodological provisions and to substantiate practical recommendations on the organization of accounting in public sector institutions of the economy.

Results. In the article the researcher of theoretical and methodological provisions and practical recommendations on the organization of accounting in public sector institutions. For a better understanding of the process of organizing accounting in budgetary institutions, disclosing the category of "organization" of a budget institution that is consistent with the regulatory framework and scientific works. The proposed definition of the organization of accounting in budgetary institutions as a system of methods, methods and measures that ensure the optimal functioning of accounting is proposed.

On the basis of the research of scientific works of different periods on the definition of the components of the organization of accounting in the article, its elements are grouped. A reciprocal study of these constituents suggests that they create great opportunities for modeling the accounting system at the level of its organization.

The main principles of legal and regulatory support of accounting in budgetary institutions in Ukraine are considered. It is proved that the rational organization of accounting in budgetary institutions, as well as in institutions of the private sector of the economy, provides for the application and observance of generally accepted principles of accounting. It is compliance with the principles that allows directing the accounting process to the information and analytical support of the public finance management system, ensuring the system of strategic budget planning, and achieving the effectiveness of all aspects of the institution's activities, both financial and economic.

The stages of the accounting process of public sector entities are characterized and external and internal factors are determined which influence on the peculiarities and organization of its organization. The factors that have a positive and negative impact on the organization of the accounting process are revealed.

It is proved that a clear organization of accounting in the institution allows: to increase the efficiency of accounting; to observe the precision and accuracy of analytical and synthetic accounting; continuously improve the workflow of the institution; rational use of working time of accountants; to carry out accurate and timely accounting at the least expenses for its management; receive timely accounting information for decision-making on further activities of the institution.

Originality. The mandatory elements of the Order on the organization of accounting in public sector institutions are proposed and its content is determined. The application and analysis of the presented elements has practical value in terms of drawing up the optimal structure of the Order on the organization of accounting in public sector institutions. Using the optimal structure of the Order on the organization of accounting, administrators ensure the maximum effectiveness of organization of the accounting process in the institution and clear regulation of the activities of all participants in the accounting process.

Conclusion. The role of accounting grows with each passing year. Therefore, in our opinion, a weighted and well-grounded system of measures for the organization of accounting should guarantee timely and complete informational support for internal and external users. Accounting should be organized in such a way that its data are timely, accurate and accurate, and accounting records are unique at all levels of management. So, in the organization and conduct of accounting, the head of a budget institution and chief accountant must act as co-thinkers.

A good objective basis for solving the problem of improving the information base for making managerial decisions in public sector institutions is to investigate the requests and needs of the management system, as well as to maximize the use of the possibilities of computer equipment. The prospect of these areas of research is to improve the organization of the work of accounting officers, as well as to increase the efficiency of the activities of budget institutions on the basis of improving the level of management of service delivery processes.

Keywords: organization; accounting process; accounting; elements of accounting organization; order on the organization of accounting; institutions of the public sector of the economy.

Одержано редакцією: 10.01.2019
Прийнято до публікації: 22.01.2019

UDC: 339.138:502.3

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-144-150

Pimonenko Tetyana,
PhD, Associate Professor,
Economics, Entrepreneurship and Business
Administration Department,
Sumy State University
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6442-3684>
tetyana.pimonenko@gmail.com

Chygryn Olena,
PhD, Associate Professor,
Economics, Entrepreneurship and Business
Administration Department,
Sumy State University
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4007-3728>

Lyulyov Oleksii Dr,
Associate Professor,
Economics, Entrepreneurship and Business
Administration Department,
Sumy State University
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4865-7306>

GREEN BRANDING AS A DRIVER TO BOOST THE DEVELOPMENT OF GREEN INVESTMENT MARKET

The paper deals with the analysis of the main preconditions to develop the strategy of the green brand promotion with the purpose to attract additional green investment to the company's development. In this case, the authors allocated the main features of green investment which should be taken into account during the developing of the marketing program to promote the green brand of the company. The authors identified the main approaches to define the meaning of a green brand. Thus, in the paper, the authors defined the green brand as the unique symbols, signs, words or combinations of them which developed the green imagination about the company which operations correspond to the sustainable development goals. In the paper, the authors allocated the main drivers of the green brand as follows: green brand equity, green trust and green satisfaction. Besides, green brand equity has a mediating role between green trust and green satisfaction. With the purpose to increase the efficiency of the marketing program to promote green brand the authors generalized the main principals which should be considered by the companies. The authors highlighted that using greenwashing lead to the huge reputation loses. Besides, greenwashing decreases the level of trust to the green brand among stakeholders of the green investment market. The authors proposed to solve the abovementioned problem through the publication in free access to the nonfinancial report by the company on a regular basis. In addition, it should be obligatory and to control by the government. In the paper, the theoretical basis of the linking between sustainability, green brand perception and company policy performance was identified by the authors.

Keywords: investment; marketing; green; stakeholders; brand; promotion; added value.

Introduction. The increasing conscious of environmental problems among society provoke companies to reorient their activities according to the green needs of consumers. At the same time, the ongoing mainstream among investors to invest in green goals justify developing and promoting the green images and green brand by the companies. Thus, the positive company's green brand and high level of consumers loyalty allow attracting additional finance as the green investment into the company's development. Thus, the companies which listed by the green stock indexes have a higher added value. Experience of EU countries showed that green investment is the new perspective market which characterised by the rapid increasing from year to year. Noted, that ongoing economic

and political conflicts have a negative impact on the country's brand and image. As a consequence, it leads to decreasing of the country's investment climate which limits the developing of the national green investment market. And companies don't have the huge options to attract additional green investment in their development. In this case, it is necessary to develop and to implement the effective mechanism to promote the green brand as at the country level as at the company's level.

Literature review. The results of the analysis of the scientific papers and investigations on green branding proved that green branding as the instrument for attracting green investment is the modest direction. The analysis and systematization of approaches to defining green branding, green investment showed that the universal definitions have not developed which were recognized by the worldwide scientific community. Thus, under this research, the green investment defined as the investment which invests in green assets. In this case, green assets mean the assets which provoke the mitigation of the negative impact of climate changes on the environment. Thus, the main features of green investment are an orientation to green goals and corresponding with the sustainable development goals [16, 18]. Thus, if companies try to attract the additional green investment it should be used the relevant marketing program to develop the green brand of the company. In this case, the green brand concept should consider the features of green investment stakeholders.

According to the traditional market concept, the brand is defined as a unique symbol, signs, words or combination of them which developed the imagination about the company or product. Thus, adding the green features to the traditional definitions, the green brand could be determined as a unique symbol, signs, words or combination of them which developed the green imagination about the company which operations correspond to the sustainable development goals. Thus, the scientists Hartmann P., Forcada Sainz F. J., Mourad M., Ahmed Y. S., Matthes J., Wonnerberger A. and D. Schmuck in the papers [8, 9, 10] defined green brand as the marketing communication and differentiation of the brand from its competitors through its environmentally features. The huge range of scientists in the papers [1, 4, 6, 7] proved the linking between companies' green brand and performance. The authors Mourad M., Ahmed Y. S., Pflanz, Patterson P. G., Spreng, R. A. in the papers [10, 14, 15] proved that companies with a high level of green reputation are more attractive for foreign green investors. Thus, the finding showed that green branding is a new research direction which contributes the systematization and consolidation in the framework to attract additional green investment for company's development.

The **purpose** of the article is systematization of the main features, drivers and parameters of the green brand with the purpose of allocation options for companies to attract additional green investment.

Results and discussion. The green passion and branding have become the most significant factor which has an impact on the efficiency of the company's marketing program. In this case, communication with the main stakeholders is a key element to identify the options to improve the promotion of the company's green brand green-focused their thoughts and feedbacks. It should be noted, that providing the green investment policy for companies with the interconnection of green marketing strategies allow getting the unfair competitive advantages and exploring new markets in order to enhance their market shares. According to [3, 4] in those cases companies should adopt the branding strategies of green products in their relation to green marketing efforts. Among the green brands, green brand equity can be created by its three drivers green brand image, green brand trust and green satisfaction (Figure 1).

Green brand image is helpful in creating green brand equity with the mediating role of green trust and green satisfaction (figure 1). Moreover, companies should implement long term green strategies in order to develop green brand equity and its antecedents. Green brands defer from each other by the degree of integrated green issues [7]. Therefore, there are three categories of "greenness" [15]:

- green as a core value;
- green integrated with core values;
- green values as the guarantee.

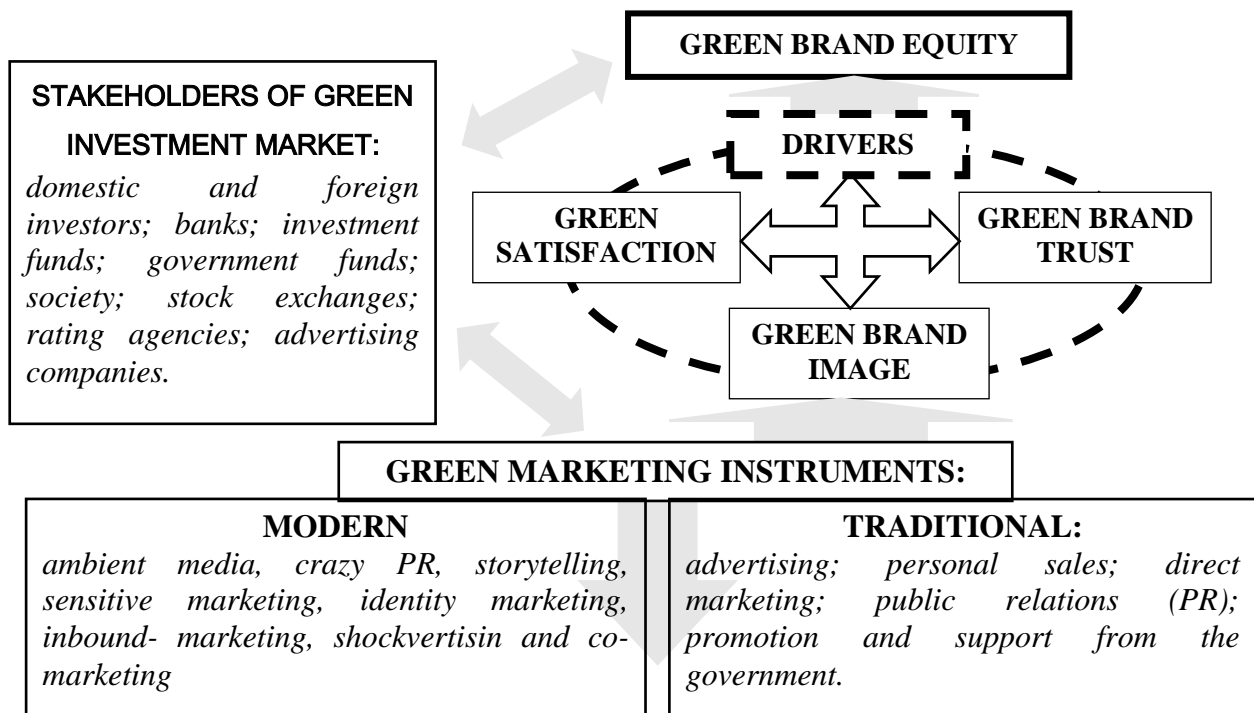


Figure 1. Drivers of green brand equity in the framework of the green market concept

Source: developed by the authors

The other classification, by Landor Associates, Newsweek, and Penn Schoen Berland, indicated four groups of green brands in [5]: unsung heroes; free passers; losers; winners. The detail explanation types of the green brand are presented in Table 1.

Table 1.

Classification of green brand

TYPE	EXPLANATION
Unsung Heroes	brands that conduct strong green practice, but with insignificant public awareness
Free Passers	brands that conduct limited green practice, but with the distant brand echo that drives green reputation
Losers	brands that conduct limited green practice, with public recognition of the limitations
Winners	brands that conduct strong green practice that is recognized in public

Source: developed by the authors on the basis of [5]

According to [1] the main advantage of creating green brand equity is the definite increase in environmental awareness, which companies can exploit for competitive advantage through the deployment of their products in different markets. In that case, the companies would have additional opportunity to attract investment for their activity connected with resource saving, recycling, greening etc. Thus, findings proved the relationship between the company's performance and green brands in both directions. Positive green brand leads to increasing the level of trust to the company among the stakeholders. As a consequence, the company could attract additional financial recourses to the implementation of the green goals. However, if the company doesn't implement the green goals due to the lack of finance couldn't develop a positive green brand. In this case, companies don't have a huge range of options to attract additional finance recourses. The linking between green brand, goals and

companies' performance are shown in Figure 2.

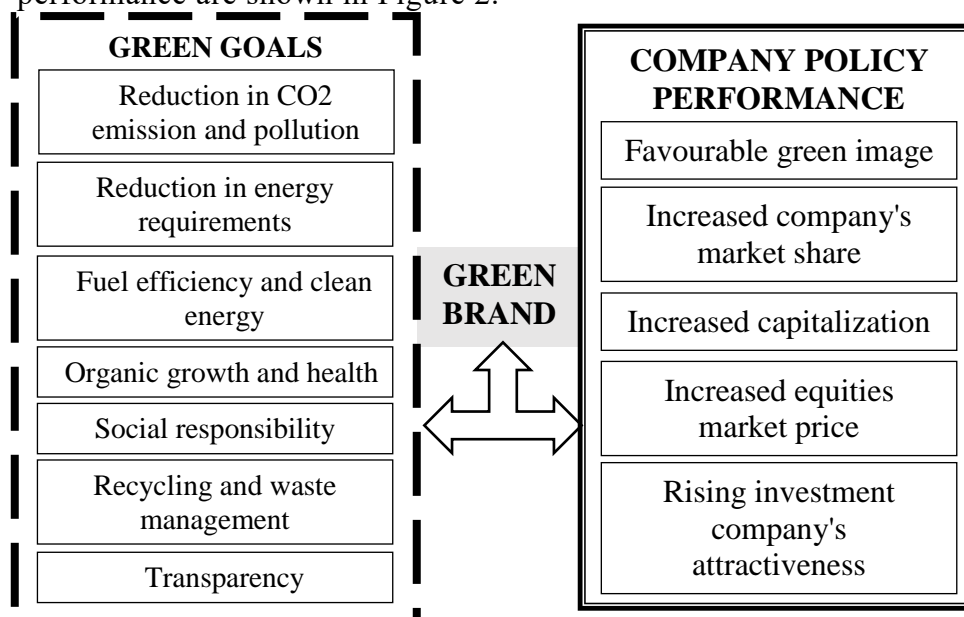


Figure 2. Linking between sustainability, green brand perception and company policy performance

Source: developed by the authors

Noted, the findings showed, that developing the green brand should be based on the following principals: transparency, publicity, complexity, diversification. The obtained results of investigations allow making conclusions that a huge range of companies avoiding the transparency principals during the creation of own green brand. It leads to decreasing the trust level among stakeholders to the brand green as usual meaning. Most of those companies used greenwashing. It means, that companies pay more the promotion program of green goal than really have spent money on improving ecological parameters of operations in practice. In this case, the companies could lose more money due to the decreasing of reputation. As the example, the scandal with CO2 emissions at Volkswagen Companies. According to the estimation, the reputation loses was more than billions of dollars.

The issue of using greenwashing could be overcome through the publication of the nonfinancial reports by the companies on a regular basis. In addition, it should be obligatory and controlled by the government.

The scientists Muhammad Zubair Tariq in the paper [11] allocated the principals of green brand developing as follows:

1. Companies should use true and fair environmental claims in their advertisements in order to increase sale and profits and mobilize green investments.
2. Organizations should create awareness regarding environmental protection and sustainability among existing and potential customers and must manufacture green products at lower price and high quality to satisfy the green needs of customers.
3. Companies should develop green projects, promote green investment.
4. Companies must design strong brand development and brand awareness strategies in order to create and maintain the image of "being green" in target customers.
5. The government should devise plans and campaigns regarding environmental protection and sustainability in public in order to keep safe the boundaries of the country from global warming [11].

A company with an eco-friendly brand in its portfolio could also have green securities. Green brand positioning can be utilized not only as a tool in gaining a company's competitive advantages but also as an instrument of attracting investment for green projects.

The results of the analysis showed that green investment market has been developed from year to year which proved the profitability of green investment and justified the promotion

of green brand by the companies. In 2018 compared to 2010, the S&P 500 Environmental & Socially Responsible Index and Dow Jones Sustainability World 80 Index had a significant increasing (figure 3). Thus, according to the official reports of S&P Dow Jones Sustainability the companies' value listed by abovementioned indexes have a higher added value than traditional companies [19].

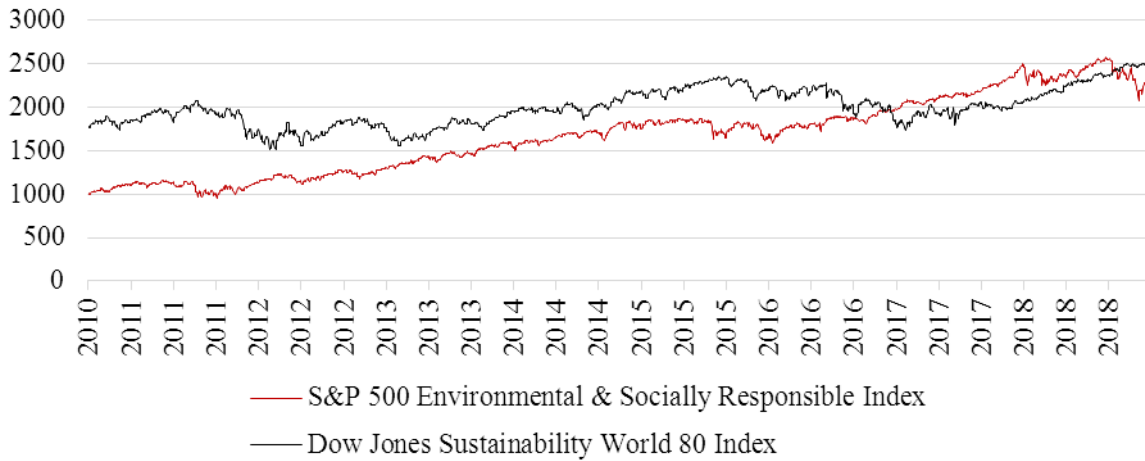


Figure 3 Dynamic of green stock indexes 2010-2018 years

Source: developed by the authors on the basis of [19]

One of the main parameters of the green brand is brand positioning. Thus, during the developing of the green brand strategies the company’s management should taking to account the main target group. In this case, the different types of brand positioning could be allocated: functional, green and emotional positioning. In Table 2 the compilation of the main types of green brand positioning is presented.

Table 2

Green brand positioning

TYPE	MEANING	AUTHORS
Functional positioning	Mediator to convey environmentally-related messages to consumers	Hartmann et al., 2005
Green positioning	The important factor to support green branding strategy	Patrick et al., 2005
Emotional positioning	Transfer effective contents of the brand attribute to gain consumers' emotional responses	Matthes et al., 2013

Source: compiled by the authors on the basis of [8, 13, 9]

The brand is a category which influence or could determine the company's value. Consequently, it is necessary to tell about the concept of perceived value [12, 18]. The brand perceived value is based on the hypothesis of brand equity and refers to the purchase validation, fairness, and appropriation of clients. Hence, customers always pay the costs for products and compare them with the benefits of their brand products [2]. Based on the concept of Patterson and Spreng [14], and Chen and Chang [4], green brand is an overall assessment of the perceived value of a product or service by the customer, and the net profit between what is perceived and what customers are offered based on environmental concerns, expectations, and needs of a sustainable green product. According to studies, nowadays, consumers believe that the use of environmentally friendly products offers many advantages compared to conventional products [8]. It could be considered that the perceived value of a green brand is positively related to green bond equity, it will promote companies’ capitalization, rising securities market value.

The findings allow making the conclusion that green branding could highlight company

among other competitors through the developing of unique product or service which associate as eco-friendly. In this case, with the purpose to attract consumers' attention the companies should pay attention to the following aspects:

- the target group should understand the green features and benefits from using such a product;
- accessibility to the information which proved the greening parameters of the product;
- differentiation of promoting instruments corresponding to the stakeholders' interests.

It should be noted, that companies should avoid using greenwashing and in practice demonstrate the implementation of green innovations which proved greening forces of the company.

Conclusion. Thus, the obtained results showed that if companies try to attract the additional green investment, it is recommended to integrate green brand mental impression and eco-friendly products for upgrading strategy and marketing communications. Therefore, it can create a successful green image in the minds of consumers. Since eco-friendly products are usually priced at a premium in comparison to the conventional products, it is extremely important for the companies to ensure that along with green attributes, the functional performance of their brands is at least equal if not better than the conventional products in the same category to generate substantial green brand equity. Viewed from another perspective, when the conventional product attributes of a green product are at par with competing brands, the eco-friendly attributes will act to serve as the source of additional value that could generate consumer preference towards such brands and will create the willingness to invest in the green project. For further investigation, it is necessary to investigate the linking between green brand perceptions and companies' performance in the stock market which will be proved by the empirical results.

References

1. Ailawadi, K. L., & Keller, K. L. (2004). Understanding retail branding: Conceptual insights and research priorities. *Journal of Retailing*, 80, 331–342.
2. Bolton, R. N., & Drew, J. H. (1991). A longitudinal analysis of the impact of service changes on customer attitudes. *Journal of Marketing*, 55(1), 1–9.
3. Chen, Y. S. (2010) The drivers of green brand equity: green brand image, green satisfaction, and green trust. *Journal of Business Ethics*, 93(2), 307-319.
4. Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2012). Enhance green purchase intentions. *Management Decision*, 50, 502–520
5. Danciu, V. (2015). Successful Green Branding, a New Shift in Brand Strategy: Why and how it works. *The Romanian Economic Journal*, 56, 47-64.
6. Doszhanov, A., & Ahmad, Z. A. (2015). Customers' intention to use green products: The impact of green brand dimensions and green perceived value. *SHS Web of Conferences*, 1-16.
7. Grubor, A. Milovanova O. (2017). Brand strategies in the era of sustainability. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 15(1), 78-88
8. Hartmann, P. Ibanez, V. A. Sainz, J. F. (2005). Green branding effects on attitude: functional versus emotional positioning strategies. *Marketing Intelligence & Planning*, 23 (1), 929.
9. Matthes, J. Wonnerberger, A. Schmuck, D. (2013). Consumers' green involvement and the persuasive effects of emotional versus functional ads. *Journal of Business Research*, 67(9), 1885-1893.
10. Mourad, M., & Ahmed, Y. S. (2012). Perception of green brand in an emerging innovative market. *European Journal of Innovation Management*, 15(4), 514-537.
11. Muhammad Zubair Tariq (2017) Green Advertisement and Green Brand Awareness on Green Satisfaction with Mediating Effect of Buying Behavior. *Journal of Managerial Sciences*. Volume VIII Number 2. P. 274-289
12. Parasuraman, A., & Grewal, D. (2000). The impact of technology on the quality-value-loyalty chain: A research agenda. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28, 168–174.
13. Patrick, H., Ibanez, V.A., Sainz, F.J.F. (2005). Green branding effects on attitude: functional vs emotional positioning strategies. *Marketing Intelligence and Planning*, 23 (1), 9-30.
14. Patterson, P. G., & Spreng, R. A. (1997). Modelling the relationship between perceived value, satisfaction and repurchase intentions in a business-to-business, services context: An empirical examination. *International Journal of Service Industry Management*, 8, 414–434.
15. Pflanz, S. (2014). Sustainable Brand – The chance for competitive differentiation. In German.

Retrieved from: <http://www.marketingboerse.de>

16. Pimonenko T. (2018). Ukrainian Perspectives for Developing Green Investment Market: EU Experience. *Economics and Region*, 4 (71), 35-45.
17. Pimonenko T., Lushyk K. (2017). Green investing: EU experience for Ukraine. *Bulletin of Sumy State University. Economy Ser.*, 3, 61–67.
18. Sarkar, N.A.: Green Branding and Eco-Innovation for Evolving a Sustainable Green Marketing Strategy. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 8(1), 39-58, 2012,
19. S&P Dow Jones Indices LLC. (2018). S&P 500 Environmental & Socially Responsible Index. Retrieved from: <https://us.spindices.com/indices/equity/sp-international-environmental-socially-responsible-index>
20. Sweeney, J. C., Soutar, G. N., & Johnson, L. W. (1999). The role of perceived risk in the quality-value relationship: A study in a retail environment. *Journal of retailing*, 75, 77–105.

Пімоненко Тетяна,

кандидат економічних наук, доцент,
Сумський державний університет

Чигрин Олена,

кандидат економічних наук, доцент,
Сумський державний університет

Люльов Олексій,

доктор економічних наук, доцент,
Сумський державний університет

ЗЕЛЕНИЙ БРЕНДИНГ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕЛЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Проблема. Зростаюче усвідомлення екологічних проблем у суспільстві провокує компанії переорієнтувати свою діяльність відповідно до зелених потреб споживачів. Бажання інвесторів інвестувати в зелені цілі виправдовує розвиток і просування зелених зображень і зеленого бренду компаніями. Позитивна зелена марка компанії та високий рівень лояльності споживачів дозволяють залучати додаткове фінансування як «зелене» інвестування у розвиток компанії. Компанії, охоплені зеленими фондовими індексами, мають більшу додану вартість. Досвід країн ЄС показав, що зелені інвестиції є новим перспективним ринком, який характеризується швидким зростанням з року в рік.

Метою статті є систематизація основних ознак, драйверів і параметрів зеленого бренду з метою вибору підприємцями варіантів залучення додаткових зелених інвестицій.

Результати. Відзначено, що поточні економічні та політичні конфлікти негативно впливають на бренд та імідж країни. Це призводить до зменшення інвестиційного клімату країни, що обмежує розвиток національного ринку зелених інвестицій. Компанії не мають величезних можливостей для залучення додаткових зелених інвестицій у свій розвиток. У цьому випадку необхідно розробити та впровадити ефективний механізм просування зеленого бренду як на рівні країни, так і на рівні компанії.

Наукова новизна. Авторами виділено основні риси зелених інвестицій, які слід враховувати під час розробки маркетингової програми з просування зеленого бренду компанії. Визначено основні підходи до визначення сенсу зеленого бренду. В роботі зелений бренд витлумачено як унікальні символи, знаки, слова або комбінації з них, які розвинули зелену уяву про компанію, операції якої відповідають цілям сталого розвитку. Виділено головні драйвери зеленого бренду таким чином: екологічно чистий бренд, зелена довіра і зелене задоволення. Екологічна марка має посередницьку роль між зеленим довірою та зеленим задоволенням.

Висновки. Авторами підкреслено, що використання маркетологами зеленого камуфляжу призводить до величезної втрати репутації. Крім того, зелений камуфляж знижує рівень довіри до зеленого бренду серед зацікавлених сторін ринку зелених інвестицій. Автори запропонували вирішити вищезгадану проблему через публікацію у вільному доступі нефінансової доповіді компанією на регулярній основі. Крім того, вона повинна бути обов'язковою і контролюватися урядом. У роботі авторами визначені теоретичні основи взаємозв'язку між стійкістю, сприйняттям зеленого бренду та ефективністю політики компанії.

Ключові слова: інвестиції; маркетинг; зелені інвестиції; зацікавлені сторони; бренд; просування; додана вартість.

Одержано редакцією: 16.01.2019

УДК: 338.242

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-151-157

Стрілець В. Ю.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9729-9210>
strilecvika@ukr.net

ВИЗНАЧЕННЯ ІЄРАРХІЧНОСТІ ЦІЛЕЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ АКТУАЛЬНИХ ПЕРЕШКОД

У роботі запропоновано власне тлумачення поняття «забезпечення розвитку малого бізнесу» на основі інтегрування категорій «забезпечення» та «розвиток». Виділено основні види забезпечення розвитку малого бізнесу та надано їх коротку характеристику. Досліджено основні проблеми у веденні та розвитку малого підприємництва. Побудована карта взаємозв'язків перешкод розвитку малого бізнесу та видів забезпечення розвитку малого підприємництва. Встановлено ієрархію цілей розвитку малого підприємництва крізь призму видового забезпечення. Доведено пріоритетність подолання проблем у фінансовому забезпеченні як ключовій умові безперервного, ефективного розвитку малого бізнесу України в умовах євроінтеграційної спрямованості економічної політики держави.

Ключові слова: малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, розвиток малого бізнесу, забезпечення розвитку малого підприємництва.

Постановка проблеми. Актуалізація досліджень в напрямі розвитку малого підприємництва України зумовлюється змінами у стратегічній орієнтації до інтегрування національної економіки у європейський простір, що супроводжується не тільки рядом кардинальних змін у веденні бізнесу, а й новими перешкодами, пов'язаними із незбалансованістю нормативно-правової підтримки суб'єктів малого підприємництва (далі СМП) та їх неконкурентоздатності у порівнянні з зарубіжними компаніями. Забезпечення розвитку малого бізнесу України є складним та багатоаспектним завданням, що передбачає виділення ключових цілей та визначення їх ієрархічності відповідно до сучасних проблем розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку сфери малого бізнесу присвячено багато праць українських науковців. Так, складові поняття та типологія розвитку досить детально розкриті у праці Бубенець А. Г. [11], Краснокутської Н. С. [10], Педченко Н. С. [13], Погорелова Ю. С. [14]. Проблеми у розвитку малого підприємництва розглянуто у наукових дослідженнях таких вчених: Кірейцев Г. Г. [8], Колодизев О. М. [9] та інші. Дослідження окремих видів забезпечення підприємництва відображено у роботах Босак І. П., Палиги Є. М. [1], Гришанина О. О., Касьяненко Л. В. [16], Дармінець Р. З. [2], Шимановської-Діанич Л. М., Власенко В. А. [18], Капліної А. Н. [6], Тимошенко Л. В., Титаренко І. В. [17].

Однак сьогодні відсутнє уніфіковане визначення категорії «забезпечення розвитку малого бізнесу» та не досягнуто системності у групуванні видів забезпечення у контексті реалізації цілей.

Метою статті є побудова ієрархічної структури цілей забезпечення розвитку малого бізнесу відповідно до актуальних проблем у діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи те, що частка малого бізнесу в підприємстві України в останні роки складає більше 90% (розраховано з даними Державної статистики України), а поряд з цим спостерігається від'ємне сальдо їх фінансового результату, логічним є висновок про недосконалість забезпечення розвитку малого бізнесу та необхідності його реструктуризації. Та перш ніж визначити практичні шляхи удосконалення доцільно розібратися із самим тлумаченням категорії «забезпечення розвитку малого бізнесу» та визначити теоретичну основу даного поняття. Відмітимо, що даний термін складається з двох

терміноутворюючих категорій: «забезпечення розвитку» та «малий бізнес».

В цілому поняття «забезпечення» тлумачиться у словниках як: зобов'язання з не визначеними на дату балансу сумою та часом погашення [5]; створення матеріальних умов підтримки стабільного грошового обороту, підкріплення грошей матеріальними, товарними ресурсами, запасами, золотом та іншими цінностями, створення надійної системи регулювання грошового обігу; [15]; сукупність заходів, що вживаються і використовуваних засобів, створення умов, що сприяють нормальному протіканню економічних процесів, реалізації намічених планів, програм, проектів, підтримці стабільного функціонування економічної системи і її об'єктів, запобігання збоїв, порушень законів, нормативних установок, контрактів [19].

Тлумачення, надані у словниках, вказують на те, що під забезпеченням необхідно розуміти «процес» (рисунок 1), результатом якого є досягнення безперервності та ефективності економічного циклу.

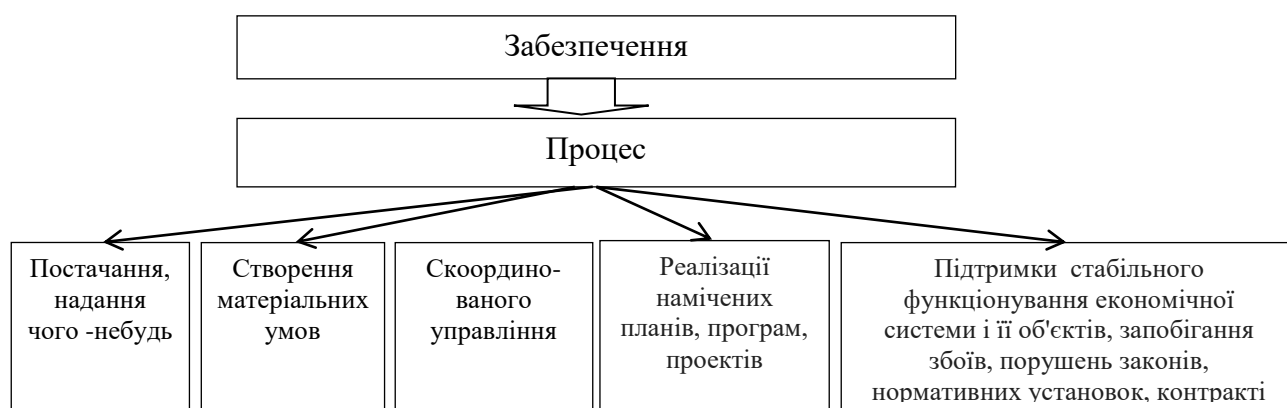


Рис. 1. Основа тлумачення категорії «забезпечення» в енциклопедіях і словниках

Джерело: складено автором на основі [5; 15; 19]

Тлумачення поняття «розвиток» у сучасній літературі зводиться до його розуміння як: довготривалої сукупності процесів кількісних та якісних змін в діяльності, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємств, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності [14]; збільшення обсягів виробництва, як зміна у сфері виробничих, економічних відносин, ставлень до власності, розподілу, як процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді [4]; комплексний процес впливу керованої системи на керуючу задля забезпечення стійкості системи і нарощення потенціалу для виходу на нову якість управління з постійною адаптацією до вимоги зовнішнього середовища [18, с. 37].

Погоджуємося з думкою, що проблематику визначення розвитку не можна вважати вичерпаною [14], проте існує ряд ґрунтовних досліджень цієї категорії, що дозволяють взяти їх за основу при окресленні розуміння поняття «забезпечення розвитку малого бізнесу» як процесу організації безперервного зростання та розширення діяльності суб'єктів малого підприємництва шляхом формування якісної фінансової, нормативно-правової, кадрової, виробничої та організаційної підтримки, а також регулювання ризиків зовнішнього середовища з метою мінімізації їх впливу на СМП.

Розвиток як загальносистемна категорія має свої види, які відображають конкретні напрями дослідження соціально-економічної системи [18]. Шимановська-Діанич Л. М. та Власенко В. А. виділяють такі види розвитку: організаційний; економічний; соціальний; стійкий розвиток [18]. Досліджуючи розвиток малого бізнесу Краснокутська Н. С. та Бубенець А. Г. виділяють такі складові його забезпечення як: організаційно-технічний, техніко-економічний, виробничо-технічний та соціально-економічний розвиток [11].

Педченко Н. С., розглядаючи потенціал розвитку підприємства, виділяє такі його складові як: економічна, виробнича, ринкова, стратегічна, інвестиційна, трудова, інтелектуальна, організаційна. Міхуринська К. М. виділяє напрями соціально-економічного, науково-освітнього й інформаційного розвитку регіону, акцентуючи увагу на таких системоутворюючих факторах: людський капітал, інтелектуалізація праці, інформатизація суспільства, інноваційність економіки та підприємницька активність як необхідної умови забезпечення розвитку підприємництва [12].

Виділяючи як об'єкт свого дослідження автори Тимошенко Л. В., Гришанина О. О., Касьяненко Л. В., Дарміць Р. З., Горішна Г. П. розглядають кадрову складову забезпечення розвитку [2; 16]; Шимановська-Діанич Л. М., Власенко В. А. та Капліна А. Н. розглядають організаційну складову розвитку підприємництва [18; 6], Колодізев О. М. досліджує фінансове забезпечення, Титаренко І. В., Босак І. П. та Палига Є. М. акцентують увагу на інформаційному забезпеченні [1; 17].

Узагальнюючи існуючі напрацювання вважаємо за доцільне виділити наступні види забезпечення: фінансово-кредитне, кадрове, інформаційне, організаційне, нормативно-правове, виробничо-технічне, інституційне.

Під фінансово-кредитним забезпеченням слід розуміти процес організації фінансування безперервної рентабельної діяльності суб'єктів підприємництва шляхом акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів та їх використання. Так, Г. Кірейцев трактує фінансове забезпечення як «виділення певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта» [8, с. 20], а Колодізев О. М., проводячи структурно-декомпозиційний аналіз сутності поняття «фінансове забезпечення», досліджує визначення категорій «фінансові ресурси» та «фінанси» різними авторами [9, с.79-83].

Кадрове забезпечення тлумачиться сучасними авторами як комплекс дій, спрямованих на пошук, оцінювання і встановлення заздалегідь передбачених стосунків з робочою силою як в самій компанії для подальшого просування кар'єрною драбиною, так і поза її межами для нового найму тимчасових або постійних робітників [2]; система формування необхідного кількісного і якісного складу персоналу, яка реалізується шляхом кадрової політики (підбір, оцінювання, мотивація персоналу) та спрямована на створення і ефективне використання кадрового потенціалу [16].

На думку Титаренко І. В. під поняттям інформаційного забезпечення управління підприємства слід розуміти дані, які отримуються, обробляються, аналізуються, зберігаються та накопичуються, а також надання результативної інформації для прийняття управлінських рішень [17]; Босак І. П., Палига Є. М. описують його як наявність інформації, необхідної для управління економічними процесами, що міститься у базах даних інформаційних систем [1]. Справедливим є твердження, що інформаційне забезпечення – організація процесів накопичення та обміну інформацією та формування системи захисту інформації [6, с.46].

На важливості організаційного забезпечення наголошується у роботі Капліної А. Н., яка акцентує на двох підходах до визначення: з позицій структурного підходу (створення сприятливих рамкових умов за допомогою змін в організаційному регулюванні) та з позицій кадрового підходу (заходи із розвитку персоналу і стимулюванням їхньої готовності до прийняття і здійснення змін) [6, с. 29]. Шимановська-Діанич Л. М. та Власенко В. А. зазначають, що це діяльність, що має своєю метою зміну основних аспектів організації, спрямованих на підвищення її ефективності [18].

До виробничо-технічного забезпечення належить ряд процесів, які сприяють перманентному і безповоротному удосконаленню параметрів всіх складових техніки: машин, устаткування та інших компонентів засобів виробництва, технологічних процесів, способів і методів організації виробництва як кожного окремо, так і їх сукупності [18].

До нормативно-правового забезпечення належить формування системи внутрішніх нормативних документів; формування системи санкцій та покарань за порушення вимог;

нормативно-правових актів [6, с. 46].

Інституційне забезпечення це сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, необхідних для провадження і розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності [3]; воно передбачає спроможність сукупності базових, внутрішньовзаємопов'язаних і взаємообумовлених інститутів (формальних і неформальних) шляхом раціональних та інтуїтивних рішень забезпечувати розвиток системи [13, с. 67].

Для забезпечення якісного розвитку малого підприємництва важливим є рівноцінне, комплексне, всебічне забезпечення кожної його складової, проте, враховуючи актуальні на сьогодні проблеми у розвитку малого бізнесу, виділенні методом опитування Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [7] та встановлений їх зв'язок із існуючим забезпеченням розвитку (рисунок 2), можемо стверджувати про асиметричність розвиненості різних видів забезпечення.

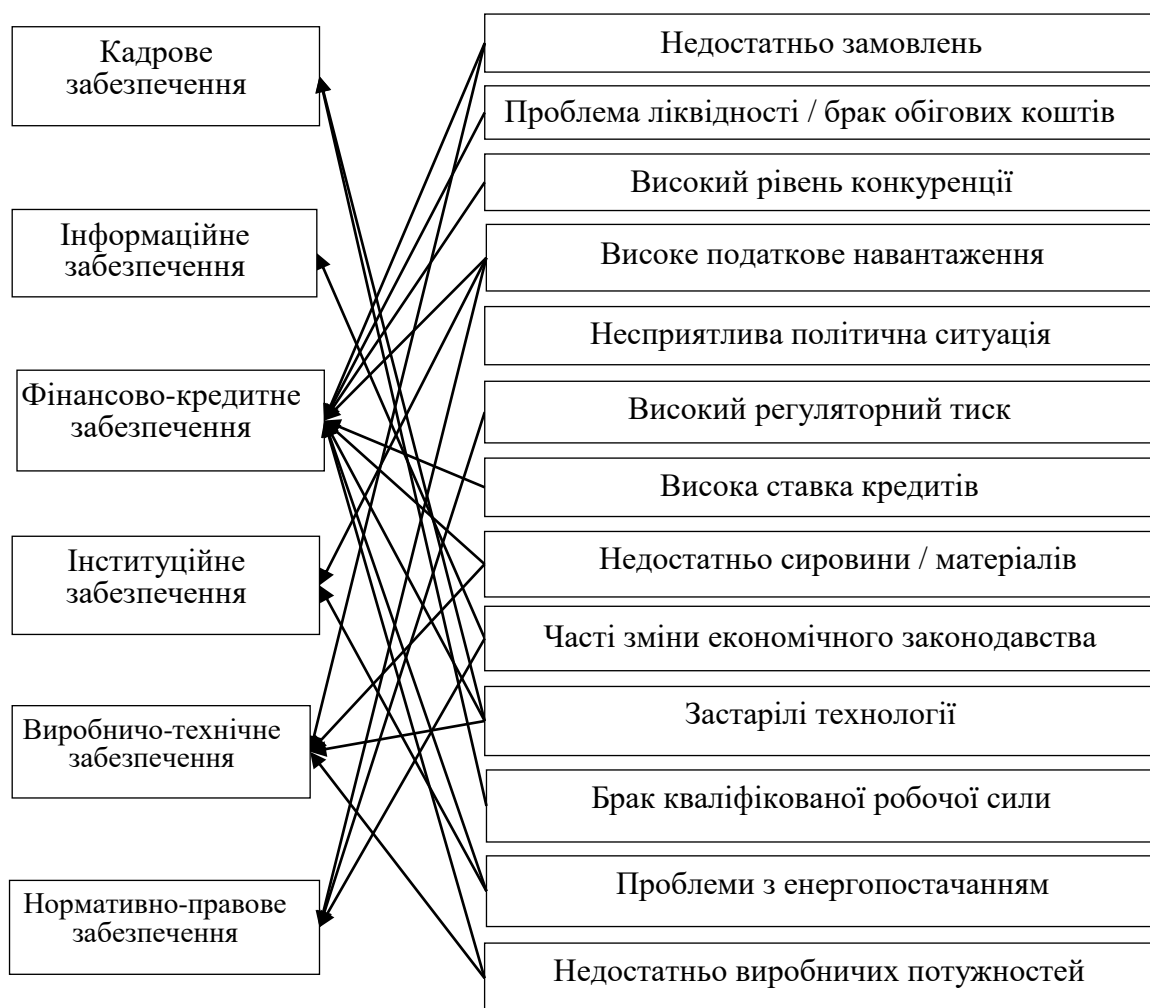


Рис. 2. Карта взаємозв'язків перешкод розвитку малого бізнесу та видів забезпечення розвитку малого підприємництва

Джерело: складено автором на основі таблиці 1

Першочерговими цілями у досягненні розвитку СМП має бути подолання цієї асиметричності шляхом ідентифікації ієрархії цілей та подолання проблем забезпечення відповідно до їх актуальної необхідності. Тому, нами побудована ієрархічна структура цілей розвитку малого підприємництва, що дозволила встановити, що основою науково-методичного конструкту дослідження процесу забезпечення розвитку малого підприємництва має стати моніторинг суб'єктних взаємозв'язків малого бізнесу з позицій

пріоритетності встановлених цілей.



Рис. 3. Ієрархія цілей розвитку малого підприємництва крізь призму видового забезпечення

Джерело: авторська розробка

Висновок Дискурсивний аналіз понятійного апарату процесу «забезпечення розвитку малого бізнесу» дозволив сформулювати його розуміння як процесу організації безперервного зростання та розширення діяльності суб'єктів малого підприємництва шляхом формування якісної фінансової, нормативно-правової, кадрової, виробничої та організаційної підтримки, а також регулювання ризиків зовнішнього середовища з метою мінімізації їх впливу на СМП. У роботі виділено види забезпечення: фінансово-кредитне, кадрове, інформаційне, організаційне, нормативно-правове, виробничо-технічне, інституційне. Дослідження їх сутності та встановлення взаємозв'язків із актуальними перешкодами ведення малого бізнесу дозволило побудувати ієрархію цілей розвитку СМП та визначити першочерговість подолання проблем у фінансовому забезпеченні. Напрямами подальших досліджень є визначення ролі, складових та сучасного стану фінансового забезпечення розвитку СМП.

Список використаної літератури

1. Босак І.П., Палига Є.М. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект. *Регіональна економіка*. 2007. № 4. С. 193–195.
2. Дарміць Р. З., Горішна Г. П. Кадрове забезпечення діяльності підприємства в умовах розвитку міжнародної конкурентоспроможності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 778. С. 26–34.
3. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України URL: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=127481&cat_id=127480 (дата звернення: 19.02.2019).
4. Економіко-математичні моделі економічного зростання : монографія / О. О. Бакаєв, В. І. Грищенко, Л. І. Бажан та ін. Київ: Наукова думка, 2005. 189 с.

5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
6. Капліна А.Н. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств готельного господарства: дис. ... канд. економ. наук: спец.: 08.00.04. Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Полтава, 2016. 247 с.
7. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП: інформаційний бюлетень USAID, 2018. №9. 11 с. URL: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (дата звернення: 10.01.2019)
8. Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М. Фінанси підприємств : навчальний посібник. Житомир, 2002. 272 с.
9. Колодізев О.М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. Харківський нац. економ. ун-т. Харків, 2010. 556 с.
10. Краснокутська Н.С. Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія. Харків: Харк. Держ. Ун-т харчування і торгівлі, 2012. 322 с.
11. Краснокутська Н.С., Бубенець А.Г., Чатченко О. Є. Підприємницький потенціал як фактор розвитку торговельних підприємств: монографія, Харків: Видавництво «Лідер», 2015. 175 с.
12. Міхуринська К.М. Забезпечення розвитку соціально-орієнтованої економіки у регіоні (на матеріалах АР Крим): автореф. дис. ... докт. економ. наук: спец.: 08.00.05. Сімферополь, 2010. 40 с.
13. Педченко Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством: монографія, Полтава : ПУЕТ, 2012. 365 с
14. Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 88. С. 75-81
15. Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва: Инфра-М. 2011. 479 с.
16. Тимошенко Л. В., Гришанина О. О., Касьяненко Л. В. Управління кадровим забезпеченням підприємництва в Україні. *Економічний вісник*. 2018. №2 . С. 155-166
17. Титаренко І. В. Удосконалення процесу інформаційного забезпечення як інструменту ефективного управління підприємством. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2018. № 1(19). С. 349-353.
18. Шимановська-Діанич Л. М., Власенко В. А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: теорія і практика : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. 314 с.
19. Юридичний словник [Електронний ресурс]. URL: http://gufo.me/content_yur/obespechenie-17319.html#ixzz3lS9xdfRi- (дата звернення: 19.02.2019).

References

1. Bosak I.P., Palyha Ye. M. (2007). Informatsiine zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvom: ekonomichni aspekt [Information Management Provision: Economic Aspect]. *Rehionalna ekonomika*. vol. 4. p. 193–195.
2. Darimits R. Z., Horishna H. P. (2013) Kadrove zabezpechennia diialnosti pidpriemstva v umovakh rozvytku mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti [Personnel support of the enterprise in the framework of the development of international competitiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. vol. 778. p. 26–34.
3. Dovidka shchodo stanu instytutsiinoho zabezpechennia investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Reference on the state of institutional provision of investment and innovation activities in Ukraine]/ Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy Available at: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=127481&cat_id=127480 (accessed 10 January 2019)
4. Bakaiev, V. I. Hryshchenko, L. I. Bazhan O.O. and ets. (2005) Ekonomiko-matematychni modeli ekonomichnoho zrostantia [Economic and mathematical models of economic development]. Kyiv: Naukova dumka, 2005. 189 pp.
5. Zahorodnii A.H., Vozniuk H.L. (2007) Finansovo-ekonomichni slovnyk [Financial and Economic Dictionary]. Kyiv: Znannia, 2007. 1072 pp.
6. Kaplina A.N. (2016) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv hotelnoho hospodarstva [Organizational and economic mechanism of managing the development of hotel industry enterprises]: (PhD Thesis). Vyschyi navchalnyi zaklad Ukoopspilky «Poltavskiyi universytet ekonomiky i torhivli», Poltava. 247 pp.
7. USAID (2018) Kvartalnyi monitorynh pereshkod u rozvytku MSP: informatsiinyi biuletyn [Quarterly Monitoring of Obstacles in the Development of SMEs: Newsletter]. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (accessed 10 January 2019)
8. Kireitsev H.H., Vyhovska N.H., Petruk O.M. (2002) Finansy pidpriemstv [Business Finance]. Zhytomyr. 272 pp.
9. Kolodiziev O.M. (2010) Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Financial support of innovative development of the national economy]: (PhD Thesis). Kharkivskiyi

- nats. ekonom. un-t. Kharkiv. 556 pp.
10. Krasnokutska N.S. (2012) Upravlinnia potentsialom torhovelnogo pidpriemstva [Trade Potential Management]. Kharkiv: Khark. Derzh. Un-t kharchuvannia i torhivli. 322 pp.
 11. Krasnokutska N.S., Bubenets A.H., Chatchenko O. Ye. (2015) Pidpriemnytskyi potentsial yak faktor rozvytku torhovelnikh pidpriemstv [Entrepreneurial potential as a factor for the development of trade enterprises]: monohrafiia, Kharkiv: Vydavnytstvo «Lider». 175 pp.
 12. Mikhurynska K.M. (2010) Zabezpechennia rozvytku sotsialno-oriientovanoi ekonomiky u rehioni (na materialakh AR Krym) [Ensuring the development of a socially-oriented economy in the region (on the material of the Autonomous Republic of Crimea)]: (PhD Thesis). Simferopol. 40 pp.
 13. Pedchenko N. S.(2012) Potentsial rozvytku pry stratehichnomu upravlinni pidpriemstvom [Potential of Development in Strategic Management]: monohrafiia, Poltava : PUET. 365 s
 14. Pohorielov Yu.S. (2006) Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy [Enterprise development: concepts and types]. Kultura narodov Prychernomoria. vol. 88. PP. 75-81
 15. Rayzberg B.A., Lozovskiy L.Sh., Starodubtseva E.B. (2011) Sovremennyiy ekonomicheskii slovar [Modern Economic Dictionary]. Moskva: Ynfra-Moscow. 479 pp.
 16. Tymoshenko L. V., Hryshanina O. O., Kasianenko L. V. (2018) Upravlinnia kadrovym zabezpechenniam pidpriemnytstva v Ukraini [Management of personnel provision of entrepreneurship in Ukraine]. Ekonomichnyi visnyk. №2 . PP. 155-166
 17. Tytarenko I. V. (2018) Udoskonalennia protsesu informatsiinoho zabezpechennia yak instrumentu efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom [Improving the Information Support Process as an Instrument for Effective Governance]. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. vol. 1(19). PP. 349-353.
 18. Shymanovska-Dianykh L. M., Vlasenko V. A. (2010) Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv ta orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy: teoriia i praktyka [Organizational-economic mechanism of management of development of enterprises and organizations of consumer co-operation in Ukraine: theory and practice:]. Poltava : RVV PUET. 314 pp.
 19. Iurydychnyi slovnyk [Legal dictionary]. Available at: http://gufo.me/content_yur/obespechenie-17319.html#ixzz3IS9xdfRi- (accessed 10 January 2019)

Strilets V.Yu.,

PhD (Economics) Associate Professor of the Department of Finance and Banking of Poltava University of Economics and Trade, Ukraine.

DETERMINATION OF THE HIERARCHY OF GOALS IN THE PROMOTING THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS THROUGH THE PRISM OF ACTUAL BARRIERS

Introduction. Ensuring the development of small business in Ukraine is a multifaceted task that involves identifying key goals and defining their hierarchy in accordance with current development problems.

Results. The article proposed a explanation of the concept of "ensuring the development of small business" as a process of organizing continuous growth and expansion of small business entities through the formation of qualitative financial, regulatory, personnel, production and organizational support, as well as the regulation of environmental risks in order to minimize their influence on the SMEs. The types of provision are highlighted in the work: financial-credit, personnel, informational, organizational, normative-legal, industrial-technical, and institutional. The main problems in the management and development of small business are investigated. A map of interconnection of obstacles to the development of small business and types of support for small business development was constructed. Established a hierarchy of goals for the development of small business through the prism of species support. The hierarchical structure of the goals of the development of small business was constructed, which made it possible to establish that the scientific and methodological structure of the study should be based on the monitoring of the subjective interrelations of small business from the point of view of the priority of the set goals.

Conclusion. The priority of overcoming the problems in financial ensuring as a key condition for the continuous, effective development of small business of Ukraine in the conditions of the European integration state's economic policy has been proved. The proposed to understand the financial and credit support as a process of organizing the financing of continuous profitable business entities by accumulation of sufficient amount of financial resources and their use.

Keywords: small business, small business entities, small business development, development of small business.

Одержано редакцією: 17.01.2019

UDK 338.48(560)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-158-167

Hlushkova Tetiana Serhiivna

docent,

International University of Economics and Humanities

Named After Academician Stepan Demianchuk

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3146-3038>

tts1987@ukr.net

Ushakova Oksana Anatoliivna,

the 1st category specialist, lecturer,

Technical College of NUWEE

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6161-7344>

ksenya.5000.ks@gmail.com

TOURIST ECONOMIC SAFETY MANAGEMENT SYSTEM: EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Turkey has introduced effective security measures in response to the recession provoked by the unstable situation. States, in which tourism occupies a significant economic niche, should take care of security, because the losses from a decrease in the tourist flow significantly exceed investments in measures for preventing such situations. First of all, Turkey should respond to the emergence of instability in a flexible pricing policy, as well as carefully monitor security not only in the resort area, but also in the capital and non-tourist cities, because rumors about the occurrence of danger in this region adversely affect the tourist image of the country.

Keywords: *tourism, GDP, safety of tourists, tourist economic safety management system.*

Introduction. Multiple factors impact the tourists' choice of leisure destination. These are the planned type of tourism, the duration of the trip, as a consequence, the remoteness of the chosen country, the development of the tourism infrastructure and the like. However, all of these things become insignificant if there is a serious threat to people's security in the country or region. Tourists wish to feel safe during their rest, and any information about the terrorist attacks, natural disasters or other problems may turn a potential guest of a country from making a journey to an unstable region.

Terrorist attacks are measureless disaster not only for bereaved families, but also for the whole country. The state loses its citizens. There's a difficulty in interacting with the international community. The economy of the country is bound to be crippled. It becomes especially noticeable in the countries, where the share of tourism in the economy is major, because, as previously stated, potential tourists are very sensitive to security in the region.

Literature review. Both domestic (S. P. Fokin, A. P. Golod, M. M. Marinin, O. O. Beidyk) and foreign scholars (I. Kovari, K. Zimanyi, I. Mansfeld) have explored the subject of the impact of security in the region on the sustainable development of tourism sphere. These studies have revealed the essence of the concept of security in tourism and have traced the influence of this factor on the development of tourism sphere. However, the tourism industry is developing rapidly, so current and integrated studies of one of the most important problems, that is provision of security, are relevant today.

The purpose of the article is to analyse the impact of security strategy of the states, especially those with epicenters of instability, on the financial receipts from tourism; to study the impact of terrorist and other threats on the tourist flow; to carry out an analysis of the state response to escalation of security situation, aimed at smoothing negative consequences of these events for

tourism sphere. The Republic of Turkey (Turkey) was chosen as target of research.

Results and discussion. Undoubtedly, Turkey is perceived by the foreigners as a tourist country. The tourism sphere provides great employment opportunities, contributes to financial savings in state and local budgets, promotes the growth in the living standards. To determine the role of the tourism industry in Turkey for the country's economy, we used the secondary data presented in the magazine "Travel and Tourism: the economic effect of 2017 – Turkey" [8, p.3].

The direct contribution of Travel and Tourism to GDP in 2016 was 4.1% of GDP. This primarily reflects the economic activity generated by industries such as hotels, travel agents, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). But it also includes, for example, the activities of the restaurant and the leisure industries, directly supported by tourists. The direct contribution of Travel and Tourism to GDP is expected to grow by 4.9% pa.

The total contribution of Travel and Tourism to GDP (including wider effects from investment, the supply chain and induced income impacts) was 265 billion TRY in 2016 (12.5% of GDP). It is forecast to rise by 4.4% pa to 411.3 billion by 2027 (13.8% of GDP).

Travel and Tourism generated 495,000 jobs directly in 2016 (1.8% of total employment). This includes employment by hotels, travel agencies, airlines and other passenger transportation services (excluding commuter services). It also includes, for example, the activities of the restaurant and leisure industries, directly supported by tourists.

By 2027, Travel and Tourism will account for 797,000 jobs directly, an increase of 5.1% pa over the next ten years.

Money, spent by foreign visitors to a country, is a key component of the direct contribution of the travel sector. It is expected to attract 28.5 million international tourists arrivals.

By 2027 international tourist arrivals are forecast to total 69 million people, generating expenditure of 150.7 billion TRY. It is of great importance that Turkey has successfully managed to make the export of services several times higher than the import. Many European countries would like their domestic tourists to rest and spend money in their country. Therefore, Turkey imports much more currency than it exports (fig. 1).

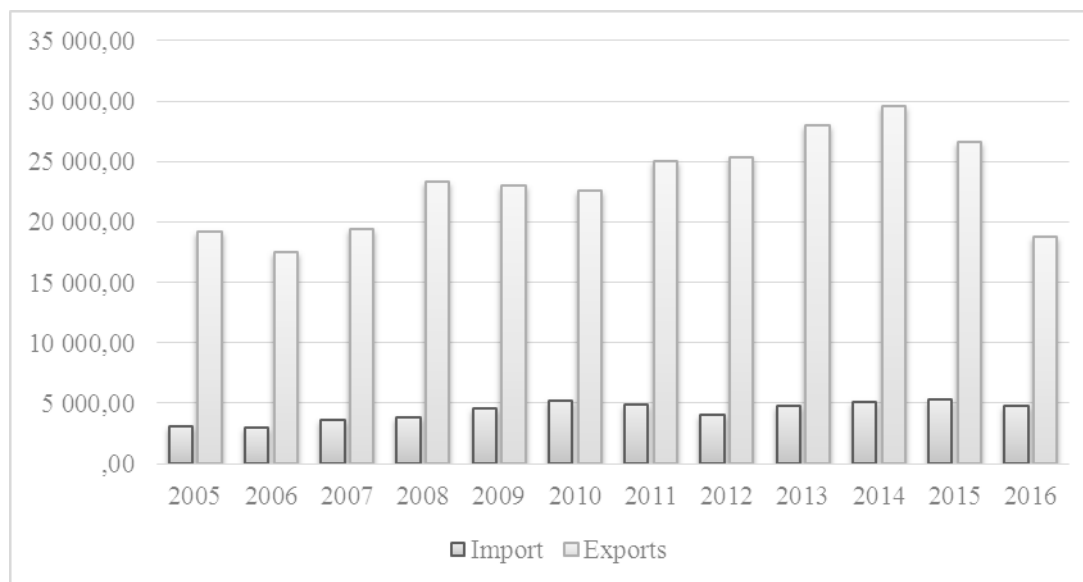


Fig. 1. Export and import of "Travel" service industry in the economy of Turkey, USD Million
Created by the author based on the data obtained from the World Trade Organization)

Going along with the fact that the tourism industry constitutes a significant part of GDP and provides great employment opportunities, it requires significant investments for building tourism infrastructure.

Thus, tourism is one of the main industries of Turkey, and therefore it is important to ensure the stable development of this industry over the long term, which is difficult or impossible, depending on the situation, under the influence of factors that adversely affect the development of tourism. These factors include political instability, terrorist attacks and other phenomena that

increase the uncertainty of tourists in a safe rest.

Most of the risks here are associated with terrorist attacks. In its recent history, Turkey has already undergone terrorist attacks many times. In most cases, their organizers are the so-called “Islamic State” organization, which is supported by radical Islamist movements, as well as the Kurds, who have intensified in the struggle for independence. The coup d'état attempt, that happened on the night of July 15, 2016 further destabilized the situation in the country [1].

On the evening of June 28, 2016 three suicide bombers committed a terrorist attack in the Ataturk Airport in Istanbul. 36 people were killed, 147 were wounded [6].

On the evening of December 10, 2016 a bomb exploded after the football match outside Besiktas stadium in Istanbul. During the investigation, it turned out that it was a terrorist attack. The cause of the explosion was a car filled with explosives. Later, one more explosion occurred inside the stadium: the perpetrator of the attack used a “shahid belt”. 44 people were killed, a large number of people were injured [6].

According to the World Tourism Organization, this situation immediately had an impact on tourist flows. Compared to the previous year, in 2016 the number of tourists who arrived in Turkey decreased (Fig. 2). The country dropped from the IV rank to the last position in the ranking of top 10 countries by tourist flows. This is due to the fact that the flow dynamics is – 0,8%. UNWTO cites the terrorist threat and political instability in 2016 as the reason of this negative trend [2, p.7].

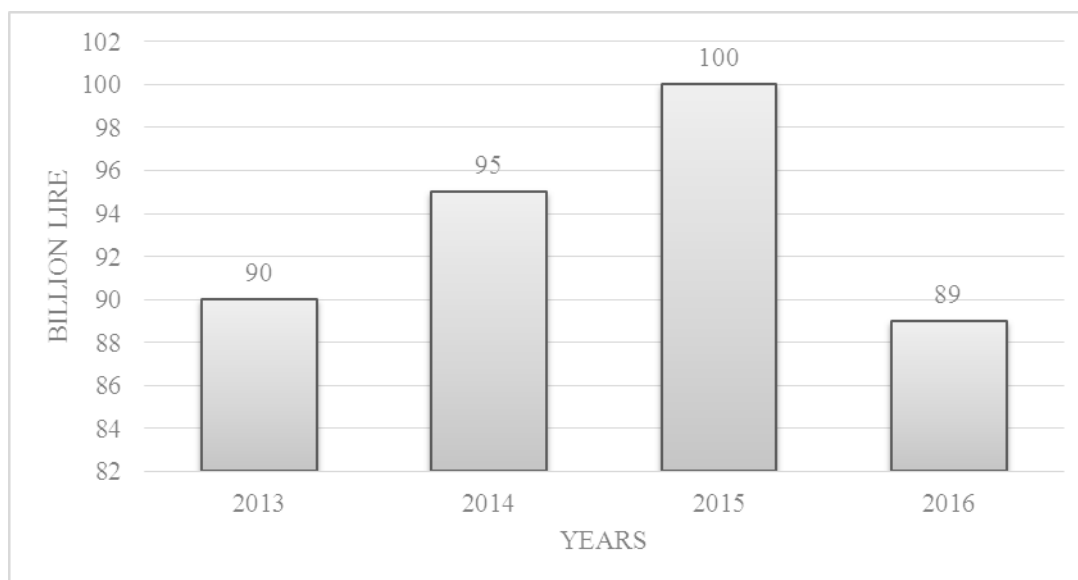


Fig. 2. Contribution of Travel and Tourism to GDP of Turkey

Created according to UNWTO Tourism Highlights)

In the report of the World Economic Forum for 2017, the security index of Turkey as a tourist country is 4.05, which provides the state with 116th position in the rating for this indicator among 136 countries [1, p. 10]. Such a low number encourages the authorities to take more care to prevent terrorist attacks, because, to a greater extent, it is the terrorist threat that is the main source of danger to the tourists. As for crime, Turkey can boast a rather stable situation, and the tourists can feel the atmosphere of hospitality and security on the streets of Turkish cities.

According to the Ministry of Culture and Tourism of Turkey, the total flow of tourists into the country in 2016 decreased by 10.3% compared with the previous years. This means that approximately 9.2 million fewer foreign visitors arrived in the country, therefore, Turkey's tourism profits decreased by \$ 10 billion [4]. As a percentage, revenues to the Turkish economy from the tourism sector decreased by 16.5% in the first quarter of 2016 compared to the same period in 2015. According to the Turkish Statistical Institute (TUIK), during the first three months of 2016, revenues from tourism became lower and amounted to \$ 4.07 billion.

The decline in Turkey's profits from tourism was a logical consequence of a sharp decrease

in the number of tourists, who in March 2016 arrived by 13% less than in the same month of 2015 (Fig. 3). The Ministry of Tourism of Turkey calls this fall the most rapid since October 2006.

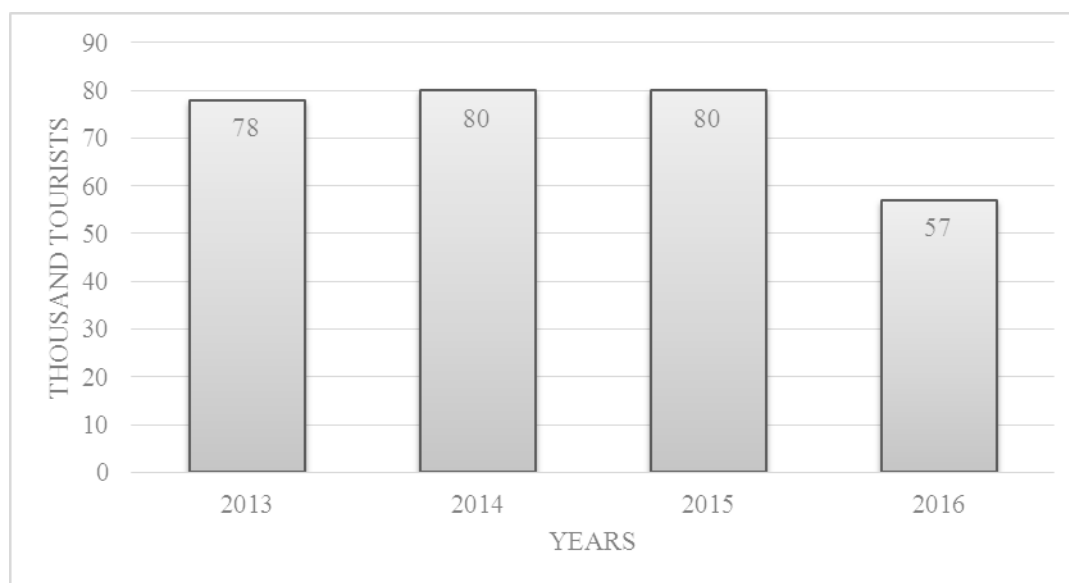


Fig. 3. Arrival of international travellers to Turkey

Created according to UNWTO Tourism Highlights)

The diplomatic conflict with the Russian Federation also had an impact on reducing the flow of tourists into the country, but the main argument of cancellation of travel by Europeans was the safety factor. In April 2016, after the terrorist attack, hotels received 40% of the refusals from the reserved rooms by German tourists [7].

Thus, 2016 has become very unfavorable for tourism in Turkey. Several terrorist attacks provoked a rapid decline in tourist flow into the country, and, as a result, revenues to the state budget from tourism as a branch decreased. This trend indicates a direct link between the security factor and the success of the tourism sector in the country and the profits from this sphere. However, Turkey was able to recover from these disasters. It set measures to enhance security, reduced prices for the rest, and thus quickly resumed the tourist flow, which proves the viability of the country's security system even in such difficult conditions. Therefore, we will consider the main components of the administrative policy in the field of ensuring the safety of tourists in more detail in each field of tourism, the elements of which constitute the tourist product.

The most comfortable way to get to Turkey is air transport, due to the fact that the state is separated from most of the countries "suppliers" of tourists by sea. In addition, the possibility of booking travel agencies charter flights allows to make holidays in Turkey affordable, and travel – comfortable.

The guests of Turkey are hosted by 8 modern international airports, among which Antalya International Airport, Ataturk International Airport in Istanbul, Dalaman International Airport and Milas-Bodrum International Airport are the most popular among Ukrainian tourists.

Tourists wishing to visit the Anatolian coast, arrive at Antalya International Airport, located 10 km east of the city center. The operator of the airport is the ICFAirports organization .

Most Muslim countries have a fairly high level of terrorist threat. Especially this danger is concentrated in areas of large crowds of people, which include airports. However, regarding the Antalya International Airport, it is worth noting a thorough approach to security control. First of all, as in other airports in the world, the baggage and carry-on baggage of passengers in the departure area is subject to thorough control. Passengers themselves, when passing through customs control, are also amenable to inspection by airport security personnel. In case of the slightest suspicion, even if they do not have specific grounds, a suspicious passenger and his belongings are checked with a gas analyzer - a special device that reacts to the slightest trace of any explosives.

In the waiting and departure areas, the airport security personnel are on duty around the

clock with service dogs. They patrol the premises and keep order.

We conducted a survey among 254 tourists from different countries on the subject of security at the airport of Antalya. Respondents gave an affirmative or negative answer to the question: “Do you feel safe at the airport?”. By grouping the results, we obtained the following data: 82% (208 people) of people feel safe at the airport and only 18% (45 people) do not feel safe. Basically, these tourists had problems with luggage, got lost at the airport, or faced with a language barrier (fig. 4).

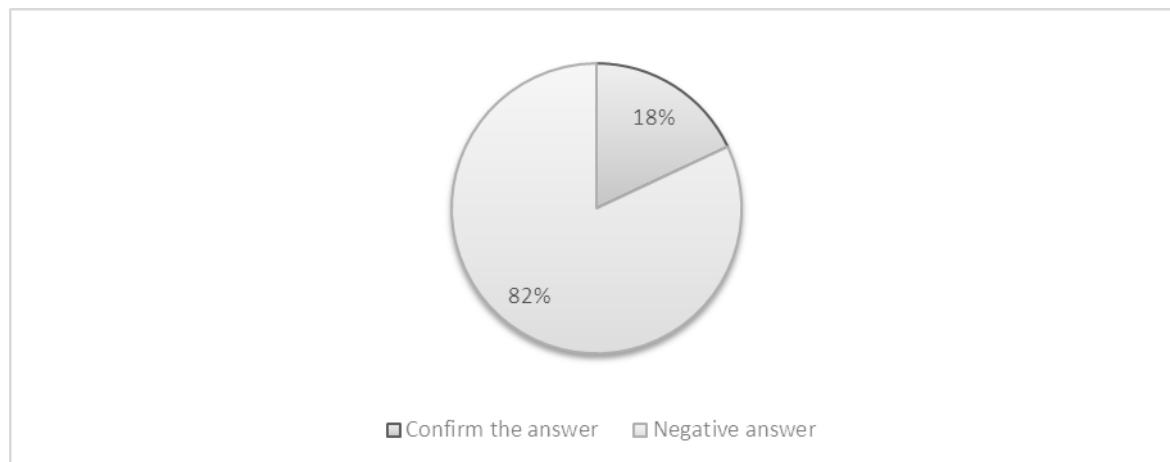


Fig. 4. Results of the survey “Do you feel safe at the airport?”

Created on the basis of the obtained primary data

Given these factors, we can conclude that regarding the risk of terrorist threats, Antalya International Airport adheres to enhanced security measures that comply with international standards and enable tourists to feel protected, and the airport itself to hold leading positions in terms of passenger safety among Asian countries.

The transfer is the first thing that awaits tourists upon their arrival at the destination airport. Being the start of the journey it is a calling card and significantly affects the perception of the rest as a whole, even if it does not last long.

Tour operators are trying to make the transfer as comfortable as possible, and most importantly – safe, because Turkey’s roads are of very high quality, however, the relief features give rise to special requirements for the driver’s professionalism and following of safety instructions.

First of all, tour operators choose modern safe buses and share taxi, which are technically sound, for the organization of transfer. All of them have seat belts on the passenger seats, which are offered to fasten immediately at the beginning of the trip.

On the way to the hotel, a transfer guide is responsible for the safety of tourists. He does not only entertains them, but also provides an introductory safety briefing, as well as monitors over the comfort and safety of passengers.

According to my own observations, the basic rules that should be followed during the excursions are:

1. Do not talk to the locals (15% do not follow the rules).
2. Observe the rules of the tour (33% do not follow the rules).
3. Follow the guide’s instructions (25% do not follow the rules).

Turkey offers its guests a wide range of accommodation facilities at the cost of living, as well as the quality and variety of services. However, the class of the hotel should not affect the safety of tourists.

First of all, it is worth noting the almost total transition of Turkish hotels to a system of electronic locks in the rooms. That is, a tourist receives a card upon settlement, which simultaneously performs the function of a key (when the chip is brought to the reader on the door, the lock opens) and the power switch in the room. Plastic cards are much more reliable than traditional keys and provide guests with confidence in the security of their property during their

absence in the room.

Most hotels have a 24-hour video surveillance system. Particularly pleased that such systems work not only in 4-5* hotels, but also in two- and three-star hotels (for example, all floors of the Rios Beach Beldibi hotel, which is considered a 3+* class hotel and has a low cost of accommodation, are equipped with surveillance cameras).

With some minor exceptions, things of the guests do not disappear from the rooms. This goes to prove the integrity of the hotel staff, who have access to the rooms even at a time when there are no guests.

The staff at the reception also performs the function of monitoring security, tracking the penetration of people in hotels, preventing the appearance of people in the hotel who do not live there.

Speaking of security, it is worthwhile to dwell in more detail on the information meetings, organized by the tour operator of the receiving party. During the transfer to the hotel, the transfer guide informs tourists about the time of the start of the information meeting in each of the hotels. They often occur on the day of the settlement. Most often the guide conducts information meetings in the lobby of the hotel, explaining security issues to the tourists, and also introducing an assortment of excursions.

Regarding security, they intensively emphasize the rules of this hotel, the list of paid services that are not included in the price (in some hotels, for example, Ambassador Plaza Kemer, drinks in the beach bar are paid, except for drinking water in the cooler). Guides pay special attention to attracting the attention of tourists to the problem of local excursion bureaus, which are very numerous in the hotel zone and which mostly offer trips to attractions and popular excursions to leather and fur factories at significantly lower prices than hotel guides. However, such offices do not bear any responsibility for the safety of tourists, as well as in the case of such voluntary travel, the tour operator disclaims responsibility in case of a dangerous situation.

In general, the vast majority of safety briefings is devoted to contacts with the local population, because there are a lot of examples of the occurrence of an accident risk. This is especially true of women who need to be especially careful in Muslim countries. Also attention is focused to the dangers of numerous trips that the local population organizes in private transport.

Also during the information meetings, the guides provide tourists with phone numbers, Viber and WhatsApp contacts, which can be accessed around the clock with questions and problems arising during the holidays.

However, according to our observations, guests often miss the information meetings. I asked the hotel guide to trace 25 meetings and calculate how many guests will visit it. Subsequently, seeing off the guests, he inquired whether there were any problematic situations into which the guests have got. As it turned out, 75% of tourists who got into a dangerous situation missed the information meetings (fig.5).

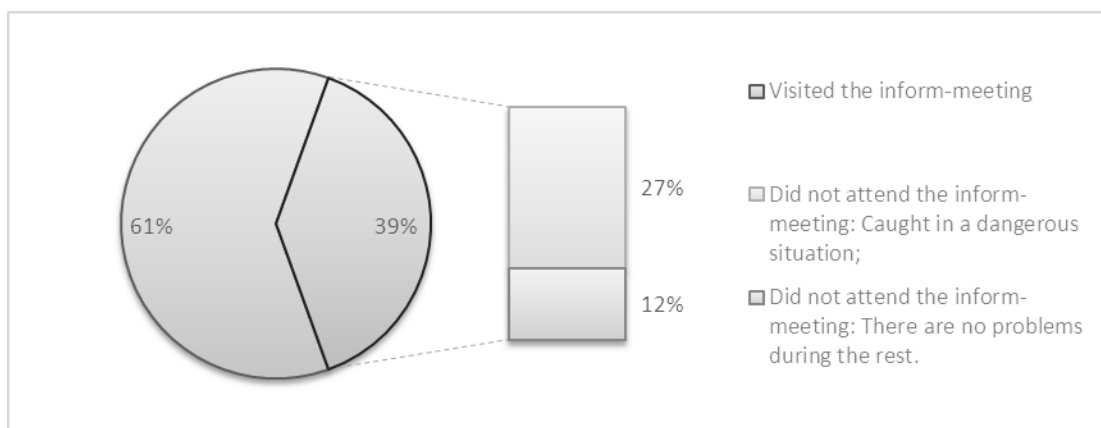


Fig. 5. Results of observing the effects of attendance of information meetings at the hotel

Created by the author on the basis of the obtained primary data

The main importance of information meetings in security matters is that tourists are warned

of possible dangers that may be inflicted due to their carelessness and carefree attitude. Information meetings delineate the boundaries of the tour operator's responsibility for the life and health of tourists, and provide a list of paid services so that guests mistakenly did not use them. Therefore, visiting such events is in the interests of the tourists. In addition, in each hotel such a meeting will carry a new useful information, so the experience of the tourist does not affect the novelty of the heard information.

Security on the streets of Turkish cities is controlled by patrol police. Dismounted and car patrols maintain public order, especially when holding mass events (recently in Turkey, given the political situation, patriotic youth, who participate in rallies, demonstrations, etc., have intensified, generally creating a fairly safe atmosphere). In addition, the locals in the tourist quarters are affable and friendly to tourists, if the latter show sufficient respect for their culture. The tense situation is perhaps in non-tourist settlements. The tourists are not recommended to go there at all. These quarters are less controlled by the police and the population there may not be as friendly to visitors.

The gendarmerie, which is a subdivision of the Turkish armed forces and operates in rural areas, which is not under the jurisdiction of the city police, also supports public order in the Turkish streets.

Thus, the security on the streets is supported by local governments, which provide patrolling. A significant share of tourism in the income of the local population generates a friendly attitude towards the vacationers. In addition, hospitality is a mental trait of this nation.

According to my own observations, there was a discrepancy between the expected risks during the stay of the tourists on the street and the dangerous situations into which they have got (table 1).

Table 1

Ratio of expected risks and real situations

Expected risks	% of tourists who are afraid of the event occurrence	Dangerous situations	% of tourists who got into a dangerous situation
To be a victim of a terrorist attack	100	To be deceived by local people at the time of purchase	32
To get sick with a local disease	87	Wallet theft	12
To get to the local police station	54	To become a member of a religious conflict	6

Created on the basis of the obtained primary data

Thus, the expected risks are more social in nature. Their absence is ensured mainly at the macrolevel – by police, gendarmerie patrols, special forces of OKK, SAT, SAS.

But the tourists get into the typical situations, which are mainly related to the lack of knowledge of religion and the nature of the locals. Therefore, first of all, it is necessary that every tourist should be scrupulous about the studying of the cultural characteristics of the population before making a trip. He should attentively listen the information, provided by the guides.

Thus, tourism in Turkey, as in any other country, directly depends on the security situation. In addition, being a Muslim country, Turkey is perceived through the prism of stereotypes among the tourists. However, those, who have visited this country, note that they felt safe on the streets of Turkish cities, on the territory of hotels and while traveling around Turkey. This impression is due to the well-organized work of police patrols, a perfect security system in hotels, which value their reputation and an amazingly hospitable mentality of the local population.

The situation with the threat of terrorist attacks is radically different. 2016 has become a difficult year for Turkey in general and for tourism in particular. A series of terrorist attacks and a coup d'état attempt were added to the diplomatic conflict with the Russian Federation, forcing a

significant percentage of foreigners to cancel their trips to this country. This decrease in the tourist flow provoked significant financial losses for the state, especially given the weight of the share of tourism in the structure of the Turkish economy.

It is worth noting the country's flexible response to this situation: Turkey immediately introduced measures to enhance security (particularly at the airports and crowded places), and also reduced the prices for recreation, attracting more tourists. It helped to quickly return to the same figures after the decline in tourism income in 2016.

It is reasonable to conduct a SWOT-analysis for a clearer and illustrative display of the current state of a tourist's safety policy in Turkey, as well as identifying ways to improve it (table 2).

Table 2

SWOT-analysis of a tourist's safety in Turkey

Advantages (strengths)	Disadvantages (weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ high level of security in the airports; ✓ high level of well-developed infrastructure; ✓ state tourism support policy; ✓ holding of informaton meetings in hotels; ✓ development of clear rules for tourists during the transfer; ✓ existence of electronic locks system in hotels; ✓ 24-hour video surveillance; ✓ presence of frontline police and gendarmery on the streets. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ cultural differences - majority of tourists are Christians and the Turks are Muslims; ✓ quality of provided services may not always be high; ✓ instability of the national currency (depreciation by one quarter for the last year); ✓ weak human resources (necessity of involvement of the foreigners); ✓ violation of safe working rules of the tourism infrastructure employees; ✓ climate in some regions is not suitable for people with cardiovascular diseases; ✓ presence of rather dangerous places for tourists.
Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> ✓ to increase the number of tourists, who visit information meetings in hotels; ✓ travel agency should inform of behavior at the airport; ✓ travel agency should select a region, taking into account the health of the tourist; ✓ to set measures to prevent tourists from scams of the local population; ✓ to provide tourists with information about a safe holiday; ✓ to develop an application about a safe holiday in smartphones; ✓ to improve working conditions of employees in the tourism industry. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ military activities in neighbouring states; ✓ earthquakes; ✓ acts of terrorism; ✓ political instability.

Created by the author

Thus, we propose to improve a tourist's safety in Turkey through the introduction of some rules at the level of policy of enterprises that belong to different areas of tourism (microlevel policy), the implementation of which needs to be monitored by the local and/or state authorities (meso/macrolevel). We offer to inform tourists at different stages of the tourist product implementation:

I stage: at the level of a travel agency that offers to buy a travel package, the travel agency

manager should:

- inform of behavior at the airport, about what situations may arise, prepare the tourist for them;
- travel agency should select a region, taking into account the health of the tourist;
- inform about the application of a safe holiday in Turkey;
- provide tourists with information about a safe holiday in Turkey: climate, religion, local people, dangerous regions and others.
- II stage: at the level of the host tour operator that provides transfer:
 - improve working conditions of employees in the tourism industry (so that employees can perform their duties at high quality standards: be attentive and friendly);
 - inform tourists about the dangers, paying attention to whether they remember the information;
 - set measures to prevent tourists from scams of the local population.
- III stage: at the level of the host hotel:
 - increase the number of tourists, who visit information meetings in hotels;
 - improve the quality of information meetings: to make them shorter, more concise, more interesting.

Such complex measures will help to avoid many dangerous situations in which the tourist gets for the internal reasons. It is worth noting that the level of security of the tourism infrastructure of Turkey minimizes the external causes for the occurrence of dangerous situations (strengths of the SWOT-analysis of the tourist safety in Turkey).

Despite a generally well-organized security system, the development of strategic objectives would have a significant positive impact on the development of tourism. In addition, after 5 years, the term of the Strategy for the Development of Tourism in Turkey until 2023 is completed. In view of this, it is worthwhile to suggest the following focal points of a policy:

- coordination of state security bodies and their focus on security in tourist regions;
- keeping tightened security at the achieved level ;
- constant modernization of technical means for their implementation;
- thorough training and retraining of personnel working in the security sector;
- standardization of requirements for means of accommodating crowded places from a security point of view;
- paying significant attention to the safety factor not only in the tourist regions, but also in those, where tourists are less frequent, because the situation in them also forms the image of the country as a whole;

Conclusions. Thus, it can be summarized, that Turkey has introduced effective security measures in response to the recession provoked by the unstable situation. States, in which tourism occupies a significant economic niche, should take care of security, because the losses from a decrease in the tourist flow significantly exceed investments in measures for preventing such situations. First of all, Turkey should respond to the emergence of instability in a flexible pricing policy, as well as carefully monitor security not only in the resort area, but also in the capital and non-tourist cities, because rumors about the occurrence of danger in this region adversely affect the tourist image of the country.

References

1. Blanke J. (2018). *The Travel & Tourism Competitiveness Reports 2017*/ Thea Chiesa; World Economic Forum. – Geneva : [s. n.]. – p. 387.
2. *UNWTO Tourism Highlights* (2017). 2017 Edition UNWTO. – p. 16.
3. *Military coup in Turkey: the chronicle is completed* (2018) Retrieved from: http://news.liga.net/news/world/11723398-voennyi_perevorot_v_turtsii_khronika.htm. (in Rus.)
4. I. Panasiuk *The key problems and the prospects for the development of Turkish tourism market* (2017) Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/13.pdf. (in Ukr.)
5. *Istanbul terror attack* (2018). Retrieved from: <https://korrespondent.net/world/3785718-terakt-v-stambule-podrobnosti-vydeo-foto> (in Ukr.)
6. *Terror attack in Turkey: officially confirmed: 36 killed and about 150 injured* (2016) Retrieved from:

<http://www.pravda.com.ua/news/2016/06/29/7113105/> (in Ukr.)

7. *Turkey has lost 17% of revenue from tourism* (2017). Retrieved from: <https://news.finance.ua/ua/news/-/375196/turechchyna-vtratyla-17-dohodiv-vid-turyzmu>. (in Ukr.)
8. Turner R. *Travel & Tourism Economic impact 2017 Turkey* (2018). London. – 24 p.

Глушкова Тетяна Сергіївна,

доцент,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука

Ушакова Оксана Анатоліївна,

фахівець 1-ї категорії, викладач,

Технічний коледж Національного університету

водного господарства та природокористування

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТУРИСТІВ: ДОСВІД ТУРЕЧЧИНИ

Проблема. Для багатьох країн індустрія туризму є найважливішою статтею й основним джерелом доходів бюджету. Індустрія туризму належить до перших 5 галузей, які приносять найбільший дохід у світі. Відповідно до очікувань Всесвітньої туристичної організації, у найближчі кілька десятиліть сектор туризму стане першим у списку світового експортного обороту. Туризм стимулює розвиток багатьох галузей економіки: промисловості, торгівлі, будівництва, транспорту, сільського господарства, побутового обслуговування, малого та середнього бізнесу, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку країни. Тому важливим є питання розробки ефективної системи управління економічною безпекою туристів, адже галузь туризму стає основою розвитку країн і регіонів.

Метою дослідження є обґрунтування шляхів удосконалення системи управління економічною безпекою туристів у країнах, де туризм є пріоритетним напрямом економічного зростання.

Результати. У статті описано вплив системи управління економічною безпекою туристів на темпи зростання ВВП. Визначено тенденції зменшення туристичних потоків під час актуалізації терористичних загроз. На основі зібраних первинних даних проаналізовано ситуацію з безпекою на вулицях міст Туреччини та територіях готелів, під час трансферу та в аеропортах. Виявлені сильні та слабкі сторони системи економічної безпеки в Турецькій Республіці, а також загрози розвитку та можливості покращення її. Враховуючи пряму залежність фінансових надходжень до бюджету Туреччини від ситуації з безпекою, робиться висновок про важливість цього фактору для країн зі значною часткою туризму в структурі економіки.

Наукова новизна. Заходи щодо вдосконалення системи управління економічною безпекою туристів, на відміну від наявних, базуються на сучасних особливостях державної економічної політики в туристичній сфері та сучасних аспектах ведення приватного підприємництва, розвитку туристичної інфраструктури, ефективного управління ризиками. Висновки зроблені на основі зарубіжних статистичних джерел та первинних даних, отриманих особисто авторами.

Висновки. Туреччина запровадила ефективні заходи безпеки у відповідь на рецесію, викликану нестабільною ситуацією. Держави, в яких туризм займає значну економічну нішу, повинні піклуватися про безпеку, оскільки втрати від зниження туристичного потоку значно перевищують інвестиції в заходи для запобігання подібним ситуаціям. Перш за все, Туреччина повинна реагувати на виникнення нестабільності гнучкою ціновою політикою, а також ретельно контролювати безпеку не тільки в курортній зоні, а й у не туристичних містах. Чутки про виникнення чи існування небезпеки для туристів негативно впливають на туристичний імідж країни.

Ключові слова: туризм, індустрія туризму, ВВП, безпека туристів, система управління економічною безпекою туристів.

Одержано редакцією: 09.01.2019
Прийнято до публікації: 18.01.2019

УДК 658:621:005.52(477)

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-168-175

Герасимова Віталія Олександрівна,
кандидат економічних наук, старший викладач
кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5475-4746>
Рудь Людмила Миколаївна,
студентка економічного факультету,
Запорізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-7414-4267>
ludik.rud@gmail.com

АНАЛІЗ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сутність поняття ділової активності підприємства та виокремлено основні підходи до аналізу його показників. Розглянуто основні фактори, що впливають на ділову активність підприємства машинобудування. Проаналізовано фінансовий стан підприємств цієї галузі. Встановлено тенденції у формуванні фінансових результатів та інших показників діяльності великих та середніх підприємств промисловості загалом та машинобудування зокрема. Запропоновано методи активізації господарської діяльності підприємств машинобудування.

Ключові слова: ділова активність; промисловість; машинобудування; фінансові результати; рентабельність; аналіз; фінансові результати; розвиток; конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Галузь машинобудування має значний вплив на економіку країни у порівнянні з іншими галузями промисловості за обсягом надходження до Державного бюджету. Проте, на сьогодні досліджувана галузь послаблює свій вплив, оскільки в країні не стабільні економічний та політичний стан, багато машинобудівних підприємств знаходяться в кризовому стані, та з кожним роком їх все більше. Тому аналіз ділової активності вітчизняних машинобудівних підприємств є досить актуальною темою. Оскільки завдяки правильній оцінці активності діяльності підприємства управлінський персонал здатен розробити подальшу стратегію роботи та покращити фінансовий стан підприємства, зайняти більш стійкі позиції на ринку. Підвищення ділової активності підприємства є стратегічною метою підприємства та потребує детального вивчення, оскільки існують проблеми ефективного інструментарію оцінки та аналізу ділової активності підприємства, у тому числі і підприємств галузі машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі сутнісні аспекти поняття ділової активності підприємства розглядали як вітчизняні, так і іноземні вчені. Так, А. Д. Шеремет, В. В. Ковальов, Є. В. Мних, Е. Дж. Долан, О. В. Павловська досліджували питання оцінки ділової активності підприємства. Напрямки розвитку підприємств в галузі машинобудування досліджували І. З. Должанський, О. Б. Погайдак, Л. М. Мельник та ін. Разом з цим, необхідно зазначити, що питання аналізу ділової активності машинобудівних підприємств є досить проблемними та потребують подальшого вивчення.

Метою статті є проведення аналізу ділової активності вітчизняних підприємств машинобудування та встановлення основних шляхів покращення їхнього фінансового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з важливих аспектів оцінки стану підприємства є аналіз його ділової активності, що дає можливість підприємству вчасно зреагувати на вплив зовнішніх або внутрішніх факторів та здійснювати вплив на ринок [1, с. 58-61]. Загалом аналіз ділової активності являє собою здійснення комплексної оцінки

стану підприємства, що включає в себе: аналіз ефективності залучення ресурсів (фінансових, трудових, технічних та ін.), оцінка виконання встановлених цілей та стратегій підприємства, планових показників, визначення позицій підприємства на ринку [2, с. 140-142]. Рівень ділової активності можна умовно поділити на три стани, які зображені на рис. 1.



Рис. 1. Види рівнів ділової активності підприємства [3]

Аналіз ділової активності підприємства здійснюється з використанням кількісних та якісних показників. Аналіз кількісних показників поділяється на такі два етапи [4]:

1. Досліджуються темпи зростання показників, аналізується їх співвідношення. При цьому враховується так зване «золоте правило економіки»: необхідно щоб прибуток підприємства зростав більшими темпами за вартість майна підприємства та обсяг реалізації продукції (послуг), тобто на підприємстві повинно спостерігатися зниження витрат на виробництво та більш ефективне використання ресурсів.

2. Використання відносних показників, аналіз їх динаміки. Зокрема, здійснюється розрахунок показників оборотності: матеріальних запасів, оборотності, дебіторської та/або кредиторської заборгованості, власного капіталу, матеріальних запасів, основних засобів та ін. Також, визначається тривалість операційного циклу на підприємстві.

Проведення якісного аналізу передбачає використання таких показників: рівень конкурентоспроможності підприємства; якість продукції; позиції на ринку збуту (внутрішньому та міжнародному); репутація підприємства та ін.

Разом з цим, необхідно відмітити, що на сьогодні не існує єдиного уніфікованого підходу до порядку проведення аналізу ділової активності підприємства, що є проблемним питанням для вітчизняних підприємств.

В дослідженні аналізу ділової активності підприємства була обрана галузь машинобудування, оскільки вона є основною для промисловості України [5, с.19-24]. В свою чергу, промисловість має основну роль у забезпеченні економічного зростання та розвитку країни, оскільки вона виступає значним обсягом бази оподаткування та виконує підтримку розвитку України.

На даному етапі спостерігаються негативні тенденції розвитку вітчизняної галузі машинобудування, оскільки не створюються нові підприємства, а ті підприємства, які виступають на ринку зараз мають застарілу базу основних засобів, що спричиняє більші затрати на виробництво продукції. Вітчизняним підприємствам машинобудування необхідна підтримка з боку держави з метою підвищення привабливості цієї галузі, виходу нових підприємств на ринок, залучення інвестицій в існуючі підприємства[6]. Прикладом

успішного інвестування можна навести австрійську компанію Kromberg & Schubert, яка спеціалізується на виробництві складних систем електромонтажу для автомобільної промисловості та відкрила свої філіали в Україні (м. Луцьк та м. Житомир), має гарні показники розвитку.

Основні підприємства галузі машинобудування представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні підприємства машинобудування в Україні за сегментами

Сегмент машинобудування	Підприємство	Напрями діяльності
Авіакосмічне	ПАТ «Мотор Січ» (м. Запоріжжя)	Виробництво двигунів для літаків та гелікоптерів, їх обслуговування та ремонт
	ДП «Південний машинобудівний завод ім. І. О. Макарова» (м. Дніпро)	Виробництво ракетно-космічної техніки
	ДП «Харківський авіаційний завод» (м. Харків)	Розробка технологій
	ДП «Антонов» (м. Київ)	Виробництво літаків
Суднобудування	«Херсонський суднобудівний завод» (м. Херсон)	Виробництво деталей для суден
	Підприємства в м. Одеса та м. Маріуполь	Знаходяться судноремонтні підприємства
	Чорноморський суднобудівний завод	Знаходяться в м. Миколаїв та займаються виробництвом суден та комплектуючих до них
	Суднобудівний завод «Океан»	
Суднобудівний завод ім. 61 комунара		
Автомобільне	«Львівський автомобільний завод» (м. Львів)	Виробництво міських автобусів та тролейбусів
	«Луцький автомобільний завод» (м. Луцьк)	Виробництво вантажно-пасажирських автомобілів
	«АвтоКрАЗ» (м. Кременчук)	Виробництво вантажних авто
	«УкрАвто» (м. Київ)	Виробництво легкових автомобілів
Залізничне	«Дніпровагонмаш» (м. Кам'янськ) та «Азовмаш» (м. Маріуполь)	Проектування та виробництво вантажних вагонів
	«Дарницький вагоноремонтний завод» (м. Київ)	Виробництво вагонів та переоснащення старих вагонів
	«Крюківський вагонобудівний завод» (м. Кременчук)	Швидкісні електропоїзди та вагони для метро
	Підприємства «НВК «Електровозобудування» (м. Дніпро)	Виробництво промислових електровозів для гірничодобувної та вугільної промисловості

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

Разом з вищенаведеним, можна виокремити підприємства, які виробляють машини та устаткування для металургії, гірничодобувної та хімічної промисловостей. Також, в Україні розвинуто сільськогосподарське машинобудування, яскравим прикладом є ПАТ «Карлівський машинобудівний завод». Це підприємство займається виробництвом машин та устаткування для сільського та лісного господарства, у 2012 р. провело модернізацію основних засобів, розробив оновлену продукцію. На сьогодні ПАТ «Карлівський машинобудівний завод» займається виробництвом нового покоління силосів та зерносушарок, які відповідають стандартам ЄС [8]. Товариство входить до Європейської

Бізнес Асоціації, намагається залучати вітчизняні та іноземні інвестиції.

Результати проведеного аналізу показників фінансових результатів та капіталу підприємства за період 2015-2017 рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Показники фінансових результатів та капіталу
ПАТ «Карлівський машинобудівний завод», в тис.грн**

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Абсолют.вi дх. 2016 р. вiд 2015 р.	Абсолют. вiдх. 2017 р. вiд 2016 р.	Вiдносне вiдх. 2016 р. вiд 2015 р.	Вiдносне вiдх. 2017 р. вiд 2016 р.
Чистий дохід від реалізації продукції	212491	160503	265654	-51988	+105151	-24,47	65,51
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування	13006	-3888	10271	-16894	+14159	-70,11	364,18
Розмір капіталу підприємства	56577	53607	61468	-2970	+7861	-5,25	14,66

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Спостерігається помітне покращення у 2017 р. показників порівняно з 2016 р., що свідчить про підвищення ефективності господарювання на підприємстві. Розглянемо співвідношення між показниками для аналізу за «золотим правилом економіки»:

- 2016 р.: 29,89% < 75,53% < 94,75% < 100%
- 2017 р.: 465,18% > 165,51% > 114,66% > 100%

Отримані результати мають неоднозначний характер, оскільки у 2017 р. спостерігається висока ділова активність ПАТ «Карлівський машинобудівний завод», проте у 2016 р. ситуація повністю зворотна та ділова активність досить низька. Ситуація у 2017 р. суттєво змінилась за рахунок значного збільшення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування на 14159 тис. грн. За змінами, які виникли порівняно з 2015-2016 рр. можна стверджувати, що підприємство вийшло на більш високі позиції на ринку. Попит на продукцію, що виробляє ПАТ «Карлівський машинобудівний завод» має сезонний характер [7, с. 47-51], оскільки воно працює здебільшого з сільськогосподарськими підприємствами.

Поряд з цим, доцільно розглянути загальні тенденції розвитку протягом аналізованого періоду промисловості загалом та галузі машинобудування зокрема (табл. 3). Необхідно відмітити, що у 2017 році спостерігається значне покращення фінансових результатів підприємств до оподаткування, порівняно з попередніми періодами.

Таблиця 3

Показники фінансових результатів підприємств до оподаткування, млн. грн

Підприємства	2015 р.	2016 р.	2017 р.		Абсолют. вiдх. 2017р. вiд 2016р.
			Значення	Частка, %	
Промисловість	-181 360,9	-7569,6	87461,7	31,82	+95 031,3
Машинобудування	-12 651,6	1 696,2	9770,0	11,17	+8 073,8
Всього за всіма видами діяльності	-340 126,6	-22 201,5	274831,6	-	+297 033,1

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

Також необхідно засвідчити позитивні тенденції останніх років щодо певних

показників діяльності великих та середніх підприємств промисловості (табл. 4).

Таблиця 4

Показники діяльності великих та середніх підприємств промисловості, млн. грн

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	січень- вересень 2018 р.	Абсолют. відх. 2017 р. від 2016 р.
Промисловість:					
1. Чистий прибуток (збиток)	-188267,9	-24724,7	56124,0	71823,8	+80 848,7
2. Рентабельність операційної діяльності, %	0,9	4,2	6,8	7,0	+2,6
3. Необоротні активи	1 154 166,1	1 272 826,8	1360974,5	н/д	+88 147,7
4. Оборотні активи	1201590,5	1 516 831,9	1781004,4	н/д	+264 172,5
5. Власний капітал	479 066,6	526911,9	549427,2	н/д	+22 515,3
6. Поточні зобов'язання і забезпечення	1293137,5	1702316,0	2004358,3	н/д	+302 402,3
Машинобудування:					
1. Чистий прибуток (збиток)	-15374,0	-732,2	6119,7	6309,7	+6 851,9
2. Рентабельність операційної діяльності, %	3,4	8,0	9,8	8,6	+1,8

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

Таким чином, можна зробити висновок, що великі та середні підприємства промисловості значно покращили свій фінансовий стан протягом 2015-2017 рр. Так, у 2017 р., порівняно з 2016 р., рентабельність операційної діяльності підприємств машинобудування збільшилась на 1,8% та склала 9,8%. Якщо розглядати чистий прибуток (збиток) підприємств машинобудування, то можна зазначити, що протягом 2015-2016 рр. спостерігаються збиткові фінансові результати, а починаючи з 2017 року підприємства галузі демонструють позитивні тенденції щодо отримання прибутку, які закріплюються і за 9 місяців 2018 р.

Згідно отриманих результатів, можна дійти висновку, що фінансовий стан підприємств машинобудування протягом останніх років покращується. Разом з тим, необхідно зазначити, що на ринку вітчизняним підприємствам важко втриматися, оскільки іноземні підприємства здатні виготовляти необхідну продукцію за великими замовленнями швидше та пропонують ширший вибір продукції, що досягається завдяки новітнім технологіям та устаткуванням.

На даному етапі розвитку необхідно виокремити такі напрями підвищення ділової активності підприємств машинобудування в Україні:

1. Покращити рівень фондівдачі, методом своєчасного проведення робіт з метою зниження швидкості зносу основних засобів.
2. Контролювати рівень платоспроможності підприємства, підвищити його ліквідність за допомогою контролю над показниками машинобудівного підприємства та знаходженням шляхів їх оптимізації.
3. Оптимізувати процеси виробництва продукції, розглянути методи підвищення кількості та якості продукції, яку виготовляє підприємство.
4. Розширити вплив підприємств на внутрішніх ринках збуту, підвищити позиції, покращити конкурентоспроможність.
5. Залучити інвестиції для оновлення бази основних засобів підприємства.
6. Підвищити привабливість галузі машинобудування за допомогою проведення певних заходів з боку держави, зокрема: вдосконалити нормативно-правову базу, збільшити державні замовлення на виготовлення продукції машинобудування, знизити для галузі процентні ставки за кредитами, які беруть підприємства для покращення (поновлення)

своєї технічної бази.

Висновки. Проведення аналізу ділової активності є досить важливим для покращення фінансового стану підприємства, оскільки дозволяє оперативно формувати та приймати ефективні управлінські рішення щодо розвитку підприємства. В Україні галузь машинобудування займає значну частку у промисловості та протягом останніх двох років демонструє позитивні тенденції щодо показників фінансових результатів та рентабельності. Разом з тим, вважаємо, що активізація господарської діяльності підприємств машинобудівної галузі може бути забезпечена шляхом впровадження низки дієвих заходів, зокрема щодо підвищення ефективності використання виробничих потужностей, пошуків можливостей для залучення інвестицій, посилення державної підтримки підприємств машинобудування.

Список використаної літератури

1. Бондар В. Ю. Аналіз позицій українських підприємств в світовому експорті машинобудівної продукції. *Економічна наука. Серія: Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №13. С. 58-61.
2. Дяченко І. І. Методичне забезпечення аналізу ділової активності підприємства. *Управління розвитком*. 2014. № 10. С. 140-142.
3. Кіндрацька Г. І., Кулиняк Ю. І. Ділова активність українських підприємств: рівні та основні фактори впливу. *Видавництво Львівської політехніки*. 2017. №873 (5). С. 50-59. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9646/ilovepdfcom-50-59.pdf>
4. Коляденко І. І., Кавтиш О. П. Аналіз ділової активності підприємства як основа підвищення ефективності його діяльності. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. №20. С. 248-256.
5. Мазуренок О. Тенденції розвитку машинобудівної галузі України в аспектах державної політики. *Економічні науки*. 2018. №2 (154). С. 19-24.
6. Нетудихата К. Л. Фінансова стійкість машинобудівних підприємств України на сучасному етапі розвитку економіки. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. №15. С. 167-173. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/28.pdf
7. Носирев О. О. Вплив зовнішніх факторів на фінансові результати машинобудівних підприємств України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 10 (2). С. 47-51.
8. Офіційний сайт ПАТ «Карлівський машинобудівний завод» URL: <https://kmzindustries.ua/ua/about-company> (дата звернення 15.03.2019)
9. Показники фінансових результатів підприємств промисловості та машинобудування – Державна служба статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 21.03.2019)

References

1. Bondar V. Yu. (2018) Analiz pozytsiy ukrayins'kykh pidpryyemstv v svitovomu eksporti mashynobudivnoyi produktsiyi [Analysis of the positions of Ukrainian enterprises in the world export of machine-building products]. *Economics. Series: Investments: Practice and experience*, no. 13, pp. 58-61.
2. Dyachenko I. I. (2014) Metodychne zabezpechennya analizu dilovoyi aktyvnosti pidpryyemstva [Methodical support of analysis of business activity of the enterprise]. *Development management*, no. 10, pp. 140-142.
3. Kindratska G. I., Kulinyak Y. I. (2017) Dilova aktyvnist' ukrayins'kyu pidpryyemstv: rivni ta osnovni faktory vplyvu [Business activity of Ukrainian enterprises: levels and main factors of influence]. *Lviv Polytechnic Publishing House*, no. 873 (5), pp. 50-59. Available at: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9646/ilovepdfcom-50-59.pdf> (accessed 25 March 2019).
4. Kolyadenko I. I., Kavtish O. P. (2017) Analiz dilovoyi aktyvnosti pidpryyemstva yak osnova pidvyshchennya efektyvnosti yoho diyal'nosti [Analysis of business activity of the company as a basis for increasing the efficiency of its activities]. *Modern problems of economy and entrepreneurship*, no. 20, pp. 248-256.
5. Mazurenko O. (2018) Tendentsiyi rozvytku mashynobudivnoyi haluzi Ukrayiny v aspektakh derzhavnogo polityky [Trends in the development of the machine-building industry of Ukraine in the aspects of state policy]. *Economic Sciences*, no. 2 (154), pp. 19-24.
6. Netudichata K. L. (2018) Finansova stiykist' mashynobudivnykh pidpryyemstv Ukrayiny na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky [Financial stability of machine-building enterprises of Ukraine at the present stage]

- of economic development]. Money, finance and credit, no. 15, pp. 167-173. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_eng.28.pdf (accessed 25 March 2019).
7. Nosiriev O. O. (2016) Vplyv zovnishnikh faktoriv na finansovi rezul'taty mashynobudivnykh pidpryemstv Ukrayiny [Influence of external factors on financial results of machine-building enterprises of Ukraine]. Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy, no. 10 (2), pp. 47-51.
 8. Official site of PJSC "Karlovsky Machine-Building Plant" Available at: <https://kmzindustries.ua/ua/about-company> (accessed 25 March 2019).
 9. Indicators of financial results of enterprises of industry and mechanical engineering - State Statistics Service Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 25 March 2019).

Herasimova Vitaliya Aleksandrovna

Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer
Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University

Rud Lyudmila Nikolaevna

student of economics faculty
Zaporizhzhya National University
ludik.rud@gmail.com

ANALYSIS OF BUSINESS ACTIVITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN UKRAINE

Introduction. *The branch of machine building has a significant impact on the country's economy compared with other branches of industry in terms of revenues to the state budget. However, today the investigated industry weakens its influence, as the country is not stable in economic and political condition, many machine-building enterprises are in a crisis situation, and every year they are growing more and more. Therefore, the analysis of business activity of domestic machine-building enterprises is a very topical issue. Because due to the correct assessment of the activity of the enterprise, management personnel are able to develop a further strategy of work and improve the financial position of the enterprise, to take more stable positions in the market. Increasing the business activity of the enterprise is a strategic goal of the company and needs to be studied in detail as there are problems of effective tools for assessing and analyzing the business activity of the enterprise, including the enterprises of the mechanical engineering sector.*

Purpose. *Conducting analysis of business activity of domestic enterprises of mechanical engineering and establishing the main ways to improve their financial situation.*

Methods. *Certain essential aspects of the notion of business activity of the enterprise were considered by both domestic and foreign scientists. Thus, A. D. Sheremet, V. V. Kovalev, E. V. Mni, E. J. Dolan, O. V. Pavlovsk explored the issues of evaluation of business activity of the enterprise. The directions of the development of enterprises in the field of mechanical engineering were investigated by I. Z. Dolzhansky, O. B. Pohaydak, L. M. Mel'nyk and others. At the same time, it should be noted that the analysis of business activity of machine-building enterprises is rather problematic and needs further study.*

Results. *The analysis of business activity is very important for improving the financial state of the enterprise, since it allows us to quickly formulate and adopt effective management decisions regarding the development of an enterprise. The main factors influencing the business activity of the machine-building enterprise are considered. The financial condition of the enterprises of this branch is analyzed. Trends in the formation of financial results and other indicators of activity of large and medium enterprises of industry in general and machinery in particular.*

Originality. *Directions of increase of business activity of mechanical engineering enterprises in Ukraine at this stage of development are developed:*

1. *To improve the level of return on assets, by the method of timely carrying out of works in order to reduce the rate of depreciation of fixed assets.*
2. *Monitor the level of solvency of the enterprise, increase its liquidity by controlling the indicators of the machine-building enterprise and finding ways to optimize them.*
3. *To optimize processes of production, consider methods of increasing the quantity and quality of products manufactured by the enterprise.*
4. *To expand the influence of enterprises on the domestic markets, increase the position, improve*

competitiveness.

5. To attract investments for updating the basic assets of the enterprise.

6. To increase the attractiveness of the mechanical engineering industry by taking certain measures by the state, in particular: to improve the regulatory framework, to increase state orders for the manufacture of machine-building products, to reduce interest rates for loans to enterprises that are used by enterprises to improve their technical base.

Conclusion. In Ukraine, the machine-building industry occupies a significant part in the industry and over the past two years has shown positive trends in terms of financial performance and profitability. At the same time, we believe that activation of the economic activity of the enterprises of the machine-building industry can be ensured through the introduction of a number of effective measures, in particular, to increase the efficiency of utilization of production capacities, search for opportunities for attracting investment, and strengthen state support to machine-building enterprises.

Keywords: business activity; industry; engineering; financial results; profitability; analysis; financial results; development; competitiveness.

Одержано редакцією: 17.01.2019
Прийнято до публікації: 28.01.2019

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

UDK 339

DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-176-182

Sergii Sardak

Doctor of Economic, Associate Professor,
Acting Head of Economics, Entrepreneurship
and Management of Enterprises Department
Oles Honchar Dnipro National University
<https://orcid.org/0000-0002-4716-3355>
e-mail: dnus@ukr.net

Alla Samoilenko,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Tourism Business
Department
Oles Honchar Dnipro National University
<https://orcid.org/0000-0001-9696-985X>
e-mail: samoilenko.alla.o@gmail.com

THE INFLUENCE OF GLOBAL INTELLECTUALIZATION ON HUMAN DEVELOPMENT

In the context of the global intellectualization, human capital is the determining factor in the innovation development and the international competitiveness of countries. In the XXI century. the leading component of human capital are qualitatively new information, communication and network technologies. Particular importance are education and training, professionalism, high level of human resources management, building up, reproduction and human capital development. These factors are the prerequisite for the growth of the competitive advantages of the country in the conditions of globalization.

Keywords: human development; human capital; global intellectualization; human development index; global human capital index; Global Innovation Index; Global Competitiveness Index; grouping countries.

Introduction. In the beginning of the XXI century, the processes of globalization are intensifying. They cover all spheres of public life. Knowledge and information the main bearer of which is a person plays the primary role in innovation process. High increase in information technologies development contributes to the greater demands regarding human resources and determines their main significance. Therefore, the main indicator of the developed society and the main factor of sustainable development is the increase of competitiveness on the basis of efficient use of human capital. Recently, much attention has been paid to the issue of human development, as it is one of the key factors in the process of the sustainable development of any country. Accordingly, the growth of human capital becomes not only a system-forming factor of economic entities competitiveness, but also a strategic resource of the country's economic development.

Literature review. The works of well-known foreign and domestic researchers are devoted to the questions of global intellectualization: L. Antonyuk, J. Becker, E. Broking, V. Heyets, L. Edvinson, V. Inozemtsev, E. Libanova, D. Lukyanenko, T. Sakaya, T. Stewart, A. Toffler, A. Filippenko, T. Schultz and others. The theoretical and practical aspects of human capital and its development were considered by the following domestic researches: O. Bilorus, O. Grishnova, T. Romashchenko, A. Samoilenko, S. Sardak, S. Sidenko, R. Stakanov and others. However, despite the significant achievements of predecessors, the definition of the factors influencing human development, requires further research.

The **purpose** of the study is to determine the impact of global intellectualization on human development. To achieve this goal the following tasks were set and solved: research of the indicators of intellectualization and human development; characteristic of human capital; grouping

countries; definition of interconnections between intellectualization and human development.

Results and discussion. Accelerated development of scientific and technological progress as well as the rapid aging of professional knowledge and skills largely determine the role of the of intellectualization process. Such conditions have led to an increase in the share of mental work in all spheres of human activity. An important trend in the development of the global economy at the present stage of globalization is the process of global intellectualization and the formation on this basis of a knowledge-based society in which the economic well-being of that society is determined by high technologies, innovative capabilities and the level of society intellectual development.

In conditions of the information economy dynamic development, human capital takes the first place among the indicators of human development. In the XXI century, the processes of substitution of physical and natural capital by human capital are gradually taking place in the national wealth. That is why the concept of human capital takes one of the first places in the theory of economic development.

The concept of "human capital" was first mentioned in the 1960's. The evolution of the views of different trend followers and school representatives on "human capital" category indicates the diversity of scientific approaches to human development issues and its recognition as a catalyst of both the country and the world economy development.

Most human capital researchers pay attention to the economic result of investment in human development. According to T. Schultz [20], one of the founders of the "human capital" modern theory, investment in human capital, the growth of the human labor value become a significant factors in the restructuring of the economy. In his studies, he argued that human capital, as well as other types of capital, requires investments that would contribute to the growth of labor productivity.

Human Capital under conditions of global intellectualization is one of the key factors of the country economic growth. The main criterion for measuring human capital is investing in a person, all kinds of investments, which contribute to the growth of labor productivity and its intellectual level, the improvement of the human capital quality [21, p. 15].

As it is defined by the majority of Western economists, human capital consists of the acquired knowledge, skills, motivations and energy that human beings possess and which can be used over a period of time for the production of goods and services [22, p .25].

Human capital – is an amount of natural abilities, talent, level of education, qualifications, professional experience, health status embodied in an individual and their ability to generate income [23, p. 187].

It should be noted that there is no consensus among scholars in their definition of the "human capital" term. Analyzing the scientific approaches of foreign and domestic researches, we can define human capital as the capital of knowledge, skills, professional skills and experience which are gained as a result of investment in education, self-education, capital investment in healthcare and science.

In our opinion, the key areas of human capital development in the context of global intellectualization include:

1) Formation of innovative activity human capital. The role of innovative work is increasing due to influence of the knowledge economy development built on the use of innovations. As a result, the demand for competitive human capital capable of creative thinking and the generation of new knowledge and ideas is increasing.

2) The growth of the education role and science as the main factor of development, which in turn leads to the strengthening of the states competitive positions. In today's conditions, the global infrastructure of science and lifelong education of a person is being formed.

3) Increasing of the information technology influence on the human capital formation and development. Modern globalization processes put forward new requirements:

- formation of new information competence and information culture, based on knowledge and information;

- preparing society for life in a new information and communication environment.

4) The tendency of education towards common standards, parameters, requirements and

norms. Thus, in a globalized world, uniform approaches to the quality of education are formed.

5) In the context of global challenges and threats, the model of a new employment model in the labor market is formed. It is characterized by the transformation and the creation of a virtual labor market (creation of new and job and working places require intellectual labor, increase in informal employment, flexible forms of part-time employment). In the global labor market, a new segment has been formed, namely the international labor market, characterized by a large-scale shift of human capital from country to country [24. p. 141].

6) Global transformations intensify migration processes, which in turn result in an increase in the outflow of intellectual capital and, therefore the international movement of human resources.

In the modern world there is a large number of indicators that characterize the differences in the impact of global intellectualization on human capital. For example, indirectly determine the impact of intellectualization on the human capital development of countries is possible using such indicators as the index of human potential and the index of human development, the index of globalization, the global innovation index, the global competitiveness index, the knowledge economy index, the knowledge index, the world economic prosperity index, the reliability index of foreign direct investment (FDI), the global services index, the international security index, the press freedom index, the international index of Internet development, as well as ratings countries according to the level of e-government development, the knowledge based economies, export of high-tech products, the population literacy state, the spending on education, the number of Internet users, the patent applications, the research and development expenditure, the number of researchers in the country, etc [25].

But using the above data when comparing the impact of global intellectualization on the human capital development, there are problems associated with different countries, duplication of indicators, disproportionality in the number of indicators, different years of publication, and so on. Therefore, for the sake of comparability of data, we select four general indicators – the Human Development Index [26], the Global Human Capital Index [27], the Global Innovation Index [28], the Global Competitiveness Index [27] We use these indices to research and determine the impact of global intellectualization on the human capital development in the world's economies.

The Human Development Index (HDI) is an integral indicator calculated annually since 1990 for interstate comparison and measurement of living standards, literacy, education and longevity as the main characteristics of the human potential in the researched areas. It is a standard tool for a general comparison of living standard in different countries and regions. When calculating the HDI, three indicators are considered: life expectancy - evaluates longevity; the population literacy level of the country (the average number of years spent on training) and the expected duration of training; the standard of living estimated through per capita Gross National Income (GNI) per purchasing power parity (PPP) in US dollars.

The Global Human Capital Index (GHCI) – estimates 130 countries as to how they are developed their human capital. It is calculated according to the methodology of the World Economic Forum (CEF). It consists of four main indicators: educational potential (education level of young people and older generation as a result of past investments), implementation (deployment) (implementation of skills and accumulation by the adult population), development (formal education of the next generation of workforce, advanced training and retraining of modern workers) and know-how (level of use of specialized skills at work). The indicator itself contains 21 indicators, eight of which are divided into different age groups, which in total gives 44 indicators.

The Global Innovation Index (GII) is compiled by the World Intellectual Property Organization, Cornell University and the international business school "Insead". In 2017 it covered 127 countries around the world and used 81 indicators for a number of topics. GII provides a large data set to analyze global trends in innovation.

The Global Competitiveness Index (GCI) is a global survey and its global ranking in terms of economic competitiveness. It is calculated according to the methodology of the World Economic Forum (CEF), and it consists of 113 variables, which characterize the competitiveness of the world countries at different levels of economic development in detail. The result of global survey among company executives and public sources make up 2/3 and 1/3 of the totality of variables respectively: the first

survey was conducted to cover a wide range of factors affecting the business climate in the countries under study, and second one is statistical data and research results carried out on a regular basis by international organizations). All variables are grouped into 12 benchmarks that determine national competitiveness: quality of institutions, infrastructure, macroeconomic stability, health and primary education, higher education and professional training, the efficiency of the market for goods and services, labor market efficiency, financial market development, the level of technological development, the size of the domestic market, the competitiveness of companies, the innovative potential.

The interconnection of intellectualization and human development was accomplished by the dividing of countries into four groups, while taking into account that the first three groups included 30 countries according to their location in the ranking of each of the above indicators, and to the fourth group - all other remaining countries and were not included in the rating to the previous three groups due to the lack of all indicators for an adequate international comparison (Table 1).

According to the tabl. 1 authors stated that the first group for HDI included 21 countries in Europe, 5 – in Asia, 2 – in North America, Australia and New Zealand, most economies in which are developed. These countries have a high level of longevity, which is in most countries over 80 years. The average length of years spent on study is 10-13 years. The standard of living, which is estimated through the GNI per capita, is on average more than 35 thousand dollars USA.

The top-30 of the second group consists of 14 countries in Europe, 10 – in Asia, 5– in South America and 1 in the Middle East. This group differs that GNI per capita is at 25 thousand dollars USA, which provides an opportunity to provide an average length of study 9-11 years. The level of longevity of this group representatives is 75-80 years old.

The third group included 7 European countries, 8 – South America, 6 – Asia, 5 – North America, 3 – Africa and 1 Oceania. Their GNI per capita is less than 2.5 times than that of the second group and amounts to 9.6 thousand dollars USA. Average duration of representatives study of this group is approaching to the second one and is 9-10 years. The level of longevity is 73-75 years.

The last group includes the underdeveloped countries of Asia, Africa and America. This is the largest group of countries (over 40) and the range of differences between indicators is significantly different. The longevity level in these countries is 65-70 years. The average duration of study is up to 8 years, and in some countries it is even 2-3 years. GNI per capita 900-5000 dollars USA.

According to the Global Human Capital Index (GHCI), only 25 countries of the world use more than 70% of their human capital. 50 countries received estimates from 60% to 70%, 41 countries scored 50-60%. On average, the world has developed only 62% of human capital, or vice versa, the country is under-utilizing 38% of its potential.

As a result, from our assessment, we observe that in the first group of countries, the coincidence was 23 out of 30, which is almost 76%. This group includes: Australia, New Zealand, Sweden, Estonia, Norway, United States of America, Singapore, Luxembourg, Canada, Austria, Belgium, Israel, Germany, United Kingdom, Denmark, Korea, Republic of, Netherlands, Ireland, Finland, Iceland, Japan, France, Switzerland. These countries are the first to introduce and experience the results of the Fourth Industrial Revolution, the main characteristics of which are mobile Internet, miniature industrial devices, artificial intelligence and educational devices. They have a developed market economy; a dominant position in the international economy, which makes it possible to intensively involve in its economic circulation own and imported resources; the shift of the economic gravity center activity in the sphere of services and domination of predominantly service economy; the greatest exhaustion of sources and factors of industrial development; advanced post-industrial development. The economic policy of the first group of countries has a decisive influence on the state and dynamics of the world economy, defining the main directions of its scientific and technological development and structural adjustment.

For countries of the second and third groups, we can watch that their comparison was made by six and four countries, respectively. Many representatives of these two groups are partly in different groups, which confirms the same development of indicators.

The ranking in the fourth group of countries was 18 states. This group includes countries with low outsiders, namely Bangladesh, El Salvador, Burundi, Yemen, Tanzania, Malawi, Pakistan, Cambodia,

Table 1

Interconnection of Intellectualization and Human Development in 2017

№	Human Development Index	Global Human Capital Index	Global Innovation Index	Global Competitiveness Index	Coincides
1	Norway, Switzerland, Australia, Ireland, Germany, Iceland, Hong Kong (China), Sweden, Singapore, Netherlands, Denmark, Canada, United States of America, United Kingdom, Finland, New Zealand, Belgium, Liechtenstein, Japan, Austria, Luxembourg, Israel, Korea, Rep., France, Slovenia, Spain, Czech Republic, Italy, Malta, Estonia	Norway, Finland, Switzerland, United States of America, Denmark, Germany, New Zealand, Sweden, Slovenia, Austria, Singapore, Estonia, Netherlands, Canada, Belgium, Russian Federation, Japan, Israel, Ireland, Australia, Iceland, Czech Republic, United Kingdom, Ukraine, Lithuania, France, Korea, Rep., Latvia, Kazakhstan, Luxembourg	Switzerland, Sweden, Netherlands, United States of America, United Kingdom, Denmark, Singapore, Finland, Germany, Ireland, Korea, Rep., Luxembourg, Iceland, Japan, France, Hong Kong (China), Israel, Canada, Norway, Austria, New Zealand, China, Australia, Czech Republic, Estonia, Malta, Belgium, Spain, Italy, Cyprus	Switzerland, United States of America, Singapore, Netherlands, Germany, Hong Kong (China), Sweden, United Kingdom, Japan, Finland, Norway, Denmark, New Zealand, Canada, Taiwan, China, Israel, United Arab Emirates, Austria, Luxembourg, Belgium, Australia, France, Malaysia, Ireland, Qatar, Korea, Rep., China, Iceland, Estonia, Saudi Arabia	Australia, New Zealand, Sweden, Estonia, Norway, United States of America, Singapore, Luxembourg, Canada, Austria, Belgium, Israel, Germany, United Kingdom, Denmark, Korea, Rep., Netherlands, Ireland, Finland, Iceland, Japan, France, Switzerland
2	Greece, Cyprus, Poland, United Arab Emirates, Andorra, Lithuania, Qatar, Slovakia, Brunei Darussalam, Saudi Arabia, Latvia, Portugal, Bahrain, Chile, Hungary, Croatia, Argentina, Oman, Russian Federation, Montenegro, Bulgaria, Romania, Belarus, Bahamas, Uruguay, Kuwait, Malaysia, Barbados, Kazakhstan, Iran (Islamic Rep.)	Poland, Bulgaria, Malaysia, China, Italy, Slovakia, Croatia, Cyprus, Hungary, Thailand, Malta, Romania, Portugal, Spain, United Arab Emirates, Kyrgyzstan, Bahrain, Greece, Armenia, Philippines, Mongolia, Argentina, Chile, Bolivia, Qatar, Panama, Tajikistan, Brunei Darussalam, Trinidad and Tobago, Serbia	Portugal, Slovenia, Latvia, Slovakia, United Arab Emirates, Bulgaria, Malaysia, Poland, Hungary, Lithuania, Croatia, Romania, Turkey, Greece, Russian Federation, Chile, Vietnam, Montenegro, Qatar, Ukraine, Thailand, Mongolia, Costa Rica, Moldova, Saudi Arabia, Kuwait, South Africa, Mexico, Armenia, India	Czech Republic, Thailand, Chile, Spain, Azerbaijan, Indonesia, Malta, Russian Federation, Poland, India, Lithuania, Portugal, Italy, Bahrain, Mauritius, Brunei Darussalam, Costa Rica, Slovenia, Bulgaria, Panama, Mexico, Kuwait, Turkey, Latvia, Vietnam, Philippines, Kazakhstan, Rwanda, Slovakia, Hungary	Bulgaria, Portugal, Poland, Chile, Hungary, Slovakia
3	Palau, Seychelles, Costa Rica, Turkey, Mauritius, Panama, Serbia, Albania, Trinidad and Tobago, Antigua and Barbuda, Georgia, Saint Kitts and Nevis, Cuba, Mexico, Grenada, Sri Lanka, Bosnia and Herzegovina, Venezuela, Brazil, Azerbaijan, Lebanon, Macedonia, Armenia, Thailand, Algeria, China, Ecuador, Ukraine, Peru, Colombia	Costa Rica, Moldova, Uruguay, Vietnam, Indonesia, Peru, Macedonia, Colombia, Mexico, Sri Lanka, Rwanda, Ghana, Cameroon, Mauritius, Turkey, Ecuador, Brazil, Kenya, Barbados, Zambia, Uganda, Saudi Arabia, Jamaica, Lao PDR, Albania, Jordan, South Africa, Guyana, Myanmar, Paraguay	Macedonia, Serbia, Panama, Mauritius, Colombia, Bahrain, Uruguay, Georgia, Brazil, Peru, Brunei Darussalam, Morocco, Philippines, Tunisia, Iran (Islamic Rep.), Argentina, Oman, Kazakhstan, Dominican Republic, Kenya, Lebanon, Azerbaijan, Jordan, Jamaica, Paraguay, Bosnia and Herzegovina, Indonesia, Belarus, Botswana, Sri Lanka	South Africa, Oman, Botswana, Cyprus, Jordan, Colombia, Georgia, Romania, Iran (Islamic Rep.), Jamaica, Morocco, Peru, Armenia, Croatia, Albania, Uruguay, Montenegro, Serbia, Tajikistan, Brazil, Ukraine, Bhutan, Trinidad and Tobago, Guatemala, Sri Lanka, Algeria, Greece, Nepal, Moldova, Namibia	Brazil, Colombia, Peru, Sri Lanka
4	Mongolia, Dominican Republic, Jordan, Tunisia, Jamaica, Botswana, Gabon, Paraguay, Moldova, Philippines, South Africa, Egypt, Indonesia, Vietnam, Bolivia, Palestine, Iraq, El Salvador, Kyrgyzstan, Morocco, Nicaragua, Guyana, Guatemala, Tajikistan, Namibia, India, Honduras, Bhutan, Bangladesh, Congo, Lao PDR, Ghana, Kenya, Zambia, Cambodia, Angola, Myanmar, Nepal, Pakistan, Cameroon, Tanzania, Syrian Arab Republic, Zimbabwe, Nigeria, Rwanda, Lesotho, Mauritania, Madagascar, Uganda, Benin, Senegal, Togo, Afghanistan, Haiti, Cote d'Ivoire, Malawi, Ethiopia, Gambia, Guinea, Congo (Democratic Republic), Yemen,	Botswana, Cambodia, Dominican Republic, Venezuela, El Salvador, Kuwait, Egypt, Nepal, Namibia, Guatemala, Honduras, Burundi, India, Iran (Islamic Rep.), Benin, Tanzania, Gabon, Nicaragua, Malawi, Madagascar, Bangladesh, Algeria, Cote d'Ivoire, Nigeria, Tunisia, Mozambique, Sierra Leone, Morocco, Gambia, Liberia, Guinea, Chad, Swaziland, Lesotho, Pakistan, Mali, Ethiopia, Senegal, Mauritania, Yemen	Trinidad and Tobago, Ecuador, Albania, Tajikistan, Kyrgyzstan, Tanzania, Namibia, Guatemala, Rwanda, Senegal, Cambodia, Uganda, El Salvador, Honduras, Egypt, Bolivia, Mozambique, Algeria, Nepal, Ethiopia, Madagascar, Cote d'Ivoire, Pakistan, Bangladesh, Malawi, Benin, Cameroon, Mali, Nigeria, Burkina Faso, Zimbabwe, Burundi, Niger, Zambia, Togo, Guinea, Yemen	Kenya, Argentina, Nicaragua, Cambodia, Tunisia, Honduras, Ecuador, Lao PDR, Bangladesh, Egypt, Mongolia, Kyrgyzstan, Bosnia and Herzegovina, Dominican Republic, Lebanon, Senegal, Seychelles, Ethiopia, El Salvador, Cape Verde, Ghana, Paraguay, Tanzania, Uganda, Pakistan, Cameroon, Gambia, Zambia, Guinea, Benin, Madagascar, Swaziland, Mali, Zimbabwe, Nigeria, Congo (Democratic Republic), Venezuela, Haiti, Burundi, Sierra Leone, Lesotho, Malawi, Mauritania, Liberia, Chad, Mozambique, Yemen	Bangladesh, El Salvador, Burundi, Yemen, Tanzania, Malawi, Pakistan, Cambodia, Egypt, Mali, Ethiopia, Benin, Madagascar, Mozambique, Honduras, Senegal, Guinea, Nigeria

Mozambique, Liberia, Mali, Burkina Faso, Sierra Leone, Burundi, Chad, Niger				
---	--	--	--	--

Thus, the main driver of human development is the global intellectualization, through which there is an increase in the importance of professional and general knowledge, the level of intelligence, intellectual activity. In their turn, they are provided with the continuous development of scientific and technological progress, which leads to the emergence of new technologies, the use of which has a social and economic effect and accelerates social and economic development of the country.

Conclusions. In the context of global intellectualization, human capital is the determining factor in the innovation development and the international competitiveness of countries. In the XXI century the leading component of human capital are qualitatively new information, communication and network technologies. The particular importance are education and training, professionalism, high level of human resources management, building up, reproduction and development of human capital. These factors are the prerequisite for the growth of the competitive advantages of the country in the conditions of globalization.

International organizations can use these results when developing international economic development programs; state authorities of countries in the formation of foreign and domestic policies; companies for the formation of innovation and investment policy.

References

1. Antonyuk, L., Poruchnik, A., Savchuk, V. (2013). *Innovations: Theory, mechanism of development and commercialization*: Monograph. - K.: KNEU (in Ukr.)
2. Becker, I. (1962). *Investment in Human Capital. The Journal of Political Economy*.
3. Brooking, E. (2001). *Intellectual capital. The key to success in the new millennium*. - SPb: Peter (in Russ.)
4. Heyets, V. (2015). Innovative Ukraine-2020: Key provisions of the National Report. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy (Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, 7, 14-22 (in Ukr.)
5. Edvinsson, L. (1997). *Developing intellectual capital for Skandia. Long Range Planning*.
6. Edvinsson L. (1997). *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots*. – N. Y. : Harper Collins.
7. Inozemtsev, V. (2000). "Class of intellectuals" in post-industrial society. *Sotsis (Sotsis)*. 6, 70 (in Ukr.)
8. Lukyanenko, D., Bilorus, O., Gavrilyuk, O. (2014). *Evolution of the world-system of globalism (Strategic imperatives of co-development)*: a collection. Monograph. KNEU: Kyiv (in Ukr.)
9. In E. M. Libanova (Ed.). (2008). *Human development in Ukraine: innovative dimension*: monograph - K.: IDDS of NAS of Ukraine (in Ukr.)
10. Sakaya, T. (1999). In V. L. Inozemtseva (Ed.). *The Value Created by Knowledge, or History of the Future. New post-industrial wave in the West*. Anthology. - M.: Academia (in Russ.)
11. Toffler, E. (2010). *The third wave*. M.: AST (in Russ.)
12. Filipenko, A. (2017). Economic globalistics. World-system of globalization. *Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine)*, 1,127-128 (in Ukr.)
13. Schultz Th., (1961). *Investment in Human Capital. The American Economic Review*. 51, 1, 1–17.
14. Grishnova, O. (2001). *Human capital: formation in the system of education and professional training*. K.: Knowledge, KOO (in Ukr.)
15. Grishnova, O. (2014). Human, Intellectual and Social Capital of Ukraine: essence, interconnection, assessment, directions of development. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka (Social-Labor Relations: Theory and Practice)*, 1, 34. (in Ukr.)
16. Romashchenko, T. (2015). International movement of skilled human resources: causes, directions and consequences. *Visnyk Cherkaskogo Universytetu (Bulletin of Cherkasy University). Series "Economic Sciences"*. 24 (354), 99-107 (in Ukr.)
17. Sardak, S., Bilskaya, O., & Simakhova, A. (2017). Potential of economy socialisation in the context of globalisation. *Ekonomicnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*, 164(3-4), 4-8. DOI:https://doi.org/10.21003/ea.V164-01
18. Sardak, S., & Samoylenko, A. (2014). National Economies Intellectualization Evaluating in the World Economy. *Ekonomicnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*, 9-10(2), 4-7.
19. Stakanov, R. (2018). "Dutch disease" of Ukrainian exports: risks in the cyclical conditions of the world economy. *Mizhnarodni vidnosyny (International relations), Series "Economic Sciences"*, 16 (in Ukr.)
20. Schultz, Th. (1961). *Investment in Human Capital. The American Economic Review*. 51, 1, 1–17.
21. Sidenko, S. (2016). Creative capital as a factor in the development of a new economy. *Strategiia rozvitku Ukrainy (Strategy of development of Ukraine)*, 1, 12-16

22. Kapelyushnikov, R.(1993). Gerry Becker's economic approach to human behavior. *SSHA: ekonomika, polityka, ideologiya (USA: economics, politics, ideology)*, 11, 16 (in Russ.)
23. in S. V. Mocharyn (ed.) And others (2000). *Economic Encyclopedia: In 3 t. / Redcool.: ... – K .: Publishing Center "Academy"*, 2, 216 (in Ukr.)
24. Shakhno, A. (2018). Patterns of human capital development in a globalized world. *Naukovii visnik Uzhgorodskogo Universitetu (Scientific Bulletin of Uzhgorod National University). Series: International Economic Relations and World Economy*. 20, 3, 141 (in Ukr.)
25. The site of the Russian international Affairs Council [Electronic recourse]. Retrieved from http://russiancouncil.ru/spec/stat/index.php?active_id_10=33#top.
26. The United Nations Development Programme (Official website). Retrieved from <http://www.undp.org>
27. World Economic Forum (Official website). Retrieved from <http://www.weforum.org>
28. The Global Innovation Index (Official website). Retrieved from <http://www.globalinnovationindex.org>

Сардак Сергій,

доктор економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва
та управління підприємствами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Самойленко Алла,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і туристичного бізнесу,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ НА ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК

Проблема. У контексті глобальної інтелектуалізації людський капітал є стратегічним фактором розвитку країни. Це стимулює зростання продуктивності праці, підвищує якість продукції та формує конкурентні переваги на ринку. Відповідно, світовими лідерами є країни, які навчилися краще за інших використовувати знання, навички, компетентність людей, їх здатність до подальшої освіти – все, що охоплюється категорією людського капіталу.

Метою дослідження є вивчення впливу глобальної інтелектуалізації на людський розвиток.

Результати. У сучасному світі існує велика кількість показників, що характеризують вплив інтелектуалізації на людський капітал. Порівнюючи вплив інтелектуалізації на людський капітал у глобальному масштабі, виникають проблеми з різною кількістю країн, дублюванням показників, непропорційним числом компонентів показників, різними роками публікації тощо. Тому для забезпечення порівнянності вибрано чотири загальні показники – індекс людського розвитку, індекс глобального людського капіталу, індекс глобальних інновацій та індекс глобальної конкурентоспроможності. Використовуючи ці показники, ми проводимо дослідження та взаємозв'язок між інтелектуалізацією та людським розвитком.

Наукова новизна. Згідно з даними за 2017 рік ми поділили країни світової економіки на чотири групи, беручи до уваги, що до перших трьох груп віднесено 33 країни за місцем їх розташування в рейтингу за комплексом показників, а до четвертої – всі інші країни, що залишилися і яких не внесли до рейтингу в межах попередніх трьох груп через відсутність показників для адекватного міжнародного порівняння. В результаті було встановлено, що в першій групі виявилось 23 країни, у другій і третій – відповідно шість і чотири, в четвертій – 18.

Висновки. У контексті глобальної інтелектуалізації людський капітал є визначальним фактором інноваційного розвитку та міжнародної конкурентоспроможності країн. У XXI ст. провідним компонентом людського капіталу є якісно нові інформаційні, комунікаційні та мережеві технології. Особливе значення мають освіта та навчання, професіоналізм, високий рівень управління людськими ресурсами, розбудова, відтворення та розвиток людського капіталу. Ці фактори є передумовою для зростання конкурентних переваг країни в умовах глобалізації.

Ключові слова: людський розвиток; людський капітал; глобальна інтелектуалізація; індекс людського розвитку; індекс глобального людського капіталу; глобальний інноваційний індекс; індекс глобальної конкурентоспроможності; групи країн.

Одержано редакцією: 27.01.2019

УДК 338.1(477):330.322+338(438)](045)
DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-183-187

Мунька Станіслав Сергійович
аспірант кафедри економіки та міжнародних
економічних відносин,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-4981>
munkastas@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

Досліджено стан інвестиційної діяльності в Україні та Польщі. Проведено порівняння інвестиційного клімату обох країн. Виявлено шляхи залучення інвестицій та досліджено вплив інвестиційних надходжень на розвиток економіки України та Польщі. Наведено відмінності інвестиційної діяльності в досліджуваних країнах. Доведено доцільність запровадження спеціальних економічних зон. Розроблено рекомендаційні заходи для покращення інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційна діяльність; інвестиційний клімат; спеціальна економічна зона; прямі іноземні інвестиції.

Постановка проблеми. Без залучення іноземних інвестицій в Україні неможливий розвиток економіки, впровадження технологій, оновлення основних виробничих фондів, створення робочих місць та інших складників, які сприяють розвитку країни, регіонів і галузей. Залучення іноземного капіталу допоможе провести структурну перебудову економіки, скоротити технічну та технологічну відсталість народного господарства, підвищити конкурентоздатність вітчизняної продукції на світовому ринку. Звідси виникає необхідність дослідження інвестиційного процесу в Україні в контексті досвіду країн із перехідною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу інвестиційної діяльності присвячено ряд фундаментальних праць зарубіжних авторів А. Маршалла, Дж. Кейнса, Е. Хансена, Р. Харрода, М. Фрідмана, І. Шумпетера та ін. Про стан інвестиційної діяльності в Україні писали А. Шакіна, М. Чечетов, В. Борщевський та багато інших. Незважаючи на появу великої кількості праць, присвячених цій проблемі, залишається безліч питань з детального вивчення, зокрема в контексті досвіду країн з перехідною економікою.

Мета статті полягає в аналізі стану інвестиційної діяльності в Україні в контексті польського досвіду та її поліпшення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим незважаючи на те, що владою давно вже задекларована інноваційно-інвестиційна модель розвитку та створено при Кабінеті Міністрів України дорадчий орган метою діяльності якого є розроблення пропозицій, щодо створення сприятливих умов для залучення прямих іноземних інвестицій та вдосконалення іміджу держави як привабливої для інвестування країни.

За даними Міністерства економіки, загальна потреба в інвестиціях для структурної перебудови економіки України становить від 140 до 200 млрд. дол. США, а щорічна потреба – близько 20 млрд. дол. США. В той час, як прямі іноземні інвестиції в період 2014-2017 рр. істотно скоротилися (таблиця 1) [1].

Таблиця 1

Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за 2014-2017 роки

Рік	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг, млн. дол. США	5,5	2,5	3,8	4,4	1,3

Складено автором на основі [1].

Найбільш привабливими для закордонних інвесторів є металургія, фінансова діяльність, хімічна промисловість та виробництво продуктів харчування, тоді як важливі для економічного розвитку галузі, такі як машинобудування, приладобудування, будівництво та транспорт залишаються мало інвестованими [2, с. 35].

Як бачимо, навіть в умовах поглиблення відносин з Європейським Союзом, обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку України не радують. До основних країн – інвесторів України належать: Кіпр – 25,5%, Нідерланди – 16,2%, Російська Федерація – 11,4%, Велика Британія – 5,5%, Німеччина – 4,5%, Віргінські Острови – 4,3% та Швейцарія – 3,9% [1].

Зовсім інша ситуація спостерігається у сусідній Польщі, економіка якої також зазнала ринкової трансформації. Протягом останніх трьох років тут обсяги капітальних вкладень в економіку країни збільшилися в 2,5 рази, а щорічні темпи приросту інвестицій становлять 44,2% [3]. Польща виграє в Україні за такими міжнародними показниками, як Індекс економічної свободи, Індекс легкості ведення бізнесу та Індекс потенціалу ринку (таблиця 2).

Таким чином, можна стверджувати, що за останні роки Польща значно поліпшила свої позиції та вийшла в лідери серед країн Східної Європи щодо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку. Зарубіжний капітал зацікавили стабільне економічне зростання і легкість ведення бізнесу. Польща знаходиться в числі двадцяти найбільших одержувачів прямих іноземних інвестицій у світі та б'є рекорди за обсягами вкладених у економіку іноземних інвестицій.

Таблиця 2

Місце Польщі та України за міжнародними показниками у 2017 році

Індекс	Польща	Україна	Загальна кількість країн
Індекс економічної свободи	39	162	178
Індекс легкості ведення бізнесу	25	83	189
Індекс потенціалу ринку	21	73	87

Складено автором на основі [4].

Найбільш сильними перевагами Польщі є: стабільне економічне зростання, великий ринок збуту, численні податкові пільги і географічне положення. Інвестори виділяють серед сильних сторін польської економіки навик місцевих робітників і витрати на оплату праці.

Інвестиційні проекти, які зосереджені в Польщі, переважно стосуються галузей фінансів, бізнес-послуг, транспорту та комунікацій. У 2014–2017 рр. у цих сферах було реалізовано 95% проектів. Водночас хоча від 2015 р. і зростає кількість нових інвестицій у виробничому секторі Польщі, все ж помітна тенденція до зниження частки цього сектора у загальному обсязі закордонних інвестицій у Польщу із 81% у 2015 р. до 62% у 2017 р. У промислові проекти іноземці вкладають гроші менш охоче, ніж, наприклад, у сферу послуг, яку експерти називають головною рушійною силою інвестицій у польську економіку в майбутньому [3].

Іноземним інвесторам Польща пропонує низку переваг, у тому числі можливість реалізовувати проекти в спеціальних економічних зонах (СЕЗ). Спеціальні економічні зони встановлено для прискорення економічного розвитку частини території країни з дотриманням екологічної рівноваги шляхом розвитку певних галузей господарської діяльності, запровадження нових технічних і технологічних рішень, розвитку експорту, підвищення конкурентоспроможності вироблених товарів і пропонованих послуг, використання наявного промислового потенціалу та господарської інфраструктури, створення нових місць праці, використання природних ресурсів. Зараз у країні 15 таких зон.

Інвестори СЕЗ можуть користуватися державною підтримкою у вигляді звільнення від податку на прибуток, відрахування з оподаткованої бази податку на прибуток інвестиційних витрат і витрат, пов'язаних зі створенням нових робочих місць, а

підприємства деяких СЕЗ звільнені також від податку на нерухомість [3].

Також слід зазначити, що найбільший приплив інвестицій і створення робочих місць відбуваються в тих регіонах, де є порівняно розвинена інфраструктура, логістика і промисловість, а не в слаборозвинених економічно і з високим рівнем безробіття. Навіть у цих відсталих регіонах створено кілька тисяч робочих місць, що свідчить на користь СЕЗ.

В Україні історія функціонування СЕЗ досить непроста. Вона раніше за Польщу зробила перший крок до створення СЕЗ, схваливши ще в 1992 р. Закон «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Та, на жаль, у цей період економіка країни почала стрімко падати, інфляція досягала величезних показників, а внутрішня ситуація була дуже нестабільною. Тому, перші СЕЗ було створено лише в 1998 р., через шість років після прийняття Закону.

Сьогодні в нашій державі теоретично існує 11 СЕЗ та дев'ять територій пріоритетного розвитку. Проте існують вони справді лише теоретично. У 2005 р. законодавство змінилося на користь того, що «суб'єкти господарювання у СЕЗ і на ТПП здійснюють свою діяльність за загальними правилами оподаткування та не мають жодних спеціальних преференцій».

Враховуючи, що інвестиційна привабливість країни визначається насамперед стабільністю її економічної та політичної ситуації, стає цілком зрозумілим той факт, що Україну визнано однією з найризикованіших країн Східної Європи щодо вкладання інвестицій. Це обумовлено такими чинниками:

- низькою привабливістю для інвесторів внаслідок правової нестабільності;
- високим рівнем корупції в органах державної влади;
- відсталістю банківської та страхової діяльності;
- невпорядкованістю земельних відносин та відсутністю ринку землі;
- низьким рівнем використання новітніх технологій та конкурентоспроможності вітчизняних товарів;

Можна стверджувати, що для ефективного розвитку інвестиційної діяльності в Україні потрібно вирішити низку проблем:

1. Удосконалити інвестиційну політику: запровадження стимулювання інвестиційної діяльності; забезпечення моніторингу та контролю за ефективним використанням ресурсів; створення проектів на основі державно-приватного партнерства; сприяння на рівні держави розвитку співробітництва з міжнародними фінансовими установами в сфері інвестиційної діяльності.

2. Запровадити ефективну нормативно-правову базу, яка включала б : систему захисту інвестицій та гарантії права; захист приватної власності суб'єктів інвестиційної діяльності; зміну податкового, митного та земельного законодавства з метою сприяння інвестиційній діяльності.

3. Розширити ринок інвестицій шляхом: розробки та впровадження чітких критеріїв інвестиційних проектів; державної підтримки інвестиційних проектів за пріоритетних напрямів розвитку економіки України; забезпечення прозорості процесу одержання державного фінансування інвестиційних проектів.

На сучасному етапі розвитку України забезпечення сприятливого інвестиційного клімату залишається стратегічно важливим завданням, від реалізації якого залежать динаміка соціально-економічного розвитку й можливість модернізації національної економіки.

Висновки. Як переконає досвід Польщі активна інвестиційна діяльність має місце тоді, коли в країні створено ефективну законодавчу базу та привабливий інвестиційний клімат. Крім того, країна повинна стимулювати перехід економіки на інноваційний тип розширеного відтворення та надавати пріоритет інвестиціям у високі технології й інтелектуальний капітал.

У нашому випадку доцільно вивчати і застосовувати в Україні досвід уряду Польщі, який полягає в урахуванні інтересів більшості економічних суб'єктів інвестування, наданні їм можливості здійснювати власну економічну стратегію, орієнтовану на інтереси

суспільства.

Список використаної літератури

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 13.02.2019).
2. Кулініч Т.В. Інвестиційна привабливість України та можливі шляхи її підвищення у сучасних умовах / Т.В. Кулініч, М.А. Мричко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 754. – С. 34–40.
3. Польське агентство інформації та іноземних інвестицій URL: <http://www.paiz.gov.pl/index> (дата звернення 14.02.2019).
4. Дані Світового банку. URL: <http://data.worldbank.org/> (дата звернення 12.02.2019).

References

1. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua> (application date 13.02.2019).
2. Kulinich T.V. Investment attractiveness of Ukraine and possible ways of its improvement in modern conditions / T.V. Kulinich, MA Mishko // Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". – 2015. – No. 754. – P. 34-40.
3. Polish Agency for Information and Foreign Investments Retrieved from: <http://www.paiz.gov.pl/index> (application date 14.02.2019).
4. World Bank data. Retrieved from: <http://data.worldbank.org/> (date of issue, 12.02.2019).

Munka Stas

postgraduate,

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

munkastas@gmail.com

INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF POLISH EXPERIENCE

Introduction. The development of economy, the introduction of technologies, the renewal of the main productive assets, the creation of workplaces and other components contributing to the development of the country, regions and industries is impossible without the attraction of foreign investments in Ukraine. The attraction of foreign capital will help to restructure the economy, reduce its technical and technological backwardness, and increase the competitiveness of domestic products on the world market. Therefore, there is a need to study the investment process in Ukraine in the context of the experience of the countries with transition economy.

Purpose. The purpose of the paper is to analyze the state of investment activity in Ukraine in the context of Polish experience and to find the way for its improvement.

Results. The conducted research allows to confirm that the state of investment activity in Ukraine is unsatisfactory. In recent years, the level of investment attractiveness of our country has decreased, as evidenced by falling direct foreign investment. There are no investments in Ukraine for the following reasons: unstable political situation, high corruption of the government, the lack of legal protection of investor's rights, the lack of land market. The most attractive branches of the Ukrainian economy to attract investments are found and analyzed. The expediency of using Polish experience in attracting investment is substantiated. Over the last three years, the volume of capital investments in the Polish economy has increased by 2.5 times, and the annual growth rate of investment is 44.2%. An example of Polish experience has proved the feasibility of creating special economic zones for rapid investment attraction. The ways to improve the investment climate in Ukraine are proposed on the basis of Polish experience.

Originality. The state of investment activity in Ukraine is studied; it is compared with the investment activity in Poland. The Polish example shows the need to create special economic zones. A complex of necessary changes is developed to improve the investment attractiveness of Ukraine. In particular, in the field of investment policy, it is recommended:

- to introduce the stimulation of investment activity;
- to provide monitoring and control over the efficient use of resources;
- to create projects on the basis of public-private partnership;
- to promote the development of cooperation with international financial institutions in the sphere of investment activity at the level of the state;
- to develop a regulatory framework including a system of investment protection and legal guarantees, the protection of private property of investment entities, the change of tax, customs and land legislation to

promote investment activity;

- to modernize the investment market through the development and implementation of clear criteria for investment projects, the state support of investment projects in the priority directions of economic development of Ukraine, the implementation of transparency of the process of obtaining state financing of investment projects.

Conclusion. The experience of Poland shows that the active investment activity takes place when an effective legislative framework and an attractive investment climate are created in the country. In addition, the country should stimulate the transition of the economy to the innovative type of the extended reproduction and give priority to investments in high technology and intellectual capital. In our case, it is expedient to study the experience of the Polish government and apply it in Ukraine considering the interests of most economic subjects of investment, giving them an opportunity to pursue their own economic strategy focusing on the interests of the society.

Keywords: *investment; investment activity; investment climate; special economic zone; foreign direct investment.*

*Одержано редакцією: 22.01.2019
Прийнято до публікації: 02.02.2019*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрусяк Наталія Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Вінокуров Ярослав Олегович, аспірант Університету державної фіскальної служби України.

Воленко Валерія Григорівна, аспірант Університету державної фіскальної служби України.

Герасимова Віталія Олександрівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізького національного університету.

Глушкова Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту ПВНЗ Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Гречко Алла Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Дуб Богдана Станіславівна, аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Егоров Александр Вениаминович, кандидат економічних наук, доцент, доцент Государственного института управления и социальных технологий Белорусского государственного университета.

Єремян Олена Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту і оподаткування Херсонського національного технічного університету.

Кирилюк Євгеній Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Кирилюк Ірина Миколаївна, старший викладач кафедри менеджменту та економічної безпеки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Кукурудза Іван Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Кундєєва Галина Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент Національного університету харчових технологій.

Куценко Дмитро Миколайович, аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Люльов Олексій, доктор економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету.

Майба Юлія Ігорівна, аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Мудрак Руслан Петрович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри

економіки Уманського національного університету садівництва.

Мунька Станіслав Сергійович, аспірант економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Нижник Ірина Олегівна, аспірант кафедри економіки Уманського національного університету садівництва

Носань Наталія Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва Черкаського державного технологічного університету.

Пімоненко Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету

Рачковский Николай Николаевич, кандидат физико-математических наук, доцент Государственного института управления и социальных технологий Белорусского государственного университета.

Рудь Людмила Миколаївна, студентка економічного факультету Запорізького національного університету.

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і туристичного бізнесу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування Херсонського національного технічного університету.

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сидоренко Олексій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики і статистики Університету державної фіскальної служби України.

Соломка Ольга Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Національного університету харчових технологій.

Стрілець Вікторія, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Ушакова Оксана Анатоліївна, кандидат економічних наук, спеціаліст першої кваліфікаційної категорії, викладач Технічного коледжу НУВГП.

Халліфх Ахмед Мохаммед, аспірант Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Чигрин Олена Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету.

Швед Тетяна Володимирівна, старший викладач кафедри економічної теорії Національного університету харчових технологій.

Якубук Юлия Петровна, кандидат экономических наук, зав. сектором развития внешней торговли услугами Государственного научного учреждения «Институт экономики Национальной академии наук Беларуси».

ЗМІСТ

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Андрусак Н. О. Інноваційно-інвестиційні інструменти стимулювання економічного розвитку регіонів	4
Мудрак Р. П. Соціальна інфраструктура сільських територій.....	11
Гречко А. В. Досвід розвинених країн щодо впливу бюджетних важелів на розвиток регіонів	20

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

Кукурудза І.І. Українська економіка – за крок до чергової фінансово-економічної кризи	26
Рачковский Н. Н., Егоров А. В. О существовании оптимальных портфельных инвестиций	38
Воленко В. Г. Зарубіжний досвід державного фінансового контролю в умовах децентралізації.....	44
Нижник І.О. Дефіцит, як чинник зростання споживчих цін на продовольчі товари	51
Вінокуров Я. О. Визначення ліквідності фінансового ринку та її критеріїв.....	58
Сидоренко О. М. Становлення та сучасний стан розвитку системи податкового контролю як складника забезпечення економічної безпеки України	66
Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства	74

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК

Kyryliuk I., Kyryliuk Ye., Maiba Yu. Tools of direct and indirect support of the domestic livestock products production and of enhancement of their quality	84
Кундєєва Г. О., Соломка О. М., Швед Т. В. Автаркія у вирішенні продовольчої безпеки.....	93
Dub B. S.	

Complex assessment of ukrainian agroholdings' economic security	102
---	-----

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ

Якубук Ю. П.

Важнейшие направления специализации Беларуси на рынке логистических услуг	114
---	-----

Khalleefah A. M.

Strategic report as information and analytical basis for strategic management.....	124
--	-----

Сарапіна О. А., Єремян О. М.

Організація бухгалтерського обліку в установах державного сектору економіки: теоретико- методологічні та практичні підходи	131
---	-----

Pimonenko T., Chygryn O., Lyulyov O.

Green branding as a driver to boost the development of green investment market.....	144
---	-----

Стрілець В.Ю.

Визначення ієрархічності цілей у забезпеченні розвитку малого бізнесу крізь призму актуальних перешкод	151
---	-----

Hlushkova T. S., Ushakova O. A.

Tourist economic safety management system: experience of the republic of Turkey	158
---	-----

Герасимова В. О., Рудь Л. М.

Аналіз ділової активності підприємств машинобудування в Україні	168
---	-----

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Sardak S., Samoilenko A.

The influence of global intellectualization on human development	176
--	-----

Мунька С. С.

Інвестиційна діяльність в Україні в контексті польського досвіду	183
--	-----

CONTENTS

REGIONAL DEVELOPMENT

Andrusiak N.O. Innovative investment tools to stimulate economic development of the regions	4
Mudrak R. P. The social infrastructure of rural territories	11
Hrechko A. V. Experience of developed countries on the influents of budget levers for regional development	20

FINANCES. MONEY. CREDIT

Kykyrydza I. I. The Ukrainian economy – in a step before another financial and economic crisis	26
Rachkovski N.N., Egorov A.V. About the existence of optimal portfolios	38
Volenko V. G. Foreign experience of state financial control in the conditions of decentralization	44
Nyzhnyk I. O. Deficite - factor of growth of consumer prices for food goods	51
Vinokurov Ya. O. Determination of liquidity of financial market and its criteria	58
Sidorenko A. N. Condition and modern formation of the tax control system as a complex provision for economic security of Ukraine	66
Nosan N. S., Kutsenko D. M. Theoretical principles of financial and economic security management at the modern stage of security science development	74

ACTUAL PROBLEMS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Kyryliuk I., Kyryliuk Ye., Maiba Yu. Tools of direct and indirect support of the domestic livestock products production and of enhancement of their quality	84
Kundieieva H. O., Solomka O.M., Shved T. V. Autarky in a solution of food security	93

Dub B. S.

Complex assessment of Ukrainian agroholdings' economic security 102

ENTERPRISE. MANAGEMENT. MARKETING

Yakubuk Y. P.

Major areas of specialization of Belarus in the logistics services market 114

Khalleefah A. M.

Strategic report as information and analytical basis for strategic management..... 124

Sarapina O. A., Yeremian O. M.

Organization of accounting in institutions of the public sector of the economy:
theoretical-methodological and practical approaches 131

Pimonenko T., Chygryn O., Lyulyov O.

Green branding as a driver to boost the development of green investment market..... 144

Strilets V. Yu.

Determination of the hierarchy of goals in the promoting the development of small
business through the prism of actual barriers..... 151

Hlushkova T. S., Ushakova O. A.

Tourist economic safety management system: experience of the republic of Turkey 158

Herasimova V. A., Rud L. N.

Analysis of business activity of machine-building enterprises in Ukraine 168

GLOBALIZATION AND INTEGRATION PROCESSES

Sardak S., Samoilenko A.

The influence of global intellectualization on human development 176

Munka S. S.

Investment activity in Ukraine in the context of polish experience..... 183

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

**BULLETIN
OF THE CHERKASY
BOHDAN KHMELNYTSKY
NATIONAL UNIVERSITY**

ECONOMIC SCIENCES

ВИПУСК 1
ISSUE 1

Відповідальний за випуск – Кирилюк Є.М.

Відповідальні секретарі –
Зачосова Н.В., Прощаликіна А.М.

Комп'ютерне верстання:
Любченко Л. Г.

Підписано до друку 10.05.2019.
Формат 84x108/16. Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 15,8. Обл. вид. арк. 16,3.
Замовлення № 61. Тираж 300 прим.

Бізнес-інноваційний центр
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького
18000, Україна, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 205.
тел.: (0472) 33-69-05
Свідоцтво про внесення до державного реєстру

